

METODISKAIS MATERIĀLS

**sociālajam darbam
ar jauniešiem**

METODISKAIS MATERIĀLS

sociālajam darbam ar jauniešiem

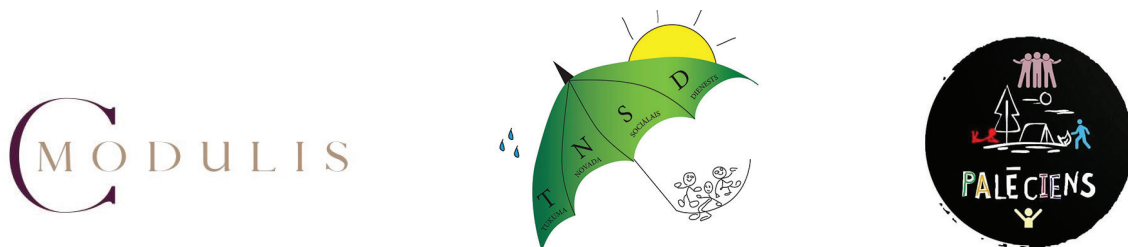
2023. gads

Labklājības ministrija

Metodikas sociālais darbs ar jauniešiem izstrāde un sociālo darbinieku apmācība īstenota Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros.

Metodikas izstrādi īstenoja nodibinājums “C Modulis” ekspertu komanda sadarbībā ar biedrību “Palēciens Tev”, Tukuma novada sociālo dienestu, biedrību “Resiliences centrs”.

Metodikas izstrādes mērķis ir nodrošināt metodisko atbalstu pašvaldību sociālajos dienestos praktizējošiem sociālajiem darbiniekiem, kuri ikdienā strādā ar jauniešiem.

Metodika ietver metodisko materiālu drukātā formā, elektroniski un audio versijā, kā arī klātienē un tiešsaistes mācību programmas, tai skaitā video sižetus par sociālo darbu ar jauniešiem.

Metodikas izstrādes gaitā īstenoti pilotprojekti metodiskā materiāla un klātienē mācību programmas aprobēšanai.

Metodiskajā materiālā izmantoti Domenikas Bērziņas zīmējumi.

Sagatavots iespiešanai un iespiests SIA “Zemgus LB”, www.zemgus.lv

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs un Labklājības ministrijas īpašums, 2023

ISSN 2661-538X

Labklājības ministrija izsaka pateicību par izstrādāto metodisko materiālu un mācību programmām nodibinājumam “C Modulis”, biedrībai “Palēciens Tev”, Tukuma novada sociālajam dienestam, biedrībai “Resiliences centrs”¹ un speciālistu komandai:

Kārlim Višam, Mg. sc. soc., Bc. soc. d., nodibinājums “C Modulis” valdes priekšsēdētājam, ekspertu komandas vadītājam, supervizoram,

Inai Balgalvei, Mg. soc. d., Tukuma novada sociālā dienesta direktorei,

Aigai Romānei-Meierei, Mg. soc. d., LU SZF sociālā darba bakalaura programmas studiju direktorei,

Aigai Latišenko, Bc. soc. d., biedrības “Palēciens Tev” valdes loceklei, Jauniešu atbalsta un pašizaugsmes programmas “Palēciens” (Tukumā) vadītājai,

Maijai Bērziņai, Mg. soc. d., biedrības “Palēciens Tev” valdes loceklei, biedrības “Latvijas Samariešu apvienība” jauniešu programmas “Palēciens” (Rīgā) vadītājai,

Ievai Ozolai, Mg. soc. d., supervizorei, LU SZF docentei, psihoterapijas speciālistei,

Lailai Henzelei, Mg. iur., Tiesībsarga biroja Bērnu tiesību nodaļas juridiskajai padomniecei,

Dacei Blažēvicai, Mg. hr., Bc. soc. d., biedrības “Resiliences centrs” vadītājai¹,

Arsēnijam Pavlovskim, Mg. soc. d., Mg. psih., VSIA “Ģintermuiža” narkoloģijas rehabilitācijas programmas klīniskajam un veselības psihologam, “Pusaudžu resursa centra” psihologam,

Agitai Alksnei, Mg. psih., biedrības “Latvijas Samariešu apvienība” jauniešu programmas “Palēciens” (Rīgā) klīniskajai un veselības psiholoģei, KBT terapeitei,

Austrai Smilgainei, Mg. soc. d., Dienvidkurzemes novada Sociālā dienesta Sociālā darba un sociālās palīdzības nodaļas vadītājai.

Tāpat Labklājības ministrija atzinīgi novērtē sadarbības partneru dalību pilotprojektā, tajā skaitā klātienes mācībās, šī metodiskā materiāla aprobēšanai praksē un pateicas **sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem**: **Kristīnei Ratniecei** no Cēsu novada, **Danai Laškovskai** no Dobeles novada, **Ievai Mhitarjanai** no Jelgavas novada, **Gintai Gailītei** no Liepājas, **Zandai Roģei** no Madonas novada, **Velgai Strodei** un **Marinai Červinskai** no Rēzeknes valstspilsētas, **Marijai Pojarkovai** no Rīgas valstspilsētas, **Undīnei Vēverei** un **Antrai Jansonei** no Saldus novada, **Kristiānai Kaminskai** no Siguldas novada, **Marutai Bubenei** no Smiltenes novada, **Ingunai Kronbergai** un **Dinai Ludevīkai** no Talsu novada, **Megijai Pētersonei** un **Lienei Zeidenbergai** no Tukuma novada.

¹ Metodiskā materiāla un mācību programmas izstrādē piedalījās līdz 01.09.2022.

PRIEKŠVārds

“Es biju ļoti nervozs. Es nezināju, ko sagaidīt...”

“Lielākoties atceros, ka bija nosūtījumi pie psihologa. Vai arī atnāca “apskatīt”. Cik es saprotu, tas bija vienkārši jādara. Ik pēc laika jāaiziet un jāparunā, kā iet. Tas ir viss, ko atceros.

Mana sociālā darbiniece īpaši neiesaistījās. Īpaša kontakta nebija.”

Jauniešu pieredzes stāsti ir metodikas autoru profesionālā ikdiena jau vairāk kā divdesmit gadus. Ir ilgstoši uzkrāta informācija par jauniešu redzējumu un vajadzībām, par prakses pieejām, metodēm, sadarbības veidiem. Pēdējie gadi īpaši spilgti ir izcēlušies plaisu starp jauniešu vajadzībām un sociālā darba ar jauniešiem piedāvājumu. Tāpēc liels paldies projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” pavērtajām iespējām gan reaģēt uz šo samilzušo pretrunu starp vajadzībām un piedāvājumu, gan izstrādāt metodiku, kas aktualizē sociālā darba atbilstību jauniešu vajadzībām. Esam pārliecināti, ka profesionālās pilnveides iespējas novērtēs ne tikai darbinieki, bet arī jaunieši.

Lai precizētu jomas aktualitāti metodikas autori veica jomas izpēti. Kas ir tie jaunieši, par kuriem visbiežāk ienāk informācija sociālajā dienestā? Plašs klāsts – administratīvie pārkāpumi, problēmas skolā, tai skaitā skolas kavējumi, uzvedības problēmas, alkohola un citu atkarību izraisītu vielu lietošana, vardarbība, klaiņošana. Sākotnējā jomas izpēte kā aktuālu problēmu akcentēja pašu sociālo darbinieku neskaidrību par to, kādās situācijās jaunieši kļūst par sociālā darbinieka klienta mērķgrupu. Piemēram, vai ceļa satiksmes noteikumu pārkāpums, braukšana bez velosipēda tiesībām, *saltiņu* smēķēšana ir pamats uzsākt sociālo darbu ar jauniem? Vai sociālais darbinieks ir tas profesionālis, kurš risinās šīs problēmas? Lielākā daļā sociālo darbinieku uzskata, ka vairāk kā puse jauniešu, par kuriem tiek saņemta informācija, tomēr nav sociālā dienesta klientu mērķgrupa, kas norāda uz to, ka sociālā darba ar jauniešiem attīstība nav iespējama bez starpinstitucionālas un starpprofesionālas sadarbības pilnveidošanas. Tas arī izskaidro to, kāpēc sociālie darbinieki nereti nesaprot, ko darīt ar konkrēto jauniem, un intuitīvi nojauš, ka kaut kas nav kārtībā. Ļoti iespējams, ka jauniem piemērotāks ir citas institūcijas atbalsts vai arī atbalsts viņa dabiskajā vidē nevis jau sociālajā dienestā. Ekspertu komanda aicina sociālā darba vadītājus un sociālos darbiniekus darbā ar jauniešiem atgriezties pie tiešā darba ar klientu, pie darba, kura pamatā ir drošas abpusēji uzticamas un profesionālās vērtībās balstītas attiecības ar jauniem. Aicinām meklēt un attīstīt uz jauniešu centrēto pieeju izmantošanu praksē. Lai sociālais darbinieks ar jauniešiem spētu kvalitatīvi un efektīvi veikt savu darbu, ir jābūt pieejai sociālajiem un citiem atbalsta pakalpojumiem.

Ja jauniem atbilst sociālā darba klientu mērķgrupai, tad nākamais jautājums ir par metodiku, kā sociālajā dienestā tiek organizēts darbs ar jauniešiem. Tikai retos gadījumos sociālais darbs ir pielāgots mērķa grupas specifikai, lielākoties metodoloģiski ar jauniem darbs tiek veikts tāpat kā strādājot ar ģimenēm ar bērniem. Tajā pat laikā gan anketētie darbinieki tāpat kā metodikas autori uzskata, ka atšķirības noteikti ir: nav nepieciešama visas ģimenes izvērtēšana, ir atšķirīgas metodes, pakalpojumi, specifiska komunikācijas

veidošana, sava nozīme ir vecumposmam, uz jauniešu centrētas pieejas izmantošanai, neformālai pieejai, dabiskās vides izmantošanai, kā arī aktīvākai starpinstitucionālajai sadarbībai. Daudz mums priekšā var pateikt paši jaunieši:

“Ja es būtu sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem, es būtu atbalstoša, es palīdzētu un uzklāstu tos pusaudžus, kas nāk pie manis. Es ietu pa pilsētu, pa promenādi, brauktu uz citām pilsētām.”

Metodikas autori ir pārliecināti, ka profesionālā pilnveide ļaus mazināt starpinstitucionālās sadarbības negatīvos aspektus, kas parādījās gan jomas izpētē, gan arī pēdējā laika diskusijās plašsaziņas līdzekļos, piemēram, neskaidra atbildība, robežas, atšķirīgās prioritātes un mērķi, formāla attieksme, stereotipi un aizspriedumi pret mērķa grupu un paša jaunieša “pazaudēšana”. No vienas puses, šie negatīvie aspekti izskaidro pretestību pret sadarbību, tomēr, no otras puses, ir jādomā kā sociālais darbinieks var uzlabot šo sadarbību. Iespējams, ir nepieciešams aktīvāk izskaidrot savu lomu un pozīciju. Metodikas autori cer, ka izstrādātais materiāls palīdzēs attīstīt izvērtēšanas prasmes ne tikai sociālā darba ar gadījumu kontekstā, bet arī iedrošinās sociālos darbiniekus izvērtēt savu lomu un savas iespējas starpinstitucionālās sadarbības kontekstā.

Vienotas pieejas trūkums atbalsta sniegšanā, kas izpaužas gan atšķirīgos pabalstu veidos, summās, pieejamajos pakalpojumos, tieši ietekmē sociālā darba ar jauniešiem attīstību. Ja pakalpojumu grozs pašvaldībā ir patukšs, tad tie vienīgie pieejamie pakalpojumi, piemēram, psihologa konsultācijas, tiek piesaistīti visās situācijās, neskatoties uz jauniešu vajadzībām, spējām un iespējām. Ja pakalpojumi trūkst, darbs kļūst formāls un var veidoties arī tādas situācijas, ka jauniešiem tiek uzdoti uzdevumi bez atbalsta tā īstenošanai, piemirstot, ka jaunieši tieši tāpēc ir nonācis sociālajā dienestā un bez atbalsta viņam ir grūtības tikt galā ar esošo dzīves situāciju. Pateikt, kas jādara, nenodrošinot atbalstu uzdevumu veikšanā, metodikas autoru ieskatā ir sliktā prakse jeb neproduktīva darbība, kas devalvē profesiju. Iespējams, ka pakalpojumu trūkums pārliet gaidas uz sociālā darba ar jauniešiem specializāciju, lai kompensētu un aizvietotu neesošo.

Jau ievada daļā jāuzsver, ka metodika nevar atrisināt visus pieminētos un citus aktuālos jomas izaicinājumus. Protams, metodikai var būt pozitīva ietekme uz pašvaldības un sociālā dienesta vadības izpratnes veidošanu, tā var veicināt jaunu pakalpojumu veidošanos, ieviest skaidrākas profesionālās robežas, palīdzēt “ieraudzīt” jauniešus, nevis balstīties pieņēmumos par jauniešiem. Tomēr metodikas tiešais mērķis ir dot iespēju pilnveidot profesionalitāti sociālajiem darbiniekiem, kuri strādā ar jauniešiem.

“Es biju programmā problēmu dēļ ar ģimeni un lielām psiholoģiskām problēmām. Man bija pašnāvnieciskas domas, pašnāvības mēģinājumi. Nebiju pats labākais cilvēks komunikācijā, tādēļ visas attiecības un draudzības sāka sabrukt. Kad uzsāku programmu, uzreiz tā mani īpaši daudz neietekmēja. Bet tad sāku apmeklēt grupiņas, individuālās tikšanās un sava veida bonuss bija tas, kas mani izvilka ārā no mājas. Te bija cilvēki ar līdzīgu pieredzi un tas man palīdzēja nejusties tik vienai. Ar mentoru visvairāk man palīdzēja izrunāšanās. Kad es nejutu labi, viņa to pamanīja. Es esmu noslēgta un spītīga, bet viņa mudināja atklāti runāt. Es varēju pateikt, kā es jutos un nejusties, ka es par to tikšu vainota. Daudz palīdzēja tas, ka bija uzticība. Palīdzēja arī padomi par konfliktiem ģimenē, – kā es no savas puses varu šīs situācijas risināt. Kā es varu skatīties uz kādu situāciju savādāk. Pat neko daudz nesakot, bet esot man blakus un parādot, kāda ir psihiski veselīga cilvēka klātbūtne.”

SATURS

Priekšvārds	5
Saturs	7
Metodiskajā materiālā izmantotie attēli un tabulas	9
Izmantotie saīsinājumi	11
Izmantoto terminu skaidrojums	12
Ievads	15
1. Metodiskā materiāla aktualitāte	19
1.1. Jauniešu situācijas raksturojums Latvijā	19
1.2. Grūtības jauniešu atbalstam pašvaldībās	22
2. Teorētiskais pamats un metožu izvēles pamatojums	29
2.1. Sociālā darba vērtības darbā ar jauniešiem	30
2.2. Principi sociālajā darbā ar jauniešiem	31
2.3. Uz jauniem vērsta pieeja	33
2.4. Sistēmiskā pieeja	36
2.5. Resiliences pieeja	39
2.6. Neformālā izglītība un pieredžu izglītība	41
2.7. Kognitīvi biheiviorālā pieeja	44
3. Mērķa grupas raksturojums	47
3.1. Jauniešu vecumposma psiholoģiskais raksturojums	47
3.2. Izaicinājumi, grūtības un problēmas jauniešiem	49
3.3. Klientu mērķgrupa sociālajā darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā	55
3.4. Klienta mērķa grupas vecāku vai tiesisko pārstāvju nozīme sociālajā darbā ar jauniešiem	59
3.5. Jaunieši ārpusģimenes aprūpē	60
3.6. Jaunieši ar uzvedības problēmām	61
3.7. Traumatiskā pieredze un tās izpausmes jauniešu vecumā	63
3.8. Jaunieši ar atkarības un līdzatkarības pazīmēm	71
3.8.1. Psihoaktīvo vielu, viedierīču un moderno tehnoloģiju lietošana	74
3.8.2. Atkarības diagnostikas kritēriji	74
3.8.3. Psihoaktīvo vielu lietošanas specifika jauniešu – pusaudžu vecumā	74
3.9. Ielu jaunieši	75
3.10. Jaunieši pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas	78
3.11. Jaunieši, kuriem piemērots audzināšana rakstura piespiedu līdzeklis	80

4. Sociālais darbs ar jauniešiem	83
4.1. Sociālais darbs ar jauniešiem specializācija	83
4.2. Sociālā darbinieka ar jauniešiem kompetences	86
5. Sociālā darbinieka darbā ar jauniešiem darba pamatmetodes	91
5.1. Darbs ar gadījumu	95
5.2. Gadījuma vadīšana	97
6. Sociālais darbs ar jauniešiem: darba process	99
6.1. Izvērtēšana	100
6.1.1. Daudzpakāpju izvērtēšana	100
6.1.2. Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	104
6.1.3. Pamatvajadzību un apdraudējuma izvērtēšana	107
6.1.4. Vienošanās par sadarbību	108
6.1.5. Situācijas, kad jaunietis atsakās slēgt vienošanos par sadarbību	110
6.1.6. Sākotnējās informācijas izvērtēšana	111
6.1.7. Paplašinātā izvērtēšana	112
6.1.8. Padziļinātā izvērtēšana	113
6.1.9. Izvērtēšanas rezultāts	113
6.2. Klienta lietas izveides mērķi un principi	114
6.2.1. Informācijas aprīte un konfidencialitāte klienta lietā	116
6.2.2. Ierakstu veikšana datubāzēs un elektronikā klienta lieta	117
6.3. Sadarbības plāns un intervences posms	118
6.3.1. Sadarbības plāna izstrāde	118
6.3.2. Sadarbības plāna attīstīšana un ieviešana	120
6.3.3. Sociālie un citi pakalpojumi	122
6.3.4. Sociālo un citu pakalpojumu monitorings	127
6.3.5. Mentora pakalpojums	128
6.3.6. "Autriča" (outreach) darbinieks	130
6.3.7. Ielu sociālais darbs	131
6.3.8. Novērtēšana un lietas slēgšana	132
6.4. Organizācijas prasības sociālajā darbā ar jauniešiem	133
7. Starpprofesionālā un starpinstitucionālā sadarbība	137
7.1. Sociālā darbinieka sadarbība ar bāriņtiesu	142
7.2. Sociālā darbinieka sadarbība ar psihologu	143
7.3. Sociālā darbinieka sadarbība ar psihiatru	146
7.4. Sociālā darbinieka sadarbība ar izglītības iestādēm	149
8. Sociālo gadījumu analīze	151
1. Gadījums: starp 2. - 3. Sarežģītības pakāpi	153
2. Gadījums: starp 3. - 4. Sarežģītības pakāpi	155
3. Gadījums: starp 3. - 4. Sarežģītības pakāpi	158
4. Gadījums: starp 6. - 7. Sarežģītības pakāpi	160
5. Gadījums: starp 7. - 8. Sarežģītības pakāpi	164
6. Gadījums: starp 7. - 8. Sarežģītības pakāpi	167
7. Gadījums: starp 8. - 9. Sarežģītības pakāpi	172
8. Gadījums: starp 8. - 9. Sarežģītības pakāpi	177
Izmantotā literatūra	183

METODISKAJĀ MATERIĀLĀ IZMANTOTIE ATTĒLI UN TABULAS

Attēli

Attēls nr. 1	Pakalpojumi, kas pieejami darbam ar jauniešiem	25
Attēls nr. 2	Sociālā darba vērtības darbā ar jauniešiem	30
Attēls nr. 3	Piemērs jaunieša ekoloģijai	38
Attēls nr. 4	Riska faktoru un resursu ietekme	40
Attēls nr. 5	Ilglaicīgu problēmu ietekme uz nākotni	50
Attēls nr. 6	Pētījuma “otrā iespēja” apkopotie secinājumi	54
Attēls nr. 7	Klienta mērķgrupas klasifikācija pēc 3 galvenajiem kritērijiem	56
Attēls nr. 8	Gadījuma vadīšanas klienta mērķgrupa	58
Attēls nr. 9	Ar stresu, krīzi un traumu saistītie jēdzieni	64
Attēls nr. 10	Traumatiskā pieredze un akūta stresa reakcija	68
Attēls nr. 11	Psihoaktīvo vielu lietošanas līmeņi	72
Attēls nr. 12	Atbalsta shēma jauniešiem pēc ieslodzījuma vietas	79
Attēls nr. 13	Sociālā darba ar jauniešiem dažādas prakses jomas	83
Attēls nr. 14	Sociālā darbinieka starpniecība starp indivīdu un apkārtējo vidi	84
Attēls nr. 15	Sociālā darba ar jauniešiem specializācija	88
Attēls nr. 16	Jauniešu lietu nosaukumi sociālajos dienestos	91
Attēls nr. 17	Atbalsts jauniešiem trīs līmeņos	93
Attēls nr. 18	Divas pamatmetode sociālajā darbā ar jauniešiem	94
Attēls nr. 19	Gadījuma vadīšanas posmi	94
Attēls nr. 20	Daudzpakāpju izvērtēšana sociālajā darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā	102
Attēls nr. 21	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana: atbilstība augstam riskam	106
Attēls nr. 22	Smart mērķu izvirzīšanas modelis	118
Attēls nr. 23	Atbalsts grūtību risināšanā	119
Attēls nr. 24	Pakalpojumu plānošanas elementi jauniešiem	125
Attēls nr. 25	Karuseļa modelis pakalpojumu plānošanai	126
Attēls nr. 26	Mentorēšanas palete	129
Attēls nr. 27	Sociālais darbinieks ģimeņu ar bērniem un jauniešu nodaļā	135
Attēls nr. 28	Jauniešiem būtiskās jomas starpinstitucionālā sadarbībā	137
Attēls nr. 29	Atbalsts jauniešiem trīs līmeņos	138

Attēls nr. 30 Piemērs atbalsta sistēmai skolā un ziņojums ārējiem starpinstitucionālās sadarbības partneriem	150
Attēls nr. 31 Gadījumu sarežģītības pakāpes shēma: 1-10	152

Tabulas

Tabula nr. 1 Statistika, jauniešu vecumā no 13 līdz 24 gadiem (ieskaitot) skaits (2021)	20
Tabula nr. 2 Jaunieša vecumposma attīstības pakāpes	48
Tabula nr. 3 Riska pastipriņošie un mazinošie faktori	53
Tabula nr. 4 Pamatvajadzību iedalījums	108
Tabula nr. 5 Dokumentācijas sadalījums	115
Tabula nr. 6 Sadarbības trīs līmeņi	141
Tabula nr. 7 Psihologa, psihoterapeita un psihiatra salīdzinājums	146
Tabula nr. 8 1. Darbs ar gadījumu – process	154
Tabula nr. 9 2. Darbs ar gadījumu – process	156
Tabula nr. 10 3. Darbs ar gadījumu – process	158
Tabula nr. 11 4. Darbs ar gadījumu – process	161
Tabula nr. 12 5. Gadījuma vadīšanas apraksts	164
Tabula nr. 13 6. Gadījuma vadīšanas process	168
Tabula nr. 14 Piemērs, kbt metodes pielietojums praksē	171
Tabula nr. 15 7. Gadījuma vadīšanas process	173
Tabula nr. 16 8. Gadījuma vadīšanas process	178

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija

BT – bāriņtiesa

BTAL – Bērnu tiesību aizsardzības likums

CNS – centrālā nervu sistēma

DSM – ASV Psihisko slimību diagnostikas un statistikas rokasgrāmata (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM*)

GRT – apzīmē cilvēkus ar intelektuālās vai mentālās attīstības traucējumiem vai saslimšanu

KB – kognitīvi biheiviorālā pieeja

KBT – kognitīvi biheiviorālā terapija

LM – Labklājības ministrija

PTSS – pēctraumas stresa sindroms

PTST – pēctraumas stresa traucējumi

SD – sociālais darbinieks

SD ĢB – sociālais darbinieks ģimenēm ar bērniem

SSK-10 – Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija

UNESCO – Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija

VPD – Valsts probācijas dienests

VP – Valsts policija

IZMANTOTO TERMINU SKAIDROJUMS

Deviance – uzvedības novirze, kas ir pretrunā ar sabiedrībā pieņemtajām tikumiskajām, ētiskajām, tiesiskajām normām un standartiem. Deviance var tikt raksturota arī kā sociālās kārtības pārkāpšana. Deviance var būt dīvaina, izaicinoša un nesaprotama uzvedība, kura neatbilst sociālajām normām. Devianta uzvedība parasti neapdraud apkārtējos.²

Jaunieša dabiskā vide – vietas, kurās jauniešs uzturas ikdienā (piemēram, skola, jauniešu centrs, interešu izglītības vietas un/vai mājas, iela) un cilvēki, ar kuriem jauniešs komunicē ikdienā (piemēram, draugi, klasesbiedri, kaimiņi u.c.)

Jaunieša ekoloģija – jaunieša un viņa sociālās vides savstarpējā mijiedarbība, kas var ietvert gan ģimeni, draugus un citas tuvas atbalsta personas, gan arī plašākas sociālās sistēmas (piemēram, izglītības sistēma), kas savukārt ietekmē jaunieša ikdienu un viņa dzīves kvalitāti.

Ielu jauniešs – jauniešs, kas lielāko dienas daļu pavada uz ielas. Ielu jaunieši parasti ir mobila grupa, kura dzīvo savu ielas dzīvi, laiku pa laikam mainot gan mājokli, gan dzīves veidu, un kurai iela ir galvenā socializācijas vieta. Ielu vide šiem jauniešiem ir kļuvusi par ierasto brīvā laika pavadīšanas vidi. Mājās ielu jaunieši pārnāk lai pārnakšnotu, taču nereti šie jaunieši arī nakšņo uz ielas, pamestās ēkās, pie draugiem vai paziņām.

Kognitīvi biheiviorālā terapija (KBT) – pierādījumos balstīts psihoterapijas virziens, kurš ir strukturēts, īstermiņa un orientēts galvenokārt uz tagadnē esošo problēmu risināšanu.³ Virziena pamatā ir pieņēmums, ka starp domāšanu, emocijām, ķermeņa sajūtām un uzvedību ir cieša saikne un, mainot domāšanas un/vai uzvedības modeļus, ir iespējams risināt esošās grūtības, paaugstināt cilvēka adaptēšanās spējas un apgūt jaunus problēmu risināšanas modeļus.⁴

Mentors – pilngadīga atbalsta persona, kura jauniešim palīdz virzīties uz sociālo briedumu un kļūt par pieaugušo, kuram raksturīga pašiniciatīva, atbildība un pašnoteikšanās.⁵ Sadarbības procesā mentors jaunieši uzklausa, kopīgi pavada laiku, iesaistās dažādās aktivitātēs, sniedz ieteikumus un atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Mentoring – pieeja darbā ar jauniešiem, kuras mērķis ir sniegt iespēju attīstīties un iegūt uz drošiem pamatiem balstītu attiecību pieredzi, kas palīdz jauniešim apzināties savas vajadzības un nākotnes mērķus, kopīgās aktivitātēs attīstīt jaunas prasmes un iemaņas, kā arī sniegt praktisku palīdzību, lai jauniešs labāk sagatavotos patstāvīgas dzīves uzsākšanai.⁶

² Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lpp

³ Labklājības ministrija. (2021). "Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē". (236. - 264. lpp). <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

⁴ Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lp

⁵ The Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mentor>

⁶ The Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mentoring>

Neformālā izglītība – strukturēts, plānots, uz vajadzībām balstīts, metodēs, laikā un vietā elastīgs mācīšanās process, kas uzsver vērtības piešķiršanu mācīšanās rezultātiem. Neformālā izglītība ir ārpus formālās izglītības organizēta interesēm un pieprasījumam atbilstoša izglītojoša darbība,⁷ kas ir viena no izglītošanās formām, ko bieži izmanto mūžizglītības kontekstā. Mācīšanās process tiek vērsts gan uz cilvēka garīgo, gan fizisko, gan emocionālo iesaisti. Neformālajā izglītībā ļoti liela loma ir kompetencei tikt galā/ sadzīvot ar neskaidrību un nenoteiktību.

Sociālā iekļaušana – pasākumu kopums, lai jaunieši, kuri atrodas neizdevīgā sociālā situācijā, aktīvāk iesaistītos sociālajos procesos. Sociālo iekļaušanu īsteno, palielinot jauniešu rīcībspēju un paaugstinot cieņu, uzlabojot pieeju resursiem un paplašinot iespējas līdzdalībai sabiedrībā. Tā parāda kvalitāti cilvēka mijiedarbībai ar sabiedrību. Turklāt latviešu valodā iespējams izšķirt “iekļaušanu” un “iekļaušanos”, otrajā gadījumā akcentējot pašu atstumto cilvēku aktīvu, paša iniciētu rīcību un aktīvu līdzdalību, lai iekļautos sabiedrībā.

Pieredžu izglītība – āra dzīves izmantošana neformālajā izglītībā. Āra dzīvi darbā ar jauniešiem visbiežāk izmanto jauniešu grupās, bet to var darīt arī pāros, ģimenes kontekstā un individuāli, piemēram, ar jauniešu/darbinieku. Parasti tas ir plānots process ārpus telpām, brīvā dabā.

Pieredzes izglītības treniņš – sociālā darba metode ar piedzīvojuma elementiem, kurā dalībnieku pārmaiņu veicināšanai tiek kombinētas āra dzīves aktivitātes un darbs ar grupu. Piedzīvojuma treniņš var ietvert sadarbību veicinošas grupas saliedēšanas aktivitātes, problēmu risināšanas uzdevumus, izaicinājumu pārvarēšanas uzdevumus, pārgājienus, braukšanu ar laivām un citas aktivitātes, tās kombinējot ar psihoemocionālā atbalsta sniegšanu⁸.

Psihosociālais darbs – viena no sociālā darba ar gadījumu pamatmetodēm, kam raksturīga tiešā interence un psihosociālā konsultēšana. Veicot psihosociālo darbu, sociālais darbinieks nepiešķir papildu pakalpojumus, bet sadarbojas ar gadījuma vadītāju līdzīgi citiem pakalpojumu sniedzējiem.⁹

Psihosociālā konsultēšana – viena no tipiskām sociālā darbinieka mikrolīmeņa prakses funkcijām visos sociālā darba procesa posmos, to raksturo tiešais darbs ar klientu.¹⁰

Psihosociālā izglītošana – pieeja, kurā jauniešiem tiek izskaidrotas viņu iekšējās (domas, emocijas, fiziskās sajūtas, uzvedība) un ārējās norises (ārējās vides un situāciju ietekme uz klientu). Arī piedāvājot jauniešiem kādu terapijas metodi, tiek izskaidrota metodes būtība un nozīme klienta problēmas risināšanā, piemēram, dziļās elpošanas tehnikas trauksmes mazināšanai.

Resilience – indivīda, ģimenes, grupas vai kopienas spēja adaptēties un veiksmīgi funkcionēt, neskatoties uz piedzīvoto vai joprojām klātesošo apdraudējumu, kā arī spēja grūtību pārvarēšanas pieredzi izmantot tālākai attīstībai¹¹.

Sociālais briedums – pakāpe, kādā jauniešiem ir apguvis sociālās prasmes, spēj sociāli funkcionēt un mijiedarboties ar sociālo vidi atbilstoši konkrētās vides kontekstam. Sociālais briedums atspoguļo patstāvīgumu, spēju iesaistīties savu problēmu risināšanā un tikt galā ar grūtībām sociāli pieņemamā veidā, kā arī spēju veidot veselīgas sociālās attiecības.

Starpinstitucionāla sadarbība – viens no darbības veidiem sociālajā darbā, kam raksturīga divu vai vairāku institūciju/organizāciju iesaiste un sadarbība. Visbiežāk starpinstitucionālajā sadarbībā ir iesaistītas dažādu nozaru valsts un pašvaldības institūcijas (piemēram, policija, sociālais dienests, izglītības iestāde, ārstniecības iestāde, bāriņtiesa), lai koordinētu savstarpējo sadarbību kāda mērķa sasniegšanai. Īpaši

⁷ Izglītības likuma 1. panta 141. punkts. <https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums>

⁸ Tucker, A., & Norton, C. L. The use of adventure therapy techniques by clinical social workers: Implications for practice and training. *Clinical Social Work Journal*, 2013, 333–343, <https://doi.org/10.1007/s10615-012-0411-4>

⁹ Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lpp

¹⁰ Turpat.

¹¹ Masten A.S. *Ordinary Magic: Resilience in Development*. New York: Guilford Publications, 2014

nozīmīga tajās sociālā darba prakses jomās, kas saistītas ar kompleksām un multiplām problēmām¹² (piemēram, jauniešu atkarības, vardarbība, klaiņošana).

Starpprofesionāla sadarbība – viens no sadarbības veidiem sociālajā darbā, kam raksturīga divu vai vairāku nozaru speciālistu iesaiste. Sociālajā darbā ar gadījumiem starpprofesionālā sadarbība lielākoties tiek attiecināta uz dažādu jomu speciālistiem, piemēram, sadarbības, psihologs, psihoterapeits, sociālais pedagogs, psihiatrs, bāriņtiesas darbinieks, policists.

Starpprozarū sadarbība – viena no sociālā darba prakses pieejām makro līmenī, kas tiek īstenota, integrējot divu vai vairāku nozaru speciālistu uzdevumus, lai sasniegtu vienotu mērķi. Pieeja tiek izmantota darbā ar komplicētām problēmām, meklējot un attīstot problēmu risinājumus makro līmenī.

Terapeitiska pieeja sociālajā darbā ar jauniešiem – specifiski organizēts sadarbības veids, ko raksturo atbalstoša, draudzīga, empātiska un atveseļojoša attiecību veidošana starp sociālo darbinieku un jauniešiem¹³. Terapeitiskas pieejas pamatā ir fokusēšanās un psiholoģiskajiem faktoriem un attiecībām, un tās mērķis ir izveidot emocionāli drošu vidi, kurā jauniešiem var attīstīt pozitīvu attiecību veidošanas un uzticēšanās pieredzi. Apzīmējums “*terapeitiski pakalpojumi*” metodiskajā materiālā tiek lietots, lai raksturotu pakalpojumus, kuros uzsvēta terapeitisku attiecību nozīme.

Terapeitiskais dzīvoklis (māja) – terapeitisks pakalpojums, kas ietver naktsmītnes, patstāvīgas dzīves prasmju apguves, un terapeitisko attiecību komponentes. Pakalpojums paralēli patstāvīgas dzīves uzsākšanas prasmju attīstīšanai nodrošina iespēju saņemt psihosociālu atbalstu, lai risinātu vielu lietošanas problēmas vai mazinātu vardarbības un traumas sekas.

Terapeitiskās attiecības sociālajā darbā ar jauniešiem – tāds attiecību veids starp sociālo darbinieku un jauniešiem, kuram pastiprināti raksturīga uzticēšanās, drošība, pieņemšana, skaidri sadarbības nosacījumi, un kas sniedz jauniešiem psihosociāli atveseļojošu efektu.

Uz jauniešiem vērsta pieeja – vairāku pieeju kopums, kas akcentē attiecību, individualizācijas un personības nozīmi darbā, un veselīgas atbalsta vides nozīmi jauniešu attīstībā un izaugsmē.

Uzvedības problēmas jauniešiem – uzvedība, kas neatbilst vispārpieņemtām normām un var pārkāpt citu cilvēku pamattiesības, kā arī nelabvēlīgi ietekmē jauniešu sociālo iekļaušanos.¹⁴ Uzvedības problēmu izpausmes var būt nekontrolētas dusmu lēkmes, agresija un cietsirdīga attieksme pret vienaudžiem, pieaugušajiem un/vai dzīvniekiem, īpašuma bojāšana vai iznīcināšana, melošana, zagšana, noteikumu pārkāpšana. Uzvedības problēmas var izpausties ārējā (eksternalizētā) un/vai iekšējā (internalizētā) uzvedībā.

Uzvedības traucējumi – biežāk medicīnā lietots termins, ar kuru saprot klīniskus stāvokļus, piemēram, hiperkinētiskus traucējumus, uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu, jauktus uzvedības un emociju traucējumus.¹⁵

¹² Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lpp

¹³ Cameron, C., & Petrie, P. Social pedagogy and its prospects in England's children's services. *European Journal of Social Education*, 2019 - 16/17, 49–61

¹⁴ Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lpp

¹⁵ Turpat.

Ievads

Metodiskais materiāls ir izstrādāts Labklājības ministrijas īstenotā ESF projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros. Projekta mērķis ir sociālo dienestu darba efektivitātes paaugstināšana, izstrādājot vadības kvalitātes modeli, un pašvaldībās nodarbināto sociālā darba speciālistu profesionālās kompetences pilnveidošana, nodrošinot mācības, supervīziju un metodisko atbalstu. Projekta ietvaros tiek īstenota virkne aktivitāšu, tajā skaitā, deviņu metodiku izstrāde pašvaldību sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem darbam ar dažādām klientu mērķa grupām, un pilotprojektos notiek sociālo darbinieku mācības šo metodiku ieviešanai sociālā darba praksē.

Projekta ietvaros tika izstrādāta viena no deviņām metodikām: “sociālais darbs ar jauniešiem” sociālajā dienestā. Metodika sastāv no:

1. Metodiskā materiāla “Sociālais darbs ar jauniešiem” un pielikumiem (rokasgrāmata un pielikumi).
2. Metodiskā materiāla “Sociālais darbs ar jauniešiem” audiogrāmatas formātā.
3. Klātienē mācību programma “Sociālais darbs ar jauniešiem”, 100 ak. kontaktstundas.
4. E-mācību programma, 12 ak. stundu apjomā, t.sk.: e-lekcijas, 8 mācību īsfilmas.

Metodiskā materiāla mērķis ir sniegt metodisku atbalstu sociālajiem darbiniekiem darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā pašvaldībās. Klienta mērķa grupa ir jaunieši vecumā no 13-24 gadiem, kuriem ir ilgstošas multiplas problēmas, kuri nāk no ģimenēm, kurās ir bijušas ilgstošas multiplas problēmas, jaunieši ar ārpusģimenes aprūpes pieredzi un jaunieši ar kuriem sociālie darbinieki uzsāk darbu likuma deleģējuma ietvaros.

Metodisko materiālu ekspertu grupa izstrādāja, veicot jomas izpēti pašvaldībās.

1. Tika izstrādāta aptaujas anketa, piedalījās 101 dalībnieks, 01.2021.
2. Tika izstrādātas un realizētas piecas fokusgrupas:
 - divas grupas sociālo dienestu darbiniekiem un vadītājiem;
 - viena grupa “sadarbībā ar izglītības iestādēm”;
 - viena grupa sadarbībā ar policiju, Valsts probācijas dienestu un jauniešu justīcijas jomu;
 - viena grupa starpministriju (starpnozaru: izglītība, labklājība, veselība, bērnu tiesību aizsardzība, tieslietas, tiesībsargs) sadarbībā sarežģītu jauniešu jautājumos.
3. Izpēte un prakses modeļa “sociālai darbs ar jauniešiem pašvaldībās” aprobācija tika realizēta Tukuma novada sociālajā dienestā, viena gada garumā.
4. Izpētes ietvaros tika realizēta 2 pieredžu mācību (izpētes) ārvalstu vizītes uz Berlīni (Vāciju, 04.2022.) un Vantaa/ Espoo (Somiju, 09.2022.). Ārvalstu labās prakses pieredze ir iekļauta metodiskā materiālā.

5. Metodiskā materiālā aprobācija un mācību programmas aprobācija tika realizēta no 06.2022.-11.2022., tajā piedalījās 16 dažādu Latvijas valstspilsētu un novadu sociālie darbinieki darbā ar jauniešiem.

Metodiskā materiāla saturs ir veidots, balstoties uz ekspertu komandas un sadarbības partneru pieredzi darbā ar jauniešiem, ārvalstu pieredzi, izpētes un aprobācijas rezultātiem. Izstrādājot metodisko materiālu, tās autori saskārās ar virkni grūtībām, kuras negatīvi ietekmē sociālā darba ar jauniešiem attīstību Latvijā, salīdzinot ar ārvalstu pieredzi, tas būtu:

1. Specializācijas un profesionālās izglītības trūkums sociālajā darbā ar jauniešiem, t.sk. sociālā darba prakses ar jauniešiem neidentificēšanu kā atsevišķu sociālā darba un sociālo pakalpojumu jomu.
2. Neskaidra klientu mērķa grupa un tās nodalīšanu no citām sociālā darba praksēm vai citu palīdzošo profesiju vai institūciju klientu mērķa grupām.
3. Pašvaldību sociālo dienestu institucionālā un birokrātiskā prakse, kura dažkārt attālina no profesionālā sociālā darba ar jauniešiem mikroprakses.
4. Eklektiska un neviendabīga sociālā darba prakse pašvaldībās, t.sk. katrā pašvaldībā atšķirīga izpratne par sociālā dienesta sociālā darbinieka funkcijām un darba pieejām – metodēm, par gadījuma vadīšanas procesu un darbu ar gadījumu, par dokumentāciju un lietu kārtošānu, par noslodzi un tiešo darbu ar klientu mērķa grupu.
5. Garantēto un/vai minimālo sociālo pakalpojumu groza neesamība klienta mērķa grupai.
6. Sociālā darba praksi bieži negatīvi ietekmē citu jomu (institūciju) darbība, t.sk. nesaskaņojot ar sociālā darba un sociālā dienesta funkcijām, metodēm, pieejām un pieejamiem resursiem. Starpprofesionālā un starpinstitucionālās sadarbība bieži nonāk pretrunā ar sociālā darba vērtībām, teorētisko pamatojumu un labo praksi.

Ekspertu grupa, izstrādājot metodisko materiālu, analizējot izpētes un aprobācijas rezultātus, izstrādāja prakses modeli sociālajā darbā ar jauniešiem pašvaldībās. **Metodisko materiālu veido astoņas nodaļas un pielikumi.**

1. nodaļa: **METODISKĀ MATERIĀLA AKTUALITĀTE**, kurā apskata Latvijas situāciju darbā ar jauniešiem, t.sk. identificējot jomas, kuru risinājumi būtu meklējami pašvaldības sociālo dienestu jomā.

2. nodaļa: **TEORĒTISKAIS PAMATS UN METOŽU IZVĒLES PAMATOJUMS**, kurā apskatām specializācijas “sociālais darbs ar jauniešiem” vērtības un principus, teorētisko pamatojumu un sociālā darba teorijas un pieejas.

3. nodaļa: **MĒRĶA GRUPAS RAKSTUROJUMS**, kurā apskatām jaunieša vecumposmu ar to saistītiem izaicinājumiem un vajadzībām. No jauniešu mērķa grupas tiek veikts sašaurinājums uz “klienta mērķa grupu” pēc 3 pazīmēm: vecumposma, vajadzību un problēmu konteksta, pēc individuālām grūtībām un problēmu ietekmes uz jaunieti. Tiek apskatītas dažādas problēmzonas, piemēram, apdraudējuma un augsta riska jomas, vielu lietošanas tendences un pazīmes, uzvedības traucējumu un mentālās veselības problēmas, u.c.

4. nodaļa: **SOCIĀLAIS DARBS AR JAUNIEŠIEM**, kurā apskatām prakses modeli – specializāciju sociālais darbs ar jauniešiem, t.sk. sociālā darbinieka kompetences un attiecību modeli darbā ar klienta mērķa grupu.

5. nodaļa: **SOCIĀLĀ DARBINIEKA DARBĀ AR JAUNIEŠIEM DARBA PAMATMETODES**, kurā identificējam divas pamatmetodes un darba procesu, pēc darba ar gadījuma un gadījuma vadīšanas principiem.

6. nodaļa: **SOCIĀLAIS DARBS AR JAUNIEŠIEM: DARBA PROCESS**, kurā tiek izskatīts gan darbs ar gadījumu, gan gadījuma vadīšana kā process: izvērtēšana, intervence, novērtēšana. Nodaļā tiek ap-

skatīta prakses noslodze, klienta lietas izveide un dokumentācija, dažādas intervences darba metodes un pakalpojumi.

7. nodaļa: STARPPROFESIONĀLĀ UN STARPINSTITUCIONĀLĀ SADARBĪBA, kurā īpašu uzmanību pievēršam labās prakses piemēriem un profesionālām robežām, t.sk. ievērojot sociālā darba ar jauniešiem mikroprakses profesionālās robežas sadarbībā ar bāriņtiesu, policiju, Valsts probācijas dienestu, izglītības iestādēm, u.c.

8. nodaļa: SOCIĀLO GADĪJUMU ANALĪZE, kurā astoņu prakses gadījumus pēc sarežģītības pakāpes un pēc darba ar gadījumu un gadījumu vadīšanas procesa.

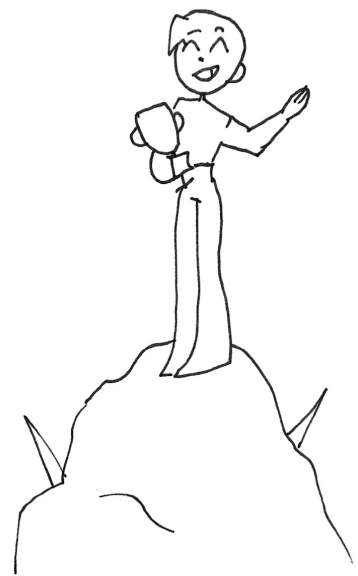
Metodiskam materiālam ir četri pielikumu šķirķļi.

1. šķirķlis: veidlapu paraugi.
2. šķirķlis: metodes un labā prakse, pētījumi un literatūra sociālajā darbā ar jauniešiem.
3. šķirķlis: resursu karte – pieejamo sociālo pakalpojumu grozs Latvijā (uz 01.2023.).
4. šķirķlis: normatīvo aktu saraksts.

Metodiskais materiāls ir veidots kā specializāciju akcentējošs materiāls, un tajā nav iekļauti sociālā darba pamatzglītības (bakalaura līmeņa izglītības) kompetences. Šis ir kā pirmais metodiskais materiāls sociālajā darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā. Lai attīstītu sociālo darbu ar jauniešiem, ir nepieciešams attīstīt plašāku jaunatnes darba un sociālā darba prakses tīklojumu, t.sk. dažādām jauniešu klientu mērķa grupām (kuras nav iekļautas šajā metodiskajā materiālā), piemēram:

1. Sociālais darbs ar jauniešiem ar mentālās veselības traucējumiem, ar atkarībām, ar uzvedības traucējumiem, utml.
2. Starpprofesionālās sadarbības un specializācijas attīstība darbā ar jauniešiem policijā, terapeitiskos sociālos pakalpojumos, ieslodzījuma vietā, patstāvīgās dzīves programmās, izglītības iestādēs, u.c.
3. Attīstīt un veidot psihosociālo darbu ar jauniešiem, t.sk. tiešo darbu ar klientu, attīstīt dažādas mikroprakses metodes un pieejas.
4. Veidot un attīstīt garantēto sociālo pakalpojumu grozu jauniešiem, t.sk. klienta mērķa grupai.

Metodiskā materiāla pielietošanā vēlams apgūt pilnu klātienes mācību programmu 100 ak. stundu apjomā.

1

Metodiskā materiāla aktualitāte

1.1. JAUNIEŠU SITUĀCIJAS RAKSTUROJUMS LATVIJĀ

Jaunieša vecums ierasti tiek izprasts kā pāreja no bērnības perioda un atkarības no vecāku aprūpes uz patstāvību pieaugušo dzīvē. Kaut arī vecums ir visvieglākais veids, kā var definēt ikvienu vecuma grupu, tomēr attiecībā uz jaunieša vecumposmu skatījums ir samērā izplūdis un definējumos ne vienmēr ir minēta viena un tā pati bioloģiskā vecuma robeža. Pēc ANO definīcijas šajā vecuma grupā tiek iekļauti cilvēki no 15 līdz 24 gadiem, ar norādi, ka ANO neiebilst, ja tās dalībvalstis šo vecuma kategoriju definē citādi.¹⁶ Eiropas Savienības jaunatnes stratēģijā izmanto terminu “jaunietis”, lai apzīmētu pusaudžus un gados jaunus pieaugušos vecumā no 13 līdz 30 gadiem.¹⁷ Atbilstoši Jaunatnes likumam, Latvijā jaunietis ir jebkura persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem, neatkarīgi no dzīves pieredzes, veselības stāvokļa, prasmēm, vajadzībām. Bērnu tiesību aizsardzības likums un Jaunatnes likums ir vieni no tiesiskajiem ietvariem, kas nosaka SD atbildību, rūpes un profesionālās intervences nepieciešamību darbā ar jauniešiem, tai skaitā:

- ▶ atbalstīt un veicināt jauniešu iniciatīvas, radot labvēlīgus apstākļus viņu intelektuālajai un radošajai attīstībai;
- ▶ nodrošināt jauniešiem iespēju iegūt dzīvei nepieciešamās prasmes, zināšanas un kompetences neformālās izglītības ceļā;
- ▶ nodrošināt jauniešiem iespēju lietderīgi izmantot brīvo laiku;
- ▶ nodrošināt jauniešiem viņu attīstības vajadzībām atbilstošas informācijas pieejamību.¹⁸

Latvijā ir ap 214 000 jauniešu, kuri saskaņā ar Jaunatnes likumu ir atsevišķa mērķa grupa, kam nepieciešams pievērst īpašu uzmanību un nodrošināt virkni atbalsta pasākumus, lai veicinātu daudzpusīgu personības attīstību.

Jaunatnes likuma mērķis: uzlabot jaunieša dzīves kvalitāti, veicinot viņu iniciatīvas, darba tikumu un patriotismu, līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē, kā arī atbalstīt darbu ar jaunatni.

¹⁶ Definition of youth, UNDESA, iegūts no: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.

¹⁷ European Union Agency for Fundamental Rights, izgūts no: <https://fra.europa.eu/lv/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements/age-majority>

¹⁸ Jaunatnes likums (red. 01.01.2017.) 1-2.pants, <https://likumi.lv/ta/id/175920-jaunatnes-likums>.

Tabula Nr. 1 “Statistika, jauniešu vecumā no 13 līdz 24 gadiem (ieskaitot) skaits (2021)”

	Kopā	Vīrieši	Sievietes
Latvija	214 684	110 515	104 169
Rīgas plānošanas reģions (Rīgas un Pierīgas reģions)	108 706	55 584	53 122
Rīgas reģions	65 316	33 254	32 062
Pierīgas reģions	43 390	22 330	21 060
Vidzemes reģions	21 394	11 171	10 223
Kurzemes reģions	29 096	15 048	14 048
Zemgales reģions	27 033	13 952	13 081
Latgales reģions	28 455	14 760	13 695

Avots: Centrālās statistikas pārvalde.¹⁹

Tajā pašā laikā, jaunietis vecumposmā no 13 līdz 17 gadiem tiek uzskatīts par bērnu (bērns ir persona, kura nav sasniegusi 18 gadu vecumu), uz kuru attiecas Bērnu tiesību aizsardzības likums (turpmāk – BTAL). Likuma uzdevums ir noteikt bērna tiesības, brīvības un to aizsardzību, ņemot vērā to, ka bērnam kā fiziski un intelektuāli nenobrieduši personai ir vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība.²⁰ Ir virkne normatīvo aktu, kas jaunietim jau bērna vecumā piemēro dažādas atbildības, sodus vai izglītojošus procesus, piemēram:

1. Jaunieši no 15 gadu vecuma var iesniegt pieprasījumu pēc sociālajiem pakalpojumiem sociālajā dienestā un tos saņemt, tai skaitā sociālā darba pakalpojumu. Sociālo pakalpojumu sniedzējs paziņo vecākiem, aizbildnim vai aizgādņam par pieprasījuma saņemšanu un pakalpojumu sniegšanu.²¹
2. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus administratīvā pārkāpuma ietvaros var piemērot bērniem vecumā no 11 līdz 18 gadiem, savukārt kriminālpārkāpumos – no 14 gadu vecuma.²²
3. Kriminālatbildība iestājas no 14 gadu vecuma.²³
4. Palīdzības sniegšana pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas var tikt īstenota līdz 24 gadu vecumam.²⁴
5. Bērnu no 13 gadu vecuma var nodarbināt darba tiesiskajās attiecībās.²⁵

Šo dažādo normu atšķirīgajā nostājā jaunietis reizēm tiek skatīts kā bērns, reizēm kā jaunietis, kurš ir starpposmā starp bērnu un jauniešu, bet dažkārt kā pilnīgi atbildīga pieaugusi persona. Teorētiskajos materiālos tiek runāts par bērna, agrīnā pusaudža, pusaudža, vēlinā pusaudža un pieaugušā attīstības un brieduma periodu. Līdz ar to sociālajā darbā var rasties apjukums – vai notiek darbs ar bērnu, jauniešu vai pieaugušo. Turpmākajās nodaļās precizēsim klienta mērķa grupu sociālajā darbā ar jauniešu.

Pēdējo gadu (2019.–2021. gads) statistikas dati situāciju ar jauniešiem Latvijā raksturo šādi:

- ▶ No vecāku fiziskā soda kā audzināšanas metodes ir cietuši 32 % bērnu.²⁶
- ▶ Gada laikā noziedzīgos nodarījumos ir cietuši 532 bērni, no kuriem 304 bērni ir mazgadīgas personas, 152 bērni ir cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, 118 bērni ir cietuši no cietsirdības un vardarbības.²⁷

¹⁹ https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRD/IRD040/table/tableViewLayout1/

²⁰ BTAL 3.panta pirmā daļa.

²¹ Sociālās drošības likums, 17.pants.

²² Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, 3.-4.pants.

²³ Krimināllikums 11.pants.

²⁴ BTAL 43.panta pirmā daļa.

²⁵ Darba likums, 37.pants.

²⁶ Pārskats par bāriņtiesu darbu 2021. gadā kopsavilkumu, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, izgūts no: <https://www.bti.gov.lv/lv/parskatu-par-barintiesu-darbu-2021-gada-kopsavilkums>

²⁷ Turpat.

- ▶ Par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu ir sastādīti 1085 administratīvo pārkāpumu protokoli.²⁸
- ▶ BT tika informējušas pašvaldību sociālos dienestus vai citas atbildīgās institūcijas par 1344 ģimenēm ar 2418 bērniem (no kuriem 701 bērns bija jauniešis vecumā no 13 gadiem), kurās netika pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana.²⁹
- ▶ Par 1009 bērniem (no kuriem 279 bija jaunieši vecumā no 13 gadiem) 900 personām ir pārtrauktas aizgādības tiesības.³⁰
- ▶ Līdz 2020. gada 31. decembrim Valsts izglītības informācijas sistēmā ievadīta informācija par 902 Latvijā deklarētiem 5–18 gadus veciem bērniem, kuri dažādu iemeslu dēļ nav reģistrēti Latvijas izglītības iestādēs.³¹
- ▶ 10–17 gadus veci bērni ir snieguši atbildi “reti vai nekad” uz šādiem apgalvojumiem: 49 % – uz apgalvojumu “Man patik iet uz skolu”, 21,3 % – uz apgalvojumu “Skolotāji uzklausa manu viedokli un izturas pret mani ar cieņu”, 34 % – uz apgalvojumu “Ja man ir problēmas skolā, es zinu, pie kā griezties pēc palīdzības un padoma”.³²
- ▶ Visbiežāk jaunieši bērnībā ir piedzīvojuši emocionālu vardarbību (31,5 %), fizisku nevērību (27 %), emocionālu nevērību (23,8 %), retāk – fizisku (16,4 %) un seksuālu vardarbību (10,3 %). Meitenes vardarbību piedzīvo biežāk nekā zēni. Skolā nejutās iederīgi 24 % jauniešu, skolā piedzīvo fizisku vai emocionālu vardarbību 9 % jauniešu.³³
- ▶ Latvijā ir izteikti augsts to bērnu skaits, kuri dzīvo pārapdzīvotās telpās – 57 % nepilngadīgo nav sava atsevišķa istaba vai arī tie dzīvo vienā istabā kopā ar pieaugušajiem vai vairāk nekā vēl vienu nepilngadīgo. Tāpat novērojams, ka Latvijā ir lielāks to bērnu skaits, kuri dzīvo nepilnvērtīgi labiekārtotos vai neremontētos mājokļos. Piemēram, 14 % bērnu mājās nav nedz dušas, nedz vannas, 13 % nav tualetes iekštelpās, savukārt 9 % bērnu novērtē, ka viņu mājoklī ir pārāk tumšs.³⁴
- ▶ 2020. gadā nepilngadīgie ir izdarījuši 812 noziedzīgus nodarījumus, kas ir par 143 nodarījumiem mazāk nekā 2019. gadā.³⁵
- ▶ 2020. gadā ir sastādīti 4716 administratīvo pārkāpumu protokoli nepilngadīgajiem.³⁶

²⁸ Pārskats par bāriņtiesu darbu 2021. gadā kopsavilkumu, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, izgūts no: <https://www.bti.gov.lv/lv/parskatu-par-barintiesu-darbu-2021-gada-kopsavilkums>

²⁹ Turpat.

³⁰ Turpat.

³¹ Informācijas apkopojums Par obligātā izglītības vecuma bērniem, kuri nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē (2020./2021.m.g.), Izglītības kvalitāte valsts dienests, 18.05.2020., izgūts no: <https://www.ikvd.gov.lv/lv/zinojumi#2017-2020>

³² Pētījums “Bērnu līdzdalības novērtējums” (2017). Pieejams <http://www.bernulabklajiba.lv/projekti/bernu-lidzdalibas-novertesanas-riks/>

³³ Rīgas Stradiņa Universitāte (b.d.) Latvijas jauniešu psihoemocionālo traucējumu saistība ar bērnībā pieredzētu vardarbību ģimenē. Pieejams: <https://www.rsu.lv/zinatniskie-raksti/latvijas-jauniesu-psihoemocionalo-traucejumu-saistiba-ar-berniba-pieredzetu>

³⁴ Bērnu labsajūta un labklājība Baltijas valstīs: kopsavilkums. Pētījums (2019). http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2017/05/Berņu_labklājība_Baltija_kopsavilkums.pdf

³⁵ Valsts policijas 2020.gada pārskats (pieejams <https://www.vp.gov.lv/lv/media/1601/download>)

³⁶ <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/media/1440/download?attachment>

- ▶ 2019. gadā ir sastādīti 2828 administratīvo pārkāpumu protokoli par smēķēšanu, ko izdarījis nepilngadīgais, kas ir 29,9 % no visiem administratīvo pārkāpumu protokoliem, un 2077 administratīvo pārkāpumu protokoli par alkoholisko dzērienu lietošanu, kas ir 28,3 % no visiem administratīvo pārkāpumu protokoliem.³⁷
- ▶ 2019. gadā pašvaldību administratīvās komisijas ir pieņēmušas 1782 lēmumus izteikt nepilngadīgajiem brīdinājumu, 1128 lēmumus noteikt uzvedības ierobežojumus, 37 lēmumus uzlikt par pienākumu ārstēties no alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu vai citām atkarībām.³⁸
- ▶ Pilsētvides SD darbā ar ģimenēm ar bērniem gadā vidēji strādā ar 30 jauniešu lietām. Lauku teritorijā – mazāk par 20 lietām. Vidējais aktīvo lietu skaits visbiežāk (47 respondentu sniegtajās atbildēs) ir 1 līdz 5 jauniešu lietas, 16 respondenti ir norādījuši 5 līdz 10 lietas, 11 respondenti – 10–20 lietas, 7 respondenti – vairāk nekā 20 lietas (to skaitā 2 sociālo pedagogu atbildes).³⁹
- ▶ Pēc metodikas izstrādātāju veiktās aptaujas datiem būtiskākie kritēriji tam, ka jaunietis kļūst par klientu sociālajā dienestā, ir šādi: administratīvie pārkāpumi – 62 atbildes, problēmas skolā (skolas kavēšana, attiecību veidošanas grūtības skolā) – 34 atbildes, uzvedības problēmas – 27 atbildes, alkohola un citu vielu lietošana / atkarības – 15/27 atbildes, klaiņošana – 13 atbildes, ar vecākiem saistītas problēmas grūtības (tai skaitā vecāki ar GRT, nabadzība) – 13 atbildes, vardarbība – 11 atbildes, citi iemesli – mazāk kā 5 atbildes (jaunieši ar veselības traucējumiem vai invaliditāti, jaunieši pēc ārpusģimenes aprūpes, jaunieši ar bērnu, konflikti ar vienaudžiem, suicīda mēģinājums, sociālās iekļaušanās grūtības).⁴⁰
- ▶ Vairāk nekā 90 % gadījumu SD neturpina darbu ar jauniešu pēc 18 gadu vecuma (izņemot darbu ar jauniešu pēc ārpusģimenes aprūpes). Tikai 22 % gadījumu SD strādā ar jauniešu, balstoties uz konkrētajam nolūkam izstrādātām pieejām un gadījuma vadišanas nosacījumiem.⁴¹

Balstoties uz augstāk minētajiem datiem, var secināt, ka no 10 līdz 20 % bērnu un jauniešu nonāk riska vai apdraudējuma laukā, kas, hipotētiski varētu atbilst sociālā darba ar jauniešiem klientu mērķa grupai. Latvijā tas būtu no 21 000 līdz 42 000 klientu. Pēc metodikas izstrādātāju veiktās aptaujas datiem Latvijā 95 % SD darbu ar jauniešiem apvieno ar citām sociālā darba praksēm, piemēram: sociālais darbs ģimenēm ar bērniem, sociālais darbs ar pieaugušām personām, darbs ar visām pašvaldības grupām un tamlīdzīgi. Lielākā daļa jauniešu sociālajā dienestā nonāk pēc paziņojuma par administratīvajiem pārkāpumiem (protokoliem).

1.2. GRŪTĪBAS AR JAUNIEŠU ATBALSTU PAŠVALDĪBĀS

Metodikas izstrādes laikā tika veikta izpēte par sociālo darbu ar jauniešiem Latvijas pašvaldībās, kā rezultātā konstatējām virkni grūtību, ar ko sociālajos dienestos ir jāsaskaras SD, veicot sociālo darbu ar jauniešiem.

Pirmkārt, vienotas atbalsta pieejas trūkums, – izvērtējot pašvaldību sociālo atbalsta pasākumu bužeta sadali, kā arī saistošos noteikumus, kur norādīts materiālais atbalsts un pieejamie pakalpojumi ģimenēm ar bērniem vai jauniešiem, ir redzams, ka pastāv ļoti atšķirīgas pieejas atbalsta sniegšanā, kas atspoguļojas gan atšķirīgos pabalstu veidos un summās, gan pieejamajos atbalsta un sociālajos pakalpojumos.

³⁷ Informatīvais ziņojums “Par bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādņu 2013.-2019. gadam izpildi” 2.pielikums

³⁸ Turpat.

³⁹ Metodikas “Sociālais darbs ar jauniešiem” projekta izpēti laikā 2021-2022, no aptaujas rezultātiem (102 respondenti) iegūtiem datiem, 01.2022.

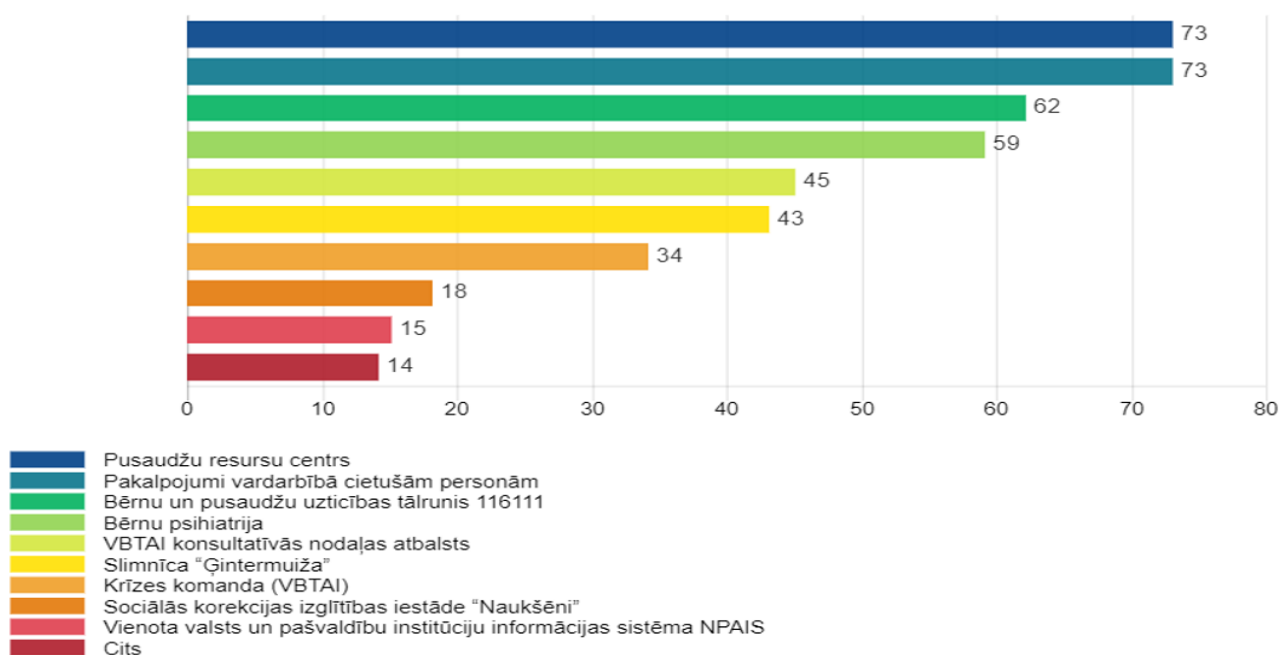
⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Turpat.

Valsts mērogā atbilstošas sociālās un ekonomiskās politikas trūkums darbā ar jauniešiem tiešā veidā ietekmē sociālā darba un sociālā pakalpojuma attīstību ikvienā Latvijas pašvaldībā, tai skaitā specializāciju “Sociālais darbs ar jauniešiem sociālajā dienestā” vai drīzāk – specializācijas neesamību, jo darbs ar jauniešiem netiek izvirzīts kā primārs stratēģiskais mērķis.

Izpētes laikā – anketēšanas ietvaros uz jautājumu “kādi sociālā dienesta attīstītie pakalpojumi ir pieejami darbam ar jauniešiem?” sniegtas atbildes, ka visi minētie pakalpojumi ir ļoti specifiski – gan valsts nodrošinātie medicīnas, sociālās rehabilitācijas, gan izglītības pakalpojumi (sk. attēlu Nr.1). Būtībā neuzrādās vai ir ļoti reti sastopami pakalpojumi, kas vērsti uz tiešu – pašvaldības sociālā darba un sociālo pakalpojumu atbalstu gadījuma vadīšanu, vai arī – jēdziens “pakalpojumi” jauniešiem nav identificējams.

Attēls Nr.1 “Pakalpojumi, kas pieejami darbam ar jauniešiem”

Darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanā viens no būtiskiem darba veikšanas nosacījumiem ir resursu piesaiste un izmantošana klienta sociālās situācijas uzlabošanā, t.sk. sociālo pakalpojumu nodrošināšana, kopienu resursu izmantošana un klienta dabīgās vides resursu izmantošana. Praksē bieži nav iespējams piemērot pakalpojumu klienta individuālajām vajadzībām, jo pakalpojumu faktiski nemaz nav. Līdz ar to rezultātā veidojas situācijas:

- ▶ Ja pašvaldībā ir pieejams kāds pakalpojums, piemēram, psihologa konsultācijas, tad tas tiek nodrošināts un piemērots visām grūtībām un vajadzībām, neskatoties uz tā atbilstību individuālo vajadzību izvērtēšanas rezultātiem. Mēdz gadīties, ka klientam tiek sniegti tie pakalpojumi, kas ir pieejami, neatkarīgi no viņa vajadzībām, spējām un iespējām.
- ▶ Pakalpojuma trūkuma vai neesamības rezultātā uzdevumu izpilde (veicamās izmaiņas) tiek uzdota⁴² klientam (jaunietim vai ģimenei) bez atbalsta pakalpojumiem, lai gan jau klienta nonākšana līdz sociālam darbiniekam norāda, ka ir grūtības kādā no dzīves laukiem un šajā laukā ir nepieciešamas ārējs atbalsts. Situācija salīdzināma ar sliēcēju, kura glābšana ir paša sliēcēja rokās!
- ▶ Sociālā darba ar jauniešiem specializācijas neesamība un sociālo pakalpojumu trūkums sociālajos dienestos rezultējas ar formālu sociālo darbu (birokrātisko darbu), piemēram, rehabilitācijas plānu sastādīšanas vai “korekcijas lietu” izveidošanas bez tiešas, metodiskas intervences vai atbalsta

⁴² “Uzdevumu uzdošana” ir *nevārds* un *slikta prakse*, kas sociālajā darbā ir bieži sastopams kā negatīvs attiecību piemērs starp sociālo darbinieku un klientu. Turpmāk labāk lietot “vienošanās ar klientu” vai “sadarbības rezultātā panākta vienošanās”. Papildus sk. sadarbība ar klientu.

pasākumu piemērošanas grūtību pārvarēšanā. Tas novērojams gan sociālā darba, gan izglītības, tiesiskās audzināšanas, bērnu tiesību aizsardzības, gan starpprofesionālās, starpinstitucionālās sadarbības, kā arī sociālo pakalpojumu aspektos.

Lai gadījuma vadīšana varētu noritēt, ir jābūt pieejamiem sociālajiem pakalpojumiem. Piemēram, Lielbritānijā, Vācijā, Somijā, Zviedrijā u.c. jaunieši ir definēti kā atsevišķa sociālās drošības mērķa grupa un ir noteikts valsts garantēts sociālo pakalpojumu grozs, kas jānodrošina ikvienā pašvaldībā. Jāatzīmē, ka Latvijā pašlaik nav definēts sociālo pakalpojumu grozs jauniešiem. Līdz ar to sociālo pakalpojumu un citu atbalsta pakalpojumu trūkums, fragmentācija un resursu nepietiekamība (nenoteiktība) ir radījusi situāciju, ka specializācijai “sociālais darbs ar jauniešiem” ir ierobežota attīstība, bez pakalpojumu pieejamības, un sociālais darbinieks vairāk veic vispārīgo praksi.

No 2020. gada maijam līdz 2021. gada jūnijam biedrība “Latvijas Bērnu labklājības tīkls” sadarbībā ar Tukuma novadu un Tukuma novada Sociālo dienestu projekta “Kopienas kā resurss ģimenēm”⁴³ ietvaros apzināja aktuālo situāciju, vajadzības un pašvaldībā pieejamos resursus un pakalpojumus novadā dzīvojošajām ģimenēm ar bērniem. Kā nozīmīgas problēmas un no tām izrietošas vajadzības bērnu, jauniešu un ģimeņu ar bērniem labklājības kontekstā var izdalīt:

Labiekārtotu, apmaksājamo mājokļu trūkums, kur 92 % aptaujāto ģimeņu ar bērniem atzīmēja, ka jaunajā novadā ir ļoti liela problēma atrast dzīvojamo platību, t.sk. jauniešiem uzsākot patstāvīgo dzīvi, ārpus ģimenes aprūpes jauniešiem un/vai jauniešiem no augsta sociāla riska, grupā uzsākot “patstāvīgo” vai “atbalstīto patstāvīgo” dzīves modeli.

Problēmas iekļaujošas izglītības nodrošināšanā – kā liecina veiktās intervijas un fokusa grupu diskusijas gan ar pašiem vecākiem, gan sociālās jomas profesionāļiem, īpaši sāpīgs jautājums ir grūtības nodrošināt iekļaujošu izglītību bērniem ar speciālām vajadzībām un/vai ilgstoša sociālā riska ģimenēm, kā rezultātā ir bijusi ilgstoša “sociāla un pedagoģiska ielaistība”⁴⁴.

Psihosociālā atbalsta pakalpojumu trūkums bērniem, jauniešiem, vecākiem – īpaši aktuāla šī vajadzība ir bērniem, jauniešiem un ģimenēm ar bērniem, kuri atrodas sociālā riska situācijā. Speciālo vajadzību bērnu ģimenes aktualizēja, ka trūkst gan speciālisti vai noteikti pakalpojumi, gan atbalsta personas pieejamība.

Statistisko datu trūkums – izpētes gaitā tika konstatēts, ka vairākās jomās līdz šim nav tikuši apkopoti vai uzkrāti būtiski dati, kas atspoguļo bērnu un jauniešu sociālo situāciju. Piemēram, nav pieejami uzticami dati par nepilngadīgo personu izdarītajiem pārkāpumiem, tostarp noziedzīgiem nodarījumiem, administratīvajiem pārkāpumiem, t.sk. narkotisko vielu vai alkohola lietošanu vai glabāšanu. Tāpat nav datu par vardarbības gadījumiem ģimenēs ar bērniem, jo līdz šim šāda informācija ne no valsts, ne pašvaldību policijas puses nav tikusi apkopota. Nav iegūstami arī dati novadu griezumā par abortiem, kas izdarīti nepilngadīgajām meitenēm, un šādi dati pieejami tikai valsts mērogā. Tāpat arī nav iespējams savietot dažādu jomu datus, lai identificētu dažādus risku faktoros un analizētu to ietekmi uz bērnu, jauniešu un ģimeņu situāciju.

Vienotas atbalsta pieejas trūkums – izvērtējot budžeta sadali pašvaldību sociālā atbalsta pasākumiem, kā arī saistošos noteikumus, kur noteikts materiālais atbalsts un pieejamie pakalpojumi ģimenēm ar bērniem, jauniešiem, ir redzams, ka pastāv ļoti atšķirīgas pieejas atbalsta sniegšanā, kas atspoguļojas gan atšķirīgos pabalstu veidos un summās, gan pieejamajos atbalsta pakalpojumos. Vietējās sociālās/ekonomiskās politikas trūkums darbā ar jauniešiem tieši ietekmē sociālā darba/ sociālā pakalpojuma attīstību ikvienā Latvijas pašvaldībā, t.sk. specializāciju “Sociālais darbs ar jauniešiem sociālajā dienestā”.

⁴³ Biedrība “Latvijas Bērnu Labklājības tīkls”, “Ģimeņu ar bērniem vajadzības un resursi apvienotajā Tukuma novadā (Tukuma, Jaunpils, Engures, Kandavas novads). Esošās situācijas kartējums”, 2021, 11. – 13.lpp., http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2021/09/Projekta-zinojums-Kopienas-ka-resurss_TN_LBLT_FIN.pdf

⁴⁴ Sociālā un pedagoģiskā ielaistība ir pedagoģisks jēdziens, kura pamatā ir bijis neatbilstošs atbalsts bērna/jaunieša attīstībai.

Pakalpojumu attīstību un pieejamību jauniešiem un starpinstitucionālo sadarbību jaunatnes darba jomā nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likums un Jaunatnes likums, lai jau sākotnēji nodrošinātu kopienā esošo pakalpojumu pielāgošanu augsta riska jauniešu vajadzībām. Piemēram, sadarbība ar jauniešu centru, bērnu psihiatru, jauniešu resursu centriem, izglītības iestādi vai izglītības jomu, policiju, Valsts probācijas dienestu. Pozitīvi risinājumi būtu, ka gadījuma vadītājam darbā ar jauniešiem būtu pieejams minimālais pakalpojumu grozs, piemēram, jauniešu dzīvokļi, terapeitiskās mājas, dusmu un uzvedības terapijas, jauniešu atbalsta programmas, integrētas izglītības programmas, jauniešu mentori un līdzgaitnieki.

Metodikas autoru veiktās jomas izpētes rezultātā ļoti nelielā atbilžu skaitā – tikai 1-2 atbildes no 100, no individuālām pieredzēm pašvaldībā faktiski veidojas minimālo, garantēto sociālo pakalpojumu grozs jauniešiem:

- atkarību profilakses speciālists un atkarības mazināšanas programmas, t.sk. narkologs;
- mentors, asistents, līdzgaitnieks, atbalsta personas;
- psihologs, psihoterapeits, ģimenes terapeits, grupu terapeits;
- atbalsta un izglītojošas grupas;
- vecākus izglītojošas un atbalsta programmas par saskarsmi un atbalstu pusaudžiem, kuri nonākuši sarežģītās situācijās vai mentālās veselības grūtībās;
- mūzikas un mākslas terapija;
- daudzfunkcionālā centra pakalpojumi;
- rehabilitācija vardarbībā cietušiem/vardarbību veikušiem jauniešiem;
- jauniešu atbalsta programmas (DARI, Palēciens, Pārinieks – Rīgā un Tukumā)⁴⁵;
- dienas centri jauniešiem;
- OPEN radošie centri⁴⁶;
- identificēti sociālās palīdzības (ekonomiskā atbalsta) pasākumi jauniešu grūtību risināšanā, t.sk. drošas dzīves vietas, pārtikas, apģērba un personības attīstošu pasākumu finansēšanā. Piemēram, līdzekļi individuālā sadarbības plāna (bij. sociālā rehabilitācijas plāna) ietvaros. Pašlaik – tikai pēc ārpusģimenes aprūpes, bet nepieciešams paplašināt jauniešu mērķa grupu;
- jurista un interešu pārstāvniecības pakalpojumi.

Ārvalstu prakšu izpētes rezultātā (Vācijā, Lielbritānijā, Somijā) secināts, ka garantēto sociālo pakalpojumu jomā, kas tiek īstenoti pašvaldībās (maksimāli tuvu dzīves vietai), vēl ir nepieciešams (*dažus piemērus sk. pielikumā Nr. 8.9. "Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem"*):

- jauniešu mājas – dzīvokļi patstāvīgās dzīves uzsākšanai, "dzīves skolas" programmām un atbalstam, saglabājot vai daļēji ierobežojot aizgādības tiesības vecākiem;
- jauniešu mājas – dzīvokļi ar terapeitiskām atbalsta programmām, piemēram, jauniešiem ar atkarībām, jauniešiem ar uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu (UDHS) un noziedzīgas darbības tendencēm, jauniešiem ar mācīšanās grūtībām un no nabadzības un novārtā atstāšanas riska, utml.;
- jauniešu patvēruma mājas līdz 14 dienām;
- autričs (outreach work) un ielu sociālā darba pakalpojumi;

⁴⁵ Papildus sk. pielikumu Nr. 8.9. "Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem"

⁴⁶ OPEN radošais centrs ir vieta, kur jaunieši vecumā no 13 gadiem var nākt pavadīt savu brīvo laiku vai arī radoši izpausties. Iegūts no: <https://www.openrc.lv/>

- sociālais darbs policijā vai programmas jauniešiem, kuri veikuši nenozīmīgus pārkāpumus;
- vairāk neformālā izglītībā – pieredžu izglītībā balstītas atbalsta programmas dažāda profila jauniešiem,
- ilgstoša, preventīva mentora programma pēc Iceheart principiem⁴⁷;
- sociālas, pedagoģiskas un nodarbinātību veicinošas, sociāli iekļaujošas mācību programmas un aroda apgūšanas nodrošinājums, piemēram, skandināvu tautas skolas, profesionālas pilnveides skolas, u.c.
- psihosociālos atbalsta pakalpojumus vai programmas, piemēram:
 - uzvedības terapijas programmas;
 - vardarbīgas uzvedības (vardarbību piedzīvojušu/ veikušu) mazināšanas programmas;
 - psihosociālās konsultācijas individuāli, ģimenēm vai grupām;
 - vardarbības traumas seku mazināšanas programmas;
 - līdzatkarības negatīvo seku mazināšanas programmas;
 - dzīves laikā iegūtas negatīvās pieredzes: apdraudējuma un riska seku mazināšanas programmas, piemēram, atkarības mazināšanas programmas, pašsūtveres un veselīgu attiecību veidošanas programmas,
 - noziedzīgu nodarījumu mazināšanas programmas, piemēram, “EQUIP”⁴⁸,
- atbalsta un izlīdzināšanas programmas jauniešiem, kuri veikuši noziedzīgu nodarījumu, neiekļaujot tos soda reģistrā;
- daļēji slēgtas, nelielas, uz jaunieša vajadzībām vērstas kopienas mājas jauniešiem, kuri atkārtoti veikuši noziedzīgu nodarījumu u.c.

Metodikas “Sociālais darbs ar jauniešiem” projekta laikā tika veikta izpēte:

1) aptauja par sociālo darbu ar jauniešiem sociālajā dienestā – 102 respondenti, pabeigta 01.2022.;

2) realizētas 5 izpētes fokusa grupas par sociālo darbu ar jauniešiem sociālajā dienestā, par stapprofesionālo un starpinstitucionālo sadarbību, par sadarbību ar izglītības iestādēm, par sadarbību ar valsts policiju, Valsts probācijas dienestu (VPD), par jaunatnes politiku dažādās nozarēs: izglītības, jaunatnes darba, iekšlietu, veselības, labklājības; īstenota 01.- 02.2022.

Apkopojot metodikas autoru veiktās izpētes rezultātā konstatētās grūtības sociālajā darbā ar jauniešiem, var secināt, ka tās ir veidojušās ilgstošā periodā, bieži dažādu nozaru un nozaru politiku harmonizācijas grūtību dēļ. Sociālajā darbā ar jauniešiem ir konstatētas sekojošas sistēmiskas problēmas:

- ▶ Nav attīstīta jauniešu interešu aizstāvība un pārstāvniecība.
- ▶ Sociālajos dienestos un citās profesionālās jomās (policijā, skolā, jaunatnes darbā) nav attīstīts specializācijas darbs ar sarežģītiem jauniešiem, t.sk. metodika ar klienta mērķa grupu.
- ▶ Ir nepietiekams darbinieku skaits.
- ▶ Sociālā darbinieka ar jauniešiem profesionālās robežas (starpprofesionālās sadarbības jomā) ir izplūdušas, bieži sociālā darba prakse tiek veikta citu profesionāļu uzdevumā vai metodiskā darba ietvarā, piemēram, izstrādāti un realizēti korekcijas plāni vai profilakses lietas.
- ▶ Nav pietiekami sociālie pakalpojumi un atbalsta programmas klienta mērķa grupai.

Līdz ar to rezultātā klients – jaunietis, jaunieša ģimene nesaņem tiesību aktos noteikto atbalstu.

Metodika “Sociālais darbs ar jauniešiem”: prakses modelis sešus mēnešus tika aprobēts grupā, kurā piedalījās 16 sociālie darbinieki no 12 Latvijas pašvaldību sociālajiem dienestiem, un 12 mēnešus Tukuma novada sociālajā dienestā (01-12.2022.)

⁴⁷ Papildus sk. pielikumu Nr. 8.9. “Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem”

⁴⁸ Turpat.

Metodikas "sociālais darbs ar jauniešiem" prakses modeļa izstrādē un ieviešanai ir jāveic sekojoši uzdevumi:

- ▶ Ieviest specializāciju "sociālais darbs ar jauniešiem", nosakot profesionālās robežas un noslodzi.
- ▶ Definēt klienta mērķa grupu un noteikt intervences (sociālā darba pieejas, metodes) procesu atbilstoši klienta vajadzībām un sociālā darba labajai praksei, t.sk. teorētiskam pamatojumam.
- ▶ Izstrādāt un ieviest minimālo sociālo un citu pakalpojuma grozu, kas palīdzētu gadījuma vadīšanā un darbā ar gadījumu.
- ▶ Starpinstitucionāli izstrādāt līdzvērtīgu sadarbības modeli un definēt, kuros gadījumos, ar kuru mērķa grupu un kādā veidā (vērtības, principi, attiecības, pieejas, metodes, pakalpojumi, u.c.) strādā ar sarežģītiem jauniešiem.

Jaunieša interešu pārstāvniecība ir viena no sociālā darbinieka pamata funkcijām, kas Latvijā ir vāji attīstīta. Lai īstenotu interešu pārstāvniecību un aizsardzību, ir nepieciešamas zināšanas:

- par normatīvajiem aktiem, par tiesisko aizsardzību un ar to saistītiem procesiem, par sociālajām garantijām un tiesībām bērniem un jauniešiem, to īstenošanu praksē, piemēram, par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem, par valsts garantēto advokātu jauniešiem kriminālprocesā, vai sociālajām garantijām jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes, u.c.. Tās ir zināšanas par procesiem, pieejamajiem resursiem, kas ietekmē jauniešus, piemēram, kā tiek virzīts kriminālprocess, administratīvais process, kā tiek veidotas izglītības individuālās atbalsta programmas utml.;
- par bērnu tiesību aizsardzības lauku, par ārpusģimenes aprūpi, par atbalstu jauniešiem apdraudējuma un augsta riska situācijās;
- par pieejamiem pakalpojumiem, sociāliem pakalpojumiem un atbalsta programmām;
- par jaunieša tiesībām un pienākumiem, t.sk. jaunieša tiešu pārstāvniecību izglītības, veselības un sociālo pakalpojumu laukā, piemēram, ka no 14 gadu vecuma var pastāvīgi sevi pārstāvēt veselības jomā, vai no 15 gadu vecuma lūgt piešķirt sociālo pakalpojumu;
- par individuālo atbalstu un kā īstenot interešu pārstāvniecību un aizsardzību sociālajā darbā.

2

Teorētiskais un metožu izvēles pamatojums

Sociālais darbs jau no tā pirmsākumiem ir bijis fokusēts uz ģimenēm ar bērniem, bet laika gaitā, jau 20.gs. sākumā, jaunieši kļuva par atsevišķu sociālā darba mērķa grupu. Sākotnējā darba ievirze bija pamatvajadzību un izglītības nodrošināšana, bet postmodernisma laikā aizvien lielāka nozīme parādījās personības (jaunieša) atbalstam un attīstībai, akcentējot individualizāciju un personisko resursu attīstību.

Sociālā darba profesionalizācijas rezultātā ir attīstījušās dažādas specializācijas. Sociālā darba specializācijas veidojas arī kā atbildes reakcija konkrēta laika perioda aktuālām problēmām. Kā reakcija uz tieši to sociālo problēmu saasinājumu, ko piedzīvo jaunieši, līdzās **sociālajai pedagogijai** un **jaunatnes darbam**⁴⁹ ir izveidojies un nostiprinājies arī **sociālais darbs ar jauniešiem**⁵⁰. Sociālais darbs ar jauniešiem ir savijies ar jaunatnes darbu un izglītības jomu, un bieži jaunatnes darba lauka resursi (neformālā izglītība, pieredžu izglītība, pozitīva socializēšanās, u.c.) vai izglītības lauka resursi (interesu izglītība, sports, atbalsta programmas skolā, u.c.) kļūst kā atbalsta pakalpojumi sociālajam darbiniekam darbā ar jauniešiem. Specializācijas “sociālais darbs ar jauniešiem” veidošanās lielā mērā ir saistīta ar dažādo nozaru pieredzes uzkrāšanu darbā ar bērniem un jauniešiem, pētījumiem un teorētisko atziņu mijiedarbību starp dažādām jomām, kā arī ar izmaiņām sabiedrības skatījumā uz grūtībām šajā vecumposmā – jaunieša identitātes meklējumiem, normu un likumu pārkāpumiem, pret sevi un citiem vērstu agresiju, psihoaktīvo vielu lietošanu, klaiņošanu utt. Tās ir problēmas, kuru risināšanā bieži ir nepieciešams profesionāls atbalsts. Turklāt tās nav tikai specifiski šo vecumposmu raksturojošas iezīmes, līdz ar to nav pamata pieņemt, ka tās visos gadījumos atrisināsies pašas no sevis. Jauniešu vecumposmam raksturīgo grūtību izpratne un apzināšanās profesionālajā darbībā palīdz ieraudzīt, ka jaunieši ir specifiska mērķgrupa sociālajā darbā, un sociālajam darbiniekam ir nepieciešamas specifiskas zināšanas, prasmes un spējas, kā, piemēram, specializācijā sociālajā darbā ar bērniem vai sociālajā darbā ar ģimeni.

Metodika “Sociālais darbs ar jauniešiem” izstrādāta, balstoties uz sekojošām teorijām, pieejām un principiem:

- ▶ sociālā darba ar jauniešiem vērtībām un principiem;
- ▶ uz jaunieti vērsta pieeja;
- ▶ sistēmiskā teorijā un pieeja;
- ▶ resilience pieeja;

⁴⁹ Jaunatnes darbs ir vairāku nozaru (disciplīnu) ietekmēta joma, kura attīstās 19. gadsimta beigās. Jaunatnes darbs veidojas kā izglītības un sociālo (pilsonisko, demokratizācijas, sabiedrības attīstības) aktivitāšu rezultātā. Mūsdienās nav viena “jaunatnes darba” modeļa, tas ir atkarīgs no katra valsts kultūrvēsturiskās jaunatnes darba attīstības. Ir ES valstis, kurās “Jaunatnes darbs” ir kā profesija, ir valstis, kurā tā ir kā joma (piemēram: jaunatnes politika), kurā ir noteikti mērķi, uzdevumi un institucionālās atbildības, dažādu nozaru (profesionāļu) atbildības, t.sk. Latvija <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/history-of-youth-work>, sk. 03.2023.

⁵⁰ Lorenz, w., Coussée, F., Verschelden, G. (2010). Historical Consciousness in Youth Work and Adult Education. *Social Work & Society*, 1(8)

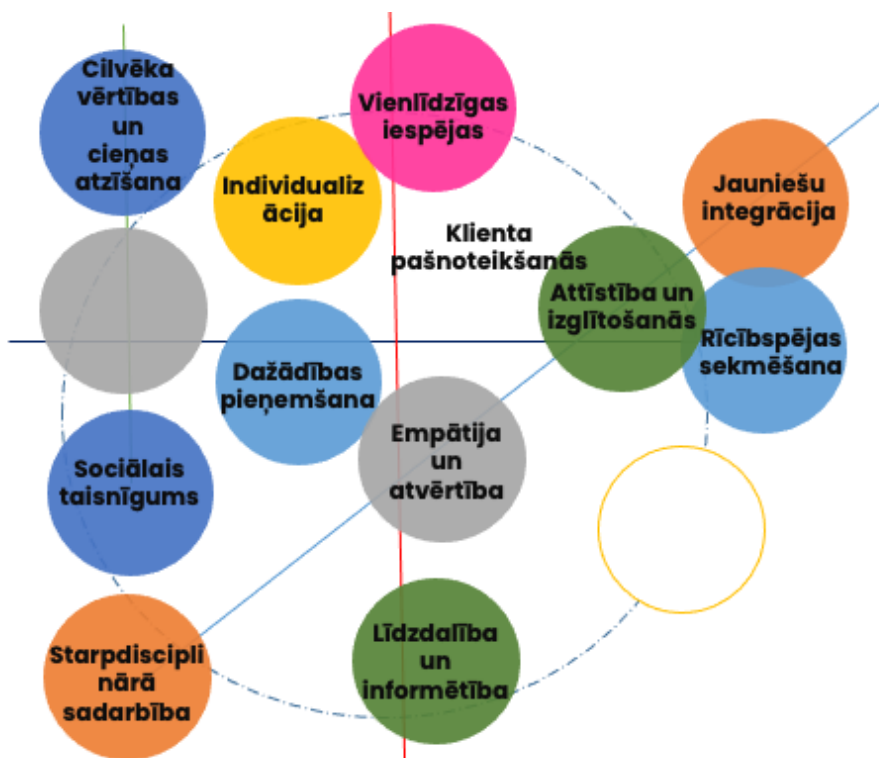
- ▶ kognitīvi biheiviorālā pieejā;
- ▶ neformālās izglītības un pieredžu izglītības principos;
- ▶ vispārīgā sociālā darba praksē, darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanā⁵¹;
- ▶ metodisko materiālu sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem⁵².

Turpmākajās apakšnodaļās detalizētāk izklāstīsim 1-6.punktā minēto teoriju, pieeju un principu izmantošanu sociālajā darbā ar jauniešiem. 7-8.punktā tiks izklāstīts sociālais darbs ar jauniešiem prakses modeļa aprakstā.

2.1. SOCIĀLĀ DARBA VĒRTĪBAS DARBĀ AR JAUNIEŠIEM

Sociālā darba un jaunatnes darba vērtības un ētiskie principi virza profesionālo attīstību. Vērtības ir pamats, kas nosaka profesijas standartus – profesionālo darbību, uzvedību un rīcību⁵³. Sociālā darba vērtības darbā ar jauniešiem veidojas no sociālā darba tradicionālām vērtībām, iezīmējot sociālā darbinieka standartus un noteiktumus, kā veidot attiecības, uzvesties, rīkoties (atbalstīt) un runāt, ņemot vērā mērķa grupu un ar jaunatnes darbu saistītos principus (sk. attēlu Nr.2 “Sociālā darba vērtības darbā ar jauniešiem”)⁵⁴.

Attēls Nr.2 “Sociālā darba vērtības darbā ar jauniešiem”^{55, 56}.

⁵¹ Ozola, I. (2021). Sociālā darba ar gadījumu pamatmetožu dalījuma raksturojums. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. 123. – 145., 357-489.lpp. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>

⁵² Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 182 lpp.

⁵³ Apine E., Sociālā darba ētikas principi// Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā, Labklājības ministrija, 2001 - 153-184.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

⁵⁴ Verschelden G., Coussée F., The history of youth work in Europe. Relevance for youth policy today, Council of Europe, August 2009 -182 p.

⁵⁵ Autorkolektīvs Konstebls R., Makdonalda Š., Flinns P. Dž, Sociālais darbs skolā//Sorosa fonds Latvija, Jumava, 2001 – 31-55.lpp

⁵⁶ Verschelden G., Coussée F., The history of youth work in Europe. Relevance for youth policy today, Council of Europe, August 2009 -182 p.

2.2. PRINCIPI SOCIĀLĀ DARBĀ AR JAUNIEŠIEM

Sociālā darba ar jauniešiem prakses principi balstās uz sociālā darba vērtībām un jaunatnes politikas principiem. Jaunatnes likums nosaka jaunatnes politikas pamatprincipus:

- ▶ līdzdalības princips;
- ▶ informācijas pieejamības princips;
- ▶ vienlīdzīgu iespēju princips;
- ▶ jauniešu interešu ievērošanas princips;
- ▶ labvēlīgu ekonomisko priekšnosacījumu princips;
- ▶ jauniešu integrācijas princips;
- ▶ mobilitātes un starptautiskās sadarbības princips⁵⁷.

Turpmāk, balstoties uz sociālā darba vērtībām un jaunatnes politikas principiem, aprakstīsim sociālā darba ar jauniešiem prakses principus⁵⁸.

1. Līdzdalības un informētības princips ir nodrošināt jauniešiem iespēju iesaistīties visās jomās, kuras tieši vai netieši ir saistītas ar jaunatnes jautājumiem. Sociālajā darbā ar jauniešiem šis princips izpaužas kā jaunieša līdzdalība sapulcēs, lēmuma pieņemšanā, pieeja savai “*lietai vai dokumentācijai*” un būšana informētām par visiem procesiem, ko veic sociālais darbinieks vai starpprofesionālā komanda attiecībā uz jauniešiem un viņu dzīvi. Sociālais darbinieks iesaista jauniešus savu darbību un lēmuma pieņemšanas procesā. Līdzdalība kā vērtība atklāj iespēju došanu jauniešiem uzņemties atbildību un līdzdarboties savas individuālā vai grupas atbalsta pasākumu programmu veidošanā, tas savukārt veicina sociālo briedumu, atbildību un pašnoteikšanos. Tas ir līdzvērtīgs sociālā darba “pašnoteikšanās” vērtībai⁵⁹. Līdzdalības procesu raksturo:

1. Jauniešiem sadarbībā ar sociālo darbinieku ir būtiski sajūti uzticēšanos. Jauniešiem ir būtiski piedalīties savas dzīves un izmaiņu plānošanā, saprast, ka viņu viedoklis tiek ņemts vērā un izprast lēmuma pieņemšanas procesu⁶⁰.
2. Jaunieša atbildības apjoms ir vienmērīgi jāpaaugstina sadarbības procesa laikā. Atbildības deleģējumam jābūt reālistiskam, izpildāmam un ar pozitīvu ietekmi gan uz pašuztveri, gan uz sociāl-ekonomiskiem apstākļiem.
3. Sadarbības procesā ar jauniešiem ir jābalstās uz jaunieša interesēm, spējām un iespējām, stiprajām pusēm un individuālo redzējumu par labāko risinājumu, t.sk. atbilstoši vecumposmam, sociālajam briedumam, autonomijai un pieredzei.
4. Informācijas pieejamībai ir pozitīva ietekme vairākos aspektos: 1) tas ir jaunieša atbalsts, kas palīdzētu izprast, kas un kāpēc ar viņu notiek; 2) tā ir izglītošanās par savu dzīvi, par grūtībām, ar kurām saskaras, gan iespējamiem risinājumiem. Sociālajā darbā ar jauniešiem tas nozīmētu, ka izskaidrot un izglītēt (jauniešiem saprotamā un pieņemamā veidā) par institucionālo darbu, par gadījuma vadīšanas un individuālā atbalsta procesiem, par sociālajiem pakalpojumiem vai tiesiskiem aspektiem.

⁵⁷ Jaunatnes likuma 2.1panta ceturtā daļa, izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/175920>

⁵⁸ “Principi ir vērtības, kas ir pārvērstas darbībā”, Apine E., Sociālā darba ētikas principi// Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā, Labklājības ministrija, 2021 - 163.lpp

⁵⁹ Apine E., Sociālā darba ētikas principi// Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā, Labklājības ministrija, 2021 - 170.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

⁶⁰ Coles, B., Hutton, S., Bradshaw, J., Craig, G., Godfrey, C. Un Johnson, J. (2002) Literature review of the Costs of Being “Not in Education, Employment or Training” at Age 16-18, London, DfES

2. Individualizācija akcentē cilvēka unikalitāti un nosaka individuālu (*unikālu un autentisku*) pieeju, kas balstīta uz personības vajadzībām, izmantošanu darbā ar jauniešu⁶¹. Lai īstenotu individuālu pieeju, tiek veikta individuālo vajadzību un situācijas izvērtēšana, kā arī veidotas cieņpilnas attiecības. Individualizācijas princips ietekmē arī profesionālā darba formas – kur, kā un kad mēs satiekamies ar jauniešu. Piemēram, tā var būt viņa dabiskā un drošā vide, tie var būt vakari un brīvdienas. Šis princips ietekmē sociālā darba saturu, formu, noslodzi, un būtībā tas veicina elastīgas, uz vajadzībām vērstas pieejas attīstību.

3. Jauniešu iekļaušanās akcentē jauniešu un viņu subkultūras daļas integritāti kopējā sabiedrībā. Tas nozīmē, ka sociālais darbinieks piešķirt *vērtību* jeb nozīmi jauniešu subkultūrai. Tiek akcentēta spēka perspektīva (spēcināšana, aizraušana un palīdzība ieraudzīt pozitīvos pieaugušo modeļus, kuriem var un gribas līdzināties) un dažādības nozīme. Īpaši būtiski tas ir gan starpkultūru kontekstā, gan individuālajā dažādībā, veidojoties identitātei (seksuālajai orientācijai, vērtību orientācijai, interešu grupām, kultūras un ārējās identitātes grupām, u.c.). Viens no **sociālās iekļaušanās** uzdevumiem ir veicināt jauniešu piederības sajūtu citām sociālajām grupām, stiprināt jauniešu personību, attīstot un pilnveidojot esošās sociālās prasmes, piešķirot jauniešiem autentiskuma izjūtu. Rezultātā tas sekmē pozitīvu socializēšanos un resursu pieejamības pieredzi. Veiksmīgas sociālās iekļaušanas prakses balstās izpratnē, kas nodala cilvēku no viņa problēmu jautājumiem. Problēma tiek uztverta par problēmu, cilvēks – par cilvēku. Sociālā iekļaušana ir ilgtermiņa holistiska stratēģija, un *proaktīvs* process balstīts atbalstā, iedrošināšanā, pieņemšanā un pozitīvā nākotnes perspektīvā. Tā sākas izpratnē, ka nepietiek ar gatavību pieņemt visus, bet ar reālu darbības maiņu, lai veicinātu visu grupu cilvēku pieeju resursiem, pat uz savu personīgo resursu vai ērtību rēķina. Tā ir gan indivīda pielāgošanās sabiedrībai, gan sabiedrības pielāgošanās indivīdam.

4. Attīstība un izglītošanās ir saistītas ar jauniešu vecumposma vienu no pamatzdevumiem: pieaugt, sociāli nobriest un ieņemt savu kā pieauguša cilvēka vietu un lomu sabiedrībā. Lai tas notiktu, ir nepieciešams attīstības un izglītošanās atbalsts. Metodikas kontekstā – personības attīstība kā vērtība, kuru īstenojam “individuālās attīstības atbalsta” metodes ietvaros. Izglītošanās nav tikai formālā izglītība, bet arī dzīves pieredze. Sociālajā darbā mērķtiecīgi var daudzveidot personiskās attīstības metodes, atbalsta vai citus pakalpojumus, piemēram, jauniešu centrā. Izglītošanās ir pieredžu, neformālā un dzīves izglītība. Tas nozīmē, ka pieejamo pakalpojumu klāsts sociālajā darbā ar jauniešiem neaprobežojas ar sociāliem pakalpojumiem, bet tiek veidots, attīstīts vai piesaistīts caur citām jomām, kas jauniešiem ir būtiskas. Šiem pakalpojumiem jābūt attīstošiem, veicinošiem, ar veselīgu un drošu attiecību fonu un pozitīvu pieredzi. Lai to īstenotu, bieži izmanto gan starpinstitucionālo un starpprofesionālo sadarbību un resursus, lai veidotu atbalstošu un vienotu sociālo tīklojumu.

5. Vienlīdzīgu iespēju princips ir saistīts ar iespēju bez jebkādas diskriminācijas, ievērojot dažādību respektēšanu, aktīvi piedalīties sabiedriskās, politiskās, kultūras un ekonomiskās dzīves aktivitātēs. Sociālais darbinieks kopā ar sadarbības partneriem (pašvaldības vai valsts) meklē pieejas visiem tiem pašiem pakalpojumiem un atbalsta pasākumiem, ko saņem ikviens cits jauniešs, neskatoties uz apstākļiem, ka varbūt jauniešs ir veicis nodarījumu, par ko gribētu liegt piekļuvi personiskai attīstībai – izaugsmei, izglītībai, veselīga brīvā laika pavadīšanai, drošam mājoklim, veselības aprūpei, pamata vajadzībām, utml., kā arī tad, ja šie pasākumi jāpielāgo, jāorganizē īpašs atbalsts, lai jauniešs varētu tos saņemt. Šis princips vispārīgā sociālā darba prakses ietvaros paredz īpašu uzsvāru likt uz individuālām izglītības un atbalsta programmām, piemēram, iekļaušanā jauniešu centru darbā, interešu izglītībā, neformālās izglītības programmās, alternatīvās nodarbinātības un patstāvīgas dzīves programmām.

Sociālajā darbā ar jauniešiem bieži jāsaskaras ar ilgstošu sociālu un ekonomisku problēmu sekām vai traumatiskām pieredzēm:

- nabadzības riskiem un nabadzības izraisītām sekām;
- vardarbības, t.sk. ilgstošas novārtā atstāšanas riskiem un sekām;
- sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem un sekām;
- veselības riskiem un sekām;

⁶¹ Apine E., Sociālā darba ētikas principi// Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā, Labklājības ministrija, 2021 - 165. lpp

- augsta riska vides sekām;
- ārpusģimenes aprūpē nonākošo bērnu - jauniešu riskiem un sekām.

Tas nozīmē, ka sociālajā darbā ar jauniešiem ne tikai jāmazina šo risku ietekme, bet arī jāveido atbalsta sistēma, darba prakse, pakalpojumi un sociālie pakalpojumi. Visbiežāk tā ir starpprofesionāla komanda ar kompleksu atbalstu un pakalpojumiem.

Par sociālā darba vērtībām un ētiskiem principiem papildus lasīt:

1. Apine E., Sociālā darba ētikas ētiskie principi// Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā, Labklājības ministrija, 2021 - 153 -184.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download?attachment>
2. Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 39-43.lpp.
3. Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss, 28.05.2022., <https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2022/06/Latvijas-soci%C4%81lo-darbinieku-%C4%92tikas-kodekss.-Apstiprin%C4%81ts-28.05.2022.pdf>

2.3. UZ JAUNIETI VĒRSTĀ PIEEJA

Uz jaunietai vērstā pieeja ir kompleksss vairāku pieeju kopums, kas:

- ▶ norāda uz mērķa grupas – **jauniešu specifiskām vajadzībām** un to nozīmi profesionālajā darbā. Tas ir profesionālais redzējums, kā uzlūkojam jaunietai, viņa šķēršļus, grūtības, problēmas un vajadzības. Tas ir attiecību, klausīšanās un atbalsta veids, kur izmantojam jaunieša stiprās puses, spējas, iespējas, centienus un vēlmi pieņemt lēmumu personiskās dzīves attīstībā;
- ▶ apraksta profesionālo **attiecību un attieksmju nozīmi** darbā ar jauniešiem un to ietekmi uz jaunieša attīstību un nākotnes perspektīvām;
- ▶ apvieno gan vispārējos mērķus darbā ar jaunietai, gan **specifiskos darba virzienus – jomas**, kam jābūt pieejamām un nodrošinātām, lai veicinātu jaunieša attīstību, piemēram, sociālais darbs ar jauniešiem. Specializācija “sociālais darbs ar jaunietai” nosaka, ka sociālam darbiniekam **jāpārvalda specifiskas kompetences**, t.sk. zināšanas par jaunieša vecumposmiem, par profesionālām attieksmēm un attiecībām ar jaunietai, par vajadzībām, grūtībām un izaicinājumiem jauniešu dzīvē, par metodēm un pieejām, utml.;
- ▶ apkopo tās teorijas un pieejas, kuras akcentē **attiecību nozīmi**, individualizācijas un personības nozīmi darbā, un veselīgas atbalsta **vides nozīmi jaunieša attīstībā un izaugsmē**.

Turpmāk apskatīsim plašāku izklāstu vairākiem principiem, kas veido kopainu “uz jaunietai vērstā pieeja”:

1. “Uz personu vērstā pieeja” uzsver:

- pašrealizācijas spēju, kuras izaugsmes un pārmaiņu procesā panāk gandarījumu. Tas nozīmē, ka sociālajā darbā ar jauniešiem jāveicina jauniešu pašrealizēšanās un pašattīstības iespējas, sevišķi uzsverot pozitīvās pārmaiņas, veiksmi, resursu pieejamību un jāveicina pašrealizācijas iespēju atklāšana⁶². Pašrealizācija ietver cilvēka spēju un vēlmi augt un mainīties, galu galā virzoties uz piepildījumu. Saskaņā ar pieeju sociālie darbinieki var izmantot šo dabisko ceļu uz piepildījumu kā veidu, kā veicināt pārmaiņu procesu jauniešos;⁶³

⁶² Langer,C.L., Lietz C.A., Applying Theory to Generalist Social Work Practice: A Case Study Approach. USA: John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2015- 120-140 p.

⁶³ Keiša I., Sociālā atbalsta atšķirības jauniešiem pēc dažādām ārpusģimenes aprūpes formām: aizbildnība, audžuģimenes, institucionālā aprūpe, Diplomdarbs// Latvijas Universitāte, Alūksne – 2021 -23.lpp.

- attīstīt un integrēt pozitīvu paštēlu – pašuztveri, kas ļauj jauniešiem mazināt negatīvās pieredzes sekas. Jauniešu pieredzei, personiskajam redzējumam vērtībām un pozīcijai pret apkārt notiekošo ir būtiska loma jauniešu dzīvē, kuru respektēt un pieņemt;
 - beznosacījuma pozitīva attieksme un sirsnīga, pieņemoša, atbalstoša komunikācija, kuras mērķis ir palīdzēt risināt un paust rūpes par jauniešu labklājību. Tas ir princips, ka problēma ir apstākļos, bet ne jauniešos;
 - tā ir empātija, spēja precīzi saprast un demonstrēt patiesas rūpes par jauniešiem, tā ir spēja būt attiecībās ar jauniešiem un teorētisks pamatojums, ka attiecības un to kvalitāte ir izmaiņu veicinošas⁶⁴;
 - alternatīvu risinājumu meklēšana, balstoties uz jauniešu dzīves pieredzi, ir jauniešu izvēle. Sociālais darbinieks ir kā resurss un atbalsts, lai palīdzētu jauniešiem individuālo lēmumu, alternatīvu risinājumu meklēšanā, pieņemšanā un realizēšanā;
 - jauniešiem ir jāpieņem neatkarīgi no problēmām, kurās viņi ir iesaistīti. Ja šos pieņēmumus sociālajam darbiniekam ir grūti īstenot, tad tas ietekmēs profesionālās attiecības ar jauniešiem un kopīgo sociālā darba procesu.⁶⁵
2. Uz nākotni vērstā un atbalstošās vides pieeja. Jauniešu atbalsts ir vērst uz “attīstību un nākotnes perspektīvi”, un tas nozīmē, ka jauniešiem jāsaņem atbalsts, lai maksimāli attīstītu savu pozitīvo potenciālu, kas būtu kā resurss, spējas un iespējas nākotnē. Pozitīva un atbalstoša vide ir kā pamatnosacījums pārmaiņām un grūtību vai izaicinājumu pārvarēšanai. Būtiski attīstības jomas, kam jāpievērš uzmanība:
- jauniešu personisko attīstība un izaugsme, intereses, talanti, spējas, potenciāls, pozitīvie resursi, utml.;
 - sociālo attiecību nozīme jauniešu dzīvē – ģimene, draugi, kopiena, vietējā sabiedrība, utml.;
 - izaugsmes un izglītošanās loma personības attīstībā;
 - e-vides un sociālo tīklu nozīme, piekļuve un dzīve tajos;
 - u.c. aspekti⁶⁶.

Uz jauniešiem vērstā pieeja būtiskāko uzmanību pievērš jauniešu personīgajām vajadzībām, vēlmēm, interesēm un mērķiem, lai tie kļūtu par centrālo atbalsta un pakalpojumu sniegšanas daļu.

Darbs ar jauniešiem ir nepārtrauktas klausīšanās un mācīšanās process (*sk. dzīves stāsta metodi, pielikums Nr. 8.1.*), kas vērst uz to, ka akcentē “šeit un tagad” jauniešu dzīves situācijas izpratni ar nākotnes perspektīvu. Tā ir spēja runāt par tagadni uz nākotni vērstā (pozitīvā) scenārijā, par savu attīstību, draugiem, partnerattiecībām, ģimeni un iekļaušanos sabiedrībā.

Uz jauniešiem vērstā pieeja paredz noskaidrot, ko jauniešiem vēlas darīt ar savu dzīvi, palīdz jauniešiem izšķirties par mērķiem un tad plānot, kāda rīcība jāveic, lai sasniegtu mērķus. Mērķu definēšana ir nepārtraukts un mainīgs process, kas nozīmē, ka jauniešiem var regulāri izvirzīt jaunus mērķus, jo jauniešu prasmes ir progresīvas, pieredzes un personības attīstības rezultātā ambīcijas var mainīties.

3. Atbalstoša vide. Sociālā darba prakses modelis ir veidots tā, ka sociālais darbinieks ir kā veselīgs, saprotošs, pieņemošs un atbalstošs pieaugušais, kur prakse tiek veidota atbilstoši jauniešu vajadzībām, piemēram, neformāla un draudzīga darba vide, darbs jauniešu dabīgajā vidē, utml. Atbalstoša profesionāla vide ir arī spēja izprast jauniešu vajadzības, iespējas, spējas, vecumposma

⁶⁴ Langer, C.L., Lietz C.A., *Applying Theory to Generalist Social Work Practice: A Case Study Approach*. USA: John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2015- 120-140 p.

⁶⁵ “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem””, Labklājības ministrija, 2020 – 51.lpp.

⁶⁶ The Canadian Council for Youth Prosperity, iegūts no: <https://www.cyp-ccpj.org/post/what-does-it-mean-to-be-youth-centred>.

īpatnības, normalizēt situāciju un sniegt atbalstu, pielāgot savu darba laiku un vidi atbilstoši klienta vajadzībām. Tas būtu:

- centrā ir jauniešs, nevis viņa grūtības vai sabiedrības vajadzības un gaidas no jaunieša. Tas nozīmē, ka jauniešs ir savas situācijas un dzīves eksperts, kuram bieži vajag atbalstu, lai varētu uzkrāt zināšanas par savu dzīvi;
- jaunieša iesaistīšanu un līdzdalību visos dzīves aspektos, t.sk. izvērtēšanas, lēmuma pieņemšanas procesā, programmu un sadarbības plānu izstrādē un realizācijā;
- pamatnosacījums ir personība un personības vajadzība – autentiska attieksme un personiskās identitātes akcentēšana, neskatoties uz piedzīvotajām grūtībām un problēmām. Tas ir atbalsts pieaugt un attīstīt personības briedumu;
- attiecības un attiecību veidošana ir kā pamata resurss darbā ar jauniešu. Izveidot profesionālās attiecības un robežas ar jauniešu, kā arī atzīt varas vienlīdzību darbā ar jauniešu, t.sk. pārrunāt un strādāt ar varas fenomenu jaunieša ikdienas dzīvē⁶⁷;
- “jauniešs” ir skaidri definēta mērķa grupa, sociālie pakalpojumi un atbalsts ir veidoti un piemēroti jauniešim un viņa vajadzībām, t.sk. specializācija “Sociālais darbs ar jauniešiem”.

Lai īstenotu uz jauniešu vērstu pieeju, ir jāņem vērā sekojoši nosacījumi:

- ▶ jauniešs ir atsevišķs, unikāls, identificējams klients un sabiedrības daļa. Jāņem vērā jaunieša kā autonomas klienta grupas vajadzības; izpratne par tām ir starpinstitucionālās (starpprofesionālās) sadarbības mērķis un uzdevums;
- ▶ uz jauniešu vērstā pieeja starpnozaru sadarbībā var palīdzēt veidot kopīgu uz “Jaunatnes darba” vērtībām un principiem balstītu sadarbību, ņemot vērā jaunieša vajadzības un autentiskumu;
- ▶ darbs ar jauniešiem un tiem domātā atbalsta sistēma ir plānveidīga, ilglaicīga un efektīva, tai skaitā skaidri iezīmēti un identificējami sociālie un sociālās palīdzības pakalpojumi;
- ▶ profesionāļiem, kuri strādā jaunatnes darbā, līdzvērtīgi jauniešiem sniedz profesionālā darba atzīšanu un profesionālās darbības (jomas) attīstības iespējas, t.sk. vietējās un nacionālās politikas plānošanā un realizācijā. Tas būtu: tiek attīstīta specializācija “sociālais darbs ar jauniešiem” un attīstītas profesionālās kompetences;
- ▶ uz jauniešu vērstā pieeja rada iespēju atbalstīt jauniešu iekļauties un būt daļai no sabiedrības, t.sk. līdzdalībā un lēmuma pieņemšanā⁶⁸;
- ▶ uz jauniešu vērstā pieeja sociālajiem darbiniekiem nosaka, ka interešu aizstāvība (*angl. v. advocacy*) un jauniešu tiesību (*angl. v. rights*) ievērošana ir viens no pamatnosacījumiem gan attiecībā ar klientu, gan starpprofesionālā un starpinstitucionālā sadarbībā⁶⁹.

⁶⁷ Walz L., Toward a Youth-Centered Approach: Creating a (New) Standard Operating Procedure through Shared Values, iegūts no: <https://web.augsburg.edu/sabo/Walkabout/Toward-a-Youth-Centered-Approach.pdf>.

⁶⁸ <https://youthspecial.wordpress.com/2015/11/04/youth-centred-approach/>

⁶⁹ Berne V., Social work and advocacy with young people: rights and care in practice// The British Journal of Social Work, Volume 42, Issue 7, October 2012, Pages 1275–1292

2.4. SISTĒMISKĀ PIEEJA

Sistēmu teorija un sistēmiskā pieeja ir viena no pamata teorijām un pieejām mūsdienu sociālajā darbā.⁷⁰ Sistēmiskā pieeja sevī iekļauj gan sistēmisko domāšanu, gan sistēmisku redzējumu par jaunieša dzīves stāsta cēloniskām likumsakarībām gadījuma vadišanas un individuālā atbalsta kontekstā. Tas nozīmē izpratni par dažādu sistēmu savstarpēju ietekmi un mijiedarbību. Sistēmiskā pieeja un domāšana palīdz ieraudzīt jaunieti mijiedarbībā ar vairākām sociālām vidēm jeb viņa ekoloģijā, redzēt to savstarpējo mijiedarbību, tai skaitā, kā jaunietis personiski mijiedarbojas ar sev būtiskām sistēmām.

Sistēmiskā pieeja vienlaikus ir:

- vērtību un principu kopums;
- sociālā darbinieka pamata kompetence un domāšanas veids;
- attiecību veidošana ar klientu un viņa sistēmu nosacījumi;
- problēmu un risinājumu cēlonisko sakarību saredzēšana;
- gadījuma vadišanas procesu ietekmējoša domāšana un pieejas;
- psihosociālā darba un psihosociālās konsultēšanas principu kopums;
- sistēmisko pieeju un metožu, piemēram, eko-karte, genogramma, skalu metodes, izmantošana ikdienas sociālā darba praksē;
- resursu, starpprofesionālo komandu vadišanas un pārvaldības pieejas, u.c.

Sistēmiskās pieejas pamatprincipi sociālajā darbā:

- ▶ **Dažādības akceptēšana.** Sociālajam darbiniekam katrā situācijā ir jāapzinās dažādības ietekme uz indivīdu un viņa dzīvesveidu. Cilvēki dzīvo atšķirīgos sociālos, ekonomiskajos, realitātes izpratnes, vides, attiecību, domāšanas, pieredzes kontekstos. Katrs no dažādības aspektiem ir vienlaikus gan resurss, stiprā puse, gan ievainojamā puse.
- ▶ **Holistisks skatījums.** “Holistisks” nozīmē pilnīgs un visaptverošs. Holistiskā pieejā cilvēka daudzveidīgās realitātes tiek uzlūkotas savstarpējā kontekstā un mijiedarbībā. Realitātes uztvere tiek radīta tagadnē, un tā tiek apzināta dažādos līmeņos, aspektos un zināšanu kombinācijās. Katrs otra cilvēka realitāti redz no savas realitātes prizmas. Katra cilvēka unikālais sociālais tīklojums (attiecības, vide, pašuztvere) veido viņa dzīves modeļus un dzīvesstāstus, tādējādi ietekmējot dzīvi. Sociālajā darbā jau izsenis ir bijis nozīmīgs holistiskais skatījums un cilvēka–vides sistēmas daudzpusīgo aspektu analīze. Būtiski ir uzticēties, ka katrs cilvēks konkrētā situācijā pieņem savai dzīvei iespējami labākos un pieejamos risinājumus – arī tad, ja tie no malas var likties nesaprotami vai pat kaitējoši⁷¹.
- ▶ **“Nenoteiktības” jeb nezinošā attieksme** (no angļu val. – *not knowing position*). Cilvēki jūtas drošāki un ar vieglumu dodas nākotnē (nezināmajā) tad, ja tie var paņemt daļu no pagātnes sev līdzī (zināmo). Cilvēku sociālās realitātes nepārtraukti un kopējiem spēkiem attīstās caur valodu, kuru mēs izmantojam, caur jautājumiem, kurus uzdodam, caur dažādām mijiedarbībām, kurās mēs piedalāmies, un caur nākotni, par kuru mēs kopā runājam. Sociālais darbinieks var domāt, ka zina, ko domā klients vai zina, kas klientam ir vajadzīgs. Varbūt dažkārt tā tas arī ir, bet visbiežāk tā nav. Tādēļ vienmēr tā ir telpa sarunai un vienošanās procesam. Nezinošā attieksme veicina interesi par klientu, viņa situāciju, jūtām un domām, kā arī liek domāt par valodas pielietojuma nozīmi⁷².

⁷⁰ Viša K., Sistēmu teorija sociālā darba praksē// Sociālais darbs ar gadījumu: teorija praksē, Labklājības ministrija, 2001 – 136-137.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

⁷¹ Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 45-49.lpp.

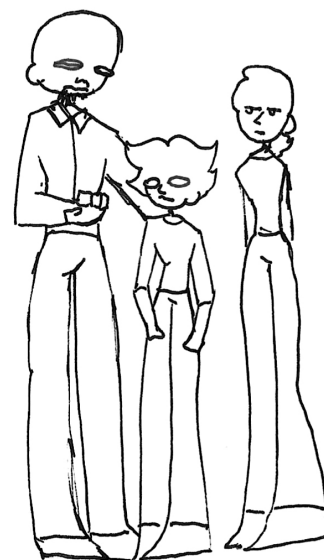
⁷² Turpat.

► **Cirkularitāte.** Dzīves notikumi un cilvēki ir savstarpēji sasaistīti. Katrai situācijai, notikumam vai attiecībām ir sava nozīme, un sociālajam darbiniekam ir jāpalīdz šo nozīmi atklāt. Sistēmas vienas daļas izmaiņas izraisa izmaiņas visā sistēmā. Šie sistēmas neredzami mijiedarbības loki un saites atspoguļojas cirkularitātē. Cirkularitātes doma palīdz paplašināt skatījumu uz esošo situāciju un veidot mazāk fragmentētu, vienotāku skatījumu⁷³.

► **Problēma ir problēma.** Sociālā darba diagnostiskajās pieejās tika likts liels uzsvārs uz problēmu kā diagnozi, cilvēka īpašību (piem., alkohola atkarīgajam alkohola lietošana tiek saistīta ar rakstura vājumu, gribasspēka trūkumu vai izlaidību) un problēmu kā daļu no viņa personības. Jau kopš funkcionālistu skolas attīstības sociālajā darbā attīstījās otra pieeja, kas problēmu aplūko kā problēmu, kad abi – sociālais darbinieks un klients – sadarbojas, lai to mazinātu, risinātu utt. Šādā pieejā problēma ir kā uzdevums, kuram jāmeklē risinājumi. Sadarbības alianses un motivācijas darbs būtībā ir process, kura laikā mēs palīdzam atdalīt problēmu no cilvēka⁷⁴.

► **Varas pozīcijas apzināšanās.** Sociālais darbinieks vienmēr ir noteiktas formālas varas pozīcijā attiecībā pret klientu – īpaši tad, ja sociālā darbinieka pienākumos ietilpst lēmumu pieņemšana par klientam svarīgiem dzīves aspektiem. Sociālajam darbiniekam ir ļoti apzināti un atbildīgi jāizturas pret savas varas izmantošanu. Viņam piešķirtā vara nedrīkst nekādā veidā pasliktināt cilvēka psiholoģisko, fizisko vai sociālo labklājību. Sociālais darbinieks ir eksperts sociālajā darbā, bet viņš **nav eksperts otra cilvēka dzīvē.** Tikai pats cilvēks ir savas dzīves eksperts un zina, ko, kāpēc un kā jādara. Sociālais darbinieks, izmantojot daudzveidīgas metodes, var palīdzēt klientam izvērtēt, strukturēt, plānot, meklēt jaunus problēmrisināšanas veidus u. c. Sociālais darbinieks sadarbojas un vienojas, neizmantojot varu, bet daloties savā redzējumā par iespējām. Sociālais darbinieks apzinās savu profesionālo varu un ietekmi, akcentē to un izmanto atbalstam un klienta interešu aizstāvībā⁷⁵.

► **Ekosistēmiskā domāšana.** Cilvēks dzīvo vairākās vidēs, katra vide ietekmē atšķirīgi. Sistēmas elementi (cilvēks, situācija, vide, attiecības, domāšana, ķermenis u. tml.) ir nepārtrauktā mijiedarbībā, attiecībās un ietekmē viens ar otru. Tie ir atkarīgi viens no otra. Mainot vienu elementu, tas ietekmē pārējos. Atbalstošu attiecību nozīme visos vides līmeņos ir neapstrīdama ekosistēmiskās domāšanas vērtība. Labvēlīgas attiecības, jo īpaši slēgtās sistēmās, neveidojas pašas no sevis, un viena no sociālā darbinieka lomām ir palīdzēt veidot un uzturēt jaunās attiecības vidē. Atklājot attiecību nozīmi un ietekmi, paveras jauni sistēmas ceļi un risinājumi. Attiecību veidošanai ir nepieciešams laiks. No otras puses, jaunu attiecību veidošana no cilvēka prasa arī mainīt negatīvos priekšstatus par vidi. Cilvēkiem ir grūtāk mainīties negatīvā, neatbalstošā vidē. Tādēļ, mainot vidi un attiecību veidu (uz atbalstošākām, labvēlīgākām), mainās cilvēka labsajūta un pašuztvere, attiecības, uzvedība u. c. Sociālā darbinieka spējai veidot un uzturēt labvēlīgas attiecības ar vissarežģītākajiem klientiem ir liela nozīme.⁷⁶

Par sistēmisko pieeju papildus lasīt:

Viša K., Sistēmu teorija sociālā darba praksē// Sociālais darbs ar gadījumu: teorija praksē, Labklājības ministrija, 2021 – 136-204.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

⁷³ Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 45-49.lpp.

⁷⁴ Turpat.

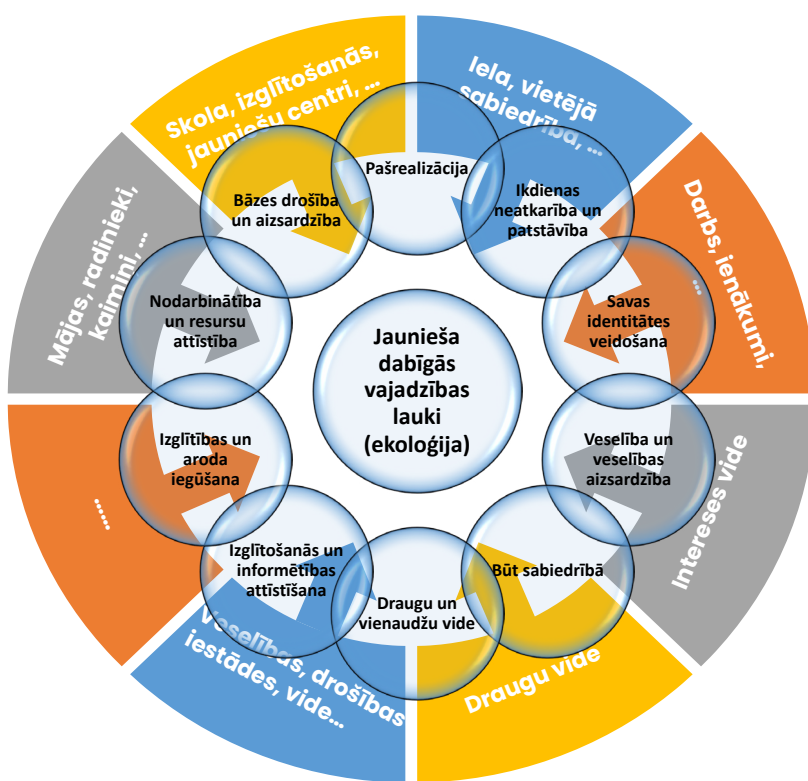
⁷⁵ Viša K., Sistēmu teorija sociālā darba praksē// Sociālais darbs ar gadījumu: teorija praksē, Labklājības ministrija, 2021 – 136-204.lpp.

⁷⁶ Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 45-49.lpp.

Ekosistēmiskā domāšana un sistēmas elementu savstarpējā ietekmes fenomenu izpratne sniedz iespēju ieraudzīt jauni vides un individuālās ekoloģijas kontekstā. Jaunietis attīstās un dzīvo dažādās vidēs. Vides ietekme ne vienmēr ir pozitīva, tā var būt gan kā resurss, gan apdraudējums vai risks. Jaunietis gan ietekmē pieeju un apmierinātību viņa ekoloģijā, gan ekoloģija ietekmē jauni vidi, piemēram, ja jaunietim ir grūtības skolā (konflikti), tad bieži šo situāciju mēs uzlūkojam kā kopīgu sociālā vidē, kur sociālā vide ietekmē jaunieša uzvedību un otrādi. Skolas vide kā eko-sistēmisks elements sastāv no daudz dažādiem sociāliem, psiholoģiskiem un fiziskiem elementiem. Tie veido mazākas un lielākas sistēmas, kā, piemēram, draugi, klasesbiedri, skolotāji, skolas biedri vai ienaidnieki, apdraudētāji, utml., kuri ir savstarpējā mijiedarbībā. Izprotot eko-sistēmiskos elementus – ekoloģijas fenomenu, var pamanīt situācijas likumsakarības un izprast, ka jaunieša rīcība ir tikai viena no cēloniskām likumsakarībām ķēdē. Vide ir komplekss sistēmisks veidojums, kas veido dažādu līmeņu vajadzību mijiedarbību, sākot no individuālām psihosociālām, ģimenes ekoloģijas līdz jaunieša mikro kultūras (piemēram, lauku jauniešu, ielu jaunieši), un lielām atbalsta sistēmām (piemēram, skola, sociālais dienests, nodarbinātības joma). (sk. attēlu Nr. 3 “Piemērs jaunieša ekoloģijai”)⁷⁷.

Atbalsts un sadarbība ar jauni visbiežāk notiek jaunieša dabiskajā vidē – sabiedrībā, vidē, kur jaunietis uzturas un kas ir atbalstoša. Jaunieša sociālā vide jeb dabīgā vide ir viena no ekoloģijas daļām. Darbs jaunieša dabīgajā vidē ir vēl viens būtisks princips, ko vēlamies ieviest kā labās prakses principu sociālajā darbā ar jauniešiem.

Attēls Nr. 3 “Piemērs jaunieša ekoloģijai”

Jaunieša iekšējā ekoloģija (tās realizācija vai trūkums) ir saistīta ar:

- ▶ pašrealizācijas spēju, t.sk. mērķiem, jēgu, interesēm, aizrautību, cerībām un perspektīvi;
- ▶ ikdienas neatkarības un patstāvības spēja, t.sk. pašnoteikšanās spējas un iespējas, autonomija un piekļuve resursiem, finansēm savu pamatvajadzību (jauniešu vajadzību) apmierināšanai;
- ▶ sevis attīstīšana un sevis iepazīšana, savas identitātes veidošana. Nākotnes perspektīvas attīstīšana.
- ▶ veselības drošība un aizsardzība, t.sk. atbalsts mentālai attīstībai un veselībai;

⁷⁷ Ungar M., Working with children and Youth with complex needs, Routledge, NewYork, 2021 – 273 p.

- ▶ iekļaušanās sabiedrībā piedzīvot pilsoniskumu un piederības sajūtu kopienai;
- ▶ piederība draugu grupai un biedrošanās iespējas, t.sk. būt piederīgam un vajadzīgam, būt pieņemtam, būt attiecībās;
- ▶ izglītošanās un informētības attīstīšana, t.sk. alternatīvi un daudzpusīgas izglītības formas un pieredzes;
- ▶ izglītības un aroda iegūšana;
- ▶ nodarbinātības un resursu attīstība iespējas, t. sk. patvērums, drošība, ēdiens, u.c.;
- ▶ bāzes drošība un aizsardzība pret prettiesiskām darbībām un izmantošanu.

Sociālais darbs ar jauniešiem, tāpat kā citas sociālā darba prakses, balstās sistēmiskajā domāšanā, pieejā un principos un ietekmē veidu, kā sociālais darbinieks strādā un veido attiecības ar jauniešiem. Sistēmiskā pieeja un uz personu vērsta pieeja savijās kopā, radot unikālu sociālā darba pieeju, kā skatāmies uz jauniešiem un viņa dzīvi, likumsakarībām, attiecību veidošanos, iespējām un resursiem, fenomeniem (problēmātikām) un risinājumiem. Sistēmiskās pieejas principu ievērošana ir kļuvusi par darbu ar gadījumu, gadījuma vadīšanas un psihosociālā darba pamata principiem, tas nozīmē, ka šī pieeja arī attīsta veidu, kā mēs vadām gadījumu un veidojam profesionālā darba saturu, t.sk. darba dinamiku, valodas izmantošanu, organizējot darba procesus, veidojot starpprofesionālo sadarbību, veicot pierakstus un vedot dokumentāciju, u.c.

2.5. RESILIENCES PIEEJA

Kaut arī resiliences pamatos ir skaidrojoša pieeja, vieglāk izprotama kā attieksmi integrējošs skatījums uz atšķirīgajām cilvēku reakcijām, piedzīvojot traumatisku pieredzi, tomēr pieejas pārstāvji pakāpeniski attīsta arī praksē izmantojamas programmas un metodes, piemēram, resiliences programmas bērniem un jauniešiem.⁷⁸

Resiliences pieeja ir izmantojama gadījumos, kad ir grūtības, bet arī pietiekami atbalsta resursi (iespējas un spējas) transformācijai:

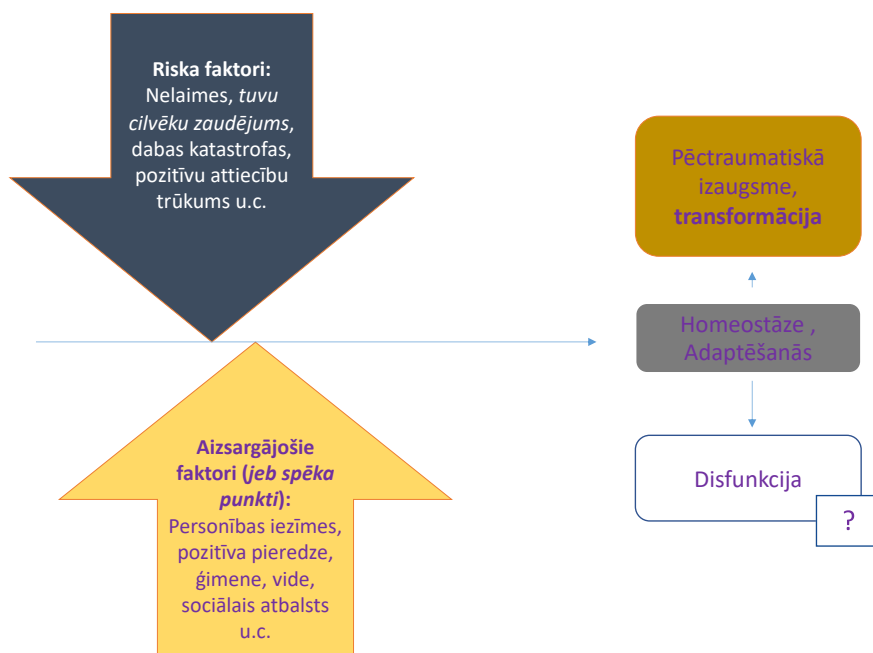
- ▶ var novērot un ir pietiekami resursi transformācijai: veiksmīga adaptēšanās situācijai un spēja sociāli funkcionēt;
- ▶ klātesoši ir riska faktori – hroniski ilgtermiņa riska faktori jeb stresori – nabadzība, vardarbība ģimenē, destruktīvas attiecības, smagas saslimšanas, invaliditāte vai pēkšņi traumatiski notikumi (tuva cilvēka nāve, autoavārijas, darba un iztikas līdzekļu zaudējums u.c.).

Šo divu faktoru ietekmē, neskatoties uz problēmām, traģiskiem notikumiem, notiek “izdzīvošana” nevis vienkārši veiksmīga un produktīva dzīve. Iespējams, tieši nozīmīgo riska faktoru piemiršana ir radījusi teorijas mulsinošo paplašinājumu, kas jau sāk robežoties ar teorijas identitātes zudumu.

⁷⁸ Romāne-Meiere, A., Resiliences pieeja sociālajā darbā. Labklājības ministrija, “Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē”, 2021, 433.-434.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

Attēls Nr.4 “Riska faktoru un resursu ietekme”

Avots: Resilienci attīstošie/samazinošie faktori (pēc Herrman, Stewart, Diaz-Granados et.al., 2011)

Medicīnas profesors K.R. Ginsburgs (*Kenneth R. Ginsburg*) ir izstrādājis un aprakstījis vienu no variantiem, kā strukturēt resiliences stiprināšanas programmas jauniešiem. Šis variants balstās uz pieciem kritiskajiem C (angļu val. – *confidence, competence, connection, character, contribution*).⁷⁹

C (angļu val. *competence*) – kompetence – spēja efektīvi pārvaldīt situāciju. Kompetence nav aptuvena sajūta “Es to varu”, tā rodas konkrētas pieredzes rezultātā, attīstot konkrētas prasmes, piedzīvojot sekas savām izvēlēm.

C (angļu val. *confidence*) – pārliecinātība ir balstīta uz kompetencēm. Jaunietis iegūst pašpārliecinātību, demonstrējot kompetences reālās dzīves situācijās. Tā nav tikai ar uzslavām izaudzēta pašapziņa, tā ir pieredzē un pašnovērojumā, atgriezeniskā saitē “pozitīvās” stimulēšanas pasākumu kopums.

C (angļu val. *connection*) – saikne/attiecības – jaunieši, kuriem ir ciešas attiecības ģimenē, ar draugiem, skolā un apkaimē, lielāka drošības un stabilitātes izjūta, lielāku nozīmi piešķir vērtībām un līdz ar to retāk izvēlas destruktīvas stratēģijas, sastopoties ar grūtībām. Jaunāka vecumposma bērniem centrālā loma ir piesaistei kādam no ģimenes locekļiem, pusaudžu vecumposmā drošības un piederības sajūtu var sniegt grupa vai veselīgi pieaugušie, ar kuriem izjūt līdzvērtīgas un atbalstošas attiecības.

C (angļu val. *character*) – raksturs, lai izdarītu pareizas izvēles un justos stabils, jaunietim ir jāatšķir, kas ir labs un kas slikts. Jaunieši, kas ir uz nākotnes mērķiem orientēti, ir gatavi ne tikai vairāk pūlēties, bet arī izdarīt pareizas izvēles jau tagad. Tātad tas būtu palīdzēt ieraudzīt jēgu, nākotnes perspektīvu un sevi saredzēt tajā.

C (angļu val. *contribution*) – ieguldījums. Jaunieši, kuri ir izjutuši gandarījumu, ieguldot savu darbu, laiku un enerģiju kopīgam labumam, vieglāk saskata jēgu dzīvei un nozīmi notiekošajam, ir motivēti darboties vairāk. Šajos brīžos viņi labāku padara ne tikai apkārtējo pasauli, bet arī pilnveido savas personīgās kompetences, ceļ pašpārliecinātību, vēl skaidrāk atšķir labu no ļauna.

Daļa jauniešu joprojām dzīvo ģimenēs. Ar problēmām un grūtībām ir jāietiek galā ne tikai katram indivīdam atsevišķi, bet arī ģimenes sistēmai kopumā, tāpēc uzmanība ir pievēršama arī ģimenes resiliencei.

⁷⁹ Ginsburg, K.R., Jablou, M.M. Building resilience in children and teens. Giving Kids roots and wings. American Academy of Pediatrics Department of Marketing and Publications, 2015

Resiliences pieeja ir izmantojama gan visos sociālā darba ar jauniešiem posmos – izvērtēšanā, intervencē un novērtēšanā, gan vispārīgā sociālā darba praksē, gan gadījuma vadišanā, gan arī veidojot sociālos pakalpojumus un izstrādājot individuālās atbalsta programmas jauniešiem. Īpaša uzmanība pievēršama šādiem resiliences pieejas pīlāriem:

- ▶ Reālistiska optimisma attīstīšana (atbalsts mācību procesā, jaunieša spējām un interesēm atbilstošas profesijas izvēlē, atbalsts un iesaiste nodarbinātībā, kas ļauj uzlabot dzīves kvalitāti).
- ▶ Situācijas pieņemšana (piemēram, gadījumos, kad jaunietis piedzīvo neatgriezeniskus zaudējumus).
- ▶ Fokussēšanās uz potenciālo risinājumu (piemēram, konkrētu patstāvīgas dzīves uzsākšanai nepieciešamo prasmju apguve vai konkrētas darbības, lai iekļautos mācību procesā).
- ▶ Atbildības uzņemšanās par savu dzīvi un izvairīšanās no upura lomas (ja jaunietis ir piedzīvojis zaudējumu, tad sērošana ir adekvāta reakcija, taču paralēli tiek piedāvātas aktivitātes, kurās tiek stiprināta pārliecība, ka pusaudzim ir iespēja ietekmēt notiekošo).
- ▶ Atbalsta tīkla veidošana (piemēram, atbalstošas attiecības individuālās konsultācijās, grupu nodarbībās, resursu apzināšana plašākā ģimenes sistēmā, jauniešu iesaistīšana dažādos jauniešu projektos, lai ļauj paplašināt atbalstošu kontaktu loku).
- ▶ Stratēģijas plānošana nākotnes izaicinājumu pārvarēšanai – sarunas par problēmu risināšanas soļiem, izmantojamajiem resursiem, iedrošinājums lūgt palīdzību. Palīdzība izprast jau esošo sasniegumu cēloņsakarības⁸⁰.

Par resiliences pieeju papildus lasīt:

Strukturēšanas virzošos jautājumus sk. Pielikums Nr. 8.2. “Resiliences stiprināšanas programmas jauniešiem: Pieci kritiskie C”.

Romāne-Meiere, A., Resiliences pieeja sociālajā darbā. Labklājības ministrija, “Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē”, 2021, 433.-462.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

2.6. NEFORMĀLĀ IZGLĪTĪBA UN PIEREDŽU IZGLĪTĪBA

Mūžizglītība ir izglītība visas dzīves garumā. Mūžizglītība aptver formālo un neformālo izglītību (*non-formal*), ka arī ikdienas (*informal*) mācīšanos.⁸¹ Metodikas kontekstā ļoti būtiski ir akcentēt neformālo izglītību un pieredžu izglītības (*angļu val. experiential learning*), formas, jo tās bieži kalpo kā kompensators neveiksmīgai formālai un interešu izglītībai. Neformālās izglītības jēdziens radās 20. gs. 60.-70. gados, un par tās pamatlicējiem tiek uzskatīti amerikāņi F.Kūmbss (*Coombs F.*) un M.Ahmeds (*Ahmed M.*)⁸²

Latvijā neformālā izglītība ir izmantota gan pieaugušo vidū, gan arī darbā ar jauniešiem – dažādas neformālās izglītības mācības pieaugušajiem un programmas jauniešiem, izglītojoši pasākumi, jauniešu pieredžu apmaiņas programmas, brīvprātīgais darbs, pieredžu izglītības nometnes un atbalsta grupas. Jauniešu organizācijas un jauniešu centri bieži darbojas uz neformālas izglītības bāzes vai arī tiek izmantoti atsevišķi neformālās izglītības principi.

⁸⁰ Romāne-Meiere, A., Resiliences pieeja sociālajā darbā. Labklājības ministrija, “Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē”, 2021, 433.-434.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

⁸¹ “Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam” ietvertais terminu skaidrojums, 2014, izgūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=266406>

⁸² Defining Non-formal & Community Education, *New Zealand Journal of Adult Learning* 20 (1) 1992, https://www.researchgate.net/publication/267811040_Defining_Non-formal_and_Community_Education

Jāatzīst, ka sociāla darba praksē neformālā izglītība ir ienākusi salīdzinoši nesen, un daudziem sociālā darba praktiķiem šis jēdziens ir svešs. Taču tā ir viena no populārākajām pieejām darbā ar sarežģītiem jauniešiem Somijā, Vācijā, Lielbritānijā, ASV, Itālijā u.c. Pamats meklējams tajā, ka šie jaunieši jau ir piedzīvojuši vilšanos, neveiksmi, izstumšanu un nepiederības sajūtu formālās izglītības un nodarbinātības struktūrās. Neformālā izglītība piedāvā iespēju fokusēties uz spējām (*resilienci*) un pašnovērtēšanu (*vērtības atgūšanu*). Metodikas kontekstā neformālā izglītība ir gan kā teorētiskas programmas, gan kā labās prakses piemēri, kā integrēt sociālo darbu – pakalpojumus, pieejas un metodes, izmantojot neformālās un pieredžu izglītības formas – vidi, attieksmes, pieejas un metodes. Latvijā pat parādās jēdziens “dabas un piedzīvojumu terapija”⁸³, kas ir neformālās un pieredzes izglītības procesa apvienojums ar psihosociālā darba idejām.

Neformālā izglītība, tāpat kā jaunatnes darbs, balstās uz līdzdalības, vienlīdzības, paša veidoto atziņu un viedokļu sistēmu, uz procesa nozīmi un tā atpazīšanu. Visbiežāk neformālo izglītību var atpazīt pēc formas – tā tiek īstenota jaunietim draudzīgā, atbalstošā, bieži pat neformālā vidē, vai vide tiek izmantota kā izglītojoša forma, piemēram, izdzīvošanas skola mežā vai komandas veidošanas uzdevumi: laivu braucienos, sporta spēļu formā vai mākslas plenēros u.c. Neformālā izglītībā izmanto daudzveidīgas – interaktīvas un savstarpējo mijiedarbību veicinošas metodes: sports kā metode, dažādas kārtis, pieredžu stāsti, video, foto, filmas, simulācija, teātris, grafiti, diskusijas, zīmēšana, dažādi personības uzdevumi, āra dzīve – ekspedīcijas, pārgājieni, laivošana, supošana, komandas uzdevumi “zemās virves”, riteņbraukšana u.c.⁸⁴.

Papildus skatīt pielikumu Nr. 8.9.:

“Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem.”

Neformālajā izglītībā jaunietim netiek izvirzītas formālas prasības, bet gan sniegts atbalsts, lai spētu piedalīties un būt procesā, jo process ir līdzvērtīgs rezultātam. Tā nav konkurence par sasniegumiem vai atzīmēm, tā ir kopā būšana un pozitīva socializēšanās pieredze, kuras laikā var:

- iepazīt sevi un citus;
- saņemt atbalstu sevis iepazīšanā, spējās un iespējās;
- rast jaunus, pieredzē balstītus risinājumus, t.sk. būtiskus ikdienas dzīves organizēšanā;
- tas ir patstāvības, komandas vai grupas pieredzes un individualizāciju atbalstošs process, personības stiprās un radošās puses, un iniciatīvas akcentējošs process.

No sociālā darba viedokļa tas ir būtisks resurss, lai aktivizētu, iesaistītu, palīdzētu klientam līdzdarboties. Sociālo darbinieku pamata uzdevumi, izmantojot neformālās izglītības principus, ir:

- ▶ **Organizēt un uzņemties atbildību par vides un procesa organizēšanu**, piemēram, pīcas cepšanas pasākums, kurā sociālais darbinieks palīdz organizēt un rast pieeju resursiem (telpai, laikam, pārtikas produktiem, utml.). Savukārt jaunieši ir atbildīgi par saturu, kā un kurš ko cep, ēdīs, dalīsies, utml. Tiek veidota struktūra, kur veidojas atbalstīta pieredze. Neformālā izglītība ir plānots process, tam ir nepieciešams sagatavošanās laiks, metožu izvēle un pielāgošana attiecīgai tēmai, mērķa grupai. Tā nav obligāta, ikviens jaunietis piedalās pēc brīvprātības principa. Neformālo izglītību raksturo elastīgums un spēja pielāgoties, nav standartizētas programmas, pēc kā vadās darbinieks.
- ▶ **Nodrošināt mācīšanās procesu**, ievērojot to, ka līdzdalība un piedalīšanās ir būtiskāka par sasniegto rezultātu. Kļūda vai nepabeigts uzdevums neformālajā izglītībā nav neveiksme, bet gan iespēja mācīties. Svarīga ir iespēja pārrunāt pieredzi, veidot pozitīvus mācīšanās vai pieredzes secinājumus un rast iespēju jaunai, transformējošai pieredzei vai atziņām. Tas ir pozitīvs pastiprinājums un spēja mācīties no pieredzes – procesa. Tas ir elastīgums un spēja novērtēt “dzīves ceļu”, kuru apgūst ejot!

⁸³ <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot/piedzivojumu-un-dabas-terapija-kadas-kaites-ar-tas-palidzibu-ars.a149194/>

⁸⁴ Youth work and non-formal learning in Europe's education landscape, Publications Office of the European Union, 2015 -260 p.

- ▶ **Izmantot dažādas pieejas un metodes dažādās vidēs** – gan radošas un iniciatīvu veicinošas, gan dabiskajā vidē un sabiedrībā īstenotas metodes un pieejas, gan apgūstot praktiskās dzīves iemaņas un prasmes. Piemēram, darbā ar atkarīgiem jauniešiem, pieredžu izglītība (āra vidē), kur jāpārvar pārgājiena un izdzīvošanas skolas uzdevumi, vienlaikus kalpo kā psihosociālā – terapeitiskā darba forma⁸⁵.
- ▶ **Veidot uz dialogu un uz vienlīdzīgām (*horizontālām*) attiecībām balstītu komunikāciju.** Vairāk izmantotas psihosociālā darba – konsultēšanas, padomdošanas vai reflektīvās komunikācijas pieejas. Svarīgi ir atpazīt pieredzi, reflektēt par to, veikt secinājumus un atziņas, kā arī sasaistīt ar personisko un sociālo dzīvi – realitāti. No katra paša motivācijas un spējām izriet iespējas iegūt jaunu pieredzi, reflektēt un izdarīt secinājumus, līdzdarboties, iegūt jaunas zināšanas vai attīstīt sociālās prasmes. Neformālās izglītības pieeja balstās uz regulāru procesa izvērtēšanu gan grupā, gan individuāli sniedzot „atgriezenisko saiti” vai draudzīgu sarunu par to, kā sociālais darbinieks ir piedzīvojis jauni un redz piedzīvoto.
- ▶ **Pārzināt un ievērot savas funkcijas un lomas,** taču “vara” ir dalīta ar jauniem, t.sk. par lēmuma pieņemšanu un līdzdalību^{86,87}.

Neformālās izglītības mācīšanās robežas un metodes ir neizsmelamas, tāpēc sociālā darba praksē darbā ar jauniešiem tas ir resurss. Mūsu sociālā darba prakse apliecina, ka neformālās izglītības pieeja ir viena no efektīvākajām pieejām darbā ar jauniešiem – īpaši ar tādiem, kam zema motivācija līdzdarboties vai pieredzes ar sociālo izslēgtību vai pat segregāciju.

Sociālajam darbiniekam darbā ar jauniešiem svarīgs aspekts ir **vide**, kurā notiek darbs ar jauniem. Ņemot vērā mērķa grupas specifiku, svarīgi, lai darbs tiek organizēts neformālā vidē, jauniešiem brīvā formā. Lielai daļai jauniešu, ar kuriem ikdienā sastopas sociālās jomas speciālists, piemīt zema motivācija, izvairīšanās sadarboties ar darbinieku, kam iemesls, iespējams, ir bailes vai slikta jaunieša pieredze saskarsmē ar pieaugušo. Bieži praktiska aktivitāte kopā ar jauniem, piemēram – pastaiga, braukšana kopā vienā automašīnā, ēst gatavošana, picērijas apmeklējums u.c., palīdz jauniem atbrīvoties, kļūt atvērtākam un veidot attiecības ar sociālo darbinieku. Lai mēs varētu šim jauniem palīdzēt, pamatā tam visam ir ciešas, drošas, atbalstošas attiecības starp darbinieku un jauniem. Metode ir palīgs, kas palīdz komunikācijā, sarunas uzturēšanā, informācijas iegūšanā, strukturē un veido jēgpilnāku tikšanos. Vislabāk metodi ir izmantot, ja to esam personīgi izmēģinājuši uz sevi un līdz ar to jūtamies pietiekami ērti.

Viens no plaši izmantotiem apakšvirzieniem neformālajā izglītībā ir pieredžu izglītība, kura visbiežāk notiek dabiskajā vidē: pilsētvidē vai dabā, un dabiskā vide tiek izmantota kā mācīšanās vide, kur tiek izmantoti dažādi simulācijas vai “šķēršļi” jeb izaicinājuma uzdevumi, ar “piedzīvojuma” un “izaicinājuma” pakāpi⁸⁸. Šādu uzdevumu rezultātā tiek stimulēti attīstīt šādas individuālās kompetences:

- spēju sadarboties un izmantot gan personiskos, gan grupas, gan sociālās un fiziskās vides resursus ar pozitīvas mijiedarbības atbalstu;
- pašorganizēšanās, atbildības un līdzdalības prasmes un iemaņas;
- pozitīvo emociju pieredzi: radošumu, aizrautību, būt vajadzīgam – līdzdalību;
- prasmes pieņemt lēmumus un prasmes izteikt viedokli un argumentēt to;
- pašapzināšanās procesu par fiziskām, emocionālām un sociālām robežām un vajadzībām;

⁸⁵ BRAT camp UK, https://www.youtube.com/results?search_query=brat+youth+camp

⁸⁶ Anspoka Dz., Bogdzeviča A., Mickāns O., Resnis M., Viša K., rokasgrāmata ”Motivācijas skola”, Jaunatnes organizāciju apvienība “IMKA Latvija”, 2007 – 230 lpp.

⁸⁷ Youth work and non-formal learning in Europe’s education landscape, Publications Office of the European Union, 2015 -260 p.

⁸⁸ Anspoka Dz., Bogdzeviča A., Mickāns O., Resnis M., Viša K., rokasgrāmata ”Motivācijas skola”, Jaunatnes organizāciju apvienība “IMKA Latvija”, 2007 – 230 lpp.

- izpratni par sadarbības un atbildības uzņemšanās nozīmi. Tā ir iespēja attīstīt prasmes risināt konfliktus un veidot veselīgu komunikāciju;
- spēju un iespējas uzņemties iniciatīvu, attīstīt pašorganizētību (pašaprūpi) un iekšējo līderību;
- pozitīvu un nenosodošu pieredzi.

Visbiežāk iepriekš minētās prasmes mērķa grupas jauniešiem ir vāji attīstītas. Taču grupā un ārējā dzīvē šīs iemaņas un prasmes var trenēt un attīstīt. Svarīgi, lai piedzīvoto grupā mēs spējam pārnest uz savu ikdienas dzīvi un pielietot to. Tādēļ pārrunas un refleksijas ir būtiska pieredžu izglītības daļa, kas palīdz apzināties, piešķirt vērtību pieredzei un mācīties no tās. Lai prasmes attīstītos, ir nepieciešams ilgāks laiks, tā nav viena vai dažas nodarbības, bet gan nodarbību kopums jauniešu programmām, kas balstītas neformālā un pieredžu izglītībā.

Viena no neformālās izglītības pieejām ir **vērtību izglītība**, kuras pamata uzdevums, strādājot ar cilvēkiem, ir veicināt viņu vērtību apzināšanos, veidošanos un nostiprināšanos. Iekšējo motivatoru kontekstā “vērtības” ir iekšējais – ilglaicīgais rosinātājs –, kas ietekmē domāšanu, attiecības un rīcību. Tā skaidro, ka cilvēka identitāte nosaka viņa vērtības, bet vērtības, savukārt nosaka veidus, kā kaut kas tiek darīts, to, kas tiek darīts, un vidi, kurā šī darbība notiek. Tāpēc pirms domāt par uzvedības maiņu, ir vērts pievērsties darbam ar vērtībām. Darbā ar individuālām vērtībām un to izpratni var izmantot “koučinga” metodes un pieejas (*youth coaching vai life coaching*) pieejas.⁸⁹

Piemēram, strādājot ar jauniem, viņš pastāsta, ka saņēmis uzaicinājumu uz pirmo darba interviju. Lai palīdzētu viņam sagatavoties, jūs nolemjat izspēlēt darba interviju. Jaunietis piedalās intervijas simulācijā, kur sadusmojas uz jautājumiem, uz kuriem nezina atbildes un dodas prom no tikšanās, nepabeidzot intervijas simulāciju (darbība – pieredze). Nākamajā tikšanās reizē jūs pārrunājat to, kas notika iepriekšējā reizē, kāda bija situācija, kā rīkojās katrs no iesaistītajiem (refleksija – apzināšanās, novērojumi). Jūs pārrunājat šādas situācijas pieredzi un iespējamību reālajā dzīvē – arī ne identiskās, bet līdzīgās situācijās, saprotot, kas šādu rīcību izraisa un kas būtu efektīvāka rīcība līdzīgā situācijā (vispārīnāšana – plānošana). Visbeidzot situācija tiek izspēlēta vēlreiz (pārņemšana/ pielietošana).

Papildus var lasīt:

UNESCO tiešsaistes rokasgrāmatā par vērtību attīstību un ietekmi, www.unesco.org/en/education

Neformālās izglītības jaunatnes darba metodes var skatīt: <https://www.salto-youth.net/> (sadaļā TOOL vai TOOLBOX, angļu valodā)

2.7. KOGNITĪVI BIHEIVIORĀLĀ PIEEJA

Kognitīvi biheiviorālā pieeja (KB) ir uz individu un praksi orientēta pieeja, kas ietver gan kognitīvās, gan biheiviorālās teorijas aspektus⁹⁰. Tā akcentē uzvedības maiņu, ko iespējams panākt tikai caur aktīvu izziņas procesu un darbības ietekmes izpratni. Tas nozīmē, ka cilvēks var izmainīt savu rīcību un uzvedību, izmainot savas domas un uzskatus par savu darbību.

KB pamatā ir pieņēmums, ka starp domāšanu, emocijām, ķermeņa sajūtām un uzvedību ir cieša saikne un, mainot domāšanas un/vai uzvedības modeļus, ir iespējams mazināt psihopatoloģiskos simptomus un uzlabot klienta dzīves kvalitāti. KB ir uz problēmu risināšanu vērsta, laikā ierobežota intervence, kas koncentrējas uz saikni starp jaunieša domām, emocijām un uzvedību. Pieejas pamatā ir traucējošās domāšanas un uzvedības maiņa.

⁸⁹ http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_d/mod22.html

⁹⁰ Labklājības ministrija, “Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē”, 2021, 236 -264 lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

Kognitīvi biheiviorālās terapijas process satur vairākus komponentus – **novērtēšanu, problēmas identificēšanu, mērķu uzstādīšanu, psihosociālo izglītošanu, negatīvo domu un pārliecību identifikāciju, novērtēšanu un korekciju, vingrinājumus uzvedības mainīšanai un mājasdarbu veikšanu starp sesijām.**

Tieši tāpēc sociālie darbinieki, kas strādā ar jauniešiem, modelē un piedāvā aktivitātes, kas ļauj piedzīvot dažādas situācijas pēc principa “šeit un tagad”, gūt sociālas pieredzes savu problēmu identificēšanai un risināšanai, sava domāšanas veida atpazīšanai un izaicināšanai. Tādējādi darbinieks strādā gan ar situāciju veidošanu, gan to analīzi, jaunu rīcības un domu veidošanu. Tas arī veido pamatu, lai aktivizētu tādas darbības, kas var palīdzēt jauniešiem arī nākotnē, apzinoties un mainot pagātnes negatīvās pieredzes, rīcības.

Šādas aktivitātes var būt saistītas ar dažādu mediju izmantošanu, caur kuriem veidot situācijas un praktisko darbību, piemēram, darbs ar mūziku, filmām, papīra plastiku, literatūru, dabas materiāliem, āra dzīvi un tā tālāk. Svarīgi, lai caur šīm aktivitātēm jauniešiem iesaistās procesos, kas saistīti ar paša dzīvi, ļaujot tās atklāt un par tām padomāt ārpus sadarbības ar sociālo darbinieku. Tas nozīmē, ka jauniešiem ne tikai jāparedz jēga būt attiecībās ar sociālo darbinieku, bet arī jāsaņem ietekme (veidojot “emocionālus enkurus” prātā un ķermenī) uz savu personisko dzīvi.

Kā tas strādā?

Sadarbība ar jauniešiem ir uz problemātisko mērķi fokusēta un var notikt individuāli un/vai grupās. Intervence var notikt gan kabinetā, gan jauniešiem pietuvinātā vidē. Bieži tiek iesaistīti vecāki un citas atbalsta personas, speciālisti, – iepriekš saskaņojot to ar jauniešiem.

Priekšrocības

KB terapijas metodes, palīdz jauniešiem iemācīties interpretēt savu vidi atšķirīgi, spēt paskatīties no cita redzes leņķa. Salīdzinājumā ar citām terapeitiskajām pieejām KB terapijas metodes ir strukturētas un parasti ir īslaicīgas. Dažreiz ir nepieciešamas tikai dažas tikšanās reizes, lai iegūtu rezultātu.

KB terapijas metodes, var sniegt tādas priekšrocības kā:

- ▶ mainīt negatīvo domu, uzvedības modeļus;
- ▶ mācīt pozitīvas reakcijas uz stresu;
- ▶ uzlabot saziņu ar citiem;
- ▶ uzlabot pašcieņu, pašvērtējumu;
- ▶ pārtraukt domas, kas izraisa atkarību vai citu pašznīcinošu uzvedību;
- ▶ samazināt bailes un fobijas u.c.

Būtiski, ka jauniešiem šajā pieejā tiek aktīvi līdziesaistīti, tādā veidā veicinot viņu līdzdalību procesā.

Bieži KB pieeja tiek izmantota gadījumos, kad jauniešiem ir ar trauksmi saistīti traucējumi (obsesīvi kompulsīvi traucējumi, sociāla un veselības trauksme, specifiskas fobijas), agresīva uzvedība, t.sk. tendence uz noziedzīgu nodarījumu, “uzmanības deficīta simptomi (UDHS)”, depresija u.c. Sociālie darbinieki, apgūstot specifiskās KB metodes, var strādāt ar domāšanas kļūdām, trauksmes mazināšanu, psihoizglītošanu par cēloņiem un sekām mijiedarbību, par domām un esošo uzvedību, impulsiem, utt. pēc vajadzības un specifikas.

Ko varam sagaidīt?

KB terapeitisko metožu laikā, jauniešiem strādās ar konkrētu mērķi (problēmu), kas viņam (un viņa ģimenei) palīdz veidot problēmu risināšanas soļus. Speciālista pamata metodes balstītas uz to, lai jauniešiem attīstītu jaunus domāšanas pavedienus, veidus un apgūtu jaunas grūtību pārvarēšanas prasmes.

Jauniešiem katru nedēļu tiek uzdots “mājasdarbs”, kas jāveic ārpus tikšanās laikiem. ”Mājasdarbs” var ietvert daudzu to prasmju praktizēšanu, pie kurām viņi strādā konsultāciju laikā. KB ir strukturēta pieeja, kas var būt noderīga pusaudžiem, jo sniedz drošības sajūtu.

Papildus skatīt pielikumu Nr. 8.9.:

“Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem.
Uz risinājumu vērsta psihosociālā konsultācija.”

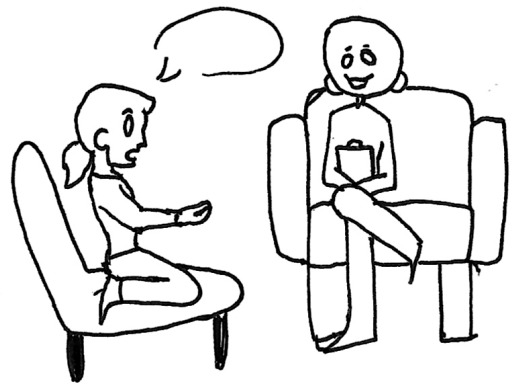
Biežākās terapeitiskās metodes, ko var izmantot sociālie darbinieki darbā ar jaunieci

Šī pieeja ir piemērota, lai iemācītu jaunieci pašpalīdzības tehnikas, spēju piefiksēt un analizēt savu esošo situāciju un adekvāti reaģēt uz notiekošo.

1. Problēmu risināšanas prasmju treniņš.
2. Kognitīvā rekonstruēšana.
3. Darbs ar emocijām.
4. Relaksācijas, apzinātības, vizualizēšanas tehnikas.
5. Modelēšana/ lomu spēles.
6. Ekspozīcijas.
7. Uzvedības izmaiņas u.c.

Svarīgi atcerēties, ka šīs pieejas izmantošanai ir nepieciešamas padziļinātas KB terapijas mācības. Vienlaikus, uz konkrētu problemātiku var pielāgot noteiktas metodes, kas palīdzēs sociālajā darbā ar šo mērķa grupu, vai, veidojot pakalpojumus, KB terapeitiskās metodes var iekļaut kā vienu no pakalpojuma komponentēm. Šī pieeja ir piemērota sociālajā darbā ar jaunieci, jo:

- ▶ var izmantot gan individuāli, gan grupu darbā;
- ▶ konkrētās metodes (KB terapija izmanto: vārdu tehnikas), ko pielieto kopā ar jaunieci, jaunieci ilgtermiņā var izmantot pats, bez speciālista klātbūtnes. Tas ir liels ieguvums, jo tādā veidā viņš pilnveido prasmes patstāvīgi identificēt esošo situāciju, meklēt risinājumu un piemērotos risinājumus īstenot savā ikdienā;
- ▶ īsā laikā var panākt izmaiņas;
- ▶ ir arī palīgmateriāli, piemēram, emociju kārtis, daudz informācijas un pētījumi;
- ▶ ir piemērota arī mērķgrupai, kam ir izteikti domāšanas un uzvedības traucējumi;
- ▶ vairākas KB terapijas metodes var izmantot bez padziļinātās terapijas apgušanas. Piemēram, elpošanas vingrinājumus, vizualizācijas, trauksmes mazinošas “prāta vētras” vai resursu apzināšanas, lomu spēles metodes. Svarīgi saprast metodes mērķi un pielietot pēc vajadzības. KBT padziļinātu darbu var veikt tikai speciālists, kurš tālākizglītībā ir apguvis šo terapijas veidu;
- ▶ var radoši un jaunieci saistoši pielietot esošās metodes.

Par kognitīvi biheiviorālā teoriju papildus lasīt:

Krone I., Ķiece K., Lapsiņa I., Kognitīvi biheiviorālā teorija sociālā darba praksē, Sociālais darbs ar gadījumu: teorija praksē, Labklājības ministrija, 2001 – 235-294 lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

Papildus sk. pielikumu Nr. 8.9. “Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem. Jauniešu motivācijas un atbalsta programma “Equip””.

3

Mērķa grupas raksturojums

Nodaļas apakšnodaļās apskatīsim, kas ir mērķa grupa – jaunieši, un kas – sociālā dienesta sociālā darbinieka darbam ar jauniešiem klientu mērķgrupa. Tāpat apakšnodaļās apskatīsim jaunieša vecumposmu īpatnības un grūtības, ko jaunieši piedzīvo.

Jaunieša periods sākas ar agrīnā pusaudža periodu un beidzas ar pieaugšanu – nobriešanas periodu. Turpmāk tekstā būs atsauce uz “bērna” vai “pusaudža” vecumposmu, kas ir saistīts ar pētījumiem, psiholoģiskiem terminiem, lai aprakstītu mērķa grupu un radītu plašāku izpratni par psihosociāliem kontekstiem, kādos atrodas jaunieši (3.1. un 3.2. nodaļā). Savukārt klientu mērķgrupa, kuru aprakstām metodikā un uz kuru ir vērsta metodikas pielietošana praksē, ir jaunieši vecumā no 13-24 gadiem (3.3. nodaļā).

3.1. JAUNIEŠA VECUMPOSMA PSIHOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS

Ir svarīgi atzīmēt, ka jaunieši nav viendabīga grupa – jauniešu vajadzības atšķiras atkarībā no dzimuma, attīstības stadijas, dzīves apstākļiem un vides sociāli ekonomiskajiem apstākļiem. Jaunieša vecumposmā ir pusaudža periods (agrīnais pusaudža (10-14 g.), vidējais pusaudža (15-17 g.) un vēlīnais pusaudža (18-24 g.) vecumposms), taču jāatzīmē, ka šie vecumposmi ir tikai vidējie radītāji un dažādiem autoriem, pētniekiem atšķiras vecuma gradācija. Jaunieša dzīvē briedums var iestāties gan agrāk, gan vēlāk, to ietekmē gan individuālie psiho-bioloģiskie, gan sociālie procesi, gan sabiedrības pieņemtās kultūrnormas⁹¹.

Jaunieša vecums ir dzīves posms, kas guvis atzinību kā īpašs dzīves posms ar savām īpašajām vajadzībām. Šo vecumposma fāzi raksturo fiziskās izaugsmes paātrināšanās, psiholoģiskas izmaiņas un uzvedības maiņa, tādējādi izraisot pārveidi no bērnības uz pieaugušā vecumu. Vecumposma attīstības aspekti ir saistīti ar:

- **fizioloģisko briedumu**, t.sk. ķermeņa attīstību, seksuālo briedumu (dzimumgatavību);
- **psiholoģisko un emocionālo briedumu**, t.sk. domāšanu un spējām paust viedokli, jūtu vadības spējām, intelektuālās attīstības līmeni;
- **sociālo briedumu**, t.sk. spēja sevi pārstāvēt dažādās sociālās vidēs, patstāvīgas dzīves pratība, finansiālā patstāvība, neatkarība un autonomijas sajūta un spēja to īstenot, spēja veidot veselīgas sociālās attiecības un konfliktu risināšanas pratība, spēja plānot laiku, izvirzīt realistiskus mērķus un īstenot plānoto. Papildus literatūrā var meklēt “Sociālo kompetenču modeli”, “Pozitīvās socializēšanās” teoriju, u.c.⁹²;
- **vērtības, jēgas, identitātes apzināšanos** u.c. būtiskiem personības attīstības aspektiem.

⁹¹ Pusaudžu fiziskā, emocionālā un sociālā līdzsvara attīstība iekļaujošajā izglītībā. Monogrāfija. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2016 – 26-34 lpp.

⁹² Metodiskā programma “Sociālās rehabilitācijas programma darbam ar riska grupas jauniešiem”, Rīgas domes Atkarības profilakses centrs, Rīga, 2008

Dažādu dzīves pieredžu un traumu seku, pēctraumatiska rezultātā vecumposma attīstības aspekti var tikt negatīvi ietekmēti un var radīt neatgriezeniskus personības traucējumus, uzvedības un domāšanas traucējumus.

Pusaudža vecumposms ir kā pārejas periods dzīvē, kad indivīds vairs nav bērns, bet vēl nav pieaugušais. Tas ir periods, kurā indivīds piedzīvo milzīgas fiziskas un psiholoģiskas izmaiņas. Turklāt pusaudzis piedzīvo izmaiņas sociālajās gaidās un uztverē, ko pavada fiziskā izaugsme, psiholoģiskā nobriešana, mainās spējas un iespējas, pieaug patstāvība un autonomija, un attīstību pavada seksuāla nobriešana, robežu un normu pārbaudīšana, eksperimentēšana u.c. vecumposmam būtiskas iezīmes. Attīstās arī indivīda abstraktās un kritiskās domāšanas spējas, kā arī pašapziņas sajūta. Tas ir laiks, kad tiek pārbaudītas robežas un veikti eksperimenti, t.sk. attiecību veidošanā, vielu lietošanā, patstāvībā un autonomijā utml. Gan pedagogijā, gan psiholoģijā, gan sociālajā darbā virkne no pusaudžu darbībām, piemēram, mēģinājumi vielu lietošanā, smēķēšanā, noteikumu pārkāpšanā, dzimumattiecību uzsākšana, izaicinoša uzvedība un izskats, pretestība noteikumiem vai sistēmai, jūtu un emociju nesavaldība, apjukums un dezorientācija par nākotni, tiek uzskatīta kā “normāla” attīstība atbilstoši vecumposmam.

Tabula Nr.2 “Jaunieša vecumposma attīstības pakāpes”

Vecuma pakāpes	Agrīnais pusaudža (adolescents) vecums (10-14 g.)	Vidējais pusaudžu (youth) vecums (15-17 g.)	Vēlīnais pusaudžu vecums (young adult) (18-24 g.)
Fiziskā attīstība	Pubertāte: straujas izaugsmes periods. Sāk parādīties sekundārās seksuālās īpašības, piemēram, balss lūzums, dzimumlocekļa piebriešana (erekcija) zēniem, menstruāciju parādīšanās meitenēm ⁹³ .	Sekundārās seksuālās īpašības attīstās tālāk. Sasniegti 95% no pieaugušā auguma.	Fiziskā brieduma un reproduktīvās attīstības izlīdzināšanās. Nobriešana.
Kognitīvā/ intelektuālā attīstība	Dominē konkrētā domāšana “šeit un tagad”. Cēloņu un seku sakarības nav pietiekami attīstītas. Spēcīgāks “es” nekā sociālā apziņa.	Abstraktās domāšanas attīstība. Stresa apstākļos atgriežas pie konkrētas domāšanas. Cēloņu un seku attiecības ir labāk izprotamas.	Nobriest abstraktā domāšana, orientēts uz nākotni, spēj saprast, plānot un sasniegt ilgtermiņa mērķus. Filozofisks un ideālistisks.
Autonomija	Izaicina ģimenes struktūras autoritāti. Vientuļš. Garastāvokļa maiņas. Sāk noraidīt bērnības intereses. Meklē argumentus, lai atspēkotu pieaugušos, nepakļāvīgs.	Konfliktā ar ģimeni dominē ambivalence par topošo neatkarību.	Emancipācija: profesionālā/ tehniskā/ koledžas izglītība un/ vai darbs – pieaugušo dzīvesveids.

⁹³ https://medicine.lv/raksti/dzimumaudzināsana_pme

Vecuma pakāpes	Agrīnais pusaudža (adolescents) vecums (10-14 g.)	Vidējais pusaudžu (youth) vecums (15-17 g.)	Vēlīnais pusaudžu vecums (young adult) (18-24 g.)
Paštēls	Aizņemts ar fiziskām izmaiņām un kritisks pret izskatu. Trauksme par sekundārajām seksuālajām īpašībām. Vienaudži tiek idealizēti kā normāla izskata standarts (sevis salīdzināšana ar vienaudžiem).	Mazākas bažas par fiziskām izmaiņām, bet palielināta interese par personīgo pievilcību. Pārmērīgas fiziskās aktivitātes mijas ar letarģiju.	Parasti apmierināti ar savu izskatu.
Attiecības ar vienaudžiem	Spēcīga draudzība ar viena dzimuma pārstāvjiem. Saziņa ar pretējo dzimumu grupās.	Spēcīga vienaudžu lojalitāte – iedomīga uzvedība. Parādās seksuālā tieksme, un pusaudži sāk izpētīt spēju satikties un piesaistīt partneri.	Līdzcilvēku mazāk ietekmēti lēmumi/vērtības. Attiecības vairāk veido ar indivīdiem nekā ar vienaudžu grupu. Partnera izvēle, pamatojoties uz individuālajām vēlmēm.
Identitātes attīstība	“Vai es esmu normāls?” Aizsapņošanās. Profesionālie mērķi bieži mainās. Sāk veidot savu vērtību sistēmu. Jaunas seksuālās jūtas un seksuāla izpēte. Vēlme pēc privātuma. Pārspilē savas problēmas: “neviens mani nesaprot”.	Eksperimentēšana – sekss, narkotikas, draugi, darbs, riska uzņemšanās.	Tiekšanās pēc realistiskiem profesionālajiem mērķiem vai karjeras. Saistīts ar ģimeni kā pieaugušais. Sāk atšķirt viņu iztēli no reālā. Seksuālās identitātes un robežu apzināšanās.

Autore: Alksne A., izveidojusi pēc semināru, teorētisko materiālu kopsavilkumiem, 2022

3.2. IZAICINĀJUMI, GRŪTĪBAS UN PROBLĒMAS JAUNIEŠIEM

Lai nākošā nodaļā aprakstītu jauniešu mērķa grupu, ir jāizprot, kas ir “norma” vai vidēji atbilstoša jaunieša attīstība un kas ir apdraudējums, augsts risks un kad ir radusies nepieciešamība iejauties. Kā lai nošķir vecumposmam atbilstošu rīcību no augsta riska vai apdraudējuma rīcības? Tas ir kritēriju kopums, kas var palīdzēt izprast, kādos gadījumos būtu jāmeklē sociālā darbinieka, psihologa, psihoterapeita, ārsta, sociālo pakalpojumu, atkarības vai citu speciālistu atbalsts. Un kuri būtu preventīvi atbalsta gadījumi jaunieša dabiskajā vidē, piemēram, skolas atbalsta personāla sniegtais atbalsts, jaunatnes darbinieka vai citi izglītojoši – sociāli atbalstoši pasākumi ikvienam jauniešim? Atslēga meklējama klienta mērķgrupas pazīmēs – sociālās situācijas individuālajā izvērtēšanā, kad tiek izvērtēta jaunieša vide, sociālie konteksti un tiek mēģināts ieraudzīt cēloniskās likumsakarības jaunieša rīcībai. Sociālā darba prakse bieži fokusējas uz grūtībām un problēmām. Šādā uzmanības un darbības fokusā var zust balanss starp grūtībām un iespējām, starp trūkumu un resursu. Viena no kompetencēm ir redzēt perspektīvas – risinājumus, redzēt gan jaunieša, gan sistēmas stiprās puses (talantus) un iespējas. Tā ir spēja izmantot elastīgumu, radošumu, zināšanas un profesionālo varu, lai stimulētu gan individuālo, gan institucionālo attīstību, sadarbību un fokusētos uz pozitīviem risinājumiem.

Jaunietis, kurš ilgstoši nonāk augstā riskā un multiplu sociālo problēmu laukā, tiek ietekmēts ilglaicīgi un bieži vien ar neatgriezeniskām izmaiņām, tādēļ būtiski, – jo savlaicīgāk tiek sniegts atbalsts jaunieša dabiskajā vidē, jo lielākas iespējas ir izvairīties nākotnē no virknes sociālu, ekonomisku un citām personību ietekmējošām problēmām (skatīt attēlu Nr.5 “Ilglaicīgu problēmu ietekme uz nākotni”).

Faktori, kas palielina risku	Faktori pa klienta mērķa grupas kļūšanu	Ietekme uz mērķa grupu ilgtermiņā/ nākotnē
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Zemi ģimenes ienākumi. Vecāku ilgstoša bezdarba pieredze. Nabadzība. ▶ Zems jaunieša izglītības līmenis. Segregatīva vai izolētas (neatbilstoša) izglītības pieredze. ▶ Zemi mācīšanās sasniegumi formālās izglītības iestādēs. Negatīva formālās izglītības pieredze. ▶ Zems vecāku izglītības līmenis. ▶ Zemas gaidas ģimenē attiecībā uz jaunieša attīstību un perspektīvi. Atbalsta trūkums. Nav atbalsta izglītībai, profesijai un darba iegūšanai. ▶ Šķirti vecāki, agresīvi un vardarbīgi konfliktējoši vecāki. Ilgstoši un destruktīvi konflikti ģimenē. ▶ Dzīve laukos un mazpilsētās vai biežas dzīves vietas maiņa. ▶ Kļūšana par vecākiem pirms vidējās (vai pamata) izglītības iegūšanas vai rūpes par jaunākajiem ģimenes locekļiem. ▶ Veselības problēmas un invaliditāte, t.sk. mentālās veselības problēmas vai veselības aprūpes trūkums. ▶ Mobinga pieredze, vardarbības vai cilvēktirdzniecības upuris. ▶ Likumpārkāpēji, t.sk. vielu lietošana, līdzdalība bandās un/vai vardarbībā. ▶ Tiekšanās bēgt no mājām. ▶ Piederība pirmās un otrās paaudzes imigrantu grupai. ▶ Piederība bēgļu grupai vai migrācijai. 		<ul style="list-style-type: none"> ▶ Tiem, kas reiz bijuši augstā riskā (vai ģimenēs, kurā bijis augsts risks), ir risks šajā grupā nokļūt atkārtoti. ▶ Tiek zaudēta jaunieša potenciāla attīstība, pozitīvu sociālo kontaktu trūkums un var attīstīties sociālā apātija. ▶ Zūd/ mazinās jaunieša pieeja sociālajam, kultūras un cilvēkkapitāla attīstībai. ▶ Mērķa grupai ir zemāki ienākumi nākotnē (algas sods – <i>wage penalty</i>). ▶ Jaunietis var izjust ilgstošu sociālo izolāciju, depresiju, vielu lietošana var kļūt kā “problēmlietošana”. ▶ Palielinās fizisko un garīgo veselības traucējumu risks. ▶ Pieaug neuzticēšanās institūcijām un iestādēm. ▶ Samazinās iespējas iegūt atbilstošu izglītību, t.sk. profesionālo un iekļauties darba tirgū. ▶ Palielinās risks veselīgu attiecību veidošanā, t.sk. partnerattiecībās, ģimenē un savu bērnu aprūpē. ▶ Palielinās vielu lietošanas un citu atkarību risks. ▶ Paaugstinās risks iesaistīties noziedzīgos nodarījumos. ▶ Mazinās sociālā līdzdalība, pilsoniskā līdzdalība un interese par sociālpolitiskiem procesiem. ▶ Sievietēm palielinās agrīnas grūtniecības risks. ▶ Ilgstošāka būšana augstā riskā pagarina nepieciešamību pēc ilgstoša atbalsta.

Avots: Coles, B., Hutton, S., Bradshaw, J., Craig, G., Godfrey, C. and Johnson, J. (2002) *Literature review of the Costs of Being “Not in Education, Employment or Training” at Age 16-18*, London, DfES⁹⁴

Lai noteiktu, vai un kad **jaunietis ir ar augstu risku**, ir nepieciešams noteikt atbilstību noteiktam kritēriju kopumam. Viens no būtiskākajiem aspektiem – vai jaunieša dabiskajā vidē – viņa dzīvē ir pietiekami daudz atbalstoši, veselīgi pieaugušie, kuri ir kā resurss, lai pārvarētu radušās grūtības. Augsta riska jaunietim visbiežāk būs ierobežota pieeja resursiem un atbalstam, būs novērojama ilgstoša iesaistīšanās riskā (riskā situācijās) un izvairīšanās no palīdzības un atbalsta saņemšanas, vide, kurā jaunietis uzturas, tiks definēta kā riskanta un apdraudoša.

Teorētiskajā literatūrā biežāk minētie “augsta riska” kritēriji un to izpausmes (*darbības*) jauniešiem, kas ir kā pazīmes klienta mērķgrupai⁹⁵.

- ▶ Veselības un personības attīstības apdraudējuma līmenis.
- ▶ Krasas atšķirības jaunieša bioloģiskā vecuma un sociālā brieduma pakāpē.

⁹⁴ Coles, B., Hutton, S., Bradshaw, J., Craig, G., Godfrey, C. and Johnson, J. (2002) *Literature review of the Costs of Being “Not in Education, Employment or Training” at Age 16-18*, London, DfES

⁹⁵ Smyth P., *Working with High-Risk Youth: A Relationship-based Practice Framework*, Routledge, OXON, 2017 – 9-10 p.

- ▶ Atkarību izraisošo vielu (narkotiku, alkohola) lietošanas intensitāte un to būtiska negatīva ietekme uz citām dzīves jomām. Pārmērīga alkohola vai narkotisko vielu lietošana augsta riska vidēs. Nekontrolēta atkarības vielu lietošana, kas ietekmē citas būtiskas jaunieša dzīves jomas.
- ▶ Sociālo prasmju trūkums, konfliktu risināšanas grūtības vai pat novērojama sociālā izolētība un sociālās izstumšanas pazīmes, t.sk. izvairīšanās no jaunieša dabiskajām, veselīgām atbalsta vidēm, piemēram, jauniešu centriem, skolas, interešu klubiem, u.c.
- ▶ Personiskās izvēles, kas apdraud veselīgu personības attīstību, t.sk. izvēle, kur uzturēties, kur dzīvot, ar ko būt kopā.
- ▶ Jaunieša atbalsta sistēmā kritiski trūkst veselīgi pieaugušie, t.sk. piekļuve atbalsta pakalpojumiem – atbalstošiem profesionāļiem. Grūtības veidot veselīgas savstarpējās attiecības ar vienaudžiem vai ģimenē, vai citiem (atbalstošiem) pieaugušajiem. Bieži neuzticēšanās nevienam no pieaugušajiem vai nav neviens “veselīgais” pieaugušais, kurš spēj atbalstīt un palīdzēt.
- ▶ Iesaistīšanās vardarbīgās attiecībās un/vai iesaiste veikt vardarbīgas darbības, arī izmantošanas (ekonomiskā, sociālā, seksuālā, darba, u.c.) riski.
- ▶ Būtiski konflikti, kurus jauniešs pats nespēj atrisināt – likuma pārkāpumi, huligānisms vai izvairīšanās sadarboties ar sociālā vai tiesiskā atbalsta sniedzējiem. Jauniešs var būt ilgstoši agresīvs vai fiziski vardarbīgs pret vienaudžiem vai pieaugušajiem, intensīvi un ilgstoši pārkāpj vispārpieņemtās uzvedības normas, vairākkārtīgi nonāk policijas redzeslokā.
- ▶ Nestabila dzīves vieta, piemēram, mainītas vairākas audžuģimenes, vai arī jauniešs nespēj ilgstoši uzturēties viņam atbalstošā dzīves vietā.
- ▶ Ir bijuši vairāk nekā divi neveiksmīgi atbalsta mēģinājumi un nācies pārtraukt atbalsta programmas;
- ▶ Jauniešs ir iesaistījies augsta riska seksuālās attiecībās, t.sk. izmantošanas gadījumos, lai nodrošinātu ikdienas dzīves vajadzības (ne tikai pamata vajadzības, bet arī jaunieša kultūrai atbilstošas mantas, piemēram, telefonu, drēbes, vielas). Pie riskantas uzvedības pieder arī iesaistīšanās agrīnās seksuālās attiecībās.
- ▶ Ir daudzkārtīga uzmanības pievēršana no bērnu un jauniešu tiesību aizsardzības un pārstāvniecības iestādēm.
- ▶ Jauniešs tiek iesaistīts – izmantots cilvēktirdzniecības vai/un seksuālās izmantošanas pasākumos, narkotisko vielu tirdzniecības un citu noziegumu veikšanas pasākumos.
- ▶ Citas grūtības, piemēram, ēšanas traucējumi, kas izpaužas kā apsēstība ar svaru un tā samazināšanu. Psihotiski traucējumi, attīstoties šizofrēnijai, vai psihotiski traucējumi pēc narkotisko vielu lietošanas. Identitātes neskaidrība un inkongruence, kas var skart dzimumu, seksuālo orientāciju vai citas jomas.

Augsta riska vai **apdraudējuma izvērtēšana** ir viens no būtiskiem instrumentiem, lai izprastu, kurā no palīdzošo profesiju laukiem ir piederīgs jauniešs. Jo augstāki riski un apdraudējums, jo vairāk piemērojami multidisciplināri, ārstnieciski, terapeitiskāki, sociālās rehabilitācijas vai stacionēšanas pakalpojumi.

Augsts risks vai apdraudējums var būt viena riska vai vairāku risku kopums. Darbā ar jauniešiem izdala šādus riskus un apdraudējumu jomas, kas ir kā izvērtēšanas kritēriji:

- ▶ **Pamatvajadzības:** pamatvajadzību neesamība vai neregulārs nodrošinājums. Pamatvajadzības: ēdiens, dzēriens, drošība, droša vide – mājoklis, siltums, apģērbs, atpūta, miegs, veselības aprūpe, higiēna, aizsardzība pret apdraudējumu, atbalsts⁹⁶.
- ▶ **Veselība:** dzīvības un veselības apdraudējuma pakāpe, ilgstoša ietekme uz personības attīstību, t.sk. prognozējama trauma un traumas sekas.

⁹⁶ Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 116-118.lpp.

- ▶ **Intensitāte un laiks:** cik ilgstoši jaunietis ir riska vai apdraudējuma laukā? Laika un intensitātes izvērtēšana var būt saistīta ar jaunieša vecumu un riska un apdraudējuma ietekmi uz jaunieša veselību, attīstību un sociālo funkcionēšanu. Piemēram, pamatvajadzību trūkums var būt 1-5 dienas jau kā apdraudējums. Taču skolas neapmeklējums, agresīva uzvedība ilgākā laika periodā ir riska faktors apdraudējumam.
- ▶ **Ietekme vai rīcība:** nevēlamās rīcības ietekme uz citām būtiskām jaunieša dzīves jomām, piemēram, pašaprūpi, interesēm, nākotnes perspektīvu, draudzību, ģimenes attiecībām, izglītību, nodarbinātību u.c.
- ▶ **Vide:** kurā notiek nevēlamās darbības un sociālie kontakti, ar ko jaunietis draudzējas un kuri cilvēki vai kāda vide rada apdraudējumu.
- ▶ **Jaunieša sociālais briedums:** vai piemīt spēja izvērtēt un pastāvēt par sevi, t.sk. spēja pateikt “nē” un spēja risināt sarežģītas dzīves situācijas. Sociālais briedums un jaunieša autonomās vai patstāvīgās dzīves spēja.
- ▶ **Atbalsta saņemšanas iespējas:** apdraudējuma un augsta riska gadījumos, vai jaunietis spēj izprast apdraudējumu un risku, un meklēt (*lūgt*) un saņemt atbalstu. Tas saistīts arī ar atbalstošo jomu, vai un kā spēj nodrošināt pēc jaunieša vajadzībām atbalstu, aizsardzību un pakalpojumus apdraudējuma un riska gadījumos, t.sk. ietekmēt jaunieša vidi, kura ir apdraudējuma izraisītājs.

Aizvien biežāk sastopamies ar jauniešu **psihiskās veselības problēmām**. Tā kā palielinās dažādu *pusaudžiem* raksturīgu psihisko grūtību izplatība, tās ierindojas starp būtiskākajiem veselības riska faktoriem. Puse no dzīves laikā konstatējamiem psihiskiem traucējumiem sākas līdz 14 gadu vecumam, aptuveni katrs piektais pusaudzis piedzīvo kāda veida psihiskās veselības grūtības⁹⁷. Tiek lēsts, ka 10-19 gadu vecumā 16 % no globālā slimību sloga rodas dažādu psihisku traucējumu dēļ, bet trešais biežākais nāves cēlonis 15-19 gadu vecumgrupā ir pašnāvība⁹⁸. Psihiskās veselības traucējumu simptomātika:

- garastāvokļa traucējumi (depresija) – raksturīga nomāktība, izolēšanās, nogurums, zems pašvērtējums un domas par pašnāvību. Jaunietis var būt pārstājis iet uz skolu vai apmeklēt pulciņus. Var būt paškaitējums; par to liecina rētas uz rokām vai kājām. Šādos gadījumos īpaši jāizvērtē pašnāvības risks;
- trauksmes spektra traucējumi – parasti izpaužas kā izteikts diskomforts sociālās situācijās: skolā, ar draugiem vai nepazīstamiem cilvēkiem. Dažreiz raksturīga nebeidzama uztraukšanās, paniskas bailes vai psihosomatiskas sūdzības. Palīdzība nepieciešama, ja trauksme ietekmē jaunieša ikdienas funkcionēšanu, vai izraisa paškaitējošas darbības, piemēram, matu plēšanu vai roku graizīšanu.

Augsta riska faktora ietekme, t.sk. no jaunieša *ekoloģijas* ne vienmēr noved pie apdraudējuma un/vai jaunieša funkcionālo spēju samazināšanās. Jaunieša spējas un iespējas, un pieeja resursiem ir kā kompensatori un risku amortizētāji.

Daži piemēri (skatīt tabulu Nr.3 “Risku pastiprinošie un mazinošie faktori”) norāda uz risku pastiprinošiem un mazinošiem faktoriem. Šie faktori ir kā pretstats viens otram un var darboties savstarpējā mijiedarbībā gan pastiprinoši pret risku mazinošu faktoru, piemēram, zemu uzvedības un emociju kontroli var uzlabot ar pozitīvu un atbalstošu vidi – pieredzi skolā vai ģimenē. Otra mijiedarbība ir starp “dabiskās vides – ekoloģijām” (skatīt tabulu Nr. 3, 2. kolonnu), piemēram, individuālo attīstību var uzlabot vai pasliktināt ģimenes, draugu vai skolas vide. Trešā dinamika starp riska faktoriem un ekoloģiju ir horizontāla, piemēram, ģimenes laukā nespēja nodrošināt jauniešiem adekvātu aprūpi un atbalstu, risku var mazināt draugu un skolas vides ekoloģija ar atbalstu un ģimenes trūkuma kompensēšanu. Tas ir dinamisks un savstarpēji ietekmējošs risku faktoru izpētes lauks, kas var palīdzēt sociālajam darbiniekam risku izpētē ne tikai fokusēties uz grūtībām un problēmām, bet saredzēt resursus un iespējas.

⁹⁷ Pulmanis T, Sprinģe L, Taube M. Pusaudžu pašnāvnieciskā uzvedība Latvijā: pašnāvības plānu sakarība ar ģimeni, vienaudžiem un skolu saistītiem faktoriem. www.rsu.lv/zinatniskie-raksti/pusaudzu-pasnavnieciska-uzvediba-latvija-pasnavibas-planu-sakariba-ar-gimeni

⁹⁸ Adolescent Mental Health. WHO, 2019. www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health

Tabula Nr. 3 “Riska pastiprinošie un mazinošie faktori”

Riska pastiprinošie faktori	Dabiskā vide – ekoloģija	Riska mazinošie faktori
<ul style="list-style-type: none"> • Agrīnas uzvedības problēmas (traucējumi) uzvedība. • Zema emociju un uzvedības kontrole. • Zemas intelektuālās spējas. • Hiperaktivitāte. 	<p>Individuālais līmenis (attīstība, domāšana, uzvedība)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Augstas intelekta spējas. • Pozitīva pieredze skolā. • Vēlme un spēja darboties ar pieaugušajiem. • Reliģija, piederība kopienai, kopienas identitāte.
<ul style="list-style-type: none"> • Neadekvāta vai nespēja nodrošināt atbalstošu bērna aprūpi. • Neprognozējama un konfliktējoša vide. • Atstāšana novārtā. • Vecāki ar deviantu uzvedību un negatīvu ģimenes pieredzi. • Nabadzība un tās sekas. • Vardarbība ģimenē. • Šķirti vecāki; • Vecāku mentālās veselības problēmas. • Agrīna grūtniecība. • Zema vecāku līdzdalība bērnu aprūpē un ikdienā. 	<p>Ģimene vai ārpusģimenes aprūpes ekoloģija</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Līdzdalība ģimenes aktivitātēs kopā ar vecākiem, brāļiem un māsām (nebūt šķirti). • Nodrošināt iespēju atpazīt, runāt par ģimenes grūtībām un sajūst iespēju tās risināt. • Ekonomisko, materiālo, sociālo u.c. atbalsta resursu pieejamība, t.sk. dzīvot vēligā kopienā, piedzīvot atšķirīgu pieredzi. • Piedzīvot un iepazīt veselīgu pieaugušā atbalstu ģimenes sistēmā vai ārpus tās, piemēram, ģimenes asistentu vai mentoru pieredze.
<ul style="list-style-type: none"> • Laiks kopā ar vienaudžiem, kuriem ir augsta riska uzvedība vai nodarbošanās. • Iesaiste bandās. • Izstumšanas, mobinga u.c. pieredzes. 	<p>Draugu un vienaudžu ekoloģija</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Pozitīvi un draudzīgi draugi, klasesbiedri un vienaudži. • Līdzdalība atbalstošās, vēligās un līdzdalību veicinošās jauniešu aktivitātes, piemēram, jauniešu centros, mākslas skolās, utml.
<ul style="list-style-type: none"> • Zemi mācīšanās sasniegumi. • Neatbalstoša skolas vide, kura nepievērš uzmanību personiskām, emocionālām un attiecību vajadzībām. • Skolas neapmeklējumi. • Nadzīga un augsta sociālā riska dzīves vieta. • Zemas sociālās aktivitātes un jauniešus neatbalstoša kopiena, vieta, kur jaunieši dzīvo. • Augstas noziedzības vide. 	<p>Skola un vietējā sabiedrība (kopiena)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Skola vide, kurā veicina jaunieša līdzdalību, iesaistās jaunieša dzīvē, ne tikai mācīšanās, bet personiskā izaugsmē, attiecību veidošanā un personisko talantu akcentēšanā. • Drošas un atbalstošas skolas vides nodrošināšana. • Kopienas un apkaimes, kuras atbalsta un veicina veselīgas jauniešu aktivitātes un līdzdalību.

Avots: Risk & Protective Factors, U.S. Department of Justice Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2001⁹⁹

⁹⁹ Risk & Protective Factors, U.S. Department of Justice Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2001

Risku faktoru un kompensatoru pieejas secinājumi ir:

- viens riska faktors nenoved pie apdraudējuma, apdraudējums ir riska faktoru kopums ilgākā laikā, kam pretī nav kompensatoru vai arī tie ir, bet nenestrādā;
- riska faktori nav autonomi, tie veidojas dažādās jomās – sociālās attiecībās, vidē, starp personu mijiedarbībā vai individuālā attīstības līmenī. Jo lielāka ir izplatība, piemēram, *sociālā mājā*¹⁰⁰ ar negatīvu vidi, jo arī sociālo risku ietekme uz jauniešu pieaug dinamiskā progresijā;
- ja riska faktori ir vairākās vidēs vienlaicīgi, to pieaugums un ietekme uz jauniešu uzvedību vai noziedzīgu nodarījumu pieaug;
- agrīnāki riska faktori (individuāli un ģimenē) agrīnākā vecumā ietekmē vairāk, nekā, piemēram, vienaudžu riska faktori.

Sociālajiem darbiniekiem jāņem vērā, ka riska faktoru ietekme un to kompensatori ir dinamiskā (maiņīgā) attīstībā, tātad tas nav vienas atbalsta reizes vai īslaicīgs atbalsts¹⁰¹.

Pētījumā “Otrā iespēja” (*Second Chances*, ES dalībvalstīs veikts pētījums)¹⁰² ir konstatēts, ka mērķa grupas jaunieši vecumā no 13 līdz 25 gadiem nemācās, jo viņiem bijusi negatīva formālās izglītības pieredze skolā, personīgās grūtības, strukturālās barjeras u.c. (skatīt attēlu Nr.6 “Pētījuma “Otrā iespēja” apkopotie secinājumi”):

Attēls Nr.6 “Pētījuma “Otrā iespēja” apkopotie secinājumi”

<p>1. bijusi negatīva formālā izglītība pieredze skolā:</p> <ul style="list-style-type: none"> • skolā garlaikojās un sāka atpauzēt mācībās, t.sk. atstāšana uz otro/trešo gadu; • bija grūti izveidot attiecības ar klasesbiedriem; • bija mobinga upuris; • izveidojās sarežģītas attiecības ar skolotājiem; • viņiem bija īpašas mācīšanās grūtības un/ vai invaliditāte; • nespēja saprast, ko vēlas mācīties un par ko strādāt. 	<p>3. dzīves apstākļi un notikumi:</p> <p>piezīvoja sarežģītas situācijas ģimenē, ar kurām nespēja tikt galā (vardarbība, atkarības, atstāšana novārtā, kāda ģimenes locekļa aprūpe – veselības stāvoklis).</p>
<p>2. personīgās grūtības:</p> <ul style="list-style-type: none"> • viņiem bija uzvedības problēmas (iemesls: sociāls, psiholoģisks, neiroloģisks vai psihiatrisk...); • netika galā ar attiecību situāciju (jēga, vērtību maiņa, soc. dezorientācija); • iestājās grūtniecība; • viņiem bija veselības problēmas vai; • bija alkoholisko un narkotisko vielu lietotāji. 	<p>4. strukturālās barjeras:</p> <p>piezīvoja trūkumu, badu, nabadzību (ekonomiskā atstumtība), palikšanu bez pajumtes.</p> <p>5. Cits: jauniešu iemesli nestrādāt, nemācīties un neapgūt arodu bija:</p> <ul style="list-style-type: none"> • neuzticēšanās nodarbinātības pakalpojumiem; • spiediens un degradējoša attieksme no institūciju pārstāvjiem; • alternatīvu pieejamība un dzīves veids – neformālais darbs, iztikas nodrošināšana, dzīvesveids (piemēram: ielas dzīve, ceļotājs (<i>travaler</i>)).

Avots: Eurofound (2012) *NEETs - Young People not in Employment, Education or Training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, Luxembourg: Publications office of the European Union. 171: 56. lpp.¹⁰³

¹⁰⁰ “Sociālā mājā” ir daudzdzīvokļu māja, kur, bieži vien izmitina dažādas sociālā riska grupas vienuviet, tādējādi veidojot augsta riska vidi. Šādas mājas tiek uzskatītas par sliktu “getto” veidojošu praksi.

¹⁰¹ Risk & Protective Factors, U.S. Department of Justice Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2001

¹⁰² Evans, J., Meyer, D., Pinney, A., Robinson, B. (2009) *Second Chances: Re-engaging young people in education and training*. Essex: Bernardo's. 68 p.

¹⁰³ Eurofound (2012) *NEETs - Young People not in Employment, Education or Training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*, Luxembourg: Publications office of the European Union. 171: 56. lpp.

Sociālajā darbā ar jauniešiem bieži vien ir jāpanāk uzticēšanās un noticēšana saviem resursiem, un tikai tad var strādāt ar iespēju meklēšanu un sagatavošanos tām. Videi, kurā notiek darbs ar jauniešiem (tikšanās, izpēte, konsultācijas, sapulces u.c.) jāatbilst gan darba saturam, gan vērtībām, gan sadarbības principiem. Daudz vieglāk ir strādāt jauniešiem drošā, ērtā, konfidencialā, neformālā un atbalstošā vidē. Uzticēšanās ir vieglāk veidojama, tiekoties jauniešiem zināmā un drošā vidē (piemēram, tikšanās vietās, kas ir tuvu vietām, kur pulcējas jaunieši, jauniešu centros, mājās), vai vismaz vidē, kas ir neitrāla (piemēram, pilsētas vide, kafejnīca), nevis kabinets sociālajā dienestā.

Būtiski ir ņemt vērā **dabiskās vides** konceptu, tas nozīmē, ka dabiskā vide ir tā, kurā ikdienā jauniešiem uzturas: skola, jauniešu centrs, interešu izglītības vietas un/vai mājas, iela, u.c. Uzsākot sadarbību, tas var notikt uz ielas, kafejnīcā vai drošās telpās – sociālajā dienestā. Tādēļ Vācijas, Somijas, Lielbritānijas un Zviedrijas kolēģi ģimeņu atbalsta centrus, kuros strādā arī sociālie darbinieki ar jauniešiem, veido ārpus ierastā sociālā dienesta vai bērnu tiesību aizsardzības dienestiem. Neformālā, ģimenēm un jauniešiem draudzīgā vidē, kurā ir gan gadījuma vadītājs, gan psihosociālā darba sociālie darbinieki, gan pieaicinātie citi speciālisti u.c., sociālā darbinieka darba vide var būt gan sociālajā dienestā, gan jauniešu centrā, varbūt atsevišķas telpas ārpus institūcijas. Būtiski ir ievērot:

- neformāla, jauniešiem draudzīga vide, kurā jauniešiem patiktu uzturēties. Varbūt iespēja organizēt mazas grupas darbu, galda spēles vai “tējas dzeršanas” iespējas;
- konfidencialitāti, vide var sekmēt konfidencialitāti vai tieši pretēji;
- videi jābūt viegli pieejamai jauniešiem;
- darbs ar jauniešiem nav sēdēšana pie datorkompieta, bet tieši pretēji: neformāls, atvērts, līdzvērtīgs (krēslī, pozīcija, ērtums), draudzīgs telpas iekārtojums;
- neformāla vide sevī iekļauj gan telpas iekārtojumu, gan tējas, cepumu, našķu, utml. pieejamību, ja attiecināms.

3.3. KLIENTU MĒRĶGRUPA SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR JAUNIEŠIEM SOCIĀLAJĀ DIENESTĀ

Sociālais darbs ar jauniešiem veicams visos sociālā darba prakses līmeņos (mikro, mezo, makro), taču šajā metodiskajā materiālā tiek aprakstīts sociālā darba ar jauniešiem mikro līmeņa prakses modelis sociālajā dienestā.

Metodikā sašaurinām klientu mērķgrupu, kas specifiski atbilst sociālā darba prakses modelim sociālajā dienestā, turpmāk: klientu mērķgrupa. Jaunieši, kuri nonāk sociālā darba laukā kā ilgstoši klienti, ir atzīti par vienu no “ievainojamākām” mērķgrupām, kur sociālais darbinieks ne tikai sniedz sociālā darba un atbalsta pakalpojumu, bet papildus citām lomām un funkcijām nodrošina interešu pārstāvniecību, aizstāvību un tiesību ievērošanu, līdztekus citiem bērnu tiesību aizsardzības pārstāvjiem.¹⁰⁴ Metodika “Sociālais darbs ar jauniešiem” ir mikro prakses modelis, kurā izmanto divas sociālā darba ar gadījumu pamatmetodes:

- ▶ darbs ar gadījumu;
- ▶ gadījuma vadīšana.

Vienlaikus metodikā ir ietverta arī sociālā darba mezo prakses apraksts un izmantošana, tas būtu: specializētu pakalpojumu, sociālo pakalpojumu un atbalsta programmu nozīme sociālajā darbā ar jauniešiem kā pamata resurss prakses modeļa attīstībai.

¹⁰⁴ Berne V., Social work and advocacy with young people: rights and care in practice// The British Journal of Social Work, Volume 42, Issue 7, October 2012, Pages 1275–1292

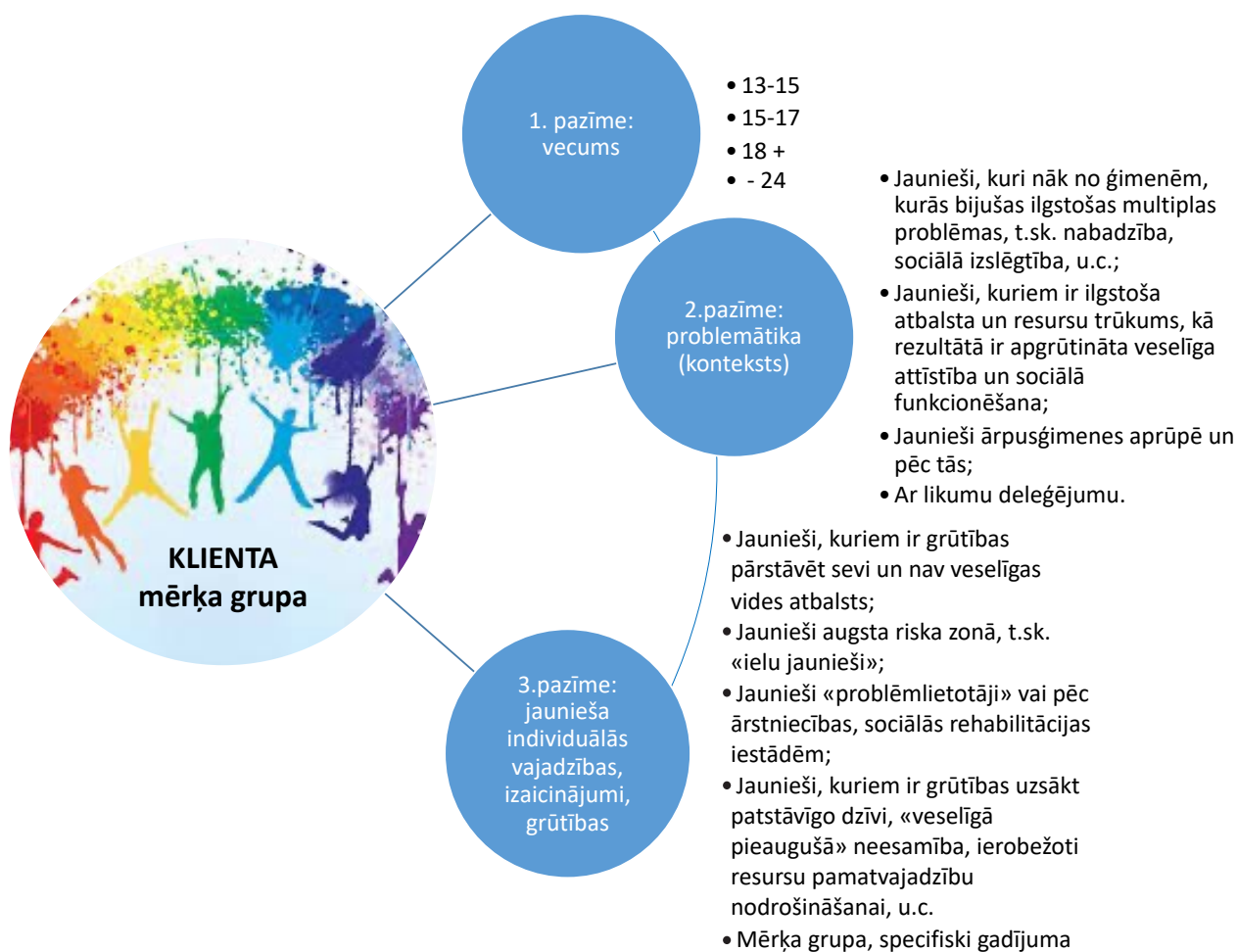
Gan Bērnu tiesību aizsardzības likums, gan Jaunatnes likums nosaka dažāda veida valsts garantijas un tiesības uz bērnu un jauniešu vajadzību nodrošināšanu un apmierināšanu. Sociālajā darbā ar jauniešiem (ar jauniem pieaugušajiem) šis process var būt daudz sarežģītāks nekā darbā ar maziem bērniem, jo jaunieša autonomija un pašnoteikšanās par savu dzīvi un vajadzībām ir daudz augstāka. Piemēram, uzspiežot un norādot, ka pamatizglītība ir "obligāta", bieži saskaramies ar atklātu vai latentu pretestību, kā rezultātā ieguvējs nav ne profesionālis, ne jauniešs. Līdz ar to jautājums būtu risināms nevis caur autoritatīvu pieeju, ka "skola ir obligāta", bet gan uzsvāru vēršot uz jaunieša vajadzībām un nākotnes perspektīvu. Attiecīgi norādot, kādu lomu tajā spēlē izglītošanās vai personības attīstība, t.sk. ārpus skolas vai alternatīvā izglītības formā.

Klienta mērķgrupa nosakāma pēc trīs galvenajiem kritērijiem, kur klientam jāatbilst vismaz vienam kritērijam no katra lauka, tas būtu (skatīt attēlu Nr.7 "Klienta mērķa grupas klasifikācija pēc 3 galvenajiem kritērijiem"):

1. kritērijs: vecums. Klientu mērķgrupa ir jaunieši vecumā no 13 līdz 24 gadiem. No 13 gadu vecuma, pēc vecumposma teorijas (skatīt 3.1. nodaļu), jaunieši ir kā atsevišķa mērķa grupa, kur viens no identifikācijas kritērijiem ir vecums. Metodiskā sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem apskata bērna pamatvajadzības līdz 12 gadu vecumam. Savukārt normatīvie akti dažāda veida atbalstu no valsts vai pašvaldības paredz līdz 24 gadiem, piemēram, sociālās garantijas un atbalstu pilngadību sasniegušajiem ārpusģimenes aprūpē bijušiem bērniem.

Attēls Nr. 7 "Klienta mērķgrupas klasifikācija pēc 3 galvenajiem kritērijiem"

Jauniešu vecumposms nav viendabīgs, to sadalām: 13-15 gadi, 15-17 gadi, 18 +gadi, līdz 24 gadiem. Katrs vecumposms jaunieša periodā nosaka specifiskas jaunieša vajadzības, izaicinājumus, grūtības un tiesisko aizsardzību, t.sk. pienākumus un atbildības. Vecumposms būs arī viens no kritērijiem, lai vērtētu apdraudējumu un riska faktoros un to ietekmi, piemēram, seksuālās partnerattiecības 13 gados būs lielāks risks nekā 15 vai 16 gados. Sociālā darbinieka un jaunieša attiecību, līdzdalības pakāpi un lēmuma pieņemšanu var ietekmēt gan tiesiskie aspekti (balstoties uz vecumu), piemēram, no 15 gadu vecuma jaunieši var pats izvēlēties sociālo pakopojumu un dot piekrišanu sadarbībai. Savukārt no 18 gadu vecuma ar jauniešu no tiesiskā regulējuma puses strādās kā ar pieaugušu cilvēku.

Bērni no 11 gadu vecuma, par kuriem tiek sniegta informācija sociālajā dienestā veiktā administratīvā pārkāpuma dēļ, t.sk. var tikt piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, visbiežāk būs klienta mērķgrupa sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem, un bērns tiks atbalstīts ģimenes sistēmas kontekstā.

2. kritērijs: problemātika un problemātikas konteksts. Šajā kritēriju laukā iezīmējas 4 problemātiku konteksti, kuri norāda uz klienta mērķa grupu.

2.1. Jaunieši nāk no ģimenes, ar kuru jau ir strādāts sociālajā dienestā, visbiežāk sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem. Ģimene var būt esoša vai bijušais klients sociālajam darbiniekam ģimenei ar bērniem, tas būtu: ģimenes ar ilgstošām multiplas problēmām, piemēram, garīga rakstura traucējumiem, ilgstoša ģimenes vardarbība, ģimene ar augstu nabadzības risku, atkarības izraisītām negatīvām sekām, u.c.

2.2. Jaunieši, kuri nonāk resursu un atbalsta trūkumā, lai nodrošināšanu pamatvajadzības, un ģimenei nav pietiekami resursu šo vajadzību nodrošināšanai. Tas rada apdraudējumu vai augstus riskus jaunieša pamatvajadzību un attīstības nodrošināšanā.

Jauniešiem nav atbalsta un resursu dabiskajā vidē, lai nodrošinātu jaunieša tiesības (bērnu tiesību aizsardzības kontekstā). Tā var būt prognozējama nabadzība, sociālā izslēgtība, būtisks resursu trūkums izglītības un veselības nodrošināšanai.

Tie ir gadījumi, kad ģimenes struktūras vai vecāku veselības pasliktināšanas rezultātā, darba spēju zuduma, u.c. notikumu rezultātā jauniešiem faktiski vai tuvākā laikā prognozējami "ir" vai "var" iestāties risks.

2.3. Jaunieši, kuri ir vai bija ārpusģimenes aprūpē, un ir nepieciešams atbalsts patstāvīgās dzīves uzsākšanai, attiecību veidošanai starp jauniešu un viņa ekoloģiju un dabisko vidi, t.sk. bioloģiskiem vecākiem.

2.4. Jaunieši, ar kuriem strādā, par pienākumu sociālajam darbiniekam darbā ar jauniešiem uzliek tiesību aktu normas un, šīs normas atbilst sociālā darba mērķiem, funkcijām un profesionālai darbībai.¹⁰⁵

Papildus skatīt pielikumu Nr. 8.4.:

“Prakses atbalsta modelis jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes”

Būtiski izvērtēt tiesisko pamatjumu un atbildību sociālā darba mērķiem. Jaunieša atbildība klienta mērķgrupai nevar būt izrietoša tikai no tiesību normu regulējuma, būtisks ir sociālā darbinieka veiktais izvērtējums, vai konkrētais jauniešiem atbilst sociālā darba ar jauniešiem klienta mērķgrupai (3. kritēriju kopai). Tiesību aktu deleģējums ir ārpusģimenes aprūpes gadījumos, pēc ieslodzījuma vai sociālās korekcijas izglītības iestādēm, bērna tiesību pārkāpumu procesu ietvaros un kriminālprocesa ietvaros, veicot dzīves apstākļu izvērtēšanu.

Gadījumos, ja ir vietēja līmeņa deleģējums (piemēram, no sociālā dienesta vadības vai pašvaldības), sociālajam darbiniekam jāizvērtē atbildība citiem klienta mērķgrupas kritērijiem. Iestāžu, piemēram, administratīvās komisijas un izglītības iestāžu deleģējumi ir interpretējami kā "lūgums" uzsākt izvērtēšanas procesu un izvērtēt, vai jauniešiem ir nepieciešams sociālā darbinieka atbalsts, sociālie un citi pakalpojumi.

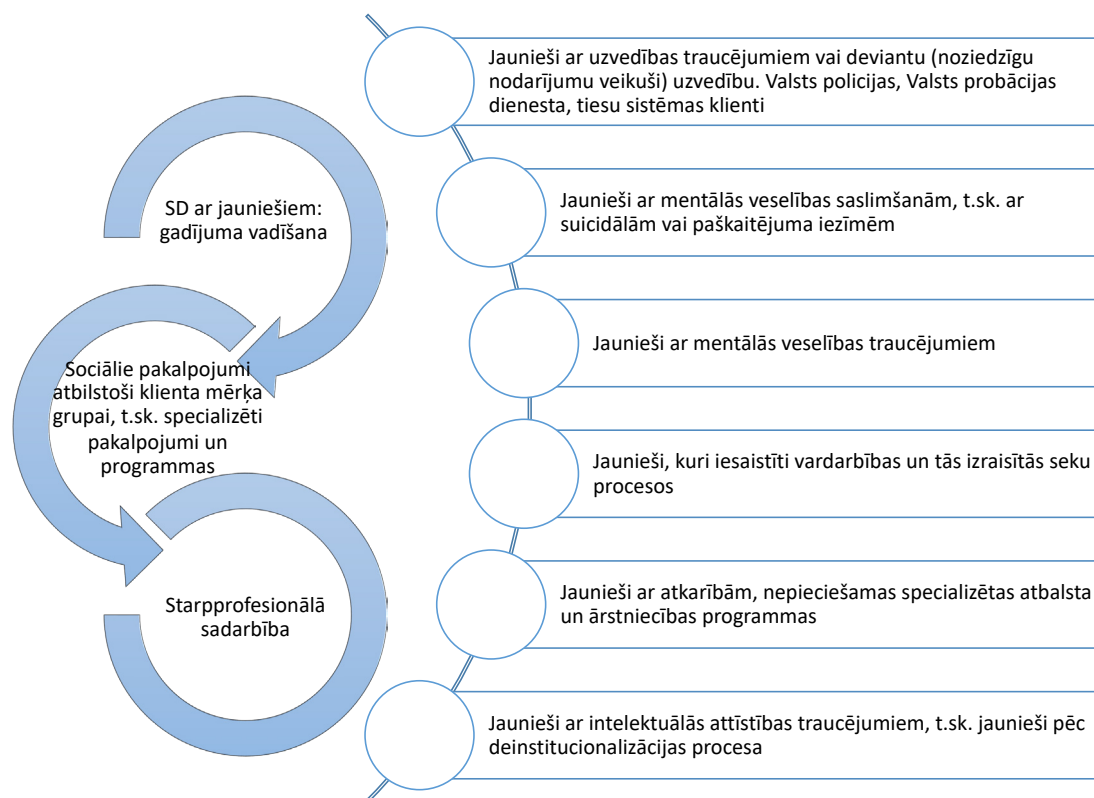
¹⁰⁵ Latvijas praksē ir novērojams, ka citu nozaru pārstāvji, var iekļaut savos normatīvos uzdevumus, sociālajam darbiniekam, kaut uzdevums neatbilst sociālā darba mērķiem, funkcijām un labai profesionālai praksei, piemēram, "sastādīt profilakses vai korekcijas" lietu, utml.

3. kritērijs: jaunieša individuālās vajadzības, izaicinājumi un grūtības. Šajā kritēriju kopā tiek iekļautas vajadzības un grūtības, kas norāda uz jaunieša atbilstību klienta mērķgrupai:

- ▶ Jaunieši, kuriem ir grūtības pārstāvēt sevi un nav pietiekams ģimenes un dabiskās vides atbalsts. Atbalsta trūkuma rezultātā jaunieši var nonākt sociālā riska, augsta riska vai apdraudējuma laukā;
- ▶ Jaunieši augsta riska zonā, kad dabiskajā vidē nav resursu jaunieša atbalstam, t.sk.: “ielu jaunieši”; jaunieši, kuriem traumas seku rezultātā ir apgrūtināta sociālā iekļaušanās un funkcionēšana; jaunieši no vides, kurā tiek konstatēts apdraudējums vai augsts risks attīstībai un labklājībai;
- ▶ Jaunieši, kuri ir psihoaktīvo vielu lietotāji (problēmlietotāji), un kuru lietošanas paradumi sāk ietekmēt būtiskas jauniešu labklājības jomas un jauniešiem nav citu atbalsta personu (veselīga pieaugušā) dabiskajā vidē;
- ▶ Jaunieši, kuriem ir grūtības uzsākt patstāvīgo dzīvi “veselīgā pieaugušā” neesamības dēļ, ierobežotu resursu pamatvajadzību nodrošināšanai un citu apstākļu dēļ, t.sk. jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes.

Attēlā Nr. 8 “Gadījuma vadīšanas klienta mērķgrupa”¹⁰⁶ attēlotas tās mērķgrupas, ar kurām darbs ir sarežģītāks un kā sociālā darba pamatmetode tiek izmantota gadījuma vadīšana. Gadījuma vadīšanā sociālajam darbiniekam nepieciešama papildus specializācija (vai pat vairāku metodiku integrēšana) un papildu pakalpojumi. Papildus specializācijā tiek iekļauts: kompetences (zināšanas, tiešais darbs ar klientu, prasmes un iemaņas, utml.) par klienta mērķa grupu, problēmām un to risināšanu, gadījuma vadīšanas procesu, sociālo pakalpojumu piemērošana un monitoringi utml.

Attēls Nr. 8 “Gadījuma vadīšanas klienta mērķgrupa”

Metodikas aprobācijas procesa laikā konstatējām, ka sociālajiem darbiniekiem sociālajos dienestos ir nepieciešamas plašākas zināšanas un izpratne par klienta mērķgrupu, par problēmu simptomātiku, problēmu, grūtību, resursu un iespēju cēloniskām likumsakarībām.

¹⁰⁶ Šī metodika neapraksta sociālā darba gadījuma vadīšanu ar specifiskām mērķa grupām ārpus metodikas definētās klientu mērķa grupas.

3.4. KLIENTA MĒRĶA GRUPAS VECĀKU VAI TIESISKO PĀRSTĀVJU NOZĪME SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR JAUNIEŠIEM

Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteikts, ka bērns līdz 18 gadu vecumam ir vecāku aizgādībā, vecāki ir bērna dabiskie aizbildņi (likumiskie pārstāvji). Vecāku gribas izpausmēm attiecībā uz bērnu var noteikt ierobežojumus neatkarīgi no viņu uzskatiem un reliģiskās pārliecības, ja ir konstatēts, ka tās fiziski vai garīgi varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai¹⁰⁷.

Tātad, ja vecāki iebilst, nepiekrīt vai nevēlas, ka jauniešs sadarbojas ar sociālo darbinieku, saņem pakalpojumus, vecākus ir iespējams ierobežot. Šo tiesību normu sociālajā darbā iespējams īstenot ar bāriņtiesas iesaisti, jo bāriņtiesa (atbilstoši Bāriņtiesas likuma 19. panta trešajai daļai) izšķir bērna un vecāku domstarpības.

Savukārt Sociālās drošības likums nosaka, ka jauniešs no 15 gadu vecumu var iesniegt pieprasījumu pēc sociālajiem pakalpojumiem un tos saņemt. Sociālo pakalpojumu sniedzējs paziņo vecākiem, aizbildņim vai aizgādņim par pieprasījuma saņemšanu un pakalpojumu sniegšanu¹⁰⁸. Tas nozīmē, ka arī sociālā darba ar jauniešiem pakalpojumu no 15 gadu vecuma jauniešs var saņemt bez vecāku piekrišanas, t.sk. bez vecāku paraksta uz "vienošanās par sadarbību" vai "sadarbības plāna".

Tas nozīmē, ka vecākus vai likumiskos pārstāvjus izvērtēsim, vai tie ir būtiski jaunieša atbalsta resurss un vai jauniešs vēlas, lai vecāki līdzdarbojas viņa situācijas uzlabošanā. Ja jauniešs nevēlas, kopīgi ar jauniešu izvērtēsim riskus par vecāku līdzdalību un pieņemsim lēmumu, respektējot un pieņemot jaunieša viedokli.

"Ja vecāku un bērna attiecības nenodrošina bērna attīstībai labvēlīgu vidi vai bērns ir hroniski slims, pašvaldība palīdz ģimenei, nodrošinot psihologa, sociālā pedagoga vai cita speciālista konsultāciju, izraugās bērnam atbalsta ģimeni vai uzticības personu, kura palīdz noregulēt bērna un vecāku savstarpējās attiecības. Atbalsta ģimene vai uzticības persona, pamatojoties uz trīspusēju vienošanos, kas noslēgta starp atbalsta ģimeni vai uzticības personu, pašvaldības sociālo dienestu un ģimeni, kurai nepieciešams atbalsts, sniedz atbalstu bērnam vai ģimenei"¹⁰⁹. Attiecības starp jauniešu (bērnu) un vecākiem nosaka, ka:

- ▶ Ja ģimene nespēj nodrošināt jauniešu ar pamatvajadzībām, drošu vidi, atbilstoši jaunieša objektīvām vajadzībām, tad gan materiālo palīdzību, gan atbalstu mājoklim (dzīves vietu) jauniešim var piešķirt autonomi, nodalot ģimenes māsājniecības. Pašlaik spēkā ir norma, ka bāriņtiesai jāieceļ aizgādņis par mantu (naudu: sociālās palīdzības formā) vai uzticības persona saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu (BTAL)¹¹⁰. Ja finansējums ir netieša veidā, piemēram, īres dzīvoklis vai pusdienu atmaksāšana skolā, tad par pamatu kalpo sociālā darbinieka jaunieša vajadzību izvērtēšana un vienošanās ar jauniešu.
- ▶ Ja jauniešim ir nepieciešami sociālie pakalpojumi un cita veida atbalsts un jauniešs piekrīt tos saņemt, bet vienlaikus ģimene vai jaunieša tiesiskās pārstāvis nepiekrīt, ka jauniešim tas tiktu nodrošināts zem/līdz 15 g.v.¹¹¹, un, ja ir krīzes situācija vai apdraudējums jauniešim, vai arī ir kritisks vai pastāvīgs pamatvajadzību trūkums, tad sociālais darbinieks var piešķirt jauniešim

¹⁰⁷ BTAL 24. panta piektā daļa.

¹⁰⁸ Sociālās drošības likums, 17.pants.

¹⁰⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likums, 26. panta otrā daļa.

¹¹⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likums, 66.pants.

¹¹¹ Saskaņā ar "Sociālās drošības likumu" 17.pantu, no 15.g.v. jauniešs var pieprasīt sociālos pakalpojumus patstāvīgi.

nepieciešamo atbalsta veidu, nesaskaņojot ar ģimeni. Paralēli tam sociālajam darbiniekam maksimāli īsā laikā ir jāinformē bāriņtiesa vai ģimene par sociālā pakalpojuma vai cita atbalsta veida piešķiršanu – nodrošināšanu, piemēram:

- jauniešu patvēruma (jauniešu krīzes istabas – dzīvokļa) un pamatvajadzību nodrošināšanas pakalpojumu;
 - psihologa pakalpojumu jaunieša paškaitējuma gadījumā, krīzes situācijas pārvarēšanai, akūta stresa reakciju vai dzimumidentitātes grūtību gadījumos, u.c.
- ▶ Ja jaunieša ģimene ir atbalstoša un būtisks resurss, tad sociālais darbinieks ar jaunieša piekrišanu iesaista un veicina ģimenes līdzdalību dažādu lēmumu pieņemšanas un atbalsta sniegšanas procesos, ievērojot konfidencialitātes principus starp jauniešu un sociālo darbinieku.
- ▶ Ģimenei (tēvam, mātei, aizbildnim, likumīgajam pārstāvim) ir tiesības zināt un būt informētiem, kā arī pārstāvēt jaunieša intereses līdz mirklim, kamēr tās nenonāk pretrunā starp jauniešu un ģimeni. Sociālajam darbiniekam jāpalīdz “izlīdzināt” attiecības, nepārkāpjot jaunieša autonomiju, bet tieši pretēji, – veicinot pieaugšanu, sociālo briedumu, veselīgā (sociāli pieņemamā) veidā, piemēram, var izmantot psihosociālās mediācijas programmas vai metodes.

Papildus skatīt pielikumu Nr. 6.4.:

“Ģimene kā pamata resurss”
izvērtēšanas metode.

3.5. JAUNIEŠI ĀRPUŠĢIMENES APRŪPĒ

Jaunieša personības veidošanās procesā ir svarīga agrīnās bērnības pieredze¹¹². Diemžēl ārpusģimenes aprūpē esošie jaunieši agrīnajā bērnībā ir piedzīvojuši fizisku un emocionālu vardarbību, vecāku faktisku prombūtni vai garīga rakstura traucējumu izpausmes, tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, dzīvi nepiemērotos apstākļos¹¹³, vecāku nāvi vai nespēju aprūpēt pašu nepilngadības dēļ, domstarpību gadījumā,¹¹⁴ kas ir būtiski ietekmējis personības veidošanos un turpmāko attīstību.

Jauniešiem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē, var būt vāji attīstītas komunikācijas prasmes, spēja darboties komandā, vājas kritiskās domāšanas prasmes, spēja interpretēt informāciju. Tas ir atkarīgs no aprūpes, atbalsta un kompensatora mehānismiem, kuri ir bijuši nodrošināti vai pieejami bērnam. Viens no uzdevumiem darbā ar šo mērķa grupu ir meklēt risinājumus, kas sniegtu individuālu atbalstu ārpusģimenes aprūpē esošiem jauniešiem, lai motivētu jauniešus iegūt izglītību, izvēlēties profesiju, kā arī palīdzētu sagatavoties patstāvīgai dzīvei, sniedzot noderīgas zināšanas par darba meklēšanu, budžeta plānošanu, attiecību veidošanu, atkarībām u.c.

Traumas un pēctraumas sekas ir bieži sastopami faktori darbā ar jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes. Bērns – jauniešu, kurš piedzīvojis procesus, kas saistīts ar ģimenes notikumiem, “izņemšanu” no ģimenes, ārpusģimenes aprūpi (dažkārt vairākas reizes), šie notikumi var tikt uzskatīti un pielīdzināti “vardarbīgai dzīves pieredzei” un “traumai”. Bieži tieši *pusaudžu* gadus – vecumposmam atbilstoši šo faktoru simptomi parādās ļoti spilgti kā uzvedības traucējumi, depresivitāte, somatizācija, domāšanas vai attīstības traucējumi, vielu lietošana, anti-sociālā uzvedība, paškaitējuma veikšana, utml. Jo atbilstošāks un veselīgāks atbalsts ir bijis agrīni un bērns – jauniešu ir uzturējies regulārās un atbalstošās attiecībās, arī ar sociālā darbinieka atbalstu, ticis ar bioloģiskajiem vecākiem, jo mazāka negatīvā ietekme uz jauniešu.

¹¹² Svence G., Pozitīvā psiholoģija, Zvaigzne ABS, 2009 – 215 lpp.

¹¹³ Valsts kontrole, Revīzijas ziņojums “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” 17.04.2019, iegūts no: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/arpusgimenes-aprupes-sistemas-efektivitate>.

¹¹⁴ Valsts bērnu tiesību aizsardzība inspekcija, Pētījums “Bērnu emocionālais traumatisms”, 09.11.2020., iegūts no: https://www.bti.gov.lv/lv/petijums-bernu-emocionalais-traumatisms?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Ārpusģimenes aprūpes jaunieši bieži jūtas apjukusi, izjūt trauksmi un nestabilitāti. Kad jaunietis aiziet no aprūpes iestādes vai arī pārtrauc sadarbību ar aizbildni vai audžuģimeni, viņš atstāj salīdzinoši kontrolētu un strukturētu vidi – un mēģina pats uzņemties jaunus pienākumus, vienlaikus atbilstoši reaģējot uz augstāku brīvības līmeni, līdz ar to šis periods var būt apjukuma, adaptācijas un zaudējuma laiks¹¹⁵. Galvenais šķērslis, kas traucē viņiem sasniegt drošu identitātes izjūtu, ir tas, ka personām, kurām ir uzticēta viņu aprūpe, nav izdevies palīdzēt saprast, kāpēc viņi ir nonākuši ārpusģimenes aprūpē un kā tas ietekmējis turpmākos notikumus, lai izprastu viņu noraidījuma un aizvairojuma jūtas¹¹⁶.

Vairākums jauniešu 18 gadu vecumā vēl nespēj pilnībā uzņemties atbildību par savu dzīvi. Jauniešiem, kuri dzīvo bioloģiskajā ģimenē, atbalstu sniedz vecāki, bet jaunieši no ārpusģimenes aprūpes, atbilstoši esošajam normatīvajam regulējumam, uzsāk patstāvīgu dzīvi bez vecāku atbalsta.

Klienta mērķa grupa pēc ārpusģimenes aprūpes tiek iezīmēta četros gadījumos:

1. Jaunietis, kurš no 15 gadu vecuma uzsāk patstāvīgo dzīvi kādā no jauniešu atbalsta pakalpojumiem, piemēram, pusceļa mājā jauniešiem ar garīga rakstura traucējumiem, jauniešu mājā, terapeitiskā atbalsta programmā un ir būtisks atbalsta resursu trūkums. Šādos gadījumos ir nepieciešams sociālā darbinieka ar jauniešiem atbalsts vai gadījuma vadīšanas process.
2. Jaunietis – no 16 gadu vecuma, kurš dzīvo ārpusģimenes aprūpē. Tiek uzsākts sniegt atbalstu pārejas periodam no ārpusģimenes aprūpes modeļa uz patstāvīgo dzīvi, ja izvērtēšanas procesā jaunietis ir izteicis vēlmi saņemt atbalstu un izmantot sociālās drošības garantijas.
3. Jaunietis – no 18+ gadu vecuma, kurš pēc ārpusģimenes aprūpes uzsāk patstāvīgo dzīvi un ir nepieciešams atbalsts patstāvīgās dzīves uzsākšanai un iekļaušanās procesam pašvaldībā, izglītības, darba tirgū, utml.
4. Jaunietis ārpus ģimenes aprūpē vai pēc tās, kuram ir citas multiplas grūtības, ir nepieciešams darbs ar gadījumu vai gadījuma vadīšanas atbalsts.

Papildus skatīt pielikumu Nr. 8.4.:

“Prakses atbalsta modelis jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes”

3.6. JAUNIEŠI AR UZVEDĪBAS PROBLĒMĀM

Saistībā ar uzvedības problēmām ir svarīgi saprast jēdzienu “**norma**”. Norma ir kultūras, grupas, organizācijas, kopienas vai sabiedrības kopīgi izveidotie formālie un neformālie uzvedības noteikumi, vai pieņēmumi par uzvedību¹¹⁷. Jaņem vērā, ka normu izpratne dažādos vecumposmos, subkultūrās un laika periodos var atšķirties, līdz ar to robeža, kas norāda uz uzvedības problēmām, reizēm var būt diskutabla gan starp dažādām paaudzēm, gan profesiju pārstāvjiem utt.

Izdala **tiesību, morāles, vecuma** normas. Tiesību normas ir normatīvajos aktos nostiprināti noteikumi, kas skaidri nosaka pilsoņa tiesības un pienākumus, kā arī nosaka valsts sankcijas noteikto prasību neievērošanas gadījumā.

Morāles normas ir sabiedrībā nostiprinājies un pieņemts noteikumu kopums, kas regulē cilvēka uzvedību un viņa attiecības ar citiem cilvēkiem un sabiedrību. Vecuma normas attiecas uz uzvedības īpatnībām noteiktā vecumā, piemēram, zīdaiņa, bērna, pusaudža, jaunieša u.c. vecuma posmos. Jaunieši ar uzvedības problēmām bieži ir pārkāpuši tiesību un morāles normas.

¹¹⁵ McGhee J., Welch V., Graham P., Harkin B., Lerpiniere J. (2014). Throughcare and Aftercare Services in Scotland's Local Authorities. A National Study, izgūts no https://www.researchgate.net/publication/275208191_Throughcare_and_Aftercare_Services_in_Scotlands_Local_Authorities

¹¹⁶ Stein, M. (2008). Resilience and Young People Leaving Care. Child Care in Practice: Northern Ireland Journal of Multi-disciplinary Child Care Practice, 14 (1), 35-44.

¹¹⁷ Barker, R. L. (2014). The Social work dictionary (6th edition). United States: NASW Press.

Terminoloģiski *uzvedības problēmas* un *uzvedības traucējumi* nereti nekorekti tiek sapludināti kā sinonīmi. Tas skaidrojams ar to, ka pagaidām nav nostiprinājies definējums, kas praktiķiem ļautu skaidri klasificēt jauniešus ar uzvedības problēmām. Dažādos avotos tiek lietoti vairāki jēdzieni – devianta uzvedība, antisociālā uzvedība, bērns vai jauniešs ar uzvedības traucējumiem u.c.

Metodikā ar jauniešu **uzvedības problēmām** tiek saprasta tāda uzvedība, kas neatbilst vispārpieņemtām normām un var pārkāpt citu cilvēku pamattiesības, kā arī nelabvēlīgi ietekmē jaunieša sociālo iekļaušanos. Tātad tā ir uzvedība un saskarsme, kas neatbilst konkrētajā kultūrā un normatīvajos aktos tieši vai pastarpināti pieņemtajām jauniešu uzvedības un saskarsmes normām. Uzvedības problēmu izpausmes var būt dažādas: nekontrolētas dusmu lēkmes, agresija un cietsirdīga attieksme pret vienaudžiem, pieaugušajiem un/vai dzīvniekiem, īpašuma bojāšana vai iznīcināšana, melošana, zagšana, noteikumu pārkāpšana. Uzvedības problēmas var izpausties ārējā (eksternalizētā) un/vai iekšējā (internalizētā) uzvedībā. Izdalāmas vairākas uzvedības problēmu grupas, piemēram:

- ▶ klaiņošana, ubagošana un citas darbības, kas var izraisīt prettiesisku rīcību;
- ▶ patvaļīga aiziešana no ģimenes, aizbildņa, audžuģimenes, viesģimenes, bērnu aprūpes iestādes;
- ▶ ilgstoši bez attaisnojoša iemesla netiek apmeklēta izglītības iestāde;
- ▶ administratīvo pārkāpumu un noziedzīgu nodarījumu veikšana u.c.

Savukārt **uzvedības traucējumi** ir biežāk medicīnā lietots termins, ar kuru saprot klīniskus stāvokļus, piem., hiperkinētiskus traucējumus, uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu, jauktus uzvedības un emociju traucējumus. Terminu saplūšanu veicina arī tas, ka vienam jauniešim vienlaicīgi var būt gan uzvedības problēmas, gan uzvedības traucējumi. Turklāt, uzvedības traucējumi nereti ir viens no uzvedības problēmu cēloņiem.

Jauniešiem ar uzvedības traucējumiem un uzvedības problēmām var būt arī tādas rakstura iezīmes, kuru pārzināšana palīdz darbiniekiem labāk izprast jauniešus¹¹⁸:

1. *Paaugstināta trauksme* – reālās dzīves neprognozējamība un haoss liek jauniešiem visu laiku uzmanīties, tādējādi tas pārvēršas par pastāvīgu nervu spriedzi. Jauniešs neapzināti ar deviantām uzvedības izpausmēm meklē veidu, kā mazināt šo spriedzi.
2. *Paaugstināta atbildības sajūta apvienojumā ar bezpalīdzības un vainas izjūtu* – jauniešs visu sāk uztvert personīgi un sāk ticēt, ka pret viņu izturas tā, kā ir pelnījis, un tas var novest pie tā, ka viņš sāk sevi uzskatīt par atbildīgu par visu, kas notiek ģimenē vai ar citiem tuvākajiem cilvēkiem, un apjukuma, vainas un kauna sajūta ātri pieaug. Jauniešs neapzināti meklē veidu, kā vismaz uz laiku atbrīvoties no nospiedošās vainas izjūtas.
3. *Neuzticēšanās un vientulība* – vecākiem attālinoties, bērns var nonākt apjukumā, starp viņu un apkārtējo pasauli “izaug sienu”, un jauniešs sāk justies vientuļi. Jauniešs meklē jebkādu veidu, kā izvairīties no vientulības sajūtas.
4. *Jūtu slēpšana* – ģimenēs, kurās ir bīstami paust savas jūtas vai kur nav ierasts runāt par savu pieredzi, vai kurās izturas ar nicinājumu pret bērniem, bērni/jaunieši mācās jūtas slēpt, nomākt un noliegt. Jūtu pastāvīga apspiešana izraisa neapmierinātību, pazeminātu garastāvokli. Jauniešs vēlas būt jautrs, izskatīties bezrūpīgs un veiksmīgs, un viņš meklē vienkāršu veidu, kā ātri uzlabot garastāvokli, piemēram, izmantojot atkarību izraisošo vielas.

¹¹⁸ Емельянова, Е. В. (2016). Психологические проблемы современных подростков и их решение. Интермедиа. Izgūts no <https://www.litres.ru/elena-emelyanova/psihologicheskie-problemy-sovremennyh-podrostkov-i-ih-reshenie/>

5. *Savu vajadzību ignorēšana* – vecāki, kuriem ir attiecību problēmas, nespēj apmierināt savu bērnu emocionālās pamatvajadzības, un bērni ātri sāk saprast, ka viņi ir slogs pieaugušajiem. Frustrācijas mazināšanas meklējumi var novest pie deviantas uzvedības.
6. *Īpaši zems pašnovērtējums* – jauniešs vēlas justies laimīgs, pat ja tāpēc ir jāizliekas par pilnīgi citu personu un jāpārvar noteikumu un aizliegumu robežas. Jauniešs pastāvīgi meklē veidus, kā justies laimīgam, reizēm ar deviantas uzvedības palīdzību.
7. *Aizkaitināmība* – ģimenēs ar multiplām problēmām vecākiem nereti ir niknuma lēkmes, savukārt bērniem netiek ļauts izpaust savas emocijas, līdz ar to jaunieši iemācās apspiest kaitinošās izjūtas, sakrājot spriedzi, līdz kādā brīdī eksplodē it kā bez iemesla. Jaunieši jūtas bezpalīdzīgi, nespējot atbrīvoties no šīs iekšējās “uguns”, un viņiem ir nepieciešams drošs veids, kā “izlādēt” uzkrātās dusmas. Dusmu pārņemtie jaunieši apzināti un neapzināti meklē veidu, kā “izgāzt to” uz apkārtējiem, un viņiem tas izdodas ar deviantas uzvedības palīdzību.
8. *Pasivitāte un depresija vai depresīvi stāvokļi* – alternatīva aizkaitināmībai, tikai šajā gadījumā visas dusmas ir vērstas uz sevi. Šāds jauniešs neapzināti atrod veidu, kā sevi iznīcināt, izmantojot dažādas deviantas uzvedības formas.

Ģimeni ar multiplām problēmām noteikti nevar uzskatīt par vienīgo iemeslu, kas jaunieši noved pie uzvedības problēmām. Nozīmīgs ietekmes faktors var būt iedzimta patoloģija – smadzeņu mazspēja, vieglas smadzeņu disfunkcijas, kuras izraisījušas dzimšanas vai pēcdzemdību smadzeņu un galvas traumas, smaga mātes grūtniecība. Uzvedības problēmas veidojas arī atdarināšanas vai pamudinājuma ietekmē, un lielai daļai jauniešu pastrādātiem noziegumiem ir grupveida raksturs, no kuriem daudzi tiek paveikti “morālu” apsvērumu dēļ (nezaudēt drosmi kautiņā, atbalstīt drauga prettiesisko rīcību, slēpt noziegumu draudzības dēļ u.c.). Savukārt pie ārējiem sociāliem faktoriem pieder valsts politika, ekonomiskā situācija (nabadzība vai tieši pretēji, neierobežoti līdzekļi), tradīcijas, plašsaziņas līdzekļu ietekme, sociālās grupas u.c. Daudzi jauniešu nodarījumi ir saistīti ar nespēju sociāli pielāgoties un izkļūt no sarežģītām, saspringtām situācijām¹¹⁹.

3.7. TRAUMATISKĀ PIEREDZE UN TĀS IZPAUSMES JAUNIEŠU VECUMĀ

Sociālajā dienestā viens no sociālā darba ar jauniešiem klientu mērķgrupas raksturojošajiem aspektiem ir piedzīvota traumatiskā pieredze. Diezgan bieži profesionāļu vidū izskan viedoklis, ka jebkuram “sarežģītajam” vai “grūtajam” jauniešim, piem., bērnam no ārpusģimenes aprūpes, ielu bērnam, jauniešim ar psihoaktīvo vielu problēmlietotāja (*drug abuser*) uzvedību vai atkarīgam no azartspēlēm, pagātnē ir trauma. Jā un nē! Viennozīmīgi atbildēt ar “Jā, tā ir!” vai “Nē, tā nav!” mēs nevaram, jo ne katra traumatiska stresa pieredze rada vienlīdz spēcīgu traumu. Ne katra traumatiska pieredze nostiprinās kā trauma, kas turpmāk ietekmē personības traucējumu veidošanos un jaunieša starppersonu attiecības, kā arī sociālo funkcionēšanu. Ne visi, kas piedzīvo traumatiskus notikumus, ir “traumēti”. Tāpat nav traumēts katrs, kurš ir citādāks vai sarežģītāks, īpaši, ja runājam par jauniešu vecumu no 13 līdz 25 gadiem. Cilvēku raksturi, cilvēku tipi mēdz būt krasi atšķirīgi. Sociālā darba mikrolīmeņa praksē darbā ar jauniešiem galvenais fokuss ir uz tiem traucējumiem (pēctraumas stresa, adaptācijas, starppersonu, sociālās funkcionēšanas), kas radušies pēc traumatiska notikuma, nevis trauma pati par sevi.

Tādēļ aplūkosim detalizētāk, ko nozīmē traumatisks stress, traumatiska pieredze un kādās situācijās jau runājam par traumu, kas veido traumu un kādi apstākļi var pastiprināt traumatiskās pieredzes sekas?

¹¹⁹ Емельянова, Е. В. (2016). Психологические проблемы современных подростков и их решение. Интермедиагор. Izgūts no <https://www.litres.ru/elena-emelyanova/psihologicheskie-problemy-sovremennyh-podrostkov-i-ih-reshenie/>

Sociālajā darbā ar jauniešiem ir svarīgi izprast šīs pamata tēmas, lai varētu sniegt atbilstošu palīdzību. Protams, Metodiskajā materiālā mēs nevaram atvēlēt ļoti daudz vietas detalizētam izklāstam, bet varam iedot primārus atslēgas virzienus, kā domāt par traumu, traumatisku stresu un kādos virzienos meklēt interesējošās atbildes tālāk.

Traumatisks stress ir notikums, kas ir lielāks par cilvēka tā brīža spējam to pārvarēt un būtiski ietekmē cilvēka psihofizioloģisko stāvokli. Pašā jēdzienā ir iekļauts vārds ‘traumatisks’, kas norāda, ka runa nav par ikdienas stresu - nosacīti vieglu vai vidēju distresu vai eistresu t.i. veselīgu stresu, bet par tādu stresa situāciju, kura cilvēkam rada tūlītējas, izteiktas psihofizioloģiskas reakcijas un potenciāli var radīt īslaicīgas vai ilgstošas, pārejošas vai noturīgas negatīvas psiholoģiskās sekas. Detalizētāk par to runāsim šajā sadaļā. Nedaudz atkāpjoties var teikt, ka kopumā krīzes situācija un traumatisks stress ir viena notikuma divi, ļoti tuvi jēdzieni, tikai aplūkoti no dažādām pieejām. Traumatisks stress ir jēdziens, kas nācis no plašās teorijas par stresu: tā veidiem, stresa ietekmi uz cilvēka dzīvi u.c. Savukārt krīze, krīzes situācija ir jēdziens no krīžu teorijas, kurā tiek detalizēti pētīti piemēram, krīzes posmi, krīzes sekas, krīzes veidi u.c. Ņemot vērā traumas veidu dažādību un plašo ietekmes diapazonu uz personību, to var uzskatīt par starpdisciplināru tēmu un to aplūko dažādās nozarēs: psiholoģijā, psihiatrijā, psihoterapijā, psihoanalīzē, analītiskajā psiholoģijā, neirobioloģijā, neiro psiholoģijā u.c. Lai īsumā un uzskatāmi ieraudzītu stresa, distresa, krīzes un traumas savstarpējo saistību, piedāvāšu psiholoģes, ģimenes psihoterapeites Andželikas Kāles izveidoto shēmu.¹²⁰

Attēls Nr. 9 “Ar stresu, krīzi un traumu saistītie jēdzieni”

Kā var redzēt attēlā Nr. 9, kreisajā pusē ir atzīmēta viena no stresa labvēlīgākajām izpausmēm, kas cilvēka ikdienas dzīves labsajūtai ir ārkārtīgi nepieciešama – **eistress** jeb veselīgais stress, ko jūtam kā patīkamu satraukumu, kņudošu prieku vai ieinteresētību. Arī **stress** kopumā ir pastāvīga un normāla dzīves ikdienas sastāvdaļa, ko izjūt skolēni, skolotāji, sociālie darbinieki, bērni, jaunieši un pieaugušie. Visiem cilvēkiem nākas piedzīvot lielāku vai mazāku stresu gandrīz ik dienas. Stresu var radīt kāds negadījums uz ielas, pazaudēts maks, kāds sarežģīts uzdevums darbā, tuvojošies eksāmens, konflikts starp draugiem vai kolēģiem utt. Stresa situācijas ikdienā lielākoties ir satraucošas vai pat nomācošas, bet lielākoties ar tām tiek galā un vēl jo vairāk – iemācāmies jaunas prasmes un palielinām savu stresa noturību, kā arī labāk iepazīstam sevi. Taču, ja stresa ietekmē esam ilgstoši, pastāvīgi un mums nav iespējas no tā pietiekami atgūties vai arī stresori ir tādi, kurus objektīvi vai subjektīvi vairs nevaram “turēt”, tad sākam justies aizvien nomācošāk. Jūtamies slikti ne tikai konkrētajā stresa brīdī, bet jau diezgan pastāvīgi noguruši, parādās vispārīga trauksme, aizvien grūtāk kļūst koncentrēties uz ikdienas pienākumiem, palielinās aizkaitināmība vai gluži otrādi noslēgšanās sevī. Pastāvīgu negatīvu stresora (-u) ietekmi sauc par **distresu**. Distress rodas ne tikai no situācijām, kad “uzkrājas” stress, bet arī no traumatiskām situācijām, kas galējā izpausmē ir saucamas par krīzi. **Traumatisks stress** nav slimību klasifikatoru termins, bet bieži lietots, apzīmējot gan kā vienu no distresa veidiem, gan distresa avotu, kas ir saistīts ar īslaicīgu vai ilglaicīgu traumatisku situāciju un/vai krīzi¹²¹. Lūk, kā visi minētie jēdzieni, kas it kā ir no dažādām teorijām, pakāpeniski savienojas. Savukārt **krīzi** rada

¹²⁰ Kāle, A. Prezentācijas materiāls Labklājības ministrijas metodikas “Krīžu intervence sociālajā darbā” mācību pilotgrupā 2023.gada 23.martā.

¹²¹ Traume.dk. Traumatiskais stress | Traume.dk

traumatiskais notikums vai vairākas spriedzes pilnas situācijas, kas notikušas strauji un neparedzēti, tādējādi cilvēka psiholoģiskais līdzsvars ir traucēts, un cilvēks nonāk ievainojamā stāvoklī. Ar krīzi parasti raksturo situāciju vai notikumu, kas izraisa īslaicīgu psiholoģisku dezorientāciju vai nespēju funkcionēt kā parasti. Skaidrojumi ir dažādi, bet, tos apkopojot, var minēt trīs būtiskākās lietas, kas iekļautas visos krīzes definīcijas raksturojumos:

- ▶ krīzi izraisošs notikums;
- ▶ notikuma uztvere, kas izraisa subjektīvu diskomfortu/līdzsvara zudumu;
- ▶ krīzes pārvarēšanas mehānisms nestrādā, un tādējādi cilvēka funkcionēšanas spēja samazinās.¹²²

Balstoties jau esošajās zināšanās par stresu un krīzi, aplūkosim, ko nozīmē **trauma**. Mēģinot saprast traumas būtību, iepriekš minētie krīzi raksturojošie elementi ir izšķiroši svarīgi. Pirmkārt, jebkura trauma ir saistīta ar piedzīvotu krīzi (t.i. traumatisku notikumu, pieredzi vai traumatisku stresu) notikumu, kuras brīdī nav bijuši pietiekami ārējie/iekšējie atbalsta resursi. Svarīgi atcerēties, ka traumas cēloņi, veidi un izpausmes ir universālas, jo to līdzīgā veidā piedzīvo dažāda sociālekonomiskā stāvokļa, vecuma, reliģijas, kultūras un tautību cilvēki. Bet! Katrs cilvēks ārkārtas situācijas, krīzes, pret sevi vērstas vardarbības situācijas piedzīvo atšķirīgi. To ietekmēs daudzi biopsihosociāli aspekti, piem., cilvēka vecums, iepriekšējā pieredze, cilvēka psihofizioloģiskais tips, ģimenes pieredze, adaptācijas veidi, resilience faktori, situācijas konteksts u.c. Līdz ar to traumatiskā notikuma ietekmes dziļums un sekas uz vienu un to pašu notikumu dažādiem cilvēkiem atšķiras un vērtējamas individuāli.

Sākumā aplūkosim, kādi traumas veidi tiek uzskaitīti. Ņemot vērā, ka traumatiskie notikumi ietver ļoti plašu situāciju diapazonu un arī traumas izpēte tiek veikta no dažādu jomu skatījuma, tad traumas veidi tiek klasificēti. Kopumā tiek izdalīti sekojoši traumu veidi un īsumā par katru no tiem:

- ▶ *Psiholoģiska un emocionāla trauma*. Viens no pazīstamākajiem un plašāk zināmajiem traumas veida nosaukumiem. Būtībā mūsdienās to būtu grūti izdalīt kā specifisku traumas veidu, jo jebkurai traumai pamatā ir psiholoģiska un emocionāla trauma. Tomēr šis dalījums ir nozīmīgs, lai atdalītu psiholoģiskas un fiziskas traumas. Jēdziens *psiholoģiska trauma* ir plašāks kā *emocionāla trauma* un ietver plašu traumatiskā notikuma ietekmju zonu uz cilvēka psihi, personību, uzvedību, adaptācijas veidiem, resilience faktoriem, aizsardzības mehānismu darbību, centrālās nervu sistēmas reakciju traumatiskās un krīzes situācijās t.sk. afektiem un emocionālām reakcijām utt.
- ▶ *Garīga trauma (Spiritual trauma)/Reliģiska trauma (Religious trauma)*. Tā ir trauma, kas saistīta ar apdraudējumu, pārkāpumu cilvēka garīgajām, sakrālajām, reliģiozām vērtībām. Kā raksta Vankuveras Sociālā darba skolas profesors Edvards Kruks (*Edward Kruk*) garīgā trauma ievaino cilvēku visdziļāk – pašā viņa būtības kodolā.¹²³ Tās ir traumas, kas ir saistītas ar piem., mācītāju vai garīgo līderu seksuālo vai psiholoģisko vardarbību, sektu darbību vai jebkādu citu vardarbīgu rīcību, kas tiek motivēta ar reliģioziem, ticības argumentiem un būtiski apdraud cilvēka vērtību sistēmu. Darbā ar bērniem, jauniešiem, kuri ir cietuši seksuālajā vai psiholoģiskajā vardarbībā no garīgajiem līderiem, ir jāņem vērā, ka garīgā trauma būtiski pastiprina seksuālās vardarbības sekas.
- ▶ *Kultūras trauma/Kolektīva trauma* ir tuvi traumas veidu iedalījumi. Kolektīvās traumas jēdziens palīdz nodalīt traumas izpausmes dažādos līmeņos – individuālā, grupas (piem., ģimene, kopiena, kolektīvs) un kolektīvā līmenī (piem., sabiedrības, tautas, nācijas). Gan kultūras trauma, gan kolektīvā trauma ir saistītas ar tādiem traumatiskajiem notikumiem, kas skar lielu iedzīvotāju grupu – karš, epidēmija, iedzīvotāju deportācija, holokausts. Katrs cilvēks un viņa ģimene šos traģiskos notikumus piedzīvo individuāli, bet cilvēku grupai, tautai, kas to piedzīvo, veidojas kāda kopīgā,

¹²² Langer, L. C., & Lietz, C. A. (2014). *Applying Theory to Generalist Social Work Practise*. Wiley & Sons, p. 231.; James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). *Crisis Intervention Strategies* (7th ed.). CA: Brooks Cole, p.6

¹²³ Kruk, E. (1992). *Discerning and transforming spiritual trauma: a harm reduction-based approach to social (justice) work*, www.researchgate.net (Pdf), skatīts 2023.gada 30.martā.

kolektīvā reakcija, attieksme un adaptācijas mehānismi. Kultūras traumas dziedināšana lielākoties notiek vairāku paudžu garumā un cieši saistīta ar tādu traumas veidu kā starppaudžu trauma.¹²⁴

- ▶ *Traumas (psiholoģiskās), kas ir radušās pēc fiziskajiem ievainojumiem* (piem., sportā, mašīnas avārijā, ķermeņa sakropļošana, ķirurģiskas iejaukšanās, dzemdību trauma). Pēc būtiskiem fiziskajiem ievainojumiem, iejaukšanās mūsu ķermenī visbiežāk fokusējamies uz ķermeņa dziedināšanu. Bet fiziski ievainojumi var radīt arī psiholoģisku traumu, īpaši, ja tie būtiski izmaina cilvēka fiziskās funkcionēšanas spējas. Piemēram, sociālais darbinieks ar jauniešiem satiekas ar 17 gadīgu jaunietai, kurai ir vairāki administratīvie protokoli par alkohola lietošanu sabiedriskās vietās un smēķēšanu, meitene ir izaicinoša, konfliktē ar vienaudžiem un viņai ir mācību kavējumi. Savukārt, ja mazliet par viņas dzīves stāstu, – viņa ir jaunieta, kura kopš agra bērnības nodarbojusies ar daiļslidošanu un tā ir vienmēr bijusi viņas galvenā dzīves daļa. Ar karjeru daiļslidošanā viņa saistīja savu tagadni, nākotni un viņai bija labi sasniegumi sacensībās, kā arī labas izaugsmes iespējas. 14 gadu vecumā treniņa laikā viņa neveiksmīgi krita un neatgriezeniski savainoja kājas ceļa locītavu, kas nozīmēja, ka viņai ir jāpārtrauc daiļslidošana. Jaunieta piedzīvoja ne tikai vairākas operācijas, ilgstošas fiziskas sāpes un lēnu atlabšanas periodu, bet arī spēcīgu psiholoģisku krīzi. Viņa piedzīvoja fizisku traumu, kas būtībā apgrīezta viņas dzīvi otrādi.
- ▶ *Traumas, kas iegūtas organizētas vardarbības rezultātā/Grupas vardarbība*. Jebkura veida traumatiskais notikums, kas pārkāpj cilvēka robežas un kura laikā cilvēks zaudē kontroles sajūtu un jūtas bezspēcīgs, ir milzīgs pārdzīvojums. Taču būtisks traumu pastiprinošs apstāklis ir, ja vardarbība, pārkāpums pret cilvēku notiek organizētas vardarbības rezultātā vai vienlaicīgi no vairākiem cilvēkiem jeb kā grupas vardarbība. Organizēta vardarbība ir raksturīga īpaši organizētās un bieži ritualizētās vardarbīgās struktūrās, kurās tiek sistemātiski izmantota seksuāla un/vai psiholoģiska vardarbība pret bērniem, pusaudžiem un pieaugušajiem. Visbiežāk noziegumi iet roku rokā ar komerciālu seksuālu izmantošanu (bērnu tirdzniecība, piespiedu prostitūcija, pornogrāfisku materiālu izgatavošana). Ietver arī vardarbību ārpus ģimenes un ģimenē un/vai vardarbību pret bērniem un jauniešiem tiešsaistes platformās. Grupas vardarbības piemēri ir skolas biedru grupas bullings, mobings, vardarbība pret kādu skolnieku vai grupas noziedzīgs uzbrukums, grupveida izvarošana.
- ▶ *Bērnības trauma/Piesaistes trauma/Agrīnā trauma/Attīstības trauma*. Šie trīs, no dažādām pieejām izrietošie traumas veidi ir saturiski tuvi un visi ir saistīti ar bērnībā piedzīvotu vienreizēju, atkārtoto vai pastāvīgu nelabvēlīgu, vardarbīgu uzvedību vai apstākļiem pret bērnu. Ir daudzi pētījumi dažādās jomās par nelabvēlīgu apstākļu ietekmi uz bērna attīstību, piem., psiholoģijā, neirobioloģijā, psihoterapijā u.c. Šobrīd speciālistu vidū vairs nav krasu debašu par to, ka bērnībā piedzīvota vardarbība ietekmē turpmāko cilvēka personības attīstību. Psiholoģisko traumu veidojošie nelabvēlīgie apstākļi ietver: visus vardarbības veidus – bērna pamešana novārtā, neatbilstoša aprūpe – gan aprūpes nepietiekamība vai gan hiperaprūpe, psiholoģiska un/vai fiziska, seksuāla vardarbība, kā arī bērna būšana par liecinieku vardarbības epizodēm. Traumatisku pieredzi bērnam rada arī aprūpētāji, kuri ir atkarīgi no psihoaktīvajām vielām, aprūpētāji ar garīgās vai psihiskās veselības problēmām. Visbiežāk šādās situācijās bērnam veidojas t.s. *kumulatīvā jeb kompleksā trauma*. Piesaistes traumas veida izdalīšana liek traumas veidošanos un tās turpmākās ietekmes aplūkot caur piesaistes teorijas prizmu. Savukārt attīstības traumas un agrīnās traumas pētnieku uzmanības centrā ir bērna psihes un uzvedība t.sk. arī piesaistes stilu veidošanās, centrālās nervu sistēmas (CNS) funkcionēšana, CNS neiroķīmija un traumatisku notikumu, kas notikuši preverbālā un vēlākā bērnības periodā, ietekme uz cilvēka turpmāku attīstību.¹²⁵
- ▶ *Sistēmas trauma (ģimene, grupa kā sistēma)*. Ģimene vai cilvēku grupa var iegūt traumatisku pieredzi, piemēram, vardarbību pret vienu vai vairākiem ģimenes, grupas locekļiem, autoavārijā, dabas katastrofā vai kopīgas bēgšanas laikā. Notikums var būt vienreizējs, piemēram, ceļu satiksmes

¹²⁴ Confronting Cultural trauma. (Ed. Gudaite, G., Stein, M.) (2014). New Orleans, Louisiana: Spring Journal Books, 9p. (257p.)

¹²⁵ Straus, B., M. (2017). Treating Trauma in Adolescents. London: The Guilford Press, 28.-47.p. (284p)

negadījums, laupīšanas uzbrukums, ugunsgrēks vai vairākkārtējs un ilgākā laika periodā, piemēram, bēgšana, izdzīvošana.¹²⁶ Vardarbība ģimenē, kurā ir bērni, arī var tikt pieskaitīta pie sistēmas traumas veida. Gūstot traumu visai ģimenei vienlaicīgi, tiek stimulēta un izmantota arī pašas sistēmas resilience. Ģimenes vai grupas sistēma it kā kļūst par “likteņa kopienu” un iespējams kļūst par slēgtu sistēmu. Pastāv arī atkārtotas traumas gūšanas risks, jo traumas pārstrāde nenotiek vienlaicīgi visiem ģimenes vai grupas locekļiem.

Traumu veido trīs savstarpēji saistīti aspekti.

- ▶ *Ārējais iemesls.* Traumas rašanās vienmēr ir saistīta ar kādiem ārējiem iemesliem (cilvēks, cilvēku grupa, notikums, situācija).
- ▶ *Pārkāpums jeb apdraudējums.* Traumas rašanās vienmēr ir saistīta ar situāciju, kad kādi ārējie faktori pārkāpj cilvēka psiholoģiskās, fiziskās vai sociālās robežas un rada apdraudējumu cilvēkam. Ja apdraudējums nāk no cilvēka vai cilvēku grupas, tad biežāk lietojam jēdzienu “vardarbība”. Stāstot par savu traumatisko pieredzi, cilvēki bieži to raksturo, ka tā bijusi pēkšņa vai negaidīta situācija. Tātad traumu izraisošam notikumam var būt raksturīgi, ka pārkāpums jeb vardarbība ir notikusi situācijā, kad cilvēkam nav bijusi iespēja psiholoģiski un/vai fiziski sagatavoties.
- ▶ *Kontroles zaudēšana.* Trauma ir vienmēr saistīta ar situāciju, kad cilvēks ir jutis psiholoģiskās/fiziskās, subjektīvās/objektīvās kontroles zaudēšanu. Līdz ar kontroles zaudēšanu cilvēks pastiprināti jūt nedrošību, trauksmi, bezpalīdzību un apjukumu. Šādās situācijās aktivizējas noteikti adaptēšanās veidi t.sk. psiholoģiskie aizsardzības mehānismi.¹²⁷

Daudzi cilvēki piedzīvo traumatiskus notikumus. Traumatiska notikuma brīdī cilvēks piedzīvo to, ko tautas valodā saucam par “šoku”.

Distresa jeb traumatiskā stresa negatīvās izpausmes:

- rada negatīvas emocijas, piem., trauksmi, bailes, nomāktību, bezpalīdzību;
- rada negatīvas domas un pazemina pašvērtējumu;
- rada psihosomatiskas reakcijas;
- rada grūtības starppersonu attiecībās;
- rada grūtības ikdienas pienākumu veikšanā;
- var izraisīt psiholoģisku krīzi, radot psihiskus un fiziskus traucējumus.

Galvenā distresa un traumatiska stresa tēma ir kontroles zaudēšanas sajūta.¹²⁸ Tātad, kamēr cilvēkam ir pietiekami psiholoģiskie un sociālie resursi tikt galā ar stresa situāciju un kontroles zaudēšana ir salīdzinoši īslaicīga un risināma, situācija visbiežāk nekļūst par distresa situāciju, kā arī turpmāk neattīstīsies kā trauma.

10. Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācijā (SSK-10)¹²⁹ t.s. “šoka stāvokļi”, kas rodas traumatiskā notikuma ietekmē, raksturo ar jēdzienu akūta stresa reakcija. Akūta stresa reakcija, pēc SSK-10, ir pārejoši traucējumi, kas rodas indivīdam kā atbilde uz ārkārtīgu fizisku vai psihisku stresu, kas parasti pāriet dažu stundu vai dienu laikā. Individuālā ievainojamība un potenciālās spējas tikt galā ar situāciju nosaka akūtas stresa reakcijas rašanos un tās smaguma pakāpi. SSK-10 apraksta arī detalizētākās akūta stresa reakcijas simptomus, kā piem., sākotnējo apmulsuma stāvokli ar nelielu apziņas lauka ierobežojumu, uzmanības sašaurināšanos, nespēju izprast ārējās ietekmes, izteiktāku vai mazāk izteiktu dezorientāciju, var būt atrautības sajūta no apkārtējās situācijas (disociācija) vai arī izteikts nemiers, uzbudinājums,

¹²⁶ Sistēmiskās ģimenes terapijas institūts (Institut Fur Systematische Familientherapie, IFS, www.ifs-essen.de), Vācijas ģimenes sistēmterapeita Reinert Hanswille semināra “Sistēmiskās traumu psihoterapijas koncepcijas – teorijas un intervences” materiāls, 12.04.2022.

¹²⁷ Encyclopedia of trauma: an interdisciplinary guide. (2012). USA: SAGE Publications.

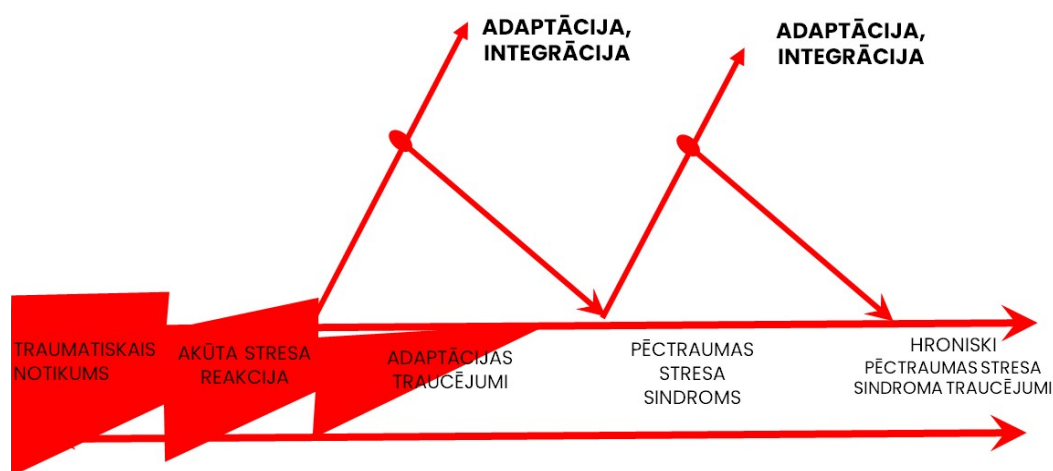
¹²⁸ Coon, D., Mitterer, O.J. (2010). Introduction to Psychology. – Wadsworth, USA: Cengage Learning, 622p (435p).

¹²⁹ Aktuālā Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10. redakcija. Pieejama Latvijas Republikas Slimību kontroles un profilakses centra mājas lapā SSK-10 klasifikācija - Kodu tabulsaraksts un skaidrojumi (spkc.gov.lv).

hiperaktivitāte. Akūta stresa reakcija visbiežāk izpaužas arī fiziskajās reakcijās, kā piem., svišana, paātrināta sirdsdarbība, piesarkšana.

Pēc akūta stresa reakcijas, ko izraisa traumatiska situācija, cilvēkiem sāk aktivizēties dabiskie psihofizioloģiskie adaptēšanās mehānismi. Traumas veidošanās kontekstā šis ir būtisks brīdis. Daudzi cilvēki piedzīvo traumatiskus notikumus. Tomēr lielākā daļa pārstrādā traumatisko stresu pašorganizētā veidā pirmajās nedēļās līdz 6-8 mēnešu laikā, un pēctraumas stresa traucējumi (PTST) viņiem neattīstās. Uzskatāmi to skaidro Vācijas, sistēmiskā ģimenes terapeita Reinerta Hansvila (*Reinert Hanswille*)¹³⁰ piedāvātā attēlā Nr. 10, kura ir papildināta ar akūta stresa reakcijas posmu.

Attēls Nr. 10 “Traumatiskā pieredze un akūta stresa reakcija”

Tātad jebkura traumatiska pieredze paliek mūsu dzīves stāstā, bet traucējumu attīstību ietekmē daudzi psihofizioloģiskie un atbalsta mehānismi cilvēkā un viņa sistēmā. Tie var veicināt atbalstošu un attīstību sekmējošu uzvedības modeļu veidošanos, kā arī saglabāt problemātiskus un simptomus veicinošus uzvedības modeļus. Tas, vai traumatiskais notikums veicinās traucējumu attīstību nostiprināšanos, ietekmēs daudzi faktori, bet viens no būtiskākajiem ir cilvēka vecums, kādā ir noticis traumatiskais notikums. Zīdaiņim vai jaunākā vecuma bērnam (1-3 gadi), kuram psihofizioloģiskā pašregulācija vēl tikai attīstās un viņa izdzīvošana ir atkarīga tikai un vienīgi no aprūpētāja spējas parūpēties par viņa drošību un atbilstošām rūpēm, pat īslaicīgs akūta stresa reakcijas, nedrošības piedzīvošanas vai pamatvajadzību nenodrošināšanas brīdis var radīt akūta stresa reakciju, nespēju ar to tikt galā un turpmākus adaptācijas traucējumus, kas savukārt pusaudžu gados, jaunībā un pieaugušā vecumā var veicināt problemātiskas uzvedības modeļu attīstību. Otrs būtisks ietekmes faktors traucējumu attīstībai ir tas, kāds ir pieejamais, tūlītējais atbalsts pēc traumatiskā notikuma. Liela nozīme veiksmīgai adaptācijai pēc traumatiskā notikuma ir ne tikai iekšējiem psihofizioloģiskajiem resursiem, bet arī apkārtējo atbalstam, piem., ģimenes locekļiem, tuviniekiem, draugiem, speciālistiem u.c.

SSK-10 atsevišķi izdala reakciju uz smagu stresu un adaptācijas traucējumus, kods 43, kurā tiek iekļautas tādas cilvēka reakcijas, kas ir radušās pēc īpaši smaga stresu radoša notikuma, kas izraisa akūtu stresa reakciju vai arī būtiskas pārmaiņas dzīvē, kas noved pie ilgstošiem nepatīkamiem apstākļiem, kas rada adaptācijas traucējumus. Traucējumi, kas apvienoti šajā kodā, rodas vienmēr kā tiešas sekas pēc smaga akūta stresa vai ilgstošas psihotraumas.¹³¹

¹³⁰ Sistēmiskās ģimenes terapijas institūts (Institut Fur Systematische Familientherapie, IFS, www.ifs-essen.de), Vācijas ģimenes sistēmterapeita Reinert Hanswille semināra “Sistēmiskās traumu psihoterapijas koncepcijas – teorijas un intervences” materiāls, 12.04.2022.

¹³¹ Aktuālā Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10.redakcija. Pieejama Latvijas republikas Slimību kontroles un profilakses centra mājas lapā SSK-10 klasifikācija - Kodu tabulsaraksts un skaidrojumi (spkc.gov.lv).

Savukārt adaptācijas traucējumi tiek aprakstīti SSK-10 klasifikatorā ar kodu 43.2.¹³² Pēc apraksta adaptācijas traucējumus raksturo subjektīvi smags distress un emocionālu traucējumu stāvoklis, kas parasti traucē sociālās funkcijas un rīcību. Adaptācijas traucējumi rodas adaptācijas periodā pēc traumatiskā notikuma, kad cilvēks cenšas piemēroties jūtāmām pārmaiņām dzīvē vai psihotraumējošiem dzīves notikumiem. Svarīgu lomu adaptācijas traucējumu rašanās spēlē individuālā predispozīcija vai ievainojamība, kas ir riska faktors, lai traucējumi rastos, kā arī nosaka adaptēšanās traucējumu veidu. Kā tiek uzsvērts SSK-10 klasifikatorā adaptācijas traucējumu raksturojumā, to izpausmes var būt gan depresīvs garastāvoklis, trauksme vai bažas (vai abi kopā), sajūta, ka nespēs tikt galā, plānot uz priekšu vai turpināt darboties pašreizējā situācijā, kā arī nespēja veikt ikdienas darbus. Papildus iezīmes var būt uzvedības traucējumi, īpaši pusaudžiem, bet dominējoša iezīme var būt īslaicīga vai ietilgusi depresīva reakcija vai citādi emociju un uzvedības traucējumi.

Kā var secināt, smags stress var radīt grūtības adaptēties un daudzi pētnieki “stresa izraisītāju radītos traucējumus” un pēctraumas stresa traucējumus uzskata par galveno citu psihisku traucējumu rašanās un attīstības faktoru. Sociālajā darbā ar bērniem un jauniešiem, kuri ir pārdzīvojuši traumatiskus notikumus, īpaši nozīmīgi ir zināt pēc traumas (jeb *postraumatiskā*)¹³³ stresa sindroma (PTSS) būtību un pazīmes, ar kurām var iepazīties SSK-10 klasifikatorā. Pēc traumas stresa sindroms ir kā novēlota vai ietilgusi atbilde uz psihotraumējošo notikumu, kas ir bijis sevišķi draudīgs un ir izraisījis smagus emocionālus pārdzīvojumus (distresu). Cilvēka personības īpatnības, iepriekšējā dzīves pieredze var veicināt PTSS rašanos vai padarīt tā norisi smagāku. Tipiski PTSS simptomi:

- atkārtota uzmācīga psihotraumējošās epizodes atdzīvošanās atmiņās,
- pagātnes uzplaiksnījumi (*flashback*),
- sapņi vai nakts murgi, kas rodas pretēji ilgstošam sastinguma stāvoklim un emociju izbalējumam,
- atrautība no citiem cilvēkiem,
- reakcijas trūkums pret apkārtējiem,
- anhedonija (nespēja gūt prieku par to, kas iepriekš ir iepriecinājis),
- centieni izvairīties no tādām darbībām un situācijām, kas atgādina psihotraumu.¹³⁴

Parasti PTSS stāvoklī ir pastiprināts veģetatīvs uzbudinājums, pastiprināta satraukuma reakcija vai bezmiegs. Nereti ir suicidālas domas. Traucējumi pēc traumas sākas pēc latentā perioda, kas var ilgt no dažām nedēļām līdz dažiem mēnešiem. Norise ir viļņveidīga, bet gadījumu vairākumā var cerēt uz izveseļošanos. Gadījumu mazākumā traucējumi turpinās hroniski daudzus gadus ar iespējamu pāreju ilgstošās personības pārmaiņās (SSK-10, F62.0)¹³⁵.

Dažkārt sociālie darbinieki nevar sasaistīt kādas pēkšņas reakcijas vai uzvedības maiņu, jo tagadnē jaunieša dzīvē kopumā nav notikuši traumatiska stresa notikumi. Dažkārt jaunieši, nevēloties stāstīt savu sāpīgo pieredzi slēpj ne tikai notikumus vēsturē, bet arī PTSS reakcijas. Piemēram, jaunieta (22 gadi) pēc mātes nāves kļuva aizbildne savam brālim (10 gadi). Brāli skola ieteica ievietot internātskolā. Brīvdienās, kad brālis atbrauca mājās, viņš stāstīja par fizisku vardarbību pret viņu. Jaunieta gāja uz internātskolu, mēģināja runāt ar skolotājiem, bet saskārās ar noniecinošu attieksmi. Šajā periodā viņai bija dažas panikas un migrēnas lēkmes. Sarunā ar sociālo darbinieku viņa to saistīja ar savu nestabilo veselības stāvokli, satraukumu par brāli un dusmām uz skolu. Sarunas laikā sociālais darbinieks novēroja, ka jaunieta stāvoklis būtiski pasliktinājās līdz ar vardarbības epizodēm ar brāli skolā. Sniedzot atbalstu un meklējot risinājumus, vairāku tikšanās reižu laikā jaunieta sāka atcerēties fiziskās vardarbības pieredzi no patēva puses, kad viņai

¹³² Aktuālā Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10.redakcija. Pieejama Latvijas republikas Slimību kontroles un profilakses centra mājas lapā SSK-10 klasifikācija - Kodu tabulsaraksts un skaidrojumi (spkc.gov.lv).

¹³³ Latviešu valodā tiek lietoti abi tulkojumi no angļu val. post-traumatic stress syndrom – Pēc traumas stresa sindroms, Postraumatiskais stresa sindroms.

¹³⁴ Aktuālā Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10.redakcija. Pieejama Latvijas republikas Slimību kontroles un profilakses centra mājas lapā SSK-10 klasifikācija - Kodu tabulsaraksts un skaidrojumi (spkc.gov.lv).

¹³⁵ Turpat.

bija 10 gadi. Viņas sarežģītā ģimenes situācija viņai nekad iepriekš nebija ļāvusi ne stāstīt, ne sevi aizstāvēt par piedzīvoto vardarbību. Situācija ar brāli jaunietei izraisīja PTSS reakciju.

Kopumā pēc traumas stresa traucējumi tiek uzskatīti par īpašu traucējumu kategoriju līdzīgi kā pieķeršanās jeb piesaistes traucējumi, jo var būtiski ietekmēt cilvēka sociālo funkcionēšanu un dzīves kvalitāti, kā arī veicināt identitātes traucējumus pieaugušā vecumā.¹³⁶

Kam ir jāpievērš uzmanība sociālajā darbā ar jauniešiem ar traumatisku pieredzi?

Sāksim ar dažiem vispārīgiem pieņēmumiem, kas būtu jāņem vērā sociālajiem darbiniekiem darbā ar jauniešiem. Kā jūs varat aplūkot gadījumu piemēru aprakstos (8.nodaļa: gadījumu analīze, 5-7.gadījums) sociālajiem darbiniekiem visai bieži ir jāsastopas ar jauniešiem, kuru dzīves vēsturē dažkārt ir ne tikai viens traumatisks notikums, bet vairāki, kā arī kumulatīvas un kompleksas traumas. Tādēļ, **pirmkārt**, sociālajam darbiniekam ir nepieciešams pastāvīgi papildināt savas zināšanas par dažādiem traumu veidiem, to pazīmēm un profesionālas rīcības algoritmiem.

Otrkārt, sociālajam darbiniekam ir labi jāapzinās savas profesionālās robežas, saskaroties ar jaunieša traumatisko pieredzi, kā arī jāpārzina psihologa, psihoterapeita un psihiatra profesionālie mērķi un uzdevumi traumatiskās pieredzes negatīvo seku mazināšanā. Sociālā darbinieka darbs vienmēr būs vērsts uz atbalsta sniegšanu, adaptācijas spēju paaugstināšanu, starppersonu komunikācijas uzlabošanu, motivēšanu sadarboties ar citiem speciālistiem un šo speciālistu piesaisti, kā arī jaunieša atbalsta sistēmas attīstīšanu, sadarbību ar ģimeni u.c. nevis piemēram, uz traumas pārstrādi, personības izmaiņām, noteiktu simptomu mazināšanu vai medikamentu ieteikšanu. Tādēļ sociālajam darbiniekam ir tik svarīgi zināt savus uzdevumus, spēt atpazīt traumu veidus un to pazīmes, lai nenodarītu jauniešiem atkārtotu traumatizāciju savas nezināšanas dēļ.

Treškārt, sociālajam darbiniekam ir ļoti svarīgi izprast problemātiskās uzvedības kontekstu. Nesteigties ar ātriem secinājumiem par traumu tikai pēc citu vērtējuma vai atsevišķiem uzvedības simptomiem (piem., depresīva, agresīva uzvedība, izolēšanās vai izaicinoša uzvedība). Lielākoties jaunieša, viņa ģimenes un sociālā darbinieka tikšanās konteksts ir saistīts ar kādu problemātisku situāciju. Bieži šī situācija ir ilgusi jau kādu laiku un jaunieša attiecības ģimenē, skolā vai ar draugiem ir pasliktinājušās, saasinājušās vai pat eskalējušās līdz asiem konfliktiem. Tas nozīmē, ka mēs, protams, varam novērot, ievākt informāciju un faktus, bet nekādus secinājumus par jaunieša traumatisko pieredzi izdarīt nevaram, jo a) pastāv "institutionālā trauksme" t.i. cilvēki vienkārši izjūt satraukumu, saskaroties ar oficiālajām pašvaldības un valsts iestādēm. Pirmās tikšanās reizēs var būt izteiktākas vai mazāk izteiktas pretestība. Šī trauksme ietekmē viņu uzvedību un reaģēšanas veidu; b) pastāv kāda aktuāla problēma vai grūtība, kādēļ jauniešiem ir jāsadarbojas ar sociālo dienestu; c) jauniešiem un jaunieša ģimenes sistēma ir satrauktā stāvoklī. Tātad, fokusēties vairāk uz "šeit un tagad" situāciju un grūtībām, nevis uz iespējamās traumas izpēti.

Ceturkārt, cienīgi izturēties pret katra jaunieša traumatisko pieredzi un tiesībām par to runāt, kad vēlas un ar ko vēlas. Dažkārt sociālie darbinieki, mēģina uzrunāt jauniešus runāt par traumatisko notikumu, nejautājot, nerespекtējot jaunieša vēlmi, vajadzību par to runāt tieši tagad un arī, piemēram, neņemot vērā tādu praktisku aspektu kā dienas plānojumu, ka pēc sarunas jauniešiem iespējams ir jāiet uz kādām nodarbībām, skolu vai uz drauga dzimšanas dienu. Pieaugušie pēc emocionāli smagām sarunām salīdzinoši īsā laikā lielākoties spēj emocionāli "savākties" un pārslēgties uz citu notikumu, bet tā var nebūt ar jauniešiem. Speciālistiem ir ļoti atbildīgi un pilnībā apzināti jāizturas pret to, kā tiek virzīta saruna, kādus jautājumus uzdot un kādus nē. Speciālistam ir jāsaprot, kāda izvērsas saruna un jāspēj to vadīt, atbilstoši savai profesionālajai darbībai. Ja saruna ir aizskārusi kādus būtiskus traumatiskus notikumus un ir novērojams, ka jauniešiem "šeit un tagad" atkārtoti pārdzīvo traumatiskās reakcijas vai pēc-traumas stresa sindromu, tad speciālists var izmantot tās metodes, kuras tiek pielietotas darbā ar cilvēkiem ar ārkārtas stresa reakcijas pazīmēm, piemēram:

¹³⁶ Leary, R.M., Tangney, P.J. (Ed.) (2003). Handbook of Self and Identity. NY, The Guilford Press. (653p)

- sniegtot drošas klātbūtnes sajūtu. Drošas klātbūtnes sniegšana nozīmē būt klāt otra pārdzīvojumā, nodrošinot drošu, mierīgu un labvēlīgu fizisko un emocionālo vidi. Nepieciešamības gadījumā piedāvājot praktisku palīdzību, piemēram, padzerties, apsegties, izsaukt ārstu, nogādāt drošā vietā u.c.;
- izmantojot vienkāršas t.s. “iezmēšanas” metodes, piemēram, nosauc 4 skaņas, kuras šobrīd dzirdi, nosauc 4 priekšmetus, kurus redzi, nosauc 4 sajūtas, kuras sajūti. Aiciniet vairākas reizes lēnām, dziļi, ar visu diafragmu ieelpot un lēnām izelpot;
- nevajadzētu izmantot stereotipizētus mierināšanas paņēmienus, piemēram: “Viss būs labi! Nekas, nesatraucies!”
- jāpārliecinās, ka jauniešs pēc sarunas nokļūš drošā vietā vai jānodrošina jaunieša nogādāšana drošā vietā.

3.8. JAUNIEŠI AR ATKARĪBAS UN LĪDZATKARĪBAS PAZĪMĒM

Psihoaktīvo vielu, nereti arī viedierīču un moderno tehnoloģiju lietošana jauniešiem ir viena no galvenajām problēmām, ar ko saskaras sociālie darbinieki, kuri strādā ar jauniešiem un viņu ģimenēm. Jaunieša sociālā dezadaptācija¹³⁷ var būt tieši saistīta ar psihoaktīvo vielu lietošanu un pārmērīgu viedierīču un moderno tehnoloģiju lietošanu, un visbiežāk to pavada arī citas problēmas, piemēram, nabadzība, sociālā izstumšana, vardarbība, savukārt, augstākminētie paradumi šīs problēmas pastiprina. Lai gan Latvijā diagnostika un palīdzība jauniešiem, kuri lieto psihoaktīvas vielas, ir ārstu narkologu pienākums, sociālajiem darbiniekiem, kuri strādā ar jauniešiem, ir svarīgi orientēties diagnostikas kritērijos un darba metodēs, lai prastu novērtēt problēmas intensitāti, plānot darbības, ņemot vērā aktuālās iespējas pašvaldībā un valstī, koordinēt šīs palīdzības sniegšanu un palīdzēt jauniešiem uzturēt rezultātus.

Metodiskajā materiālā sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām ir aprakstīts gan atkarības, gan līdzatkarības fenomēns. 6.nodaļa atspoguļo bērnu/pusaudžu vecumā no 10 – 18 gadiem psihoaktīvo vielu lietošanas uzsākšanas un turpināšanas iemeslus, kā arī ir aprakstītas dažādas metodes darbam ar bērniem un jauniešiem gan individuāli, gan grupā, padziļinātāk – sociālās kompetences modelis un atkarību profilakse darbā ar bērniem un jauniešiem.

3.8.1. Psihoaktīvo vielu, viedierīču un moderno tehnoloģiju lietošana

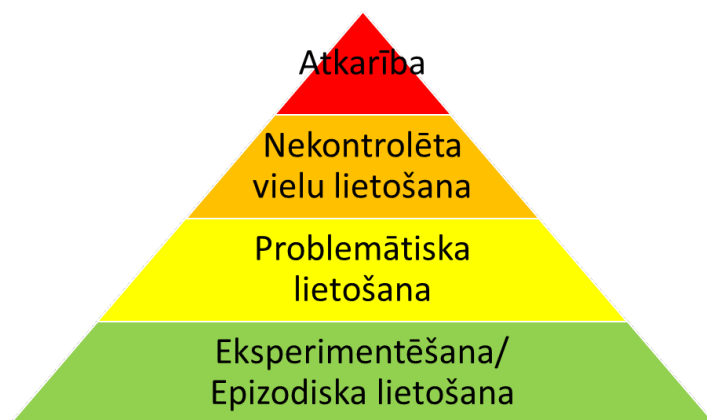
Latvijā veiktā pētījuma “ESPAD 2019. Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū”¹³⁸ dati par alkohola, tabakas un citu narkotisko vielu lietošanu, kā arī sociālo tīklu, datorspēļu un azartspēļu izmantošanas izplatību 15–16 gadus vecu Latvijas vispārīgglītojošo skolu skolēnu vidū dati rāda, “ka 2019. gadā 89% no visiem aptaujātajiem kaut reizi dzīvē ir pamēģinājuši kādu alkoholisko dzērienu, 27% pamēģinājuši kādu no narkotiskajām vielām. Pēdējo 12 mēnešu laikā alkoholiskos dzērienus vismaz vienu reizi ir lietojuši 75% Latvijas skolēnu. Latvijas skolēnu vērtējumā 44% no viņiem savas dzīves laikā kaut reizi ir bijuši piedzērušies. 48% Latvijas skolēnu alkoholiskos dzērienus (kaut vienu glāzi) sākuši

¹³⁷ Sociālā dezadaptācija – adaptācijas traucējumi, zūdot cilvēka spējai pielāgoties sociālajiem apstākļiem. Var būt kā īslaicīga dezadaptācija (piemēram, posttraumatiskā šoka izraisītās sekas), tā arī ilgstoša. Bieži asociāla un antisociāla uzvedība saistīta ar dezadaptācijas sekām. Parasti to izraisa kā fiziskie, tā garīgie traucējumi, kā arī nelabvēlīgi audzināšanas stili. Ilgstošas dezadaptācijas gadījumā nepieciešama speciālistu iejaukšanās, lai palīdzētu indivīdam atrast savu vietu sabiedrībā, Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, LM, 2020.gads, 16.lpp., https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0/metodiskais_materials_atkarigam_personam.pdf

¹³⁸ ESPAD 2019 Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū, Slimību profilakses un kontroles centrs 2020. – 72 lpp.

lietot vai ir vismaz pamēģinājuši vienu glāzi agrīnā vecumā, tas ir, 13 gadu vecumā vai agrāk.” Aptaujas dati norāda, ka psihoaktīvās vielas tiek pamēģinātas 13 – 18 gadu vecu jauniešu vidū, tāpēc svarīgi iepazīt psihoaktīvo vielu lietošanas līmeņus.¹³⁹

Attēls Nr. 11 “Psihoaktīvo vielu lietošanas līmeņi”.

Eksperimentēšana – psihoaktīvo vielu pamēģināšana, jaunu izjūtu, pieredzes meklēšana. Bieži vien notiek ziņkāres dēļ. Rituāla lietošana, piemēram, šķietami veicinot noteiktu atmosfēru, mazinot spriedzi, vēloties rast jaunus pārdzīvojumus vai piederību kādai sociālai grupai. Šāda lietošanas forma galvenokārt raksturīga nepilngadīgiem un jauniem cilvēkiem, visbiežāk kompānijā.

Epizodiska lietošana – lietošanas līmenis ar šķietami nelielu risku. Lieto vielas konkrētā situācijā – ballītē, pasākumā, noteiktā sociālā grupā, noteiktā “stilā”, daudzumā un ar noteiktu regularitāti. Pārsvārtas ir veids, kā atpūsties, izklaidēties.

Problemātiska lietošana – lietotājs sāk piešķirt prioritāti vielu lietošanai salīdzinājumā ar citiem savas dzīves aspektiem un nebaidās no sekām. Pazīmes, kas saistītas ar šo stadiju, ir: fiziska vai psiholoģiska tieksme un depresija/aizkaitināmība vai nogurums, ja vielām nevar piekļūt.

Nekontrolēta vielu lietošana – pārdoša, bieža vielu lietošana lielās devās, lietotājam ir grūti atteikties no vielas. Samazinās sniegums skolā vai darbā, sāk veidoties sociālās dzīves grūtības.

Atkarība – atbilstoši SSK-11¹⁴⁰ atkarību (atkarības sindromu) veido simptomu (pazīmju) grupa, kas sevī ietver uzvedības, kognitīvos un somatiskos traucējumus, kas radušies pēc psihoaktīvās vielas atkārtotas lietošanas. Šos traucējumus papildina nepārvarama tieksme pēc vielas un grūtības pašam kontrolēt tās lietošanu. Papildus pieaug tolerance (izturība) un parādās abstinences stāvoklis, krasi pārtraucot vielas lietošanu. Šādi traucējumi ilgst ne mazāk par mēnesi un periodiski atkārtojas gada laikā.

Bez psihoaktīvo vielu lietošanas jauniešu vidū ir paradumi, kas var veicināt **procesu atkarības**.

Saskaņā ar 2019.gada ESPAD pētījumu “Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū” “Dažādu procesu atkarību vidū visbūtiskākā Latvijas problēma ir sociālo tīklu lietošana – kopumā 75% skolēnu Latvijā darba dienās lieto sociālos medijus vairāk kā divas stundas dienā, biežāk lieto meitenes. Tiešsaistes spēles pēdējo trīsdesmit dienu laikā spēlējuši ir 57% Latvijas skolēnu, ievērojami biežāk – zēni. Savukārt kādu no azartspēļu veidiem uz naudu kaut reizi pēdējā gada laikā ir spēlējuši 22% Latvijas skolēnu. No tiem, kuri tās spēlējuši pēdējo 12 mēnešu laikā, 12% uzskatāmi par tādiem, kuri to dara pārmērīgi. Kopumā azartspēļu spēlēšana kā problemātiska Latvijā novērtēta 4,0% pēdējā gada laikā spēlējušajiem skolēniem”¹⁴¹

¹³⁹ Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, Metodikas izstrādi īstenoja biedrība “DIA+LOGS”, LR Labklājības ministrija, 2020 – 172 lpp., iegūts no: https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0/metodiskais_materials_atkarigam_personam.pdf.

¹⁴⁰ International Classification of Diseases 11th Revision <https://icd.who.int/en>

¹⁴¹ ESPAD 2019 Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū, Slimību profilakses un kontroles centrs 2020. – 72 lpp.

Sociālie tīkli, tiešsaistes spēles var būt izglītojoši, veids, kā jaunieši socializējas un var dot zināmas priekšrocības – pilnveidojas datorprasmes, attīstās refleksi, tiek stimulēta domāšana, uzlabojas valodas apguve, pilnveidojas komunikācija ar interešu grupām, veidojas virtuālo draugu loks. Ir pazīmes, kas var norādīt uz **pārmērīgu aizraušanos ar viedierīču un moderno tehnoloģiju lietošanu** vai jau iespējamu procesu atkarību:

Izmaiņas jaunieša emocionālā sfērā – lieto, lai aizdzītu sliktu noskaņojumu vai atbrīvotos no stresa; ja nav iespējas lietot viedierīces vai citas modernās tehnoloģijas, pārņem nemiers, parādās afektīvas reakcijas – nekontrolējama uzvedība, dusmas, agresija, paškaitējuma gadījumi, depresijas iezīmes.

Izmaiņas jaunieša uzvedībā – pieaug laiks, kas tiek pavadīts pie viedierīces vai modernās tehnoloģijas, melošana par ilgumu un nespēja kontrolēt laiku, kas tiek pavadīts pie viedierīces. Pastāvīga vēlme meklēt jaunus video, datorspēles, spēles telefonā. Tiek tērētas lielākas naudas summas internetam, dažādām spēlēm (telefonā, datorā) vai programmām, citai viedierīču uzlabošanas atribūtīkai. Uzmācīga vēlme lejupielādēt dažādas lietotnes, saņemt papildus bonusus.

Izmaiņas jaunieša sociālajā dzīvē – mainās interese par draugiem, zūd attiecības ar iepriekšējiem draugiem, bet ir izmisīga nepieciešamība uzturēt sakarus ar draugiem, izmantojot modernās tehnoloģijas, sociālos tīklus. Pārmērīga aizraušanās ar pašportretu uzņemšanu un ievietošanu sociālajos tīklos, kā arī nepieciešamība pēc citu personu atzinības sociālajos tīklos augšupielādētiem failiem.

Izmaiņas jaunieša ikdienas dzīvē – tiek traucēta pienākumu izpilde skolā un arī ģimenē, zaudēta interese par ģimeni un draugiem, kā arī citām aktivitātēm, piemēram, vaļaspriekiem, kas iepriekš izraisīja interesi, nevēlēšanās ievērot higiēnas ievērošanu.

Izmaiņas jaunieša veselībā – fizisks nespēks, ēdienreīžu izlaišana, miegainība, nomāktība vai satraukums pēc pavadītās nakts, lietojot viedierīces vai citas modernās tehnoloģijas). Rodas veselības traucējumi, kas radušies pārmērīgas viedierīču vai moderno tehnoloģiju lietošanas dēļ – redzes traucējumi, neiroloģiski traucējumi, migrēna, bezmiegs un citi miega traucējumi, nespēja koncentrēties uz veicamajiem uzdevumiem, nepamatotas agresijas lēkmes u.c.¹⁴²

Atbilstoši psihoaktīvo vielu un tehnoloģiju lietošanas limenim, sociālajam darbiniekam būtu jāpārzina resursi un sadarbības partneri darbā ar jauniešiem.

Papildus skatīt:

Šajā metodiskajā materiālā – Atbalsts jauniešiem trīs līmeņos (skat. attēlu Nr. 16)

Ja jaunieša lietošanas paradumi ir eksperimentēšana vai epizodiska lietošana – jaunieša **lietošanas paradumus var ietekmēt pakalpojumi dabiskajā vidē** – atkarību profilakse, programmas, projekti skolās, jauniešu centros, interešu izglītībā, sportā, dažādas kampaņas, vecāku/jauniešu izglītošana. Šeit sociālā darbinieka loma būtu – resursu pārzināšana, jaunieša atbalstīšana, satiekoties ar resursiem.

Problemātiskas lietošanas gadījumos – tiek izvērtētas jaunieša vajadzības, apreibinošo vielu un pārmērīgu tehnoloģiju lietošanas cēloņi, vides ietekme un atbilstoši jaunieša vajadzībām un grūtībām tiek plānota sadarbība ar jauniešiem – **gadījuma vadīšana, individuālais atbalsts, atbalsta programmas un pakalpojumi, atkarību speciālisti, mentālās vēlēšanas pakalpojumi, mentoru un atbalsta personu programmas, vardarbīgas uzvedības mazināšanas programmas u.c. aktīvs atbalsts.**

Nekontrolētas atkarības vielu lietošanas un jau atkarības gadījumos sociālā darbinieka viens no galvenajiem sadarbības partneriem būs ārstniecības speciālists, sociālā darbinieka loma – veidot tiltu jauniešiem saņemt nepieciešamo pakalpojumu atbilstoši ārstējošā ārsta norādījumiem. Sociālā darbinieka darbam ar jauniešiem atbalsts būs nepieciešams, jauniešiem atgriežoties no rehabilitācijas programmām – uzturošais atbalsts atbilstoši jaunieša vajadzībām.

Papildus skatīt pielikumu Nr. 8.3.:

Tiešais darbs ar jauniešiem psihoaktīvo vielu lietošanas pārtraukšanā.

¹⁴² Veselības inspekcija. Rekomendācijas Drošai un veselībai nekaitīgai moderno tehnoloģiju lietošanai bērniem. 2022. 43 lpp.

3.8.2. Atkarības diagnostikas kritēriji

Sociālajā darbā ar jauniešiem ir nozīmīgi atpazīt slimības un veselības problēmas, kā tās tiek uzskaitītas dažāda veida medicīniskajos dokumentos. Diagnostikas kritēriji un ar psihoaktīvo vielu lietošanu saistīto traucējumu noteikšana izraisa daudz diskusijas starp praktiķim un pētniekiem, kuri strādā šajā jomā. Pasaulē šobrīd ir divas galvenās klasifikācijas sistēmas, kas nosaka, kā tiek diagnosticētas ar psihoaktīvo vielu lietošanu saistītie traucējumi – Starptautiskā Slimību Klasifikācija jeb SSK-10 (pašlaik publicēta šīs klasifikācijas 11. redakcija) un Psihisko slimību diagnostikas un statistikas rokasgrāmata (piektā redakcija).¹⁴³ Starp šīm klasifikācijām pastāv pretrunas. Latvijā ārsti narkologi izmanto SSK-10, diagnosticējot alkohola un citu vielu lietošanas problēmas, savukārt “Psihisko slimību diagnostikas un statistikas rokasgrāmata” (angl. val: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM) ir oficiālā diagnostikas sistēma ASV. Praktiķiem Latvijā būtu svarīgi zināt arī DSM specifiku, jo šī sistēma tiek izmantota starptautiskās rekomendācijās un pētnieciskajā literatūrā.

SSK-10 ir vairākas ar psihoaktīvo vielu lietošanu saistītas diagnozes: psihoaktīvo vielu riskanta lietošana, vielu kaitējoši pārmērīga lietošanas epizode, vielu regulārā kaitējoši pārmērīga lietošana, atkarība no psihoaktīvajām vielām, kuras ir veidotas pēc apdraudējuma pakāpes no vājākā apdraudējuma uz nopietnāko apdraudējumu cilvēka veselībai un dzīvībai.

Atkarība no psihoaktīvajām vielām tiek noteikta SSK-10 kā psihoaktīvo vielu lietošanas regulācijas traucējumi, kas rodas šīs vielas atkārtotas vai pastāvīgas lietošanas rezultātā un ietver spēcīgu iekšēju pamudinājumu lietot šo vielu. Lai noteiktu diagnozi, lietošanai ir jāatbilst diviem vai vairākiem šādiem kritērijiem:

- psihoaktīvo vielu lietošanas kontroles traucējumi (piemēram, sākuma, intensitātes, ilguma, pārtraukšanas, biežuma, konteksta kontroles zudums);
- pieaugoša prioritāte tiek atdota psihoaktīvo vielu lietošanai salīdzinājumā ar citiem dzīves aspektiem, ieskaitot ikdienas darbību, pienākumus un uzvedību. Psihoaktīvo vielu lietošana turpinās vai saasinās, neskatoties uz kaitējuma nodarīšanu vai negatīvajām sekām;
- fizioloģiskā specifika, kas norāda uz neiroadaptāciju vielu lietošanai, ieskaitot toleranci, abstinences simptomus vai atkārtotas vielas lietošanu, lai novērstu vai atvieglotu abstinenci.

Atkarība no psihoaktīvajām vielām parasti izpaužas laikposmā, kas ir ne mazāks kā 12 mēneši, bet diagnozi var uzlikt, ja lietošana ir nepārtraukta (katru dienu vai gandrīz katru dienu) ne mazāk kā trīs mēnešus.

Psihoaktīvo vielu regulāra kaitējoši pārmērīga lietošana – diagnoze, kas nosaka pirmsatkarības stāvokli, kas tiek noteikta, ja cilvēks regulāri lieto psihoaktīvas vielas, kas tieši nodara kaitējumu cilvēka psihiskajai vai fiziskai veselībai, vai izraisa kaitējumu citiem.

Psihoaktīvo vielu kaitējoši pārmērīga lietošanas epizode. Atšķirībā no iepriekšējās diagnozes šo diagnozi var noteikt pēc vienas lietošanas epizodes, kas ir izraisījusi nozīmīgu kaitējumu psihiskajai vai fiziskai veselībai vai citiem cilvēkiem.

Atšķirībā no SSK, DSM ir viena pamatdiagnoze – traucējumi, kas saistīti ar psihoaktīvo vielu lietošanu, kas var izpausties vieglā, vidēji smagā un smagā formā. Ar psihoaktīvo vielu lietošanu saistīti traucējumi DSM atbilst šādām SSK diagnostēm – atkarība no psihoaktīvajām vielām un psihoaktīvo vielu regulārā kaitējoši pārmērīga lietošana.

3.8.3. Psihoaktīvo vielu lietošanas specifika jauniešu - pusaudžu vecumā

Psihoaktīvo vielu lietošana jauniešu vecumā var ievērojami atšķirties no vielu lietošanas pieauguša vecumā. Pieaugušie lietotāji lielā mērā turpina lietot atkarības simptomu dēļ. Lietošana ir nepieciešama,

¹⁴³ “DSM-5 Update: Supplement to Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition” (PDF). PsychiatryOnline. American Psychiatric Association Publishing. September 2016. <http://psychiatryonline.org/pb-assets/dsm/update/DSM5Update2016.pdf>

lai tiktu galā ar abstinences sindroma simptomiem; apmierinātu tieksmi pēc narkotikām un tiktu galā ar negatīvām fiziskām sekām, lai nodrošinātu iespēju normāli funkcionēt.

Viens no jauniešu vecumā lietošanas motīviem ir emocionālās problēmas, kas rodas emociju regulācijas prasmju trūkuma, regulāras vardarbības vai nestabila pašvērtējuma dēļ, kur psihoaktīvo vielu lietošana ir mēģinājums atvieglot šo problēmu intensitāti. Jaunieši var arī sākt eksperimentēt ar psihoaktīvām vielām sociālās vides ietekmē. Psihoaktīvo vielu lietošana šajā vecumā visbiežāk atbilst nekontrolētas vielu lietošanas kritērijiem. Jaunieši lieto vielas neregulāri, izmēģina dažādu grupu vielas, viņi visbiežāk lieto to, kas ir pieejams, t.sk. sajaucot vielas. Šāds lietojuma raksturs var būt saistīts ar augstu saindēšanās vai pārdozēšanas risku. Salīdzinot ar pieaugušajiem lietotājiem, jaunieši vēl nav apguvuši prasmes, kas saistītas ar pārdozēšanas riska samazināšanu. Jauniešiem ir grūti iegūt augstas kvalitātes vielas, visbiežāk viņi lieto zemas kvalitātes vai viltotas vielas, bieži zaudējot kontroli pār sevi un kļūstot par vieglu mērķi laupīšanai, seksuālai izmantošanai vai vardarbībai. Jauniešu vecumā narkologi reti uzstāda atkarības diagnozi, jo lietošanas raksturs vēl neatbilst diagnostiskajiem atkarības kritērijiem, bet alkohola un narkotiku vielu lietošana negatīvi ietekmē jauniešu dzīvi.

Psihoaktīvu vielu lietošana ietekmē psihofizioloģisko attīstības procesu, jo skar smadzeņu daļas, kas atbild par motivāciju, miega regulāciju, noskaņojumu, uzturu. Lietošana arī ietekmē veselību, palielina traumatisma riskus, infekcijas slimību risku, saindēšanās risku. Vielu lietošana intensīvi iejaucas arī sociālajā sfērā – sagrauj attiecības ģimenē, provocē vardarbību, ietekmē sekmes skolā, maina pusaudža komunikācijas loku. Ļoti bieži psihoaktīvo vielu lietošana motivē jauniņus iesaistīties nelegālās darbībās: narkotiku pirkšanā un pārdošanā, zādzībās, vardarbīgu noziegumu izdarīšanā. Visas šīs sekas var ievērojami ietekmēt jaunieša dzīves kvalitāti un palielina sociālās izstumšanas, bezdarba vai atkarības attīstības risku pilngadīgā vecumā.

Tādējādi sociālajā darbā ar jauniešiem narkotiku lietošanas problēma ir svarīga tās rašanās kontekstā: ir nepieciešams analizēt gan personiskos, gan ģimenes, gan sociālos un kultūras riska faktoros. Plānojot darbu ar jauniešiem, ir nepieciešams ņemt vērā reālos riskus veselības, attiecību un sociālajā jomā. Pēc iespējas darbā ir svarīgi iesaistīt ģimeni, izglītības iestādi un citas jaunieša problemātikā iesaistītās institūcijas.

Papildus lasīt par sociālo darbu ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām:

Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, Metodikas izstrādi īstenoja biedrība "DIA+LOGS", LR Labklājības ministrija, 2020 – 172 lpp., https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0/metodiskais_materials_atkarigam_personam.pdf

3.9. IELU JAUNIEŠI

Jauniešiem, kuriem ir grūtības uzsākt patstāvīgu dzīvi, šo grūtību parasti skata no simptomātikas viedokļa, kam par pamatu var būt gan traumatiska pieredze, gan sociālās atstumtības pieredze, gan ārpusģimenes aprūpes pieredze, gan mentālās veselības traucējumi, u.c.

Šajā sadaļā izdalīsim vēl divas apakšgrupas:

- jaunieši, kas ielas vidē parādās epizodiski (*parasti izvairās no sadarbības ar pieaugušajiem, jo atrašanās ielas vidē vēl tiek slēpta no ģimenes*);
- jaunieši, kas ielas vidē uzturas regulāri, sastopami gandrīz katru dienu (*salīdzinoši atvērtāki kontakta uzsākšanai ar darbiniekiem, kas jauniešus uzrunā ielas vidē*).

Var pieņemt, ka jaunieši izvēlas dzīvi uz ielas, jo tur viņiem bieži vien ir labvēlīgāka un pat drošāka vide nekā mājās vai arī ar tās palīdzību viņi iegūst papildu atbalstu ģimenei, kura nonākusi grūtībās un nespēj saviem spēkiem atrisināt problēmas un apmierināt savas vajadzības.

Ielu jauniešus var raksturot pēc vairākām pazīmēm:

1. Viņi pavada lielāko daļu sava laika ielas vidē (ielas vide – parki, tirdzniecības centri, pamestas ēkas, jauniešiem pieejami dzīvokļi).
2. Visbiežāk viņiem ir vāja saikne ar ģimeni, kā arī nav uzticamas attiecības ar pieaugušajiem cilvēkiem (speciālistiem), tai skaitā ar pedagogiem, psihologiem, sociālajiem darbiniekiem u.c.
3. Viņi veido savas sociālās grupas, kas kalpo kā izdzīvošanas līdzeklis, kurās ir arī savi “vadošie” līderi un pakārtotās lomas.
4. Viņi bieži neapmeklē skolu vai apmeklē to neregulāri, nav oficiāls darbs.

Praktiskajā ielu darbā Rīgas centra apkaimē ir novērots, ka ielu jauniešiem bieži ir raksturīga mobilitāte – viņi regulāri maina savu lokācijas vietu. Jaunieši aktīvi pārvietojas pa dažādiem pilsētu vai novadu teritoriju mikrorajoniem. Piemēram, Rīgas centra apkaimē varēja satikt arī ielu jauniešus no citām pilsētām – Jūrmalas, Jelgavas, Ogres.

Apakšgrupas: ielu vidē var novērot, ka jaunieši apvienojas grupās. Ielu jauniešu grupas var vienot šādas iezīmes:

- ▶ etniskās un seksuālās minoritātes;
- ▶ jaunieši, kas iesaistīti narkotiku tirdzniecībā noteiktā rajonā;
- ▶ jaunieši, kuri pulcējas pēc piederības noteiktam rajonam;
- ▶ dažādas jauniešu subkultūras, kas balstās kopīgās vērtībās;
- ▶ jaunieši, kas ir imigranti vai bēgļi;
- ▶ jaunieši, kas kopā lieto narkotikas un citas vielas;
- ▶ jaunieši, kas kopā veic noziegumus.

Tipiskākās ielu jauniešu problēmas:

1. **Klaiņošana** – faktiskā atrašanās uz ielas, jo dažādu problēmu dēļ nav pieejama cita pajumte (*piemēram, konflikts ar vecākiem, kuru rezultātā jauniešis nevar atgriezties dzīvesvietā; nevēlēšanās atgriezties dzīvesvietā ģimenes noteikumu dēļ*).
2. **Atkarības** – ielas vidē atkarību izraisošas vielas ir brīvāk pieejamas, kā arī atkarības pazīmes (melošana, zagšana, solījumu neturēšana) var būt iemesli, kāpēc jauniešim nav atļauts atgriezties mājās.
3. **Likumpārkāpumi** – nereti tieši atrašanās uz ielas ir iemesls, kāpēc jauniešis ir nonācis policijas redzeslokā, jo līdz 16 gadu vecumam bērns nakts laikā (22:00 - 06:00) publiskās vietās bez pieaugušā klātbūtnes nevar uzturēties. Protokoli par smēķēšanu un apreibinošu vielu lietošanu publiskās vietās ir ielu jauniešu ikdiena. Nopietnāki likumpārkāpumi ir iemesls, kāpēc iekļaušanās citās sociālās vidēs vai atgriešanās izglītības iestādē bez atbalsta kļūst gandrīz neiespējama. Lai “pasargātu” citus jauniešus no negatīvās ietekmes, pret ielu jauniešiem ar likumpārkāpumu pieredzi tiek demonstrēta noraidoša attieksme.
4. **Garlaicība un adrenalīna (izaicinājumu) trūkums** – iela ir vide, kurā viegli kļūt pamanāmam, jo īpaši ar deviantas uzvedības izpausmēm. Arī negatīvā un nosodošā attieksme apmierina jaunieša vajadzību pēc uzmanības. Uz ielas ir salīdzinoši intensīvāka dinamika, jo īpaši Rīgā, tirdzniecības centra *Origo* teritorijā, kur satiekas izteikti daudzveidīgas iedzīvotāju grupas, līdz ar to te atrodas jaunieši, kuriem citas vides šķiet garlaicīgas.

5. **Garīgās veselības problēmas** ietver plašu problēmu spektru. Uz ielas var atrasties jaunieši, kuriem ir zemas kritiskās domāšanas spējas, kuri neizvērtē riskus un ir pakļauti citu jauniešu ietekmei. Tāpat ir jaunieši ar depresijas pazīmēm, kuri ar atrašanos uz ielas demonstrē dzīves jēgas trūkumu.
6. **Vardarbība (psiholoģiska, fiziska)** – jaunieši, kuras mājās piedzīvo dažāda veida vardarbību, un iela ir vieta, kur kopā ar vienaudžiem jūtas drošāk. Arī piedzīvotās vardarbības traumatiskās sekas veicina iekļaušanos ielu jauniešu subkulturā.
7. **Uzvedības problēmas** - šī grupa parasti tiek izstumta no citām iespējamajām socializēšanās vietām. Tiek izdarīts spiediens mainīt skolu, reizēm netiek ņemti klases ekskursijās, izslēgti no nometnēm, brīvā laika pavadīšanas pulciņiem utt. Ielu vide paliek pēdējā, no kuras jaunietis antisociālas uzvedības dēļ netiek izstumts. Tā kā jaunieši ar antisociālu uzvedību ir tie, kas pārkāpj likumus, normas, nebaidās no sekām, ielu vidē šie jaunieši ienes vēl lielāku dinamiku un ātri var kļūt par jauniešu līderiem.
8. **Ieslodzījums (iekļaušanās grūtības pēc ieslodzījuma)** – jaunieši pēc ieslodzījuma parasti sastopas ar grūtībām iekļauties sabiedrībā. Ielu vide ir pieņemoša. Arī šiem jauniešiem ir viegli kļūt par autoritātēm un sava veida ekspertiem, jo ir bijuši ieslodzījumā, ar ko ik pa laikam tiek draudēts pārējiem ielu jauniešiem. Stāsti par dzīvi ieslodzījuma vietā ir saistoši, jo īpaši tāpēc, ka daļai ielu jauniešu vecāki atrodas ieslodzījuma vietā.
9. **Kopība ar antisociālas uzvedības pieaugušajiem.** Iemesli piesaistei antisociālas uzvedības pieaugušajiem var būt dažādi – gan pieeja alkoholam un narkotiskām vielām, gan atkarīgas attiecības, gan kopēji darījumi, kad jaunietis savā draugu lokā izplata narkotiskās vielas vai veikalos zagtās preces nodod pieaugušajam. Reizēm tā ir pusaudžu vēlme ātrāk kļūt pieaugušiem bez kritiska izvērtējuma, ar kādiem pieaugušajiem tiek kopīgi pavadīts laiks. Svarīga ir sajūta, ka pieaugušie viņus pieņem kā līdzvērtīgus. Pieaugušo uzturēšanās kopā ar jauniešiem ar garīgās attīstības traucējumiem rada lielas bažas, vai jaunieši ierobežotu kognitīvo spēju dēļ netiek izmantoti.
10. **Atrašanās institucionālajā aprūpē** - neatkarīgi no pakalpojumu kvalitātes bērnu namos, vienmēr ir daļa jauniešu, kas bēg no bērnu namiem. To lielā mērā ietekmē iepriekšējā dzīves pieredze, jo nonākšana bērnu namā ir sekas ilgstošām sociālām problēmām (nereti ir bijušas atkārtotas vecāku tiesību pārtraukšanas, bērna ievietošana audžuģimenē vai aizbildņa aprūpē, var būt neveiksmīgi adopcijas mēģinājumi utt.).

Iemesli jaunieša nonākšanai “ielu vidē” Eiropas Komisijas programmas “Jaunatne darbībā” iekļaušanas stratēģijā¹⁴⁴ minēti vairāki iemesli, kuri var ietekmēt jaunieša kļūšanu par ielu jaunieti:

1. Sociālie apstākļi: diskriminācija, ierobežotas sociālās prasmes, antisociāla uzvedība, esošie un bijušie likumpārkāpēji, jaunie vecāki u.c.
2. Ekonomiskie apstākļi: slikti dzīves apstākļi, zemi ienākumi, atkarība no sociālās palīdzības, ilglaicīgs bezdarbs, pajumtes trūkums, parādi u.c.
3. Invaliditāte, veselības problēmas.
4. Izglītības problēmas: mācību grūtības, skolas neapmeklēšana, kvalifikācijas trūkums, kultūras un valodas atšķirības u.c.
5. Kultūras atšķirības: jaunie emigranti, bēgļi, nacionālās un etniskās minoritātes, valodas zināšanu trūkums, iekļaušanās grūtības u.c.
6. Veselības problēmas: hroniskas veselības problēmas, smagas saslimšanas, psihiatriskas saslimšanas, garīgās veselības problēmas u.c.

¹⁴⁴ Inclusion Strategy of the “Youth in Action” programme (2007-2013), <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1294/InclusionStrategyYiA.pdf>.

7. Ģeogrāfiskie apstākļi: attāli un nošķirti apgabali, pilsētu problemātiskie rajoni, grūti pieejamie reģioni u.c.¹⁴⁵

Vienam un tam pašam jaunietim minētie iemesli var pārklāties. Jo ilgāk jaunietis atrodas ielas vidē, jo komplicētākas kļūst problēmas. Dominējošās vajadzības:

Ielu jaunieši, pulcējoties grupā, bieži meklē **piederības izjūtu**, kam raksturīgi:

- ▶ kopīgs mērķis, uz ko tiecas vai cenšas sasniegt (piemēram, naudas iegūšana);
- ▶ iekšējās vērtības, rituāli, kultūra (piemēram, specifiska valoda un apzīmējumi);
- ▶ atpazīšanās zīmes vai simboli (piemēram, cepures ar simboliku vai vienots apģērba stils);
- ▶ publiska lepošanās ar piederību grupai (piemēram: “Origo bērni”, “Vērmanes dārza jaunieši”);
- ▶ iekšējie uzvedības kodeksi, kuri no ārpusē ir grūti atpazīstami (piemēram, nepieņemt jaunieci no cita tirdzniecības centra grupējuma);
- ▶ citas vajadzības – pieņemšana, iespēja izpaust sevi, būt pamanītam u.c.

Sociālā darba specifika ar ielu jauniešiem:

Aizsniedzamība – pārsvarā ielu jauniešiem patīk ielas dzīvesveids, tā viņiem ir izveidojusies kā norma. Parasti ir neveiksmīga pieredze, kad dažādu jomu speciālisti ir mēģinājuši sniegt atbalstu (piem., pedagogi, sociālie pedagogi). Attieksme pret institūcijām ir izteikti negatīva, līdz ar to darbs plānojams jauniešu vidē.

Komunikācijas uzturēšana – ielu jaunieši bieži maina telefona numurus, nav sazvānāmi, e-pastus nelasa. Toties aktīvi izmanto sociālos portālus, piemēram, *Instagram*, *TikTok*, *Snapchat*, *ВКонтакте*. Mērķa grupas sasniegšanai efektīva sociālo tīklu lietošana.

Metodikas klienta mērķa grupas kontekstā “ielu jaunieši” būs kā simptomātika pirmreizējā un sākotnējā izvērtēšanā. Uzturēšanās “ielas vidē” nav risks, taču darbības, kas notiek vai var notikt “ielas vidē”, norāda uz risku, augstu risku vai apdraudējumu, piemēram, aktīva vielu lietošana, nabadzība, seksuālā izmantošana, vardarbība, u.c.

3.10. JAUNIEŠI PĒC ATBRĪVOŠANAS NO IESLODZĪJUMA VIETAS

Latvijā nepilngadīgie vīrieši sodu pēc piemērotas brīvības atņemšanas izcieš Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem, bet sieviešu dzimuma nepilngadīgās personas – Ilģuciema cietumā, atsevišķā nodaļā nepilngadīgajām personām.

Lai labāk izprastu mērķa grupu, jāņem vērā, ka nepilngadīgajam – notiesātajam brīvības atņemšanas iestādē atļauts:

- ▶ izmantot 15 ilgstošās satikšanās gadā ar tuviem radniekiem no 36 līdz 48 stundām;
- ▶ gadā izmantot 12 īslaicīgās satikšanās no pusotras stundas līdz divām stundām;
- ▶ iepirkties bez naudas summas ierobežojuma komersanta izveidotajā pastāvīgajā tirdzniecības vietā audzināšanas iestādes nepilngadīgajiem teritorijā;
- ▶ izmantot telefonsarunas (*vai attālinātās tiešsaistes sarunas*) bez skaita ierobežojuma.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Praktisks buklets jaunatnes darbiniekiem “Pasaule laukos”. Pieejams <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1955/VillageInternationalLV.pdf>

¹⁴⁶ Latvijas Sodū izpildes kodeksa, 50.7 panta astotā daļa, izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/90218-latvijas-sodu-izpildes-kodekss>

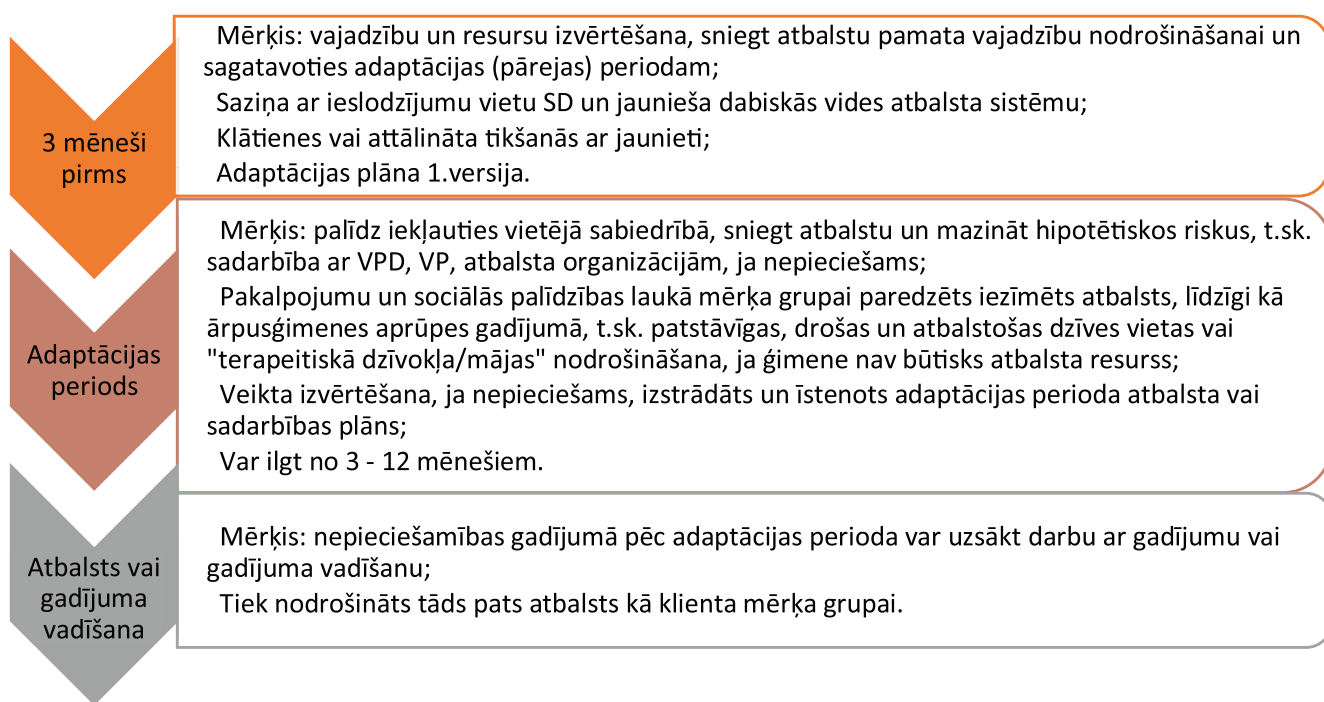
Sociālajam darbiniekam sociālajā dienestā darbā ar jauniešiem darbs ar šo mērķa grupu būs saistīts ar 3 darba posmiem:

1. posms: atbalsts un darbs, kāds ir bijis pirms ieslodzījuma vietas, t.sk. ģimene, vide, pieredze, cēloniskās likumsakarības, atbalsta sistēma utml.;

2. posms: saziņa un sadarbība ieslodzījuma laikā, jo pie pozitīvas uzvedības var tikt pieņemts lēmums par jaunieša ciemošanos pastāvīgajā dzīves vietā. Vai arī, ja bijis būtisks atbalsts un atbalstošas attiecības ar sociālo darbinieku vai mentoru, kā tiek nodrošināta saziņa un atbalsts, – arī tad, kad jaunietis atrodas ieslodzījuma vietā. Tas ir svarīgs atbalsts jauniešiem, un to ir nepieciešams saglabāt, t.sk. nodrošinot mentora vai sociālā darbinieka atbalstu.

3. posms: saistīts ar jaunieša atgriešanos pēc soda izciešanas. Šis posms sākas vismaz trīs mēnešus pirms soda izciešanas beigām un iedalās trīs apakšgrupās (novērtēšana/izvērtēšana, adaptācijas periods, individuālais atbalsts vai gadījuma vadīšana), kur katru raksturo savi mērķi un uzdevumi (skatīt attēlu Nr.12).

Attēls Nr.12 "Atbalsta shēma jauniešiem pēc ieslodzījuma vietas"

Lai uzsāktu darbu ar jauniešu pēc ieslodzījuma vietas, ir nepieciešama izvērtēšana, vai jaunietis atbilst klienta mērķgrupai un vai jauniešiem ir nepieciešams atbalsts. Varbūt tā var būt atbalsta programma vai pakalpojumus, kuru piemēro šādos gadījumos un nav nepieciešama sociālā darbinieka intervence. Bieži tā būs sadarbība ar Valsts probācijas dienestu, Valsts policiju vai atbalsta programma jauniešiem pēc *penitenciārās*¹⁴⁷ sistēmas. Piemēram, Somijā visiem jauniešiem, kuri ir nonākuši penitenciārā sistēmā, ir atbalsta programma (garantēts pakalpojums): līdzgaitnieka vai mentora atbalsts, atbalsts grupas un individuālais psihosociālais atbalsts (terapija), nepieciešamības gadījumā dzīves vides maiņa, jo tieši vides ietekme ir būtisks noziegumu izdarīšanas pastiprinošs apstāklis. Tiek strādāts ar jauniešu ekoloģiju. Atgriešanās pēc ieslodzījuma vietas ir tikai simptoms, ko nepieciešams izvērtēt vai piedāvāt izvērtēšanu un sadarbību.

¹⁴⁷ "Penitenciārās" apzīmē cietuma un ieslodzījuma laikā labošanas procesu un sistēmu, kuras mērķis ir atbalstīt un veicināt ieslodzītā jauniešu pašizaugsmes iespējas un sekmēt iekļaušanos sabiedrībā pēc soda izciešanas. Bērniem vai jauniešiem bieži piemēro jēdzienu "juvenālā" sistēma.

3.11. JAUNIEŠI, KURIEM PIEMĒROTS AUDZINOŠA RAKSTURA PIESPIEDU LĪDZEKLIS

Jaunietis, kam tiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, ir vecumā no 11 līdz 18 gadiem, ja izdarījis tādu nodarījumu vai pārkāpumu, par kuru normatīvajos aktos paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi nodrošina iespēju reaģēt uz bērnu, kas nav sasniedzis kriminālatbildības un administratīvās atbildības vecumu, pārkāpumiem, piemērojot citus alternatīvus atbalsta veidus, lai palīdzētu mainīt attieksmi un atturētu viņu no jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Pēc metodikas laikā veiktās izpētes rezultātiem sociālie darbinieki norādījuši uz būtiskākiem iemesliem, kādēļ jauniešiem no policijas vai administratīvā komisijas ir lūgts apmeklēt sociālo darbinieku un/vai piemērots “audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis”: smēķējis, lietojis alkoholiskos dzērienus, atradies narkotisko vielu ietekmē, veicis sīko huligānismu, nodarījis maznozīmīgus miesas bojājumus, izdarījis zādzības, krāpšanas, piesavināšanās nelielā apmērā, veicis mantas bojāšanu u.c. nodarījumus, par kuriem ir paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība. Nereti tie ir pārkāpumi par velosipēda vadīšanu bez aizsargķiveres un tiesībām, Covid-19 pandēmijas laikā – par aizsargmaskas nelietošanu izglītības procesā, par elektroniskās smēķēšanas ierīces glabāšanu, tabakas izstrādājumu glabāšanu, alkoholiskā dzēriena pudeles glabāšanu, skolas personāla apsūkāšanu rupjiem vārdiem, par kavētām mācību stundām, miesas bojājumu izdarīšanu, fiziskiem un emocionāliem aizskārumiem citam nepilngadīgajam, kūlas dedzināšanu, par lamāšanos sabiedriskā vietā, par gājēju pārejas šķērsošanu, nepārlicinoties par drošību, par daudzīvokļu mājas kāpņu telpas sienas krāsojuma bojāšanu ar šķiltavām, par sabiedriskās kārtības traucēšanu skolā un citur, par automašīnas vadīšanu bez tiesībām.

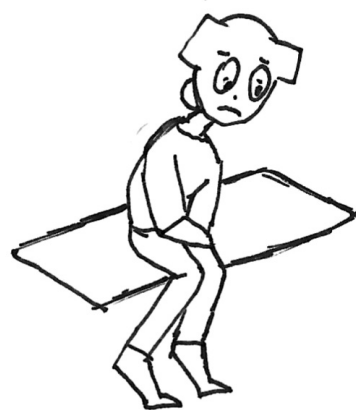
Likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”¹⁴⁸ ir tiesisks deleģējums sociālam dienestam veikt bērna (jaunieša) sadzīves apstākļu izvērtēšanu. Tas nozīmē, veikt izvērtēšanu (*sākotnējo, paplašināto, padziļināto, ja attiecināms*) bērna – jaunieša situācijai, par cēloniskām likumsakarībām, no sociālā darba viedokļa, kas ir ietekmējuši noziedzīga nodarījuma veikšanu. Tie ir gadījumi, kad krimināllietas tiek gatavotas nosūtīšanai uz tiesu. Šis ir viens no retajiem tiesiskā deleģējuma gadījumiem.

Ja izvērtēšanas pieprasījums ir bērnam no 11-12 gadiem, visbiežāk¹⁴⁹ šo darbu veiks sociālais darbinieks darbā ģimenēm ar bērniem, jo ir svarīgs ģimenes sistēmas konteksts.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus krimināllietās piemēro tiesa un īsteno Valsts probācijas dienests, administratīvo pārkāpumu lietas un materiālus par pārkāpumu izskata pašvaldības administratīvā komisija vai tai līdzvērtīga profesionālā atbalsta komanda.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi atbilstoši likumam “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” tiek piemēroti, lai sasniegtu šādus mērķus:

1. Sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērnam.
2. Bērna orientāciju uz atturēšanos no pretlikumīgām darbībām.
3. Bērna ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, 16.pants.

¹⁴⁹ Saistīts ar organizācijas iekšējo vienošanās procesu par darbu ar klienta mērķa grupām.

¹⁵⁰ Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, Jāatzīmē, ka metodikas autori neatbalsta šādas terminoloģijas “bērna ar sociālās uzvedības novirzēm” lietošanu.

Ja pašvaldībā ir izveidotas tiesiski izglītojošas pedagoģiskas – atbalsta programmas administratīvo pārkāpumu mazināšanai un “audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu” programmas, tad bērnu vai jaunieši var iesaistīt tajās bez sociālā darbinieka starpniecības. Sociālo darbinieku ar jauniešiem iesaista tad, ja ir nepieciešama papildus izvērtēšana, lai konstatētu vai ir nepieciešamas sociālā darba intervence.

No sociālā darba viedokļa tas nozīmē, ka “audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu” komponentes ir:

1. Palīdzēt izvērtēt cēloniskas likumsakarības, – kādēļ jaunieši ir iesaistīties noziedzīga nodarījuma vai administratīvā pārkāpuma veikšanā no sociālā darba izvērtēšanas viedokļa. Bieži sociālā darbinieka redzējums un profesionālā ekspertīze var palīdzēt jauniešiem “izrauties” un iesaistīties atbalsta programmās vai pakalpojumos. Sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem, veicot izvērtēšanu ģimenes, sociālās vai fiziskās vides apstākļiem (traumu un tās sekām, novārtā atstāšanas sekām u.c.), personas izvērtēšanu un pieejamo resursu vai to trūkumu izvērtēšanu, veidojot kopsavilkumu un secinājumus, var veidot daudzpusīgāku un uz jauniešu vērstu redzējumu¹⁵¹, kas var noderēt gan jauniešu atbalstam sociālā darba ietvaros, gan citiem profesionāļiem redzēt daudzpusīgāk jaunieši, ne tikai kā “nepaklausīgu noziedznieku”.
2. Palīdzēt attīstīt atbalsta programmas “audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu ietvaros”, kas būtu draudzīgas un attīstību veicinošas, atbilstoši jauniešu vecumposmu īpatnībām. Programmas, kas palīdzētu iekļauties sabiedrībā, t.sk. veicināt sociālo iekļaušanos, nabadzības seku mazināšanu un veicinātu sociālo briedumu – pieaugšanu un paškontroles attīstību par savu dzīvi.
3. Atbalsta programmās iekļaut psihosociālā atbalsta komponentes, kas veicinātu pozitīvu socializēšanās pieredzi, domāšanas, uzvedības un attiecību veidošanas modeļus, attīstot prasmes un pieredzes patstāvīgai un autonomai dzīvei.
4. Atbalsta pakalpojumiem jābūt “uz kopienā balstītiem un pieejamiem resursiem” un īstenotiem dabiskajās un resursu pieejamās vidēs.

Starpprofesionālā sadarbībā būtu vēlams, ja sociālie darbinieki līdzdarbotos **audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu programmu** izstrādē un piemērošanā atbilstoši jauniešu vecuma un sociālā brieduma attīstībai.

Visbiežāk Administratīvo komisiju lēmumi par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem nav balstīti konkrētā jauniešu situācijas un vajadzību izvērtēšanā un neatbilst klienta mērķa grupai. Aicinājums vai lēmums – izstrādāt “*Sociālās korekcijas*”¹⁵² programmu būtu jāizstāj ar lūgumu “izvērtēt” nepieciešamību gūt sociālā darbinieka vai cita speciālista atbalstu, vai saņemt sociālos un cita veida atbalsta pakalpojumus. Līdzvērtīgi būtu nepieciešams lūgt izvērtēt skolai jauniešu sociāli – pedagoģiskā atbalsta, policijai – pēc tiesiskās audzināšanas atbalsta, bāriņtiesai – pēc bērna labāko interešu ievērošanas izvērtēšana atbalsta utml.

Mikro prakses sociālo darbinieku darbā ar jauniešiem profesionāls uzdevums nav izstrādāt “audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu” pakalpojumus vai programmas. Pamatā tas ir mezo prakses un starpinstitucionālas vai starpprofesionālas komandas līmeņa uzdevums, t.sk. ārpus sociālā darba lauka. Sociālais darbinieks – mikro praktiķis kā resurss savam klientam var piedāvāt izmantot jau gatavas izstrādātas programmas klienta mērķa grupas vajadzībām.

¹⁵¹ Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, 8.pants. Piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, ņem vērā nodarījuma un pārkāpuma motīvus, raksturu un cēloņus, bērna vecumu un dzīves apstākļus, viņa līdzdalības pakāpi nodarījumā, kā arī uzvedību izglītības iestādē vai darbavietā un sadzīvē.

¹⁵² “Sociālā korekcija” un “Profilakses lieta” ir NE-vārds, ko būtiski ir izskaust no sociālā darba terminoloģijas, aizstājot ar vārdu “terapija”, “atbalsta programmas”, “sociālās un pedagoģiskās atbalsta programmas”, u.c.

4

Sociālais darbs ar jauniešiem

4.1. SOCIĀLAIS DARBS AR JAUNIEŠIEM SPECIALIZĀCIJA

Sociālais darbs ar jauniešiem ir sociālā darba specializācija ar plašu starpnozaru darbu un dažādām pieejām un metodēm, piemēram, sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem ilglaicīgās mentālās veselības un atkarības ārstēšanas programmās (centros vai terapeitiskajās mājās) vai sociālais darbs ar jauniešiem policijā utml. Sociālie darbinieki dažādās nozarēs, institūcijās vai darbā ar dažādām klienta mērķa grupām pildīs atšķirīgas funkcijas un uzdevumus, kā arī pielietos atšķirīgas metodikas un kompetences nekā sociālais darbinieks pašvaldības sociālajā dienestā, (skatīt attēlu Nr.13 “Sociālā darba ar jauniešiem dažādi prakses jomas”)¹⁵³. Bet tas nenozīmē, ka vērtības un sociālā darba principi atšķirsies. Var pat būt, ka izvērtēšanas un intervences metodes būs līdzīgas, bet institucionālais ietvars un intervences mērķi var atšķirties.

Attēls Nr.13 “Sociālā darba ar jauniešiem dažādas prakses jomas”

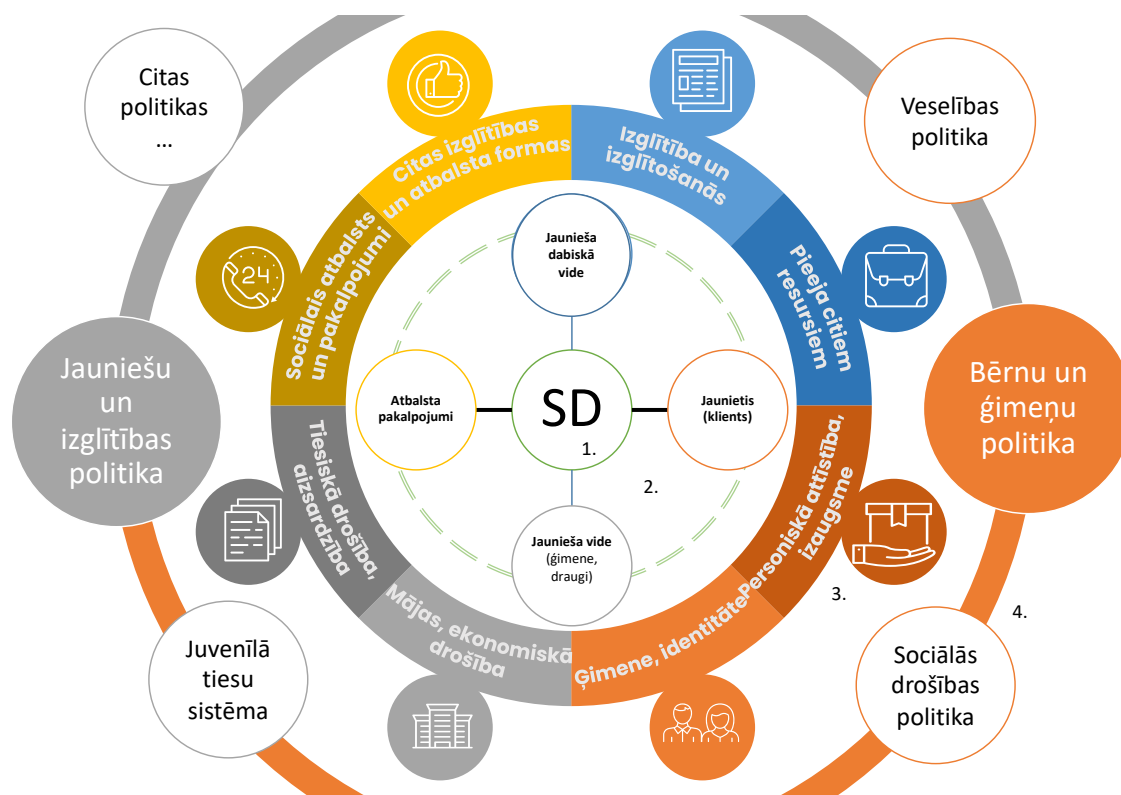
¹⁵³ <https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/youth-worker-skills>.

Kopīga izpratne, profesionālā valoda, teorētiskais pamats, funkciju un lomu sadalījums ir būtiskākais trūkums starpinstitucionālajā un starpprofesionālajā sadarbībā Latvijā¹⁵⁴. Lomu, funkciju, metožu un pieeju, un resursu dublēšanās vai to neesamība kavē efektīvu darbu ar jauniešiem. Sociālo darbinieku darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā atšķirs no citiem kolēģiem un profesionāļiem (starpprofesionālā un starpinstitucionālā kontekstā) pēc:

- ▶ sociālā dienesta funkcijām un uzdevumiem;
- ▶ sociālā darba teorētiskā pamatojuma;
- ▶ sociālā darbinieka mērķiem, funkcijām, uzdevumiem un lomām;
- ▶ pēc normatīvajos aktos paredzētā deleģējuma;
- ▶ pēc pamatmetodēm (piemēram, darbs ar gadījumu, gadījuma vadīšana), procesa (izvērtēšanas, intervences un novērtēšanas posmi) un instrumentārija klāsta;
- ▶ pēc pieejamiem un praksē izmantotiem pakalpojumiem un atbalsta programmām (labās prakses, pakalpojuma grozs) atbilstoši individuālajām jaunieša vajadzībām un situācijai, t.sk. procesa, kā tiek piemēroti, piešķirti un monitorēti pakalpojumi.

Sociālā darba būtība vienmēr ir bijusi attīstīt saiknes un strādāt ar likumsakarībām starp cilvēku un viņa vidi (*ekoloģiju*). Saikņu attīstība ir saistīta ar starpniecības, attiecību veidošanas funkcijām un individuālo vajadzību, iespēju un spēju apzināšanos. **Starpniecība** ir viena no senām sociālā darba funkcijām¹⁵⁵. Starpniecība ir interešu aizstāvības, pārstāvniecības, resursu piesaistes un pieejamības nodrošināšanas funkcija.

Attēls Nr.14 “Sociālā darbinieka starpniecība starp individu un apkārtējo vidi”

¹⁵⁴ Metodikas “Sociālais darbs ar jauniešiem” projekta izpēti laikā 2021.-2022. no aptaujas rezultātiem (102 respondenti) iegūtiem datiem, 01.2022.

¹⁵⁵ Auto.kolektīvs Konstebls R., Makdonalda Š., Flinns P. Dž, Sociālais darbs skolā//Sorosa fonds Latvija, Jumava, 2001 – 31-55.lpp

Attīstot **uz personu vērsto pieeju**, aizvien lielāku lomu ieņem individuālās atbalsta pieejas – tiešais darbs ar klientu. Sociālajā darbā izmanto dabīgās un kopienas vides resursus, lai nodrošinātu dzīves kvalitāti, spēju iekļauties sabiedrībā un pieeju resursiem. Tas rada kompleksu sistēmu kopumu, kur primāri tiek atbalstīts klients, nodrošināta starpniecība starp indivīdu un vidi. Tas ir darbs ar individuālo spēju attīstību (tiešais darbs ar klientu) un ārējiem resursiem (sk. attēlu Nr.14 “Sociālā darbinieka starpniecība starp indivīdu un apkārtējo vidi”).

Attēlā Nr.14 “Sociālā darbinieka starpniecība starp indivīdu un apkārtējo vidi” ir piemēru veidā attēloti daži starpniecības veidi, kas arī atspoguļo sarežģīto starpniecības, attiecību veidošanas un klientu ietekmējošo sistēmu.

1. lauks: sociālā darba lauks. Prakses modelī izmantojam gan darbu ar gadījumu, gan gadījuma vadīšanu. Tā ir specializācija, kuras pamatā ir tiešais darbs ar jauniešu un atbalsts viņu grūtību, problēmu un resursu trūkumu risināšanā.

2. lauks: ir saistīts ar klientu un ekoloģiju, kurā viņš atrodas. Attiecību veidošanas rezultātā attīstās horizontālā sociālā darbinieka “starpniecības ass” starp klienta individuālām vajadzībām (grūtībām) un pieejamiem atbalsta pakalpojumiem.

3. lauks: ir saistīts ar jauniešu būtiskām dzīves jomām, kuras veido lielāku ekoloģiju. Šīs jomas vienlaikus var būt kā:

- resurss – paaugstina dzīves kvalitāti un mazina riskus vai apdraudējumus. Tas var būt kā sadarbības un atbalsta lauks gan klientam, gan sociālajam darbiniekam;
- grūtības šajos laukos var būt kā problēmu risināšanas objekts sociālajā darbā un klienta dzīvē;
- lauks var būt neitrāls vai ar iespēju attīstīties kā resursam vai apdraudējumam.

Sadarbība ar šo lauku pārstāvjiem veido starpprofesionālo un starpinstitucionālo sadarbību, tā kooperācija, ar vienotu mērķi atbalstīt un palīdzēt jauniešiem, uzlabot situāciju un atbalstīt gan individuālā, gan sociālā jomā.

Spēja sadarboties ar dažādām institūcijām, sabiedriskām organizācijām, valsts un pašvaldības institūcijām. Lai spētu jauniešiem efektīvāk palīdzēt, lai sasniegtu kopīgus mērķus, kuru centrā ir pats jauniešis, viņa vajadzības un spējas, ir nepieciešama citu institūciju ieinteresētība un sadarbība.

4. lauks: politika un starpnozaru sadarbība. Šie lauki ir tālu no centra (*mikro līmeņa prakses*), bet notikumi šajos laukos (politikas realizācija vai politikas neesamība, spējas vai nespējas) kā centriski viņi koncentrējas sociālajā darbā. Tas nozīmē, ka politikas ietekmi izjūt arī sociālā darba mikro līmeņa praksē un klienta ikdienas dzīvē. Piemēram, izglītības, sociālās drošības un bērnu un ģimeņu tiesību politikas veiksmīga harmonizācija var būt kā profesionāls resurss gan klienta individuālā atbalstā, resursu pieejamībā un veiksmīgā sadarbībā “uz klientu vērsta pieejā” gan 3., gan 2. laukā. Taču politiku disharmonija vai neesamība var radīt apjukumu, pretējas darbības, resursu neesamību vai neefektīva resursu izmantošana un pat starpprofesionālās sadarbības neesamību vai kaitniecību (darbošanos vienam pret otru). Negatīvs rezultāts: klients nesaņem atbilstošu atbalstu un palīdzību grūtību pārvarēšanā.

Jaunieši ir mērķa grupa, kuras vajadzības, vērtības, attieksmes un grūtības ir mainīgas gan vecumposma specifikas dēļ, gan tāpēc, ka dzīvojam ļoti mainīgā laikā un sociālajam darbiniekam darbā ar jauniešiem ir jāspēj “doties līdz” šiem jauniešiem. Latvijā metodikas “Sociālais darbs ar jauniešiem” izpēti un izstrādes laikā (2022. gadā) ir konstatēts, ka sociālajiem darbiniekiem darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā:

- nav specializācijas;
- nav skaidras profesionālos robežu attiecībā uz darbu ar gadījumu, gadījuma vadīšanu, “profilakses un korekcijas” lietām;
- nav skaidrs process, kā tiek organizēts un vadīts sociālais darbs, tostarp kādi ir kvantitātes, kvalitātes un efektivitātes kritēriji;
- nav skaidrs (apkopots un vienots) pieeju un metožu klāsts darbā ar jauniešiem.

Pamatuzdevumi darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā ir:

- ▶ sniegt jauniešiem atbalstu un palīdzību sociālo un psiholoģisko problēmu risināšanā un pārvarēšanā;
- ▶ palīdzēt jauniešiem attīstīt spēju risināt personiskās, starppersonu un sociālās problēmas, paaugstinot personiskās un sociālās kompetences, t.sk. izmantojot dažāda veida atbalsta pakalpojumus, sociālos pakalpojumus, individuālos atbalsta un pieeju citiem resursiem;
- ▶ veicināt jaunu pieredzi mijiedarbībā ar vietējo sabiedrību (kopienu (-ām)), vienaudžiem, izglītības un nodarbinātības jomām;
- ▶ atbalstīt personas attīstības iespējas, iekļaujoties dažādos izglītības un nodarbinātības atbalsta pasākumos, t.sk. izmantojot starpprofesionālo sadarbību;
- ▶ piesaistīt un radīt pieeju sociālekonomiskiem resursiem jaunieša problēmu risināšanai;
- ▶ atbalstīt jauniešu tādu personisko mērķu attīstībā un realizācijā, kas veicinātu sociālo iekļaušanos un dzīves kvalitātes uzlabošanu;
- ▶ radīt inovatīvus un alternatīvus, ilglaicīgus, atbalsta pakalpojumus mērķa grupai vietējā sabiedrībā, pēc individuālo pasākumu programmu īstenošanas^{156,157, 158}.

4.2. SOCIĀLĀ DARBINIEKA AR JAUNIEŠIEM KOMPETENCES

Pamatuzdevumi darbā ar jauniešiem un profesionālā specializācija nosaka kompetenču kopumu: zināšanas, vērtības (attieksme un rīcība) un profesionālo darbību, t.sk. prasmes un iemaņas. Kompetenču attīstība un realizācija ir saistīta ar bāzes izglītību (profesijas standartu¹⁵⁹), profesionālajām vērtībām un ētiku¹⁶⁰, profesionālā darba vidi un specializāciju darbā ar jauniešiem (sk. attēlu Nr.15 “Sociālā darba ar jauniešiem specializācija”). Piramīdas veida trīsstūris savstarpēji saista četrus trīsstūrus, kas dinamiski ietekmē viens otru, veidojot kompetenču veselumu. Tas būtu:

1. trīsstūris: personiskais lauks ietver mūs kā cilvēkus, mūsu personības. Pat pastāv uzskats, ka sociālais darbs un spēja strādāt ar klienta mērķa grupu sākas šajā laukā, jo pieprasa no sociālā darbinieka virkni personiska līmeņa kvalitāšu, piemēram, spēju pieņemt dažādību, atšķirību, problemātisku uzvedību utml. Tā ir spēja izprast un būt empātiskam, un atbalstošam. Dzīvesveids un personiskais pasaules redzējums – dzīves filozofija, vērtības, veids, kā mēs redzam un izskaidrojam apkārt notiekošo, ir personisko kvalitāšu daļa, kas ietekmē profesionālo darba lauku. Pie personiskām kvalitātēm var pieskaitīt: aizrautību, intereses, optimismu, spēju ieraudzīt resursus, spēju aizraut un uzrunāt, varbūt pat iedvesmot vai iedrošināt. Tā ir mūsu empātijas un sirsnības (draudzības, līdzjušanas, izpratnes, atbalsta) spēja, kā arī spēja uzņemties iniciatīvu, jo mēdz būt, ka jaunieši, ar kuriem strādā sociālais darbinieks, var būt mazaktīvi vai varbūt pat piedzīvojuši tik daudz neveiksmju, ka ir bailes uzņemties riskus un mēģināt vēl vienu reizi.

Elastība darbā ir spēja improvizēt un iedvesmot otru, vienmēr prātā ir plāns “B”, it sevišķi, strādājot ar jauniešu grupām, jo ne vienmēr viss izdosies pēc plāna, un spēja izvēlēties atbilstošās pieejas un metodes, būt radošam un saredzēt iespējas, prasme jaunieši ieinteresēt un vienoties par kopīgo ir būtiska. Jūtīgums pret notikumiem, situācijām, kā arī pacietība, ņemot vērā, ka izmaiņas darbā ar jauniešiem notiek lēnām

¹⁵⁶ National Occupational Standards for Youth Work are applicable in England, 2020

¹⁵⁷ The role of social work in juvenile justice, The United Nations Children’s Fund, 2013 -12 p.

¹⁵⁸ Work in Wales principles and purposes document, Wales Review Group 2018

¹⁵⁹ Sociālā darbinieka profesijas standarts, 14.10.2020., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7705/download?attachment>

¹⁶⁰ Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss, 28.05.2022., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/19586/download?attachment>

un pakāpeniski. Svarīga prasme ir atzīt kļūdas, pieņemt konstruktīvu kritiku, būt gatavam mācīties un augt, meklējot personīgās un profesionālās izaugsmes iespējas, lai uzlabotu savas prasmes darbā ar jauniešiem¹⁶¹.

2. trīsstūris: profesionālā augstākā izglītība – tā ir profesionāla sociālā darba bāze. Profesionālās izglītības procesā tiek attīstītas universālās zināšanas un izpratne par sociālo darbu, par profesionālām vērtībām, profesiju. Visbiežāk tā ir profesionālā augstākā vai akadēmiskā izglītība (bakalaura grāda) un kvalifikācija sociālajā darbā.

Profesionālā augstākā izglītība ietver zināšanas par “darbu ar gadījumu”, tas būtu: psihosociālās konsultēšanas prasmes, darba ar gadījumu posmu ievērošanu, sociālā darba teoriju un metožu pielietošanu katrā no posmiem, krīžu intervenci u. c. starpdisciplināras komandas iesaistīšanu darbā ar gadījumu, komandas vadīšanu, sasaisti ar nepieciešamajiem pakalpojumiem.

Savukārt “gadījuma vadīšanā” ir nepieciešama profesionālā augstākā izglītība un profesionālā tālāk izglītība par klientu mērķgrupu vai maģistra grāds ar specializāciju darbam ar konkrētu klientu mērķgrupu. Papildus jāapgūst plašas zināšanas par klientu mērķgrupas grūtībām, problēmu cēloniskām likumsakarībām, pakalpojumu, atbalsta programmu un terapiju pieejām un metodēm, normatīvo un tiesisko regulējumu utml. Tās ir kompetences padziļinātā izvērtēšanā, sociālo un citu pakalpojumu piemērošanā un monitoringā.

3. trīsstūris: ir profesionālā darba vide jeb prakses vide. Tā ir vide, kas nosaka, kā tiek organizēta un realizēta sociālā darba prakse. Tā var būt gan atbalstoša – uz kompetenču attīstību un uz profesionālo karjeru vērsta vide, gan pretēji. Metodikas ietvaros tas ir sociālā dienesta ietvars, t.sk. atbalsts specializācijai – organizācijas vērtības un principi, kā tiek organizēts darbs ar klienta mērķa grupas atbalstu, starp-profesionālā komanda, kolektīvs, darba organizēšanas procesi, u.c.

Profesionālo darba vidi ietekmē vairāki faktori:

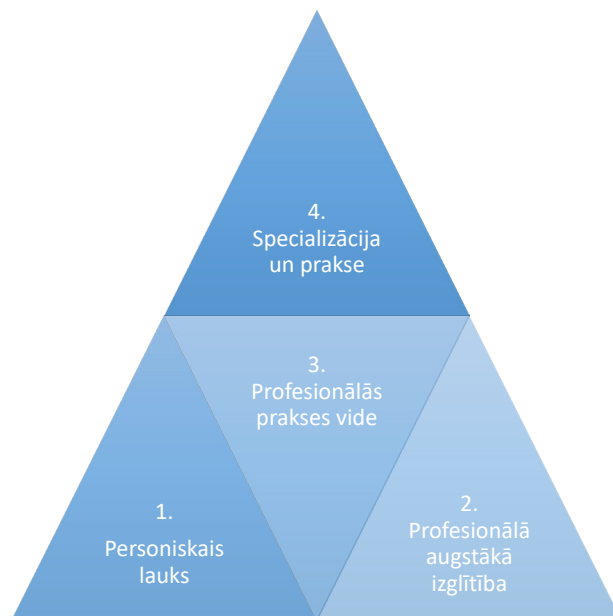
- normatīvo regulējumu, pilnvarojums un deleģējums, t.sk. politiskā vadība un starpinstitucionālā sadarbība;
- organizācijas vēsturiskā attīstība, tas ir, kā ir pieņemts un kā mēs strādājam;
- organizācijas iekšējā procesu vadība un sadarbība, komandas darbs, kā tiek organizēts personāla, administratīvā (dokumentācijas) un profesionālā vadība;
- organizācijai pieejamie resursi, t.sk. infrastruktūra, transports, pakalpojumi, cilvēkresursi utml.

4. trīsstūris: specializācija un prakse. Tas ir saistīts ar profesionālās kompetences pilnveidi, proti, ar tālākizglītību, supervīziju, utml. Tā ir specializācijas telpa, kurā attīstām un padziļinām profesionālās zināšanas un kompetences noteiktā jauniešu vecumposmā un problemātikā, piemēram, apgūstam psihosociālā darba metodes ar atkarīgiem jauniešiem, kompetences darbā ar specifisku mērķa grupu, darbu ar “ielu jauniešiem” utml. Tās ir kompetences, kas saistītas ar darbu ar gadījumu un gadījuma vadīšanu. Veicot sociālo darbu ar jauniešiem sociālajā dienestā, var padziļināt specializāciju darbā ar klienta mērķa grupu, piemēram:

- darbā ar gadījumu;
- gadījuma vadīšanā, specifiskām klienta mērķa grupām;
- izmantojot specifiskas psihosociālā darba metodes un pieejas, piemēram, atbalsts jauniešiem, kuri ir vardarbīgi pret vecākiem vai darbā ar paškaitējumu;
- specializējoties noteiktu problēmu risināšanā, izmantojot specifiskas pieejas un metodes, piemēram, darbā ar jauniešiem, kuri veikuši noziedzīgu – vardarbīgu nodarījumu, atkarību jomā vai jauniešiem ar personības struktūras (mentālās veselības) traucējumiem u.c.¹⁶².

¹⁶¹ SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume IV, May 27th - 28th, 2016. 97-108 © Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2016 DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/sie2016vol4.1548> COMPETENCES OF SOCIAL WORKERS FOR WORK WITH YOUTH: CASE ANALYSIS Odeta Merfeldaitė Institute of Educational Sciences and Social Work, Mykolas Romeris University, Lithuania Justina Dilytė Mykolas Romeris University, Lithuania

¹⁶² Turpat.

Prakses modelī specializācijai “sociālais darbs ar jauniešiem” ir dažādu kompetenču kopums, kuru ietekmē gan personiskais cilvēka lauks, gan profesionālā augstākā izglītība, gan darba vide, gan specializācija. Sociālā darba kompetences darbā ar jauniešiem balstās uz:

- ▶ prakses teorētisko pamatojumu;
- ▶ definētu klienta mērķgrupu, problēmām un to risinājumiem;
- ▶ sociālā darba divām pamatmetodēm: sociālais darbs ar gadījumu un gadījuma vadīšana;
- ▶ prakses pieejām un metodēm;
- ▶ starpprofesionālā sadarbību, utml.

Zināšanas par sociālā darba inovācijām darbā ar jauniešiem sniedz iespēju attīstīt mūsdienīgu un klienta vajadzībām vērstu sociālā darba praksi, piemēram, zināšanas par dažādiem terapijas veidiem, neformālo izglītību, brīvprātīgo darbu, dažādiem jauniešu projektiem un jauniešu organizācijām, u.c. Eiropā un ne tikai sociālajam darbiniekam ir iespēja iegūt atbilstošu kvalifikāciju darbā ar jauniešiem, tā ir specializācija, ko bieži iegūst profesionālās augstākās izglītības līmenī. Piemēram, Lielbritānijā¹⁶³ pastāv vairāki mācīšanās līmeņi, apgūstot sociālo darbu kā atsevišķu profesiju¹⁶⁴:

- ▶ kvalifikāciju iespējams iegūt augstskolā – bāzes izglītība;
- ▶ pēc augstākās izglītības, uzsākot profesionālā darba praksi, šajā jomā ir nepieciešams pilnveidot savu profesionālo kvalifikāciju, pirmos četrus gadus ik pēc diviem gadiem ir noteikts apgūt kompetences – tālākizglītības mācību programmās;
- ▶ ja sociālā darba prakse bijusi kādā citā sociālā darba laukā, tiek veikts kompetenču (profesionālās pieredzes, izglītības, profesionālās kompetences pilnveides) izvērtējums, un nepieciešamības gadījumā noteiktas kompetences, kuras nepieciešams apgūt;

Attiecību veidošanas prasmes un komunikācijas prasmes tiek iezīmētas gan kā vienas no svarīgākajām darbā ar jauniešiem, gan arī kā pamata prasme sociālajā darbā. Attiecību veidošana un komunikācija ir daudzu metožu un pieeju pamatā.

¹⁶³ Children and Social Work Act 2017, <https://www.socialworkengland.org.uk/about/publications/children-and-social-work-act-2017/>.

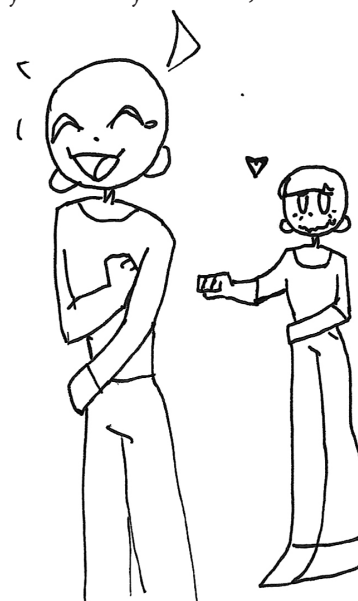
¹⁶⁴ <https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/youth-worker-skills>.

Valoda ir pamata instruments sociālajā darbā. Tas ir profesionālais ietekmes instruments gan darbā ar klientu, viņa sistēmu, gan institucionālā pārstāvniecības darbā. Sociālajā darbā jaunieši, ar kuriem mēs saskaramies, ir piedzīvojuši dažādu traumatisku pieredzi, kas, iespējams, jauniešiem var radīt uzticēšanās problēmas, kā arī ietekmēt jaunieša uzvedību, kā viņš izturas komunikācijā ar apkārtējiem. Vieglas un saprotamas valodas lietošana komunikācijā, prasme izmantot dažādus komunikācijas veidus: rakstisku, sarunu, sapulču vadīšanu, konsultēšanu, radošas metodes (vizuālas – foto, shēmas, utml.) iezīmē gan institucionālu, gan komandas, gan starpdisciplināru darbu, gan darbu ar klientiem. Uz attiecībām balstīta pieeja ir gan vērtība, gan resurss, gan kompetence un pārmaiņu veicinātājs sociālajā darbā. Attiecību veidošana sociālajā darbā ir skatāma dažādos aspektos:

- ▶ attiecības tiek izmantotas, lai palīdzētu jauniešiem sevi iepazīt un veidot attiecības ar sevi;
- ▶ attiecības tiek veidotas ar jaunieša tiešajām sistēmām: ģimeni, draugiem, kopienu;
- ▶ attiecības tiek veidotas ar klientu un gan dabiskās vides, gan sociāli veidotām, atbalsta sistēmām: skolu, nodarbinātību, interešu izglītību, veselības aprūpi;
- ▶ ar specializētām atbalsta sistēmām: kā atbalsta pakalpojumi un sociālie pakalpojumi;
- ▶ attiecības ir pamats jaunieša iespējām piekļūt citiem resursiem kā ikvienam citam sabiedrības loceklim.

Attiecību veidošana ir viena no pamata kompetencēm sociālajā darbā. Lai veidotu labvēlīgu un profesionālu sadarbību ar jauniešiem, ir nepieciešams izmantot salīdzinoši plašu kompetenču kopumu¹⁶⁵:

- ▶ zināšanas par jauniešu vecumposmu un jaunieša sociālo briedumu, par grūtībām, kas saistītas ar vecumposmu, un par attīstības iespējām. Šīs zināšanas palīdz izprast jaunieša uzvedību, attieksmi, pamanīt riskus, atspoguļot sajūtas un emocijas, izprast jaunieša sajūtas. Izprotot jaunieša psiholoģiskos aspektus pagātnē, sociālā darbinieka intervence būs veiksmīgāka. Saprast, kāpēc jauniešiem rīkojas, tā kā viņš rīkojas. Psiholoģiskās zināšanas ir palīdzošas arī pašiem sociālajiem darbiniekiem pārvarēt stresu ikdienas darbā un mazināt izdegšanas sindromu;
- ▶ jaunieša individuālo vajadzību izpratne un izvērtēšanas spējas;
- ▶ būt pieejamam un spēja sarunāties jauniešu valodā. Jaunieši nāk no dažādām vidēm, un katram jauniešiem savs stāsts. Svarīgi neizmantojot varas pozīcijas un nelikt justies jauniešiem mazāk svarīgam;
- ▶ zināšanas par darbu ar grupu, jo, lai strādātu ar jauniešu grupām, svarīgi izprast grupas attīstības posmus, lomas, svarīga arī izpratne par procesiem grupās, grupas dinamika, plānošana un novērtēšana, dažādu metodiku pielietošana, atsaucoties uz grupas spējām un vajadzībām;
- ▶ tehnoloģiskās zināšanas – digitālās prasmes sociālajā darbā ar jauniešiem ir tikpat svarīgas kā jebkurā citā profesijā. Mūsdienās dažādas metodes darbā ar jauniešiem tiek pielietotas, izmantojot datorus vai viedierīces, sociālos tīklus, lai nodrošinātu lielāku efektivitāti;
- ▶ prasme paust sirsnīgu, pozitīvu un pieņemošu attieksmi pret jauniešiem – pieņemt jauniešus tādu, kāds viņš ir, atbalstīt un uzklaut, izvairoties no jebkāda veida negatīvas diskriminācijas vai moralizēšanas;
- ▶ prasme iedrošināt un radīt uzticību, tādējādi iegūstot patiesu informāciju par jaunieša viedokli;
- ▶ prasme saglabāt objektivitāti, paša sociālā darbinieka emocionālais briedums, prasme ievērot profesionālās robežas ar jauniešiem, ar sadarbības partneriem ir pamats, lai spētu īstenot profesionālās funkcijas. Objektivitāte ir saistīta ar spēju izprast, ka ikviena sociālā problemātika, ar ko saskaras jauniešiem, savā ziņā ir “normāla” dzīves

¹⁶⁵ <https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/youth-worker-skills>.

sastāvdaļa, jo tieši tādēļ palīdzošās profesijas ir radušās. Neskatoties uz to, ka bieži sadarbības partneriem vai sabiedrības daļai varētu šķist, ka sociālajam darbiniekam ir ātri jārikojas, “jāglābj sabiedrība” no jaunieša, vai sociālais darbinieks tiek aicināts izolēt (izstumt, izslēgt, ieslodzīt) jauni, sociālais darbinieks tomēr saglabā “vēsu prātu” un saprot, ka tās ir emocionālas reakcijas;

- ▶ līdzsvars, pārliecība, paškontrolē darbā ar jauniešiem ir svarīga sastāvdaļa gan individuālā, gan starpprofesionālā darbā. Regulāra sevis profesionālā pilnveidošana gan apmācību veidā, gan saņemot profesionālu atbalstu – supervīziju, var palīdzēt saglabāt un ievērot objektivitāti;
- ▶ prasme radīt drošu, jēgpilnu un atbalstošu, uz sadarbību un līdzdalību vērstu vidi – tā ir prasme būt līdzās/blakus arī tad, ja jauniešiem ir noslēgts, izvairīgs, satraukts, prasme atvēlēt telpu un laiku attiecību veidošanai. Radīt sajūtu, ka jauniešiem ir gaidīts;
- ▶ prasme veidot līdzdalības telpu un līdzvērtīgas attiecības – saskatīt jaunieša vērtību un saskarsmē ar jauniem uzturēt viņam pozitīvu pašcieņu;
- ▶ prasme domāt un rīkoties inovatīvi, “ārpus ierastā rāmja”, saskatīt jauniem potenciālu un resursus, atpazīt jaunieša negatīvo attieksmi un uzvedību kā aizsardzību nevis kā attieksmi pret izmaiņām un atbalstu. Spēja attīstīt un izmantot gan savu, gan jaunieša iniciatīvu un radošumu;
- ▶ spēja izprast jauniem un viņu vajadzības;
- ▶ spēja un zināšanas konfliktu risināšanā. Tās ir prasmes ātri reaģēt krīzes situācijās, amortizēt – mazināt sociālo problēmu ietekmi un palīdzēt pārvarēt grūtības. Radoši un inovatīvi risinājumi, pakalpojumi, sociālo pakalpojumu un atbalsta programmu attīstīšana un īstenošana. Tā ir spēja meklēt jaunus, alternatīvus un uz risinājumu un atbalstu vērstas metodes un pieejas. Tā ir pašiniciatīva un vēlme pilnveidot un attīstīt sociālā darba jomu darbā ar jauniešiem;
- ▶ spēja īstenot individuālu pieeju katram jauniem, vienlaikus saskatot arī plašākus kontekstus, piemēram, apzinoties, ka jaunieša nonākšana “klienta” statusā ir lielāku cēlonisku likumsakarību sekas;
- ▶ spēja ieņemt dzīves pozīciju – “man patīk jaunieši” un es saprotu, kā tas ir būt jauniem;
- ▶ spēj atvērti un atklāti komunicēt ar jauniem saprotamā un pieņemamā veidā, t.sk. atklāti spēj runāt par savām jūtām, pozitīvām pieredzēm un grūtībām sadarbības laikā;
- ▶ spēja būt elastīgam un reaģēt uz mainīgām situācijām un dinamiku, ar ko saskaras jauniešiem – operatīvi reaģēt uz izmaiņām, piemēram, uz jaunieša vajadzību tikt nevis kabinetā, bet viņa dabiskajā vidē;
- ▶ spēja saredzēt savus ierobežojumus, ievērot konfidencialitāti un citas profesionālās ētiskās normas;
- ▶ spēj veidot līdzdalības telpu un atbalstīt jauniem viņa veselīgās izvēlēs. Līdzvērtība – spēja saskatīt jaunieša vērtību un saskarsmē uzturēt ar jauniem pozitīvu pašcieņu;
- ▶ spēj sniegt individuālo atbalstu, t.sk. ar dažādu pieeju un metožu atbalstu veicināt individuālo attīstību un izaugsmi, grūtību pārvarēšanu un risinājumos. Ļaut jauniem būt pašam un izdarīt savu izvēli par savas dzīves situāciju^{166, 167, 168, 169}.

¹⁶⁶ Smyth P., *Working with High-Risk Youth: A Relationship-based Practice Framework*, Routledge, OXON, 2017 – 12-14 p.

¹⁶⁷ Daļēji adaptēts no: Ungar M., *A social ecological approach to clinical work with children, youth, and families//Working with children and Youth with complex needs*, Routledge, NewYork, 2021 – 17-18 p.

¹⁶⁸ National Occupational Standards for Youth Work are applicable in England, 2020

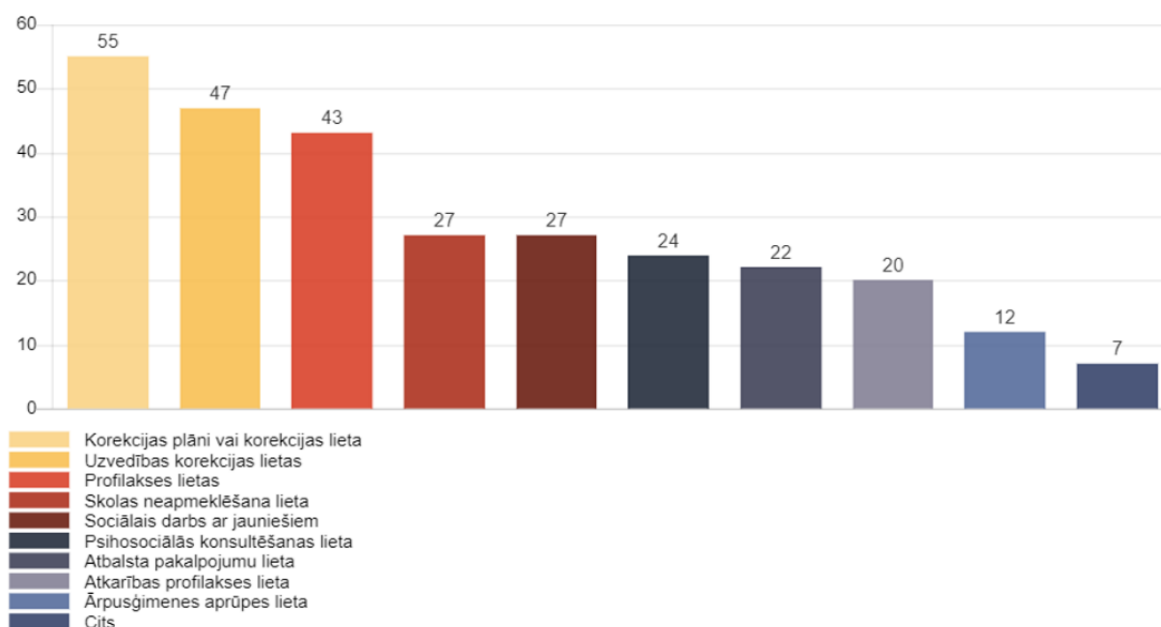
¹⁶⁹ Work in Wales principles and purposes document, Wales Review Group 2018

5

Sociālā darbinieka darbā ar jauniešiem darba pamatmetodes

Metodikas izstrādes laikā izpētes aptaujā 85% pašvaldību sociālo darbinieku – jautājumā par šobrīd izmantotajām metodikām darbā ar jauniešiem norādījuši, ka tādas nav. Atbilde skaidrojama ar to, ka respondenti lielākoties veic sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem (jaunietis skatīts kā daļa no ģimenes). Turpmākajās atbildēs darbinieki norāda, ka nav metodikas, bet, apzīmējot sociālā darba praksi, tiek izmantoti “lietu nosaukumi” (skatīt attēlu Nr.16), izteikti dominē korekcijas plāni/ korekcijas lietas (55 reizes), uzvedības korekcijas lietas (47 reizes), profilakses lietas (43 reizes), kuras nav atbilstošas sociālā darba praksei, bet aizgūtas no policijas vai izglītības jomām. Turklāt šie 3 varianti ir summējami, jo ar dažādiem nosaukumiem tiek apzīmēta viena un tā pati darbība jeb “plāna izstrāde”.

Attēls Nr.16 “Jauniešu lietu nosaukumi sociālajos dienestos”

Sociālo darbu ar jauniešiem var aprakstīt pēc šādiem kritērijiem.

1. Pēc klienta mērķgrupas vajadzībām, raksturīgajām grūtībām, šķēršļiem vai izaicinājumiem, ar ko saskaras jaunietis.
2. Pēc tā, kā jaunietis nonācis līdz sadarbībai ar sociālo darbinieku un kādas ir gaidas no šīs sadarbības, t.sk. no citiem sadarbības partneriem.

3. Pēc sociālā darbinieka ar jauniešiem funkcijām, lomām, mērķiem un uzdevumiem.
4. Pēc darba metodēm un pieejām, ko izmanto sociālais darbinieks.
5. Pēc procesa, gadījuma dinamikas un intensitātes (pēc sadarbības ilguma un regularitātes), pēc sagaidāmā rezultāta.
6. Pēc klienta līdzdalības pakāpes (īpaši aktuāli specializētos pakalpojumos, t.sk. ar tiesas lēmumu nozīmētajos sociālo pakalpojumu saņemšanas gadījumos) un brīvprātīgās sadarbības pakāpes.
7. Pēc pieejamiem resursiem, iespējām un nepieciešamajiem resursiem.

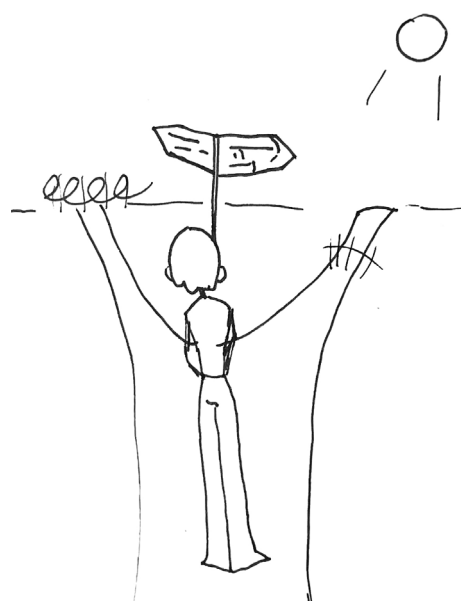
Svarīgi ir noteikt robežas, kurā laukā darbojas sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem. Jauniešu tiesībās un aizsardzībā ir trīs lauki, kurus iedala kā limeņus (skat. attēlu Nr.16):

Jaunieša dabiskā vide (zaļais lauks), kas ir nodrošināta 100% ikvienam jaunietim. Nevar būt situācija, ka šajā laukā esošās garantijas un funkcijas tiek deleģētas vai pārnestas uz nākošiem laukiem. Šajā laukā jābūt pietiekamiem resursiem, lai nodrošinātu pamata garantijas, piemēram, izglītību, t.sk. individuālo atbalstu izglītības procesā, jaunatnes darbā, utml. Dabiskās vides aktivitātes¹⁷⁰ ir vērstas uz tādu apstākļu izmaiņšanu, kas ietekmē jaunieša spēju iekļauties sabiedrībā, piemēram:

- jaunatnes darba jomā, jauniešu projektos, programmās vai pakalpojumos, kas ir personību izglītojoši un attīstoši. Iesaistīt konfliktu risināšanas programmā jauniešiem, piemēram, izmantojot radošas teātra metodes, lai izspēlētu konfliktu risināšanas stratēģijas;
- darba tirgū, sadarbība ar aktīvā darba meklēšanas programmām. Iesaistīt patstāvīgās dzīves vai prasmju un iemaņu attīstības projektos (līdzdalība remonta veikšanai, juridiskās konsultācijas, u.c.);
- izglītības jomā. Iesaistīt izglītojošās, preventīvas grupās vardarbības mazināšanai un pārtraukšanai, "emocionālās inteliģences" pieredžu izglītības grupās skolā. Organizēt apmācību programmu jauniešiem par "pret-mobinga stratēģijām", kad izstrādā un realizē "individuālo atbalsta plānu", realizē sociāli pedagoģiskas programmas un atbalstu skolas vidē;
- atbalsta personu pieejamība skolās (mentori skolā, asistenti ārpus mācību procesa skolā, *Iceheart modelis*) un iekļaušanās profesionālajā izglītībā (var būt no 13 g.v., t.sk. bez obligātās izglītības diploma);
- palīdz īstenot hobijus un/vai atrast tos, piemēram, brīvprātīgo darbs dzīvnieku patversmē vai iesaistīties "jaunsargos".

Šī lauka darbība iekļauj arī atbalsta programmas un pakalpojumus jauniešiem, kuri atbilstoši vecumposmam eksperimentē ar vielu lietošanu, sabiedrības normām, skolas neapmeklēšanu utml. Atbalsts atbilstoši jaunieša vecumposmam, īslaicīgu grūtību pārvarēšana un pieaugšanas atbalsts, t.sk. izglītības iestādes, izglītības atbalsta programmas, jauniešu pozitīvās socializēšanās programmas, pozitīvas uzvedības stimulēšanas programmas, jauniešu centri un to darbība, interešu izglītība, preventīvas programmas un pakalpojumi.

Sociālā darbinieka profesionāla darbība, atbalsts un specifiski pakalpojumi (dzeltenais lauks). Šajā jauniešu tiesību un aizsardzības laukā ietilpst sociālais darbs ar gadījumu, gadījuma vadīšana un psihosociālais darbs, un sociālais darbs ar grupu; sociālie pakalpojumi, patstāvīgās dzīves atbalsta programmas u.c. Šis lauks ir atbalsts sociālā darbinieka klientu mērķa grupai. Tas nenozīmē, ka jaunietis paliek šajā laukā, viņš saņem atbalstu, lai maksimāli ātri atgrieztos

¹⁷⁰ Coles, B., Hutton, S., Bradshaw, J., Craig, G., Godfrey, C. Un Johnson, J. (2002) Literature review of the Costs of Being "Not in Education, Employment or Training" at Age 16-18, London, DfES

zaļajā laukā vai vienlaikus atrodas gan zaļajā, gan dzeltenajā laukā. Tādēļ kā pamata principu esam iezīmējuši, ka efektīvāks darbs ar jauniešu notiek dabīgajā vidē, un aicinājums sociālajiem darbiniekiem strādāt šajā – dabīgajā vidē, kaut paši atrodas dzeltenajā laukā.

Sociālā darbinieka mērķis ir veikt visas darbības, lai jaunieši maksimāli ātri varētu atgriezties 100% dabiskajā vidē un izmantot tajā paredzēto atbalstu jauniešiem, piemēram, iegūt izglītību vai darbu, patstāvīgi dzīvot, apmeklēt jauniešu centru vai interešu izglītības vietas, utml.

Apdraudējuma un augsts riska lauks (sarkanais lauks). Saistīts ar augsta riska un apdraudējuma gadījumiem, kad ir nepieciešami specifiski sociālie, medicīniskie, brīvību ierobežojušie u.c. pakalpojumi. Tas ir multidisciplinārs atbalsts un pakalpojumi. Terapeitiski un specializēti (slēgta tipa, sociālās rehabilitācijas) pakalpojumi. Apdraudējuma gadījumos tiek iesaistīta bērnu tiesību aizsardzība, Valsts policija, prokuratūra un tiesu sistēma, VPD pakalpojumi, ārstniecības iestādes, u.c. Klienta mērķa grupa, kura atbilst sarkanam laukam, varētu būt ar psihiskās veselības traucējumiem (slimību saasinājumiem), dziļi – smagu atkarību, piedzīvotu vardarbību un tās sekām, kas apdraud jauniešu vai apkārtējo vidi, nepieciešamu dzīvību un veselību aizsargājoši pasākumi, iesaistīti smagos noziedzīgos nodarījumos, ar multi- problemātiku, u.c.

Attēls Nr.17 “Atbalsts jauniešiem trīs līmeņos”

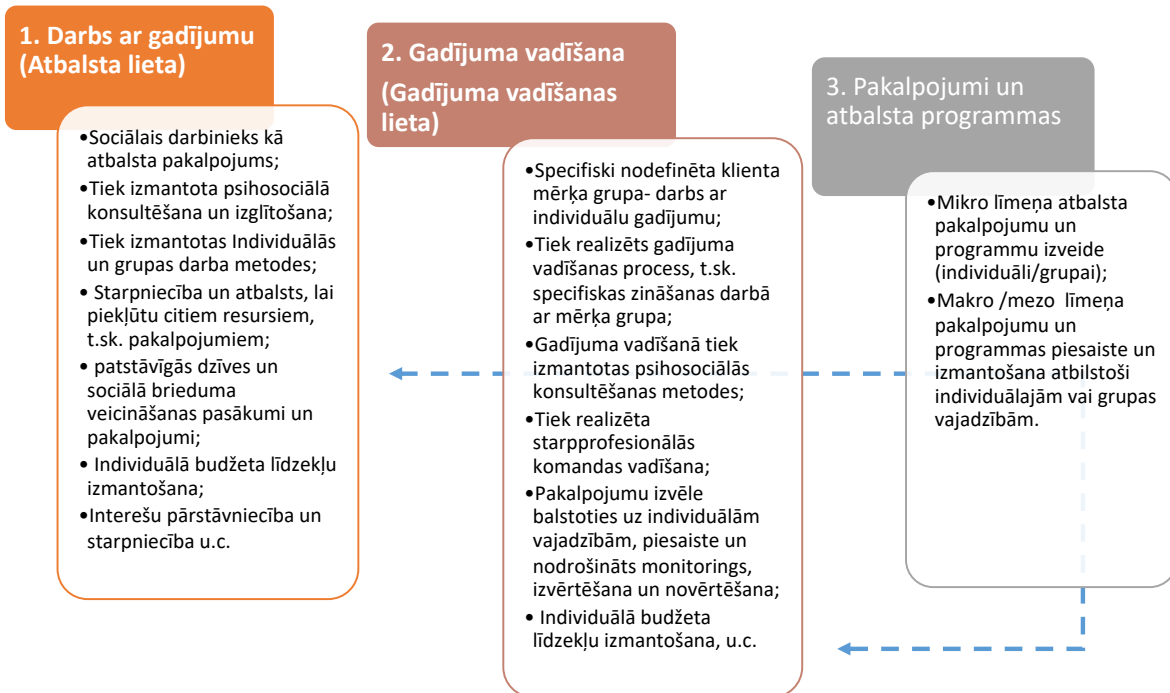
Avots: Jaakkola J., Family and Social Services in Finland Practice of Espoo City, ppt. prezentācija, Espoo, Finland - 19.09.2022.¹⁷¹

Tāpat ir svarīgi atcerēties un ņemt vērā, ka klienta mērķgrupas jauniešiem var būt papildu grūtības, un tad nepieciešama iejaukšanās, jo mērķgrupa nereti ir saistīta arī ar plašākiem sociālā riska kontekstiem, kas var būt arī bīstami, piemēram, mentālās veselības jautājumos, vai paškaitējuma jautājumos utml. Līdz ar to ir būtiski pārzināt, kāds atbalsts jauniešiem ir pieejams atbilstoši problemātikai. Dažkārt sociālais darbinieks, izpildot starpnieka lomu, var būt kā informācijas sniedzējs vai koordinators, lai jaunieši nokļūtu pie atbilstošā atbalsta sniedzēja, piemēram, ārsta vai psihoterapeita. Var izmantot arī citus pakalpojumus, kuriem var būt deleģēta starpniecības funkcija, piemēram, jaunieša mentora vai ielu sociālā darbinieka atbalsta pakalpojums.

Metodikā “sociālais darbs ar jauniešiem” sociālajā dienestā izstrādājam pēc divām pamatmetodēm (sk. attēlu Nr.18 “Divas pamatmetode sociālajā darba ar jauniešiem”), kuras izmanto atkarībā no gadījuma sarežģītības pakāpes un nepieciešamā atbalsta apjoma jauniešiem. Darbs ar gadījumu ir vadošā pamatmetode, ko izmanto praksē un ko nosaka klienta mērķa grupa, attiecību nozīme darbā, tiešs darbs ar klientu, jaunieša dabiskās vides un resursu izmantošana, u.c. pazīmes un kritēriji. Gadījuma vadīšana būs daudz retāks prakses virziens un metodikā neaprašām darbu ar specifiskām mērķa grupām (kā pamata kritēriji gadījuma vadīšanā), piemēram, darbs ar jauniešiem ar garīga rakstura traucējumiem (GRT), darbs ar jauniešiem ar atkarībām, utml.

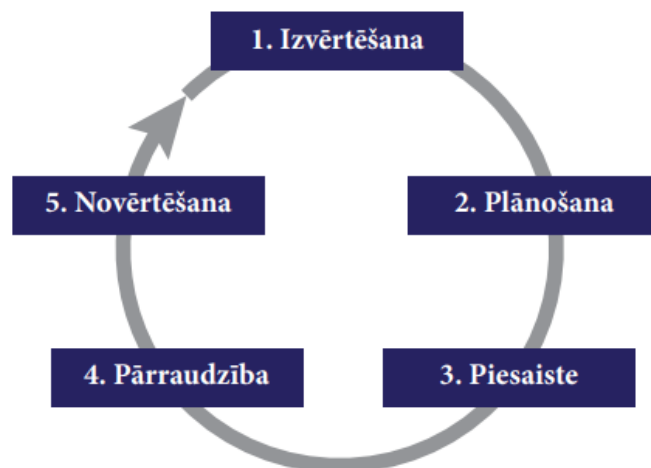
¹⁷¹ Jaakkola J., Family and Social Services in Finland Practice of Espoo City, ppt. prezentācija, Espoo, Finland - 19.09.2022.

Attēls Nr.18 “Divas pamatmetodes sociālajā darba ar jauniešiem”

Attēlā Nr.18 ir redzama 3.sadaļa “Pakalpojumi un atbalsta programmas” – kā resurss un instruments sociālā darbinieka ar jauniešiem praksē: darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanā. Mikro prakses līmenī sociālais darbinieks var izstrādāt atbalsta metodes un pieejas, piemēram, individuālo atbalstu “individuālā atbalsta plāna”¹⁷² ietvaros, kopīgu pārgājienu vai konsultācijas par mērķu un uzdevumu sasniegšanu. Makro un mezo līmeņa pakalpojumi un atbalsta programmas ir sociālā dienesta, pašvaldības vai valsts organizēti un veidoti pakalpojumi, lai atbalstītu mikro līmeņa praksi.

Attēls Nr.19 “Gadījuma vadīšanas posmi”

¹⁷² Individuālais atbalsta plāns ir metode, kura balstīta individuālās konsultācijās, lai palīdzētu jauniešiem pieaugt, risināt individuālos izaicinājumus un sociāli nobriest. Šī plāna pamatā var būt padziļināta izvērtēšana - par grūtībām, jēgu un dzīves mērķiem. Tas var būt process, lai mazinātu pēctraumas sekas (novārtā atstāšanas vai ārpusģimenes aprūpes negatīvās sekas). Individuālam atbalsta plānam nav jādublē “sadarbības plāns”. Tas nav “obligāts” dokuments, bet var palīdzēt fokusēties uz jaunieša individuālajām vajadzībām un izaugsmi.

Gan darbā ar gadījumu, gan gadījuma vadīšanā izmantosim vienotus intervences posmus, kuri pazīstami kā “gadījuma vadīšanas posmi”:

1. Izvērtēšanas posms – kaut arī darbā ar gadījumu tas būs īsāks un reti, kad būs saistīts ar padziļinātu izvērtēšanu.
2. Plānošanas posms, kad veidojas sadarbības plāns vai “individuālais atbalsta plāns”.
3. Pakalpojumu un atbalsta programmu piesaistīšana un nodrošināšana. Darbā ar gadījumu šis posms var nebūt, bet pats sociālais darbinieks var būt kā atbalsta pakalpojums, piemēram, darbā ar “individuālo atbalsta plānu”.
4. Pārraudzība/monitorings pakalpojumu sniegšanas periodā būs saistīts tikai ar gadījuma vadīšanas procesu.
5. Novērtēšana un attiecību noslēgšana ar jauniešu¹⁷³.

Robežas starp posmiem var nebūt skaidri noteiktas, tās bieži nav lineāras, tas nozīmē, ka katrā posmā var atgriezties pie noteiktas gadījuma dinamikas un izmaiņām sociālā darba procesā un klienta dzīvē. Sociālajam darbiniekam jāapzinās, kāds procesa posms norit, kādi ir mērķi viņa darbībai. Katram posmam ir savi mērķi un līdz ar to arī pielietotās metodes var būt atšķirīgas. Daudzu metožu pielietošana var būt atšķirīga atkarībā no tā, kurā posmā un ar kādu mērķi tā tiek izmantota.

Sociālajam darbiniekam ar jauniešiem pēc mērķa grupas izvērtēšanas, problemātikas konteksta un jaunieša problēmsituācijas izvērtēšanas (pēc daudzpakāpju izvērtēšanas modeļa) vai izvērtēšanas laikā, jāpieņem lēmums, kuram prakses virzienam atbilst jauniešu, lai varētu izvēlēties labāko atbalsta vai intervences veidu.

5.1. DARBS AR GADĪJUMU

Darbs ar gadījumu (atbalsta lieta)

Darbs ar gadījumu ir saistīts ar **vispārīgo sociālā darba praksi**. Sociālais darbs ar jauniešiem ir kā konsultatīvs vai psihosociāls atbalsts un interešu pārstāvniecības darbs, piesaistot jauniešiem dabīgās vides resursus un pakalpojumus. Darbinieks ir starpnieks starp dažādām jauniešu vidēm un jauniešu ekoloģiju, iesaista jauniešu (klienta mērķgrupas) atbalsta programmās un sociālajos pakalpojumos.

Darbam ar gadījumu raksturīgās funkcijas:

- ▶ Sociālais darbinieks kā atbalsta pakalpojums. Sniegt attīstošu un virzošu (*uz problēmu risinājumu vērstu*) atbalstu, izmantojot psihosociālās konsultēšanas metodes. Tas var būt atbalsts, izmantojot mentora vai līdzgaitnieku programmas.
- ▶ Sniegt atbalstu, lai spētu patstāvīgi vai ar ģimenes, vai ar citu speciālistu atbalstu risināt problemātiku. Tas var būt atbalsts, lai piekļūtu jauniešu veselības, psiholoģiskā atbalsta u.c. pakalpojumiem. Īpaši svarīgi, ja vecāki nav būtisks resurss, bet jauniešu vēl nespēj pārstāvēt sevi autonomi.
- ▶ Sniegt informāciju un atbalstu informācijas un pakalpojumu pieejamībā. Tas var būt saistīts ar jaunatnes darbu pašvaldībā (kopienā) un jaunatnes izaugsmes programmās, kas pieejams ikvienam jauniešiem, pieeja jauniešu un interešu izglītības centriem.
- ▶ Sniegt psihosociālās konsultācijas, izglītot un veicināt personības izaugsmes laukā (*youth couch* vai *jaunatnes darbā*).

¹⁷³ Ozola, I. (2021). Gadījuma vadīšana. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā.. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>

- ▶ Izmanto individuālās atbalsta un grupas darba metodes, ja attiecināms.
- ▶ Individuālo/grupas “mikro līmeņa” atbalsta programmu realizācija (sk. par 3.sadaļu “Pakalpojumi un atbalsta programmas” nodaļā 6.3.3. “Sociālie un citi pakalpojumi”).
- ▶ Starpniecība un atbalsts piekļūt resursiem un sadarbības partneriem, t.sk. pamatvajadzību nodrošināšanā un saņemt specializētus atbalsta pakalpojumus.
- ▶ Atbalsts dabiskās jauniešu vides resursu izmantošanā un veicināt pozitīvas izmaiņas jauniešu ekoloģijā. Tās var būt atbalsts pieejamībai alternatīviem izglītošanās pakalpojumiem un nodarbinātības programmām.
- ▶ Atbalsts patstāvīgās dzīves uzsākšanai un individuālā budžeta līdzekļu izmantošanai.
- ▶ Individuālā budžeta līdzekļu izmantošana jaunieša atbalstam un pakalpojumiem¹⁷⁴.
- ▶ Interesu pārstāvniecība starpprofesionālā un kopienas resursu izmantošanas kontekstā, u.c. Tā ir klienta mērķa grupas interešu pārstāvniecība un līdzdalība starpprofesionālā darbā, t.sk. sadarbība ar jaunieša dabisko vidi, policiju, Valsts probācijas dienestu u.c. ārpus individuālā gadījuma.

Tā ir palīdzība jauniešiem piekļūt un būt iesaistītiem jaunatnes darbā un palīdzība klientam īstenot “jauniešu tiesības”, t.sk. interešu aizstāvību un pārstāvniecību.

Darbs ar gadījumu paredz vienkāršotu izvērtēšanas, intervences un novērtēšanas procesu ar daudz mazāku dokumentāciju un sociālo un citu pakalpojumu piesaisti. Tas var būt īslaicīgs vai arī ilgāka laika atbalsts, piemēram, palīdzot jauniešiem nokļūt un saņemt jaunieša centra pakalpojumu vai iesaistīt mentora programmā, vai realizēt 12 mēnešu atbalsta programmu jauniešiem pēc ārpusģimenes aprūpes. Tā var būt starpniecība, sākot no, piemēram, vienošanās ar skolu par individuālo atbalsta plānu skolā līdz individuālām psihosociālām konsultācijām pie sociālā darbinieka. Atbalsts tiek sniegt atbilstoši klienta mērķa grupas vajadzībām.

Jaunieša atbalsta lieta sastāvēs no izvērtēšanas daļas, sadarbības plāna, intervences procesā veikto darbību piefiksēšanas un novērtēšanas procesa.

Piemēram, ģimene bijusi ilgstošā nabadzībā, ar ierobežotiem resursiem, varbūt ir “manāms” trūkums jaunieša emocionālā un attīstības atbalstā, un ģimene ir sociālā darba ģimenēm ar bērniem klients. Jauniešiem ģimene ir daļējs resurss un ir nepieciešams sniegt atbalstu iekļauties veselīgā jauniešu vidē, attīstīt sociālo briedumu (patstāvību) un nepieciešams atbalsts nākotnes mērķu izvirzīšanai un sasniegšanai, utml. Šādos gadījumos gadījuma vadīšana paliek sociālā darba ģimenēm ar bērniem laukā, bet sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem ir kā individuāls atbalsts jauniešiem.

Darbs ar gadījumu palīdz rast risinājumus, izmantojot gan klienta dabiskās sistēmas, gan ārējo sociālo darbu kā pakalpojumu, piesaistīt sociālos pakalpojumus, kas vērsti uz jaunieša atbalstu un grūtību pārvarēšanu. Visbiežāk jauniešiem vai jaunieša ģimene pašiem neredz, nespēj un nevar piekļūt labākam risinājumam un nodrošināt pietiekošu atbalstu¹⁷⁵, ja ģimenei vai jauniešiem ir ierobežota resursu pieejamība. Sociālie pakalpojumi, pakalpojumi un atbalsta programmas būs kā resurss darbā ar gadījumu.

¹⁷⁴ Individuālā budžeta līdzekļi ir finanšu līdzekļi, kas paredzēti atbalsta nodrošinājumam (piem. drēbēm, pulcīņiem, pamatvajadzībām, utml.) vai piešķirtu pakalpojumus pēc sociālā darbinieka klienta individuālo vajadzību izvērtējuma un atzinuma.

¹⁷⁵ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pantu (sk. 01.2023.) par ģimenes tiesībām bērna audzināšanā noteikts, ka valsts, pašvaldības un citas institūcijas nodrošina ģimenei atbalstu bērna audzināšanā, t.sk. sociālā darba, sociālās pedagoģijas, sociālos pakalpojumus, izglītības pieejamību, utml.

5.2. GADĪJUMA VADĪŠANA

Gadījuma vadīšana (gadījuma vadišanas lieta)

Gadījuma vadīšana kā pamatmetode, kuras pamatā ir specifiska klienta mērķa grupa ar nepieciešamību intensīvam atbalstam klientam, sociālo pakalpojumu piemērošana (izvērtēšana, balstoties uz individuālām vajadzībām, sociālo pakalpojumu piešķiršana, monitorēšana, novērtēšana), intensīva sadarbība starpprofesionālā komandā, starpinstitucionālā sadarbībā un tās vadīšana, kā arī resursu piesaiste. Gadījuma vadīšanas process sākas ar pamatinformācijas iegūšanu par jauniem, fokusējoties uz problēmas izpēti un resursiem, uz pierādījumiem balstītu un jauniešiem atbilstošu izvērtēšanu un piemērotu pakalpojumu piesaisti. Tā būs paplašināta un padziļināta izvērtēšana, par multiplām problēmām un tās sekām¹⁷⁶.

Gadījuma vadīšana tiek izmantota tad, ja jauniešiem saskaras ar ilgstošām (vairāk nekā pusgadu) multiplām problēmām, nespēju patstāvīgi tās risināt, un ir nepieciešama sociālā darbinieka intervence:

- ▶ vardarbības cikla un seku mazināšanā;
- ▶ atkarības ārstēšanas un seku mazināšanā;
- ▶ jauniešiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem, mentālās veselības ārstēšanas utml. gadījumos;
- ▶ jauniešiem ar multiplām grūtībām, kuras būtiski ietekmē pamatvajadzību, drošības, veselības un attīstības iespējas u.c.

Gadījuma vadīšana pieprasa specifiskas zināšanas par klienta mērķgrupu un darbu ar to. Tā nav tikai sociālo pakalpojumu piešķiršana vai to administrēšana, vai formāla pieeja darbam ar klientu. Tai pašā laikā gadījuma vadīšana nav iedomājama bez sociālo pakalpojumu piesaistes, jo tieši multiplu problēmu risināšanā ir nepieciešami sociālie pakalpojumi, un gadījuma vadītājs ir kā koordinators šo pakalpojumu piesaistei, monitoringam un kvalitātes un efektivitātes izvērtētājs¹⁷⁷. Gadījuma vadīšanā jāparedz un jānodrošina pietiekama elastība un autonomija gadījuma vadītājam, lai izvairītos no universalizētas, pārlietu strukturētas (regulētas) pieejas, kas samazina sociālā darbinieka ar jauniešiem iespēju fokusēties uz klienta individuālajām vajadzībām un sociālo pakalpojumu piemērojamību individuālai situācijai. Tas nozīmē, ka sociālajiem pakalpojumiem jābūt pietiekami elastīgiem, lai gadījuma vadītājs sadarbībā ar jauniem varētu tos piemērot individuālai situācijai (3.sadaļas “Pakalpojumi un atbalsta programmas” pielietošana praksē, papildus lasīt nodaļā 6.3.3. “Sociālie un citi pakalpojumi”).

Gadījuma vadīšana tāpat kā darbs ar gadījumu būs tiešs darbs ar klientu. Atbalsts, palīdzības apjoms un darba intensitāte būs augstāka. Gadījuma vadīšana būs intensīva un parasti prasīs papildu resursus, ne tikai tiešo darbu ar klientu, piemēram:

- nodrošināt jauniešiem patvērumu un jauniešu mājas (īslaicīgi vai ilglaicīgi). Tie var būt terapeitiskie dzīvokļi vai mājas, kurās palīdz tik galā ar sarežģītiem izaicinājumiem, piemēram, pēc vardarbības, vielu lietošanas sekām utml.;
- virkne atbalsta, lai mazinātu nabadzības izraisītās sekas un nodrošinātu pamatvajadzības, tai skaitā drošību. Skatīt pielikumu Nr.10.4 “Sociālais darbs ar jauniešiem: nabadzības risks un tā sekas”;
- psihosociālā darba pakalpojumu vai terapijas¹⁷⁸ pakalpojumu piesaiste. Psihologa vai psihoterapeita pakalpojumu piesaiste utml.;

¹⁷⁶ Izvērsta pamatmetožu salīdzinošā tabula pieejama: Ozola, I. (2021). Sociālā darba ar gadījumu pamatmetožu dalījuma raksturojums. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. 135. – 144. lpp. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>

¹⁷⁷ Turpat.

¹⁷⁸ “Terapijas” ir plaša spektra pakalpojumi, kas var būt līdzvērtīgi psihosociālam darbam un psihosociāliem pakalpojumiem. Tā nav psihoterapija.

- būs iesaistīta multidisciplinārā sadarbība, kura vērsta uz jauniešu vajadzībām, atbalsta sistēmu un atbalstu sociālam briedumam, t.sk. vides un dzīves veida izmaiņas;
- pēc ārpusģimenes aprūpes, ja ir nepieciešams, atbalsts un intervence atbilstoši gadījuma vadīšanas nosacījumiem;
- paškaitējuma un vielu lietošanas mazināšanas programmas un pakalpojumi;
- darbs ar vairākām jauniešu vidēm un ekoloģiju, kas prasīs ne tikai piesaisti šīm vidēm, bet būtiskas izmaiņas, pielāgošanu un alternatīvu meklēšanu, tostarp ģimenē, vienaudžu vidē, izglītības un nodarbinātības vidē, veselības aprūpē, “audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu” programmu un atbalsta programmu laukā, mentorēšanas un asistēšanas laukā utml.

Papildus par darbu ar gadījumu, gadījuma vadīšanu un psihosociālo darbu lasīt:

Ozola I., Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga, 2021 -135. – 144., 357-447., 455-489.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>;

6

Sociālais darbs ar jauniešiem: darba process

Metodikas ietvaros ir izstrādāts vienots strukturēts process darbā ar gadījumu un gadījumu vadīšanā, lai palīdzētu sociāliem darbiniekiem izprast procesa vadību, plānot pielietotās metodes un pieejas. Tas ir mērķtiecīgs process, kur process vienlaikus ir gan virzība, gan atbalsts, gan interence, gan profesionāls darbības rezultāts (sk. attēlu Nr.19 “Gadījuma vadīšanas posmi”). Darba procesu sadalām pa posmiem¹⁷⁹:

1. Izvērtēšanas posms: – izmantojam “daudzpakāpju” izvērtēšanas modeli, kura laikā jau var tikt sniegts atbalsts vispārīgās prakses ietvaros. Tā ir izvērtēšanas procesa vadība. Tas ir profesionāls domāšanas veids: laikā, izvērtēšanas intensitātē (dinamikā) un vērsta uz jaunieša vajadzībām, jaunieša iesaistīšana izvērtēšanas procesā, sadalot to pa vairākām pakāpēm.
2. Plānošanas posms, kura laikā veidojas sadarbības plāns. Sadarbības plāns būs vienošanās ar jauniem par ilgstošāku sadarbību, izvirzot mērķus, uzdevumus, ko jaunieši kopā ar sociālo darbinieku grib (spēj) sasniegt, mainīt, uzlabot (kādas ir iespējas), lai mazinātu problēmu ietekmi uz jaunieša dzīvi un attīstību. Var būt gadījumi, ka vienīgais darbības plāna punkts ir “individuālais atbalsta plāns”, un tad nav nepieciešams sadarbības plāns, bet var izmantot tikai “individuālo atbalsta plānu” kā sadarbības un vienošanās metodi.
3. Sadarbības plāna īstenošana ir saistīta ar “darbu ar gadījumu” – tiešo darbu ar klientu, pakalpojumu un atbalsta programmu piesaisti un realizāciju, darbu ar dabīgo vidi un jaunieša ekoloģiju, sociālo pakalpojumu piesaisti un nodrošināšanu u.c. darbībām.
4. Pārraudzība/Monitorings pakalpojumu sniegšanas periodā būs saistīts tikai ar gadījuma vadīšanas procesu.
5. Novērtēšana un attiecību noslēgšana ar jauniem ir saistīts ar visa sadarbības procesa novērtēšanu, atgriezeniskās saites sniegšanu, vērtības piešķiršanu sadarbībai, procesam un izmaiņām.

¹⁷⁹ Izveidots pēc: Ozola, I. (2021). Gadījuma vadīšana. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>

6.1. IZVĒRTĒŠANA

Izvērtēšana ir nozīmīga sociālā darba daļa, iegūtie dati izvērtēšanas laikā palīdz ievērot principu, ka sociālais darbs un sociālie pakalpojumi tiek īstenoti, balstoties uz klienta individuālajām vajadzībām. Izvērtēšanas posms tiek dalīts vairākās pakāpēs, kuru veikšanai ir atvēlēts noteikts laiks. Tātad tiek ievērots terminēšanas princips, kas nozīmē iezīmētas laika robežas katram posmam, sk. attēlu Nr.20 “Daudzpakāpju izvērtēšana sociālajā darbā ar jauniešiem”.

Izvērtēšana ir dinamisks process, kas uz problēmu balstīto sadarbību virza uz situācijas risināšanu un atbalstu, kā arī uz sadarbības plānu un/vai individuālo atbalsta plānu. Izvērtēšana ir kā “profesionāls instruments”, lai iegūtu objektīvāku, sociālā darba praksē un profesionālajās robežās balstītu priekšstatu par klienta vajadzībām, grūtībām (motivācija, spējas un iespējas) un individuālām attīstības perspektīvām.

Izvērtēšanas rezultātā tiek veidots kopsavilkums/rekomendācijas turpmākai sadarbībai vai ieteikumiem starpinstitucionālam/ starpprofesionālam darbam. Tāpat izvērtēšanas rezultātā var tikt pieņemts lēmums no darba ar gadījumu pāriet pie gadījuma vadīšanas procesa, ko nosaka klienta mērķa grupa. Izvērtēšanas rezultāts ir faktu un informācijas interpretācijas sintēze.

Izvērtēšana sākas, jau saņemot pirmo ziņu par klientu, jo sāk “darboties” interpretācijas par saņemto informāciju un faktiem.

Lai būtu mazāk impulsīvas un neapzinātas rīcības, atkārtoti un pastiprināti ir jāizvērtē **fakti** un **informācija**, lai **interpretācijas** (pieņēmumi) un tālākā izvērtēšana būtu pēc iespējas objektīvāka.

Izvērtēšana var kļūt par resursu klientam:

- apzināties savu situāciju un spēju mācīties par savu dzīvi;
- saredzēt savas grūtības un iespējas, t.sk. resursus un iespējas;
- palīdzēt būt aktīvam (noteicējam) savas dzīves situācijas risināšanai un uzlabošanai.

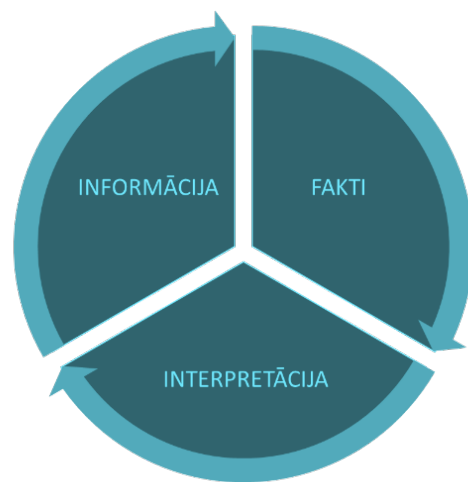
Ārvalstu pieredze rāda, ka veiksmīgs izvērtēšanas process, ja nav citi būtiski iemesli, ir intervence, kuras laikā līdz pat 40% gadījumu situācija būtiski uzlabojas, un dabiskā sistēmā tiek aktivizēti resursi un nav nepieciešama turpmākā sociālā darbinieka intervence. Tas nozīmē, ka izvērtēšanas process ir ne tikai kā izvērtēšana, bet gan atbalsta un intervences pakalpojums vienlaikus.

Izvērtēšanas posma galvenie uzdevumi:

- izvērtēt sociālo situāciju jeb gadījumu atbilstoši sociālā darba prakses modelim;
- iesaistīt jauniešu savas situācijas izvērtēšanā;
- izveidot darba aliansi ar jauniešu (*pretējā gadījuma pakalpojumu piesaistīšana nav lietderīga*);
- paaugstināt jauniešu motivāciju sadarboties;
- sekot jauniešu vajadzībām, spējām un iespējām.

6.1.1. Daudzpakāpju izvērtēšana

Daudzpakāpju izvērtēšana ir strukturēta laikā – pakāpenisks izvērtēšanas process ar sabalansētu metožu un pieeju izmantošanu dažādos izvērtēšanas laika posmos, ar aktīvu klienta un klienta dabīgās vides iesaisti izvērtēšanas procesā. Daudzpakāpju izvērtēšana palīdz darbiniekam diferencēt sociālā darba praksi un sociālās problēmas, kas izvērtējamas īstermiņā un ilgtermiņā, kā arī atbilstoši rīkoties. Daudz-

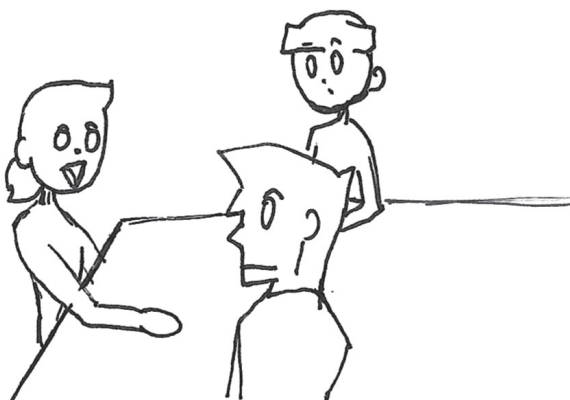

pakāpju izvērtēšana tiek izmantota metodiskajā materiālā sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”. Daudzpakāpju izvērtēšana ir vairāku pakāpju – strukturēta pieeja¹⁸⁰.

1. pakāpe: pirmreizējās informācijas izvērtēšana – līdz piecām darba dienām. Šajā, kā arī nākošā posmā pēc pazīmēm ir būtiski konstatēt, vai jauniešs atbilst klienta mērķgrupai, vai nav krīžu situācijas, apdraudējuma, nepieciešamības pēc pamatvajadzībām utml. Tas ietekmē darbu ar gadījumu un turpmākās intervences procesu.

Jau šajā pakāpē vai arī nākošajā pēc pazīmēm varētu tikt pieņemts lēmums sociālo darbu ar jauniešiem virzīt pēc gadījuma vadīšanas principiem.

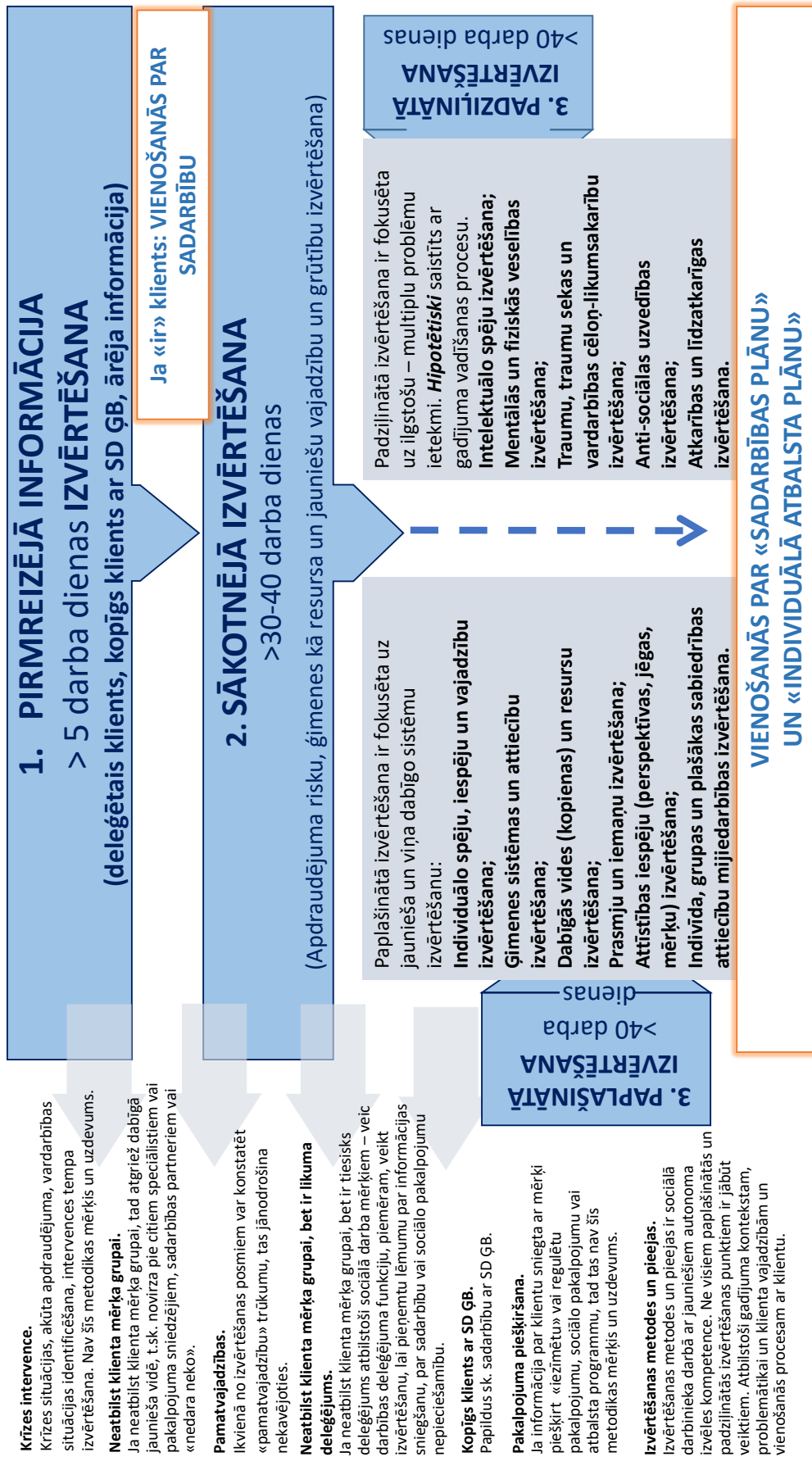
2. pakāpe: sākas ar vienošanos par sadarbību, tālāko izvērtēšanas pakāpju pielietošanu, tas būtu: sākotnējā izvērtēšana – līdz četrdesmit darba dienām. Sākotnējā izvērtēšanā ir trīs būtiskākie izvērtēšanas virzieni: apdraudējuma un augsta riska izvērtējums, ģimenes un dabīgās jaunieša vides izvērtējums, jaunieša sākotnējais vajadzību un grūtību izvērtējums. Darbā ar gadījumu bieži šis līmenis būs pietiekošs, lai sniegtu atbalstu vai iekļautu jaunieša dabīgās vides atbalsta programmas. Taču šajā pakāpē parādīsies individuālo spēju grūtības, traumu sekas izraisītas grūtības vai ģimenes un dabīgās vides lauka grūtības – sociālais darbinieks pieņem lēmumu virzīties uz nākošo izvērtēšanas pakāpi.

3. pakāpe: ir sadalīta divās paralēlās izvērtēšanas pakāpēs – līdz četrdesmit darba dienām:
 - 3.1. paplašinātā izvērtēšana: būs saistīta ar jaunieša un viņa dabīgās vides resursu izpēti, t.sk. jaunieša vērtību, jēgas un motivācijas izpēti, viņa vides izpēti jauniešu vidū, dabīgās vides resursu izpēti un iespējamo piemērošanu jaunieša situācijai, atbalstam un problēmu risināšanai;
 - 3.2. padziļinātā izvērtēšana: būs saistīta ar izvērtēšanas pakāpi vai klienta mērķgrupas atbilstību gadījuma vadīšanai un, ja “jā”, tad kādi būtu specifiski sociālie pakalpojumi, kas būtu vērsi uz klienta mērķgrupas problēmu mazināšanu, t.sk. mentālās veselības, atkarību, vardarbības, u.c. sekas mazināšanu.

Izvērtēšanas process beidzas ar izvērtēšanas kopsavilkumu un sadarbības plāna vai individuālo atbalsta plāna izstrādāšanu.

¹⁸⁰ “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem””, Labklājības ministrija, 2020 – 86-120.lpp.

Avots: izveidots pēc “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem””, Labklājības ministrija, 2020 – 91.lpp.

Daudzpakāpju izvērtēšanas principi, kas pielietojami visu laiku darbā ar gadījumu.

1. Ievērot **vērtības un principus** sociālajā darbā ar jauniem un veiksmīgu attiecību veidošanas principus, tostarp saglabāt jaunieša līdzdalību un ietekmi uz visiem izvērtēšanas procesiem vai informēt jauniem (*informēt un noskaidrot jaunieša viedokli*) par izvērtēšanu, ko veic sociālais darbinieks bez jaunieša klātesamības.
2. **Nodalīt vecumposmam** un sociālam briedumam **atbilstošu dzīvesveidu** no apdraudējuma un augstiem riskiem.
3. Nodrošināt **ierobežotu datu uzkrāšanu un maksimāli ātru dzēšanu** par jauniem, t.sk. saglabāt augsta līmeņa konfidencialitāti pret jaunieša ģimeni, starpprofesionālās komandas partneriem, jaunieša dabīgo vidi, ja tas ir attiecināms.
4. Ievērot jaunieša **individuālās attīstības un izaugsmes perspektīvas**, sabalansējot ar sociālās vides situāciju un atbalstot resursu izmantošanu jaunieša dabīgajā vidē.
5. Ievērot **starpniecības un interešu aizstāvības** principus, t.sk. neveikt darbības, kas var pasliktināt jaunieša situāciju.
6. Ievērot **balansu starp jaunieša grūtībām, iespējām un resursiem**, t.sk. atbalstīt jaunieša dabīgu vēlmi būt starp draugiem, savā dabīgā vidē, subkulturā un dzīves veidā, atspoguļojot cēloniskās likumsakarības.
7. **Soli pa solim!** – pakāpeniska izvērtēšanas paplašināšana un padziļināšana no “šeit un tagad” perspektīvas. Izvērtēšanas paplašināšanai ir jānotiek pakāpeniski, ņemot vērā esošo situāciju. Arī tad, ja no pirmreizējās informācijas šķiet, ka viss ir skaidrs. Pakāpeniskuma princips sociālajam darbiniekam dod iespējas veidot **darbības aliansi ar klientu**.
8. **Kritiskās un reflektīvās domāšanas** apzināta izmantošana izvērtēšanā – svarīga sociālā darbinieka prasme ir analizēt faktus, informāciju un interpretēt tos, veikt pieņēmumus, kā arī spēt diferencēt objektīvos un subjektīvos, individuālos un vides apstākļus.
9. **Divas darbības, viens ieraksts** – kritiski pieiet ierakstu veidošanai, fiksēt nepieciešamos faktus un pārbaudītu informāciju, fokusēties uz jau izvērtēšanas kopsakarību, pieņēmumu un secinājumu pierakstīšanas, nevis uz visas pieejamās, neizanalizētās informācijas fiksēšanu.
10. **Starpdisciplināra pieeja** – gadījuma vadīšanā izvērtēšanā piesaista citus speciālistus, koordinē viņu darbību un apkopo viedokļus.
11. Pievērst uzmanību, vai izvērtēšanas procesā jauniem nav nepieciešama tūlītēja **praktiska palīdzība**.
12. Ja nav krīzes, **nesteigties!** – sociālā darbinieka darbības tempam būtu jābūt atkarīgam no sociālā darba procesa un klienta vajadzībām¹⁸¹.

Izvērtēšanas posmā tāpat kā ikvienā citā darba procesā sociālajam darbiniekam vienlaikus ir jāfokussējas uz vairākiem uzdevumiem, tas būtu:

- ▶ veidot sadarbības attiecības ar jauniem;
- ▶ identificēt nepieciešamību pēc praktiskas un tūlītējas palīdzības;
- ▶ identificēt akūtas apdraudējuma pazīmes;
- ▶ izvērtēt, vai tas būs darbs ar gadījumu, gadījuma vadīšana vai informācijas sniegšana un novirzīšana jaunieša dabiskajā vidē vai pie citiem kolēģiem;

¹⁸¹ Daudzpakāpju izvērtēšanas principi izveidoti pēc “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem””, Labklājības ministrija, 2020 – 86-87.lpp.

- ▶ izvērtēt un izprast jaunieša sociālo situāciju un izprast, vai “jaunietis” ir kā *potenciāls autonomis* klients vai ģimenes ar bērniem gadījuma daļa, veicot daudzpakāpju izvērtēšanu, pielietojot atbilstošas sociālā darba izvērtēšanas metodes;
- ▶ piefiksēt un analizēt izvērtēšanas procesu un rezultātus.

6.1.2. Pirmreizējās informācijas izvērtēšana

“Daudzpakāpju izvērtēšanas” process sākas ar pirmreizējās informācijas saņemšanu par jauniem (sk. attēls Nr. 20 “Daudzpakāpju izvērtēšana sociālajā darbā ar jauniešiem sociālajā dienestā”).

Ja pirmreizējā informācija nav saistīta ar apdraudējuma situāciju, kad jārikojas operatīvi, tad izvērtēšanai ir atvēlētas vismaz 5 darba dienas, lai noskaidrotu, vai atbilst mērķgrupas kritērijiem.

Katrs sociālais dienests var noteikt atšķirīgus veidus, kurš veic pirmreizējo izvērtēšanu, tam par pamatu var būt vairāki kritēriji:

- ▶ Kāda ir **līdzšinējā sadarbība** ar klientu un/vai klienta ģimeni. Vai ir iepriekšējā vēsture, vai klients sociālā darbā ar jauniešiem nonāk no sociālā darba ģimenēm ar bērniem vai no ārpusģimenes aprūpes, sociālās palīdzības vai sociālā pakalpojuma lauka?
- ▶ Kurš ir **pirmreizējās informācijas sniedzējs**: policija, skola, bāriņtiesa, ģimene, anonīms, pats jaunietis, cits sociālais darbinieks sociālajā dienestā u.c.?
- ▶ Kas ir **pirmreizējās informācijas saturs**: krīze, vardarbība, atkarības, skolas neapmeklējums, nabadzība, veselības traucējumi utml.?

Pirmreizējo informāciju par jauniem varam saņemt rakstiski, telefoniski, no kolēģa, tikpat labi jaunietis vai jaunieša ģimene var vērsties paši, oficiāli vai anonīmi. Ceļi ir ļoti dažādi, kā jaunietis nonāk pie sociālā darbinieka. Pirmreizējā informācijas izvērtēšanā jānoskaidro, vai klients atbilst klienta mērķgrupai (piecās darba dienās) un tiek veiktas trīs pamata darbības:

1. Vai gadījums ir “krīze”, apdraudējuma vai augsta riska situācija? Ja “jā”, tad tiek izmantotas citas intervences metodes un pieejas ārpus šīs metodikas.
2. Tikšanās ar informācijas sniedzēju, ja iespējams, lai precizētu informācijas sniegšanas iemeslu, bažas par jauniem, gaidas no sociālā darbinieka u.c. būtisku informāciju. Ja informācijas sniedzējs ir policija, bāriņtiesa (Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija), Valsts probācijas dienests vai ārstniecības iestāde, datus var pārbaudīt datu reģistros.
3. Pirmreizējā tikšanās ar jauniem un/vai jaunieša ģimeni, vēlams, jauniešiem drošā un atbalstošā vidē.

Ja pirmreizējās informācijas sniedzēji ir institūcijas, kuras deleģē vai lūdz izvērtēt jaunieša piederību klienta mērķgrupai, tad pirmreizējā izvērtēšanā sociālais darbinieks papildus uzmanību pievērš un noskaidro:

1. Pēc krīzes situācijas, apdraudējuma vai augsta riska izvērtējuma tāpat kā citos gadījumos.
2. Kāds ir deleģējums, vai tas ir noteikts normatīvajos aktos un kāds ir deleģējuma mērķis, uzdevumi, process, laiks un darba metodika. Ja sadarbība ar deleģētāju ir regulāra, ir būtiski saskaņot, kā deleģējums nonāk, tostarp:
 - kā informācija tiek sniegta: sadarbības komandā, divpusējā tikšanās reizē, rakstiski, telefoniski, utml.;
 - kas ir sākotnējā informācija par jauniem;
 - kādēļ ir pieņemts lēmums deleģēt jauniem sociālajam darbiniekam: krīze, apdraudējums, riski, u.c.;
 - kāds ir deleģējuma mērķis un sagaidāmās darbības (metodes, pieejas, rezultāts) no sociālā darbinieka;

- kāda izpēte jau ir veikta, t.sk. no datu bāzēm, tikšanās reizēm, intervences – līdzšinējās sadarbības, novērojumiem, utml.;
 - kādā formā un laikā sagaida atbildi, ja attiecināms un piemērojams sociālā darba praksei?
3. Vai pirmreizējā informācijā minētais atbilst klientu mērķgrupai sociālā dienesta sociālajam darbiniekam darbā ar jauniešiem?
4. Turpmāk tiek veiktas tās pašas darbības, kā ikvienā citā gadījumā.

Pirmreizējā tikšanās reizē ar jauniem ir ļoti būtisks attiecību uzsākšanas un atbalstošas komunikācijas (*uzticēšanās*) sākums (sk. nodaļu 4.2. "Attiecību veidošana ar jauniem").

Pirmā tikšanās ar jauniem ietver uzdevumus:

- ▶ Pārrunāt tikšanās iemeslu.
- ▶ Konfidencialitātes izskaidrošanu un datu bāžu izmantošanu.
- ▶ Izskaidrot pirmreizējās izvērtēšanas procesu un kas būs tālāk, ja nolems (vai ir skaidri indikatori, ka būs jāturpina) turpināt veidot sadarbību un izvērtēšanu.
- ▶ Uzsākt izskaidrot sociālā darbinieka lomu.
- ▶ Uzsākt ievākt pirmreizējo informāciju no kritēriju pazīmēm par klienta mērķgrupu.

Pastāv iespēja, ka pēc pirmreizējās informācijas ievākšanas sociālais darbinieks konstatē, ka jauniešiem nav klienta mērķgrupa. Darbs ar gadījumu var beigties neuzsākoties vai tiek novirzīts pie cita kolēģa, cita sadarbības partnera, utml.

Ja jauniešiem atbilst klienta mērķgrupai vai ir neskaidra informācija un ir nepieciešams turpināt izvērtēšanu, sociālais darbinieks pāriet pie "sākotnējās izvērtēšanas" posma. Šis posms sākas ar vienošanos par sadarbību.

Ja pirmreizējais informācijas sniedzējs ir sociālais darbinieks darbā ģimenēm ar bērniem, gadījumos, kad ar ģimeni un jauniem ir jau iepriekš strādāts, tad būs divas pamatdarbības:

- 1) tikšanās ar sociālo darbinieku darbā ģimenēm ar bērniem, kur pārrunātu esošo situāciju un lēmumu, kādēļ jauniešiem tiek izcelts no ģimenes sistēmas. Tas nozīmē, ka ir jau bijis izvērtēšanas vai novērtēšanas process un ir pieņemts "hipotētisks" lēmums, ka jauniešiem vajag atsevišķu sociālo darbinieku. Pārrunājami jautājumi ir:
 - bažas (problēmas grūtības, izaicinājumi) par jauniem, gaidas no sociālā darbinieka darbā ar jauniešiem. Ja sociālais darbinieks ģimenēm ar bērniem ir būtisks atbalsts un uzticamības persona jauniešiem, vai tas būtu labākais – "mainīt" sociālo darbinieku;
 - ja gadījuma vadītājs paliek sociālais darbinieks ģimenēm ar bērniem, tad sociālais darbinieks ar jauniešiem var strādāt vispārīgās prakses ietvaros. Jautājums, vai ir nepieciešama "gadījuma vadīšana" jauniešiem;
 - kādi ir lojalitātes un interešu konflikti, no kuriem vajadzētu izvairīties;
 - kā varētu izskatīties turpmākā sadarbība, lomas, robežas, komandas darbs, intensitāte, atbildības utml.;
 - kad un kā varētu notikt kopīga tikšanās ar ģimeni, jauniem, sociālo darbinieku ģimenēm ar bērniem un sociālo darbinieku ar jauniešiem;
- 2) tikšanās ir kopā ar ģimeni (ja attiecināms), jauniem un abiem sociālajiem darbiniekiem.

Šie ir gadījumi, kad veidojas komanda sociālā dienesta ietvaros un ģimenei ir divi vai vairāki sociālie darbinieki, kuri specializējušies darbā ar atšķirīgām klienta mērķgrupām. Ja gadījumā vadītājs paliek sociālais darbinieks ģimenēm ar bērniem, tad sociālais darbinieks ar jauniešiem ir kā atbalsta pakalpojums – resurss jauniešiem, bet sociālos un atbalsta pakalpojumus piešķir ģimenes gadījuma vadītājs, ja par to ir vienojušies.

Pirmreizējā izvērtēšana ir ātra reakcija un ir nepieciešamas metodes, kas palīdz noorientēties klienta mērķgrupā un krīzes, apdraudējuma un augsta riska laukā. Attēls Nr. 21 ir kā palīgmateriāls – domāšanas karte gan sociālajam darbiniekam, gan starpprofesionālajai komandai, gan darbā ar jauniem un viņu ģimeni, palīdzot identificēt, kurā no grūtību laukiem atrodas jaunieši un viņu ģimene, t.sk. no problēmu apzināšanās, gatavības tās risināt un pieejamiem resursiem dabīgajā vidē.

Attēls Nr.21 “Pirmreizējā informācijas izvērtēšana: atbilstība augstam riskam”

- 3 plusi nozīmē – augsti resursi un spēja pašiem tikt galā ar situāciju (1.punkts);
- 3 mīnusi nozīmē – augsta riska jaunieši (2.punkts)
- 2 plusi nozīmē – ir iekšējie resursi jauniešiem un ģimenei, bet ir nepieciešams informatīvs vai izglītojošs atbalsts, vai pieeja papildus ārējiem resursiem (3.punkts);
- 2 mīnusi nozīmē – joprojām ir augsts risks, bet ir laba virzība, vajag papildu resursus, lai uzrunātu un uzsāktu produktīvu sadarbību ar jauniem (4.punkts);
- 1 mīnuss nozīmē – jaunieši ir pats resurss un jāstiprina viņu patstāvība un autonomija ārpus ģimenes – jāpalīdz veselīgi pieaugt (5.punkts);
- Trīs izsaukuma zīmes nozīmē – gadījumā ir daudz nezināmie, it kā pozitīvi atvērts, gatavs izmaiņām, bet izmaiņas nenotiek (6.punkts).

Gadījumos, ja jaunieši neatbilst klienta mērķgrupai, bet ir nepieciešams atbalsts atbilstoši citām “jaunatnes politikām”, sociālais darbinieks var piedāvāt informāciju, “savest” kopā ar citu institūciju vai organizāciju kolēģiem, vai piedāvāt vienreizēju tikšanos par informatīva atbalsta sniegšanu.

Ja pirmreizējā izvērtēšanā visbiežāk no neformālā informācijas sniedzēja avota netiek konstatēts, ka atbilst mērķgrupai, tad netiek virzīts uz nākamo posmu. Ziņojums var tikt piefiksēts pirmreizējās informācijas žurnālā, t.sk. kā anonīms ieraksts, piemēram, par puisi – 14 gadi, aizdomas par novārtā atstāšanu, neminot klienta precīzus datus. Šāds ieraksts var palīdzēt apkopot statistiku un atspoguļot sociālā darbinieka veiktos darba pienākumus.

6.1.3. Pamatvajadzību un apdraudējuma izvērtēšana

Kā minēts iepriekš, pirmreizējās informācijas izvērtēšanas neatņemama sastāvdaļa ir krīzes un apdraudējuma situācijas identificēšana¹⁸², kas ietver:

- 1. Krīzes situācijas identificēšanu.** Krīze ir stāvoklis pēc traumatiskā notikuma (ārkārtas situācija, tuva cilvēka nāve vai pašnāvība, pēkšņa invaliditāte, smagas slimības diagnozes uzstādīšana, izmaiņas nozīmīgās attiecībās, šķiršanās u.c.), kad cilvēks pats nespēj saskatīt, kas viņam varētu palīdzēt, jo tās lietas, kas palīdzējušas citos smagos brīžos, šoreiz vairs nedarbojas¹⁸³. Krīzes stāvokli padziļina trīs savstarpēji saistīti faktori:
 - bīstams notikums un apstākļi, t.sk. nepārvarami un cilvēkam vienpersoniski grūti ietekmējami;
 - apdraudējums dzīvībai, attīstībai un ierastai dzīvei;
 - nespēja pārvarēt radušos situāciju ar saviem resursiem;
 - ir neieciešama ārēja, tūlītēja palīdzība¹⁸⁴.
- 2. Akūta stresa reakciju identificēšanu.** Akūtu stresu izraisa situācijas, kuras cilvēks nespēj ietekmēt un kas apdraud viņa labklājību vai eksistenci. Tā ir reakcija uz apdraudējumu. Akūts stress (*stresors*) izraisa īstermiņa stresa reakcijas – ātra atbilde uz bailēm, apdraudējumu, nespēju paredzēt un kontrolēt situāciju, uz bezspēcību un nolemtību¹⁸⁵. Viena epizode no akūta stresa parasti nerada problēmas veselīgiem cilvēkiem. Tomēr smags – ilgstošs, akūts stress var izraisīt garīgās veselības problēmas, piemēram, pēctraumas stresa sindromu un pat fiziskas saslimšanas, piemēram, sirdslēkmi¹⁸⁶. Akūta stresa situācija var būt saistīta ar grūtībām adaptēties kādā situācijā, piemērojoties jūtāmām pārmaiņām dzīvē vai psihotraumējošiem dzīves notikumiem. Jauniešu vecumā tās visbiežāk ir pārmaiņas ģimenē (šķiršanās, brāļu/ māsu piedzimšana, tuvinieka slimība/ nāve utt.), izņemšana no ģimenes, skolas maiņa, nonākšana policijas un soda laukā, u.c.
- 3. Apdraudējumu identificēšanu.** Apdraudējums ir saistīts ar dzīvības un veselības būtisku kaitējumu. Tie ir augsta riska faktori (sk. augsta riska jaunieši), kuri ir novērojami darbībā. Tas var būt vides, vielu lietošanas, vardarbības un izmantošanas apdraudējums u.c.¹⁸⁷. Apdraudējums var būt ilgstoša darbība vai bezdarbība. Sociālā darbā ar jauniešiem kā augsts risks un apdraudējums jaunieša attīstībai var būt: bērnu tiesību pārkāpumi, uzturēšanās augsta riska vidē, veselīgu pieaugušo ilgstošā atbalsta trūkums un atbalsta sistēmas neesamība, iesaistīšanās vardarbīgās attiecībās, cilvēktirdzniecība un seksuālā ekspluatācija, psihiskas un citas veselības problēmas, ilgstoša un pārmērīga vielu lietošana, iesaistīšanās kriminālnoziedzīgās darbībās u.c.

Nākošais izvērtēšanas kritērijs ir nepieciešamība pēc pamatvajadzību nodrošināšanas un pieejamības. Pamatvajadzību uzskaitījums: pēc drošas vides, aizsardzības, ēdiena, mājvietas, atpūtas, miega un aprūpes (higiēnas, veselības aprūpes, u.c.), apģērba.

¹⁸² Papildus lasīt: Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 98-108.lpp.

¹⁸³ <https://www.vsc.iem.gov.lv/lv/media/373/download>

¹⁸⁴ Rapoport, L. (1967). Crises-Oriented Short-Term Casework. *Social Service Review*, 41(1), 31–43. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/30020306>

¹⁸⁵ Lazarus, R., & Folkman, S., *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer -1984

¹⁸⁶ Тейлор Шелли, Пипло Летиция, Сирс Дэвид — “Социальная психология” <https://klex.ru/kz3>

¹⁸⁷ <https://www.vugd.gov.lv/lv/media/340/download>.

Tabula Nr. 4 “Pamatvajadzību iedalījums”¹⁸⁸

Fiziskās vajadzības	Vajadzība pēc drošības
<ul style="list-style-type: none"> • ēdiens, dzēriens • siltums, apģērbs • pajumte, miegs • atpūta, fiziskā aktivitāte, • higiēna 	<ul style="list-style-type: none"> • droša dzīves vide (mājoklis, sadzīve) • drošas attiecības • droša apkārtējā vide • aizsardzība apdraudējuma situācijā • drošība kopienā
<p>Stabils emocionālais un fiziskais kontakts, piesaiste vismaz vienam cilvēkam. Tas ir atbalsts un sapratne – pieņemšana.</p>	<p>Jebkāda veida vardarbība ietekmē ne tikai objektīvo drošību un drošības sajūtu, bet arī subjektīvo bāzes drošības sajūtu, lai gan apdraudējuma situācija ir beigusies. Nedrošības sajūta un trauksme pēc vardarbības situācijas var pavadīt cilvēku vēl ilgu laiku (pēctraumas stresa sindroms) un ietekmēt personības attīstību.</p>

4. **“Ziņojums par apdraudējuma situāciju”.** Sociālo darbinieku praksē nereti nākas būt lieciniekiem apdraudējuma un krīzes situācijām. Šādās situācijās sociālie darbinieki piesaista policiju, BT un paši rīkojas profesionālās kompetences ietvaros. Ja sociālais darbinieks ir liecinieks vai primārais informācijas ieguvējs no jaunieša vai viņa ģimenes, tad, ja ir iespējams, aizpilda “ziņojumu par apdraudējumu”. Ziņojums par apdraudējumu var būt arī kā ārējais motivators, ko var izmantot turpmākā darbā ar jauniešu, piemēram, pārrunājot alkohola lietošanas vai noziedzīga nodarījuma dinamiku vai notikumu. Ja apdraudējuma gadījums ir saistīts ar to, ka par šo situāciju jāinformē ģimene (ārpusģimenes aprūpes pakalpojums), jauniešu atbalsta mājas, policija, bāriņtiesa, ārstniecības iestāde, sociālās rehabilitācijas vai krīzes centri, vai valsts probācijas dienests, tad būtiski iekļaut informāciju, kas var noderēt sadarbības partneriem. Par šo jāvienojas starpprofesionālās darba grupās.

Metodiskā materiālā (pielikumā) sekojošas metodes un veidlapas:

1. Metode: Riska faktoru novērošana jauniešiem.
2. Metode: Starpprofesionālās komandas tikšanās “Risku un apdraudējumu izvērtējama instruments” individuālajam gadījumam.
3. Veidlapa: Praktiskas palīdzības nepieciešamība.

6.1.4. Vienošanās par sadarbību

“Vienošanās par sadarbību” top pēc pirmreizējās informācijas izvērtēšanas, kad tiek pieņemts lēmums uzsākt “sākotnējo izvērtēšanu”. “Vienošanās par sadarbību” ir būtisks alianses, attiecību stiprināšanas un jaunieša pašnoteikšanās metode visu sadarbības laiku¹⁸⁹. Pielikumā, Nr. 2.1 veidlapa “Vienošanās par sadarbību”. Vienošanās pēc savas būtības paaugstina jaunieša drošības sajūtu un rada aizsargātu telpu, tā paredz gan konfidencialitātes, gan saskaņošanas, gan datu izmantošanas kritēriju ievērošanu.

Vienošanās procesā jāievēro sekojošus principus:

- sadarbības veidošanā abas puses ir attiecībās vienlīdzīgas;
- jauniešiem ir pašnoteikšanās iespējas, tai skaitā iespējas nepieņemt darbinieka ierosinājumus;
- tiek ievērotas sociālā darba vērtības un ētiskie principi.

Vienošanās procesā tiek veidotas attiecības ar jauniešu. Attiecību izšķirošā nozīme sociālajā darbā ar gadījumu ir tikusi uzsvēta jau no sociālā darba pirmsākumiem. Attiecības ir viena no sociālā darba vērtībām. Sadarbības attiecību veidošana ir sociālā darbinieka uzdevums, un tas ir pakāpenisks, dinamisks

¹⁸⁸ Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 117.lpp.

¹⁸⁹ Turpat, 109-110.lpp.

process, ko ietekmē dažādi apstākļi. Turpmāk minēti daži piemēri, kas raksturo attiecību ietekmējošos faktorus starp sociālo darbinieku un jauniešu jau no pašas pirmās tikšanās reizes:

- sākotnējā situācija un konteksts, kādā jauniešu ir nonācis sociālā darbinieka redzeslokā;
- sociālā darbinieka un jauniešu priekšstati, gaidas par palīdzību var būt atšķirīgi. Sociālais darbinieks var uzskatīt, ka ir nepieciešama palīdzība atkarības problēmu risināšanā, bet jauniešu sociālā darbinieka interesi var uztvert kā moralizēšanu;
- sociālā darbinieka izpratne par savu lomu un jauniešu priekšstati par klienta lomu var būt atšķirīgi;
- jauniešu krīzes situācijā un attiecībās ar “varas” (institūciju) pārstāvjiem uzvedas atšķirīgi kā ikdienā savā dabiskajā vidē;
- katram no ģimenes locekļiem var būt atšķirīga motivācija sadarboties. Vecāks var uzskatīt, ka sociālajam darbiniekam jātiek galā ar jauniešu, kurš ir “grūtība”;
- iepriekšējā pieredze (vai jauniešiem svarīgu cilvēku līdzšinējā pieredze), sadarbojoties ar sociālo dienestu var būt gan pozitīva, gan negatīva.

Veiksmīgu attiecību veidošanas nosacījums ir, ka sociālais darbinieks apzinās savas lomas un to profesionālo realizāciju attiecībā uz klientu. Klients piedzīvo drošas, pieņemamas un atklātas attiecības, kā arī izprot sadarbības nozīmi. Kā viens no būtiskākajiem aspektiem, kas atspoguļo labvēlīgu attiecību veidošanu, ir, ka klients izjūt pozitīvu pievienoto vērtību sadarbībā, pretēji bailēm un nosodījumam. Tādēļ viens no sākotnējiem sadarbības uzdevumiem ir piedzīvot abpusēju veiksmi kādas būtiskas grūtības risināšanā īsā laika periodā.

Vienošanās par sadarbību tiek veidota rakstiski, kurā iekļauj:

1. Sadarbību uz visu darbu ar gadījumu vai gadījuma vadīšanas procesu, tai skaitā izvērtēšanu, sadarbības plāna izstrādi, intervenci un novērtēšanas procesu.
2. Tiek noteikti attiecību, lomu un sadarbības veidi darba un ārpusdarba laika, t.sk. rīcību krīzes, apdraudējuma vai augsta riska situācijās.
3. Tiek pārrunāta sadarbības attiecības (alianse) ar klientu un tās nozīme, tas būtu, ka klientam palīdz izprast, ka sadarbība gadījuma vadīšanas procesā ir atbalstoša un palīdzoša forma.
4. Skaidrojums par vienošanās noslēgšanu, ka tas ir psihoemocionāls un tiesisks mandāts uzsākt darbu ar gadījumu.
5. Ja sociālajam darbiniekam ir deleģējums strādāt ar jauniešu, tad arī vienošanās paredz to, ka tā nav vienmēr brīvprātīga vienošanās, bet saistīta ar noteiktiem notikumiem un apstākļiem: *deleģējumu*.

“Vienošanās par sadarbību” apkopo to, ko sociālais darbinieks ar klientu ir pārrunājis un par ko vienojies pirmajā tikšanās reizē. Dažkārt var būt, ka, lai vienotos par sadarbību, ir nepieciešamas **vairākas tikšanās reizes**.

Kopumā sociālā darba praksē vienošanās ar klientu **var būt rakstiska un var būt mutiska**. Vienošanās kā rakstisks dokuments ir mutiskas vienošanās rezultāts, kas var būt nepieciešams darbam, lai atspoguļotu savu darbību, lai atspoguļotu “realitāti” klientiem ar zemu sadarbības motivāciju, deleģētiem klientiem un klientiem ar izteiktiem aizsardzības mehānismiem (piem., izstumšanas, aizmiršanas gadījumā: “*Mēs par to neesam vienojušies. Es neko tādu neteicu!*”). Vienošanās kā rakstisks dokuments bieži ir nepieciešams institucionālā un normatīvā kontekstā. Rakstiskas vienošanās parasti tiek apliecinātas ar dalībnieku parakstiem¹⁹⁰.

Papildus lasīt:

Vienošanās ar klientu par sadarbību. Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 109-112.lpp.

¹⁹⁰ Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 110-111.lpp.

6.1.5. Situācijas, kad jauniešis atsakās slēgt vienošanos par sadarbību

Situācijas, kad sociālā darba praksē jauniešis atsakās slēgt vienošanos par sadarbību, nav retums. Šādās situācijās sociālie darbinieki bieži uzņemas atbildību uz sevi, turpinot darbu ar jauniešu pat arī tad, ja jauniešis nevēlas sadarboties, sevišķi gadījumos, kad:

- ▶ ir bijis tiesisks deleģējums;
- ▶ jauniešis ir apdraudējuma un augsta riska zonā;
- ▶ jauniešis atbilst klienta mērķgrupai;
- ▶ ir starpprofesionālā vienošanās (sociālā darbinieks ir piekritis), ka jauniešis ir potenciālā klienta mērķgrupa un ir nepieciešams sociālā darbinieka atbalsts.

Turpmāk minēti daži skatījumi, kas var būt noderīgi sociālajam darbiniekam par vienošanās sadarbības iemesliem un iespējām:

1. Ja klients nonācis ar deleģējumu, tad palīdzēt klientam izprast, izskaidrot un atrast kopīgo ieguvumu no vienošanās procesa un sadarbības.
2. Varbūt jaunieša izvairīgums meklējams apjukumā, bailēs, nedrošībā, utml. Sociālajam darbiniekam būtiski uzrunāt šīs jūtas un sajūtas, mēģināt atklāt ieguvumus no sadarbības un pārrunāt, ko varētu darīt, kas būtu palīdzoši, lai mazinātu bailes, šaubas, apjukumu, varbūt dusmas. Normalizēt situāciju un atzīt, ka būt par sociālā darbinieka klientu nav neviena jaunieša “sapnis” un ka šādi justies ir normāli, sevišķi, kamēr neesat iepazinušies tuvāk.
3. Varbūt par ātru tiek virzīts sadarbības un izvērtēšanas process. Vajag vairāk laika sadarbības alianses stiprināšanai, vairāk laika attiecību veidošanai un varbūt jāpamaina darba vide jauniešim drošākā un atbalstošākā atmosfērā.
4. Būs gadījumi, kad izvairīgums un nevēlēšanās darboties tāpat kā “motivācijas” trūkums būs saistīts ar ilgstoša apdraudējuma, pēc traumas sekām un personiskām rakstura iezīmēm. “Motivācijas trūkums” šajā gadījumā nav negatīvs morāles jēdziens, bet gan normāla reakcija uz nezināmo vai pretestība tam, ko citi (ne jauniešis pats) grib vai liek viņam darīt¹⁹¹.
5. Palīdzēt pārvarēt vienošanās trūkumu var būt pozitīva pieredze, kurā jauniešis izjūt veiksmi, gandarījumu, prieku, pieņemšanu un sociālā darbinieka atbalstu. Tas ir kā pozitīvs pastiprinājums, tādēļ bieži – pirms ķerties klāt “*lielajām problēmām*”, jāpiedzīvo veiksmē mazajās lietās, jāizjūt spējas un varēšanu.

Jaunieša uzticēšanās sociālajam darbiniekam izvērtēšanas procesā ir ļoti svarīga. Tāpēc izvērtēšana tiek veikta vairākās tikšanās reizēs, ar katru reizi arvien vairāk saprotot jaunieša vajadzības un resursus. Izvērtēšanai būs nepieciešamas vismaz 2 līdz 4 tikšanās reizes pa 1 stundai katrai, ar pāris dienu intervālu.

6. Ir “labās prakses” risinājumi, ko izmanto Lielbritānijā, Vācijā, Zviedrijā. Tas būtu:

- ja netiek pildīta vienošanās, t.sk. sadarbības plāns, tad maina vienošanās nosacījumus un plānu. “Labā prakse” nosaka, ka sociālais darbinieks nav ņēmis vērā visus aspektus (klienta vajadzības vai intereses nav ievērojies pietiekami), tādēļ vienošanās vai sadarbības plāns netiek īstenots;

¹⁹¹ Smyth P., Working with High-Risk Youth: A Relationship-based Practice Framework, Routledge, OXON, 2017 – 42-69 p.

- ja strādā ar jauniem vairāki speciālisti, tad tiešais kontakts ar jauniem ir ar to palīdzošās profesijas pārstāvi (skolotāju, jaunatnes darbinieku, policistu vai sociālo darbinieku), ar kuru jūtas visdrošāk. Pastāv iespēja, ka šī atbalsta persona ir starpnieks vai klātesošs vienošanās procesā, līdz (ja) izveidojas alianse ar sociālo darbinieku;
- ja sociālajam darbiniekam neizdodas izveidot kontaktu un uzsākt sadarbību ar jauniem augsta riska vai apdraudējuma situācijās ilgāk par 30 dienām, var tikt mainīts sociālais darbinieks, jo klientam nav jāspēj sadarboties ar ikvienu sociālo darbinieku un tas nenozīmē, ka tas ir “slikts” sociālais darbinieks, bet gan to, ka attiecību “ķīmija” ir unikāla;
- bērnu un jauniešu aizsardzības (labklājības) laukā nevar būt situācijas, ka apdraudējuma vai augsta riska situācijās ar jauniem nav kontakta vai sociālie darbinieki uzskata, ja nenāk, “pats vainīgs”, līdz ar to termins “nesadarbojas” ir neatbilstošs, jo sadarbība ir vismaz divpusējs process. Tādēļ bieži sociālā darba ētikas kodeksa ietvaros sociālie darbinieki rūpējas par profesionālo prestižu (konfidencialitāti, interešu aizstāvību, klienta pārstāvniecību, valodu, utml.), lai jauniem nebūtu bail, raisītos pietiekama drošība uzsākt sarunu un tikties ar sociālo darbinieku.

6.1.6. Sākotnējās informācijas izvērtēšana

Turpmāk tiks aprakstīts sociālā darba izvērtēšanas process, kad pēc pirmreizējās informācijas izvērtēšanas sociālais darbinieks ar jauniešiem ir secinājis, ka akūta apdraudējuma novēršana un/vai krīzes intervence nav nepieciešama, klients un sociālais darbinieks ir vienojušies par sadarbību un gadījuma vadīšanu ir jāturpina, veicot sākotnējo izvērtēšanu. Sākotnējā izvērtēšana var ilgt līdz 40 darba dienām.

Sākotnējās izvērtēšanas mērķis ir pamatinformācijas ievākšana par jauniem un viņu situāciju, t.sk.:

1. Apdraudējuma un augsta riska kritērijiem, kas ietekmē jauniem un viņu ikdienu.
2. Ģimenes un dabīgās vides situāciju, t.sk. jaunieša ikdienu, draugiem (vienaudzīem), dzīves ritmu. Tiek ievākta informācija no jaunieša dabīgās vides, t.sk. no starpprofesionāliem sadarbības partneriem. Sākotnējā izvērtēšanā klients pakāpeniski tiek iesaistīts savas situācijas izvērtēšanā un iepazīts klienta dzīvesveids (ikdienu, būtiskās jaunieša uzturēšanās vides, primārās atbalsta attiecības).
3. Jaunieša grūtībām, problēmām, izaicinājumiem, resursiem un iespējām. Tiek ievākta informācija par grūtībām, vajadzībām un to vēsturi, ietekmi un jaunieša pirmreizējā informācija, par jaunieša izpratni, savu situāciju un iespējamiem risinājumiem.

Tātad sākotnējā izvērtēšanas procesā var izvēlēties izvērtēšanas metodes un pieejas, kuras vienlaicīgi palīdz izprast situāciju, redzēt risinājumus un iespējas. Šādu metožu un pieeju izmantošana, to rezultātu pārrunāšana ar jauniem vienlaikus var būt kā izvērtēšana un atbalstoša intervence, vērsta uz izmaiņām. Metodiskā materiālā (sk. pielikumā) piedāvājam sekojošas sākotnējās izvērtēšanas metodes:

- ▶ dzīvesstāsta metode;
- ▶ vienošanās par atbalsta nepieciešamību, vienkāršota sociālo grūtību apzināšanas izvērtēšanas tabula;
- ▶ funkcionālo spēju izvērtēšana;
- ▶ ģimenes kā pamata resursa izvērtēšana;
- ▶ apgalvojumu izvērtēšanas uzdevums par jaunieša vidi un pašuztveri (var izmantot paplašinātā izvērtēšanā).

Izvērtēšanas procesā tiek veikti regulāri apkopojumi, tie pārrunāti ar jauniem vai viņu ģimeni, ja attiecināms. Ja izvērtēšanas laikā tiek konstatēta kāda vajadzība vai resurss (papildus pamatvajadzību nodrošināšanai), kas ir pieejams un var pozitīvi ietekmēt jaunieša dzīves situāciju, to var piemērot nekavējoties, nenoslēdzot daudzpakāpju izvērtēšanu. Piemēram, jauniešs labprāt iesaistītos jaunieša centra aktivitātēs vai vēlētos uzsākt mācības arodskolā vai meklēt darbu, vai strādāt ar “jēgu, mērķiem un kā tos sasniegt”, utml.

Klienta mērķgrupa ir ļoti atšķirīga, tāpēc katram tās pārstāvim efektīvāka šķitīs cita uzrunāšanas stratēģija un metodes, un veidi, kā tiek veikta izvērtēšana. Saruna (Dzīves stāsta metode) var prasīt ilgāku laiku, jaunieša atvērtību un spēju reflektēt – stāstīt par notikumiem viņa dzīvē, citiem tās varētu būt skalu un tabulu metodes ar strukturētiem intervijas tipa jautājumiem. Var būt refleksiju veicinoši radoši uzdevumi, piemēram, nepabeigto teikumu kārtis vai kolāža par dzīves notikumiem. Izvērtēšana var notikt jaunieša dabīgā vidē, sociālā darbinieka kabinetā, jauniešu centrā, – galvenais, lai vide būt droša, konfidenciāla, netraucēta un darbīga (fokusēta uz izvērtēšanu).¹⁹²

Izvērtēšanas efektivitāti un kvalitāti ietekmē¹⁹³:

- attiecībās balstīta sadarbība un savstarpējā uzticēšanās;
- izvērtēšanā iekļaut jaunieša dabīgo vidi un, ja iespējams, izmantot plašāku (360 grādu metodes) pieeju, piemēram, iegūt informāciju ne tikai no problēmas laukiem, bet arī no resursu laukiem un jauniešiem svarīgām, atbalstošām jomām, piemēram, draugiem, vienaudžiem, kaimiņiem, ģimenes locekļiem u.c., ja nepieciešams;
- izvērtēšana laikā pievērst uzmanību jaunieša sociālajam briedumam, tas būtu, kā jauniešs tiek galā ar ikdienas pašaprūpi, sociālām situācijām, ierodas laikā, uzņemas atbildību, spēj pozitīvi izmantot kopienas resursus, pārstāvēt sevi un virzīties uz pozitīvu risinājumu;
- izvērtējot, jāņem vērā jaunieša realitātei atbilstošo situācijas interpretējumu, tas būtu, saistīts ar jaunieša reāliem resursiem, dzīves pieredzi, vecumu, sociālo briedumu. Izvērtēšanā jāņem vērā virkne objektīvu apstākļu, ar ko klienta mērķgrupa saskaras. Piemēram, skolas neapmeklējums ir loģiska rīcība jaunieša situācijā kā atbilde uz grūtībām, ar ko viņš saskāries skolā, mājās, ikdienā, un tas nozīmē, ka atbildes reakcija nevar būt “skolas apmeklējums”, kamēr nav mazināti skolas neapmeklēšanas veicinātāji, piemēram, konflikts skolā;
- jāņem vērā, ka pašnovērtējums ir būtisks progresa rādītājs – tam jāklūst par galveno rādītāju izvērtēšanā un turpmākajās darbībās;
- izvērtējot sociālās un profesionālās prasmes, jāņem vērā jaunieša pieredzes un dabīgās vides konteksts, piemēram, pašaprūpe vai finanšu pratība nav pats par sevi saprotamas prasmes un spējas;
- jāiesaista izvērtēšanā arī jaunieša vecākus vai viņa “veselīgo” pieaugušo (*ja tāds ir*), ja jauniešim no viņiem iespējams gūt atbalstu;
- izvērtēšana ir arī jaunieša izglītošanās par savu dzīvi un intervence.

6.1.7. Paplašinātā izvērtēšana

Paplašinātā izvērtēšana ir fokusēta uz jaunieša un viņa dabisko sistēmu paplašinātu izvērtēšanu, tostarp:

- individuālo spēju, iespēju un vajadzību izvērtēšanu;
- ģimenes sistēmas un attiecību izvērtēšanu;
- dabīgās vides (kopienas) un resursu izvērtēšanu;
- prasmju un iemaņu izvērtēšanu;
- attīstības iespēju (perspektīvas, jēgas, mērķu) izvērtēšanu;
- indivīda, grupas un plašākas sabiedrības attiecību mijiedarbības izvērtēšanu.

Paplašinātā izvērtēšana ir plašāks (konteksta) redzējums, kas padziļina izpratni par jaunieša individuālajām spējām, iespējām, par jaunieša ģimeni un atbalsta sistēmu utml. Paplašinātā izvērtēšanā vērtē tikai tos laukus, kas sākotnējā izvērtēšanā parādās kā problemātiskie vai nezināmie lauki, piemēram, jauniešim nav skaidru mērķu, virzības, neredz attīstības iespējas utml. Ir nepieciešams būt kopā jaunieša dabīgajā

¹⁹² LSN (2009) Tackling the NEETs Problem. Supporting Local Authorities in reducing young people not in employment, education and training, London

¹⁹³ Šie kritēriji būs nozīmīgi visās izvērtēšanas pakāpēs.

vidē vai lūgt sadarbības partnerus pavērot situāciju, bieži vien pavadīt laiku kopā, piedzīvot kaut ko, lai parādītos virzība, tā var būt gan iekļautā novērošana jaunieša centra aktivitātēs, gan sarunas ar skolu un skolas atbalsta komandu, turklāt tam bieži vajag ilgāku laiku un iespējas. Izvērtēšanas procesā var tikt iesaistīts gan jauniešs, gan viņa atbalsta sistēma un/vai citi resursi. Kā būtiskākie paplašinātās izvērtēšanas instrumenti, kas tiek izvēlēti atkarībā no gadījuma un sociālā darbinieka profesionālā lēmuma, ir:

- dzīves stāsta metode;
- 360 grādu vai “dzīves kvalitātes” apla metode¹⁹⁴;
- vajadzību karte;
- pašaprūpes un sociālā brieduma izvērtēšana;
- genogramma, eko-kartes, dzimtas koka metodes;
- situatīvie testi par dzīves situācijām un uzvedības modeļiem;
- nedēļas vai mēneša kalendāra metode¹⁹⁵ u.c.

6.1.8. Padziļinātā izvērtēšana

Padziļināto izvērtēšanu sociālais darbinieks veic attiecībā uz konkrētām problēmām un/vai personiskām grūtībām, ar kurām jauniešs saskaras un veic padziļinātu vajadzību izvērtēšanu. Visbiežāk tā būs virzība uz gadījumu vadīšanu, jo hipotētiski būs radies priekšstats par dziļākām, multiplām grūtībām vai problēmām. Šajā izvērtēšanā ir nepieciešamas specifiskas zināšanas par gadījuma vadīšanas klienta mērķgrupu, būs nepieciešami citu profesionāļu viedokļi, atzinumi vai secinājumi par grūtībām un problēmām. Tas ir starpprofesionālās darbības lauks. Padziļinātā izvērtēšana var būt par:

- atkarību un to ietekmi uz jaunieša attīstību, spēju iekļauties un organizēt savu dzīvi atbilstoši vecumam;
- fiziskās, psihiskās un garīgās veselības traucējumiem un to ietekmi;
- individuālo attīstību (uzvedības un dzīves veida – dzīves scenārija izvērtēšanu);
- vardarbības un vardarbības seku likumsakarību izvērtēšanu u.c.

Kā būtiskākie padziļinātās izvērtēšanas instrumenti, kas tiek izvēlēti atkarībā no gadījuma un sociālā darbinieka un starpprofesionāļu lēmuma, ir:

- citu speciālistu izvērtēšanas rezultāti – pārskati, atzinumi, rekomendācijas (psihologs, psihiatrs, narkologs, atkarību speciālists, sociālais darbinieks darbā ar atkarīgām personām u. c.), diagnostikas un izvērtēšanas rezultāti par konkrēto problēmu;
- krīzes centru, policijas, Valsts probācijas dienesta, bāriņtiesas, izglītības, ārstniecības iestāžu, u.c. institūciju kompetencē esošā informācija un slēdzieni, atzinumi vai pārskati;
- profesionāļu komandas sapulces izvērtēšanas kopsavilkumu.

6.1.9. Izvērtēšanas rezultāts

Izvērtēšana noslēdzas ar secinājumiem un rekomendāciju sniegšanu. Izvērtēšanas rezultātus apkopo izvērtēšanas apkopojumu veidlapā, pielikums Nr. 2.2. “Izvērtēšanas kopsavilkums, lēmums par sadarbības veidu”. Sociālā darbinieka izvērtēšanas rezultāts vienmēr tiek pārrunāts ar jauniešu. Izvērtēšanas kopsavilkums kalpo kā sadarbības plāna veidošanas pamatnosacījums vai lēmums veidot “individuālo atbalsta plānu”.

¹⁹⁴ 360 grādu izvērtēšanas metode ir veids, kā izvērtēšanā iekļauj vairākus būtiskus aspektus no jaunieša dzīves un vides, piemēram, viņa ģimene, māsa, brāļi, draugi, skolotāji, jauniešu centra darbinieki, utml.

¹⁹⁵ Nedēļas vai mēneša kalendārs ir metode, kurā atzīmē dažādās dienas notikumus un norādā, kurā laikā ir nepieciešams atbalsts vai kurš laiks ir pieejams citām aktivitātēm, vai arī apdraudējuma un riska laikus.

6.2. KLIENTA LIETAS IZVEIDES MĒRĶI UN PRINCIPI

Klienta lieta ir informācija, kas saistīta ar klientu un viņa situāciju, apvienojošs kopums. Klienta lieta pirmām kārtām ir domāta klientam un sociālajam darbiniekam.

Metodiskais materiāls ir veidots sociālā darba ar jauniešiem divām praksēm - pamatmetodēm: darbam ar gadījumu un gadījuma vadišanai. Darbs ar gadījumu ir vispārīgās prakses daļa, ko apzīmējam kā "atbalsta lieta", lai norādītu citu darbības virzienu no "gadījuma vadišanas lietas". Abām lietām izmanto vienotu klientu lietas izveidošana kārtību un dokumentāciju, taču gadījuma vadišanā būs padziļinātā izvērtēšana, specifisku sociālo pakalpojumu izvēle, balstoties uz klienta specifiskām vajadzībām, sociālo pakalpojumu monitorings un padziļināta starpprofesionāla sadarbība. Tātad gadījuma vadišana ir sarežģītāks un intensīvāks darbs ar klientu un viņa gadījumu, kas prasa papildus specializāciju (klienta mērķgrupā un problemātikas izpratnē) sociālajā darbā ar jauniešiem. Metodiskajā materiālā izmantojam klienta lietas veidošanas principus saskaņā ar "Metodiskais materiāls sociālajam darbam "Ģimenēm ar bērniem"¹⁹⁶:

- 1. Klienta vajadzības un klienta lieta.** Informācija, kas iegūta sadarbības laikā, ir saistīta tikai ar klienta situāciju, un apkopotā veidā tā var veicināt klienta iesaistīšanos, pašnoteikšanos, atbildības un drošības sajūtu. **Tātad arī viens no klienta lietas mērķiem un tās organizēšanas veids var tikt orientēts uz klienta vajadzībām.** Šādā gadījumā klienta lieta var tikt veidota kā tā dēvētais *portfolio*, kā paša klienta vai kopā ar sociālo darbinieku veidots apkopojums, kurā glabājas visi materiāli;
- 2. Sociālā darbinieka vajadzības un klienta lieta.** Darbs ar gadījumu un gadījuma vadišana: izvērtēšanas, intervences un novērtēšanas metodes paredz daudzveidīgas informācijas ievākšanu, analīzi un strukturēšanu. Sociālajam darbiniekam nepieciešams apkopot un strukturēt ne tikai plašu informāciju par jauniešu un sociālā darba procesa gaitu un tā rezultātiem, bet arī citu speciālistu atziņumus, lēmumus vai institūciju rakstiskos lūgumus. Klienta lieta palīdz strukturēt visu informāciju vienoti un jo īpaši nozīmīgi tas ir ilgtermiņa sadarbības ietvarā (ilgāk par gadu), jo palīdz atskatīties uz sākotnējo informāciju un salīdzināt izmaiņas, novērot dinamiku. **Tātad otrs klienta lietas mērķis un tās organizēšanas veids ir orientēts uz sociālā darbinieka vajadzībām.** Šādā gadījumā klienta lieta ir palīgs sociālajam darbiniekam, lai organizētu visu rakstisko informāciju, kas saistīta ar klientu vienkopus – metodes, dokumentācija, sociālā darbinieka pieraksti par sarunām vai novērojumiem u. c., kas nepieciešamības gadījumā palīdz veikt informāciju apkopojošus slēdzienus, rekomendācijas un veidot pārskatu, piemēram, policijai vai Valsts probācijas dienestam.
- 3. Institucionālās vajadzības un klienta lieta.** Sociālais darbs kopumā ir raksturojams kā institucionāla profesija, kam darbību bez klientu mērķgrupas un sociālā darba pieejām vienmēr ir ietekmējusi pati institūcija/organizācija, kurā tiek veikts sociālais darbs. Institucionālās vajadzības klienta lietas veidošanai ir vairākas. Pirmkārt, pakalpojumu sniedzējiem ir jānodrošina ar klientu saistītās informācijas iegūšana, lietošana un glabāšana atbilstoši ierobežotās pieejamības informācijas statusam un fizisko personu datu aizsardzības prasībām.¹⁹⁷ Otrkārt, saskaņā ar 2017. gada Ministru kabineta noteikumos Nr. 338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 14.1.punktā noteikto, sociālajam dienestam jānodrošina klienta lietas satura izstrāde. Treškārt, pēc dienestu vadītāju visbiežāk minētajiem viedokļiem, klienta lieta nodrošina iespēju pārraudzīt un kontrolēt sociālo darbinieku. Tātad, treškārt, klienta lietas organizēšanas veids ir balstīts institucionālās vajadzībās – informācijas droša glabāšana, sociālā darba procesa atspoguļojums kā kvalitātes un kontroles mehānisms¹⁹⁸.

Metodikā klientu lieta tiek organizēta pēc trīs dokumentu kārtības iedalījumiem: obligātā dokumentācija, daļēji regulēta dokumentācija, neregulēta dokumentācija vai pieraksti (sk. tabulu Nr. 5).

¹⁹⁶ Metodiskais materiāls sociālajam darbam "Ģimenēm ar bērniem"// Labklājības ministrija, 2020 – 113.-116.lpp.

¹⁹⁷ Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem, MK noteikumi Nr. 338. Pieejams www.likumi.lv.

¹⁹⁸ Metodiskais materiāls sociālajam darbam "Ģimenēm ar bērniem"// Labklājības ministrija, 2020 – 113.-116.lpp.

Tabula Nr.5 “Dokumentācijas sadalījums”

Dokumentācijas iedalījums	Apraksts	Veidlapas vai metodes pielikumā
Obligātā dokumentācija	<p>Pamatinformācija par klientu, vienošanās, sadarbības plāns, kopsavilkumi un apkopojumi, vēstules (deleģējumi un atbildes) un cita oficiālā informācija.</p> <p>Šī sadaļa ir konfidenciāla un pieejama ierobežotam profesionāļu lokam, kas tiek atrunāts sociālā dienesta gadījuma vadīšanas un personas datu aizsardzības noteikumos, saskaņojot ar klientu, vai bērnu tiesību aizsardzības speciālistiem, ir pieejams jaunieša tiesiskam pārstāvim (ja attiecināms).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Klientu lieta (titullapa). • Vienošanās par sadarbību ar jauniešu un ģimeni. • Izvērtēšanas un intervences kopsavilkumi. • Riska faktoru izvērtēšanas kopsavilkums deleģētam klientam. • Lēmums par sadarbības veidu. • Konsultācijas vai sarunas apraksts (ja tajā tiek veiktas izmaiņas sadarbības plānā vai piefiksēts apdraudējums vai krīzes situācija). • Sadarbības plāns. • Sadarbības pārskats. • Citu profesionāļu sniegtie atzinumi, secinājumi, deleģējumi. • Starpprofesionālās komandas tikšanās protokols, ja ir vienošanās, par sadarbības plāna daļu. • Lietas slēgšanas lēmums.
Daļēji regulētā dokumentācija	<p>Metožu un pieeju, darba un pierakstu formas. Izvērtēšanas un novērtēšanas instrumenti, “individuālais atbalsta plāns”, sarunu apraksti, procesu un konsultāciju virzoši pieraksti un metodes. Šī sadaļa ir konfidenciāla un pieejama tikai klientam un izņēmumu gadījumos – vecākam sociālajam darbiniekam vai klienta tiesiskam pārstāvim.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Konsultācijas vai sarunas apraksts. • Riska faktoru novērošana jauniešiem. • Starpprofesionālās komandas tikšanās. • “Risku un apdraudējumu izvērtējama instruments” individuālajam gadījumam. • Praktiskas palīdzības nepieciešamība. • Vienošanās par atbalsta nepieciešamību. • Funkcionālo spēju izvērtēšana. • “Ģimenes kā pamata resurs” izvērtēšanas metode. • Apgalvojumu izvērtēšanas uzdevums par jauniešu vidi un pašuztveri. • Individuālais atbalsta plāns. • Ātrā klasifikācija (checking list) par mentālo veselību. • Garastāvokļa izvērtēšanas uzdevums. • Dzīves stāsta metode. • Statistikas lapa.
Neregulētā dokumentācija vai pieraksti	<p>Darba procesā radīti materiāli, piemēram, zīmējumi un kolāžas, fotogrāfijas, uz mērķi vērstās konsultācijas shematiskais attēlojums, personiskās izaugsmes “metaforu” materiāli, utml. Šai sadaļai ir augsta līmeņa konfidencialitāte un materiāli var tikt izmantoti tikai kopsavilkumu vai secinājumu veidošanai.</p> <p>Sociālā darbinieka personiskie pieraksti, novērojumi, atzīmes, kas netiek glabātas “Klientu lietā”, bet kalpo kā sociālā darbinieka personiskā darba organizēšanas instruments. Augsta līmeņa konfidencialitātes pieraksti un nav pieejami trešajām personām. Visa veida radošās metodes un pieejas, kas tiek izmantotas tiešā darbā ar klientu, konsultatīvā vai izglītošanas procesā, t.sk. dzīves stāsta metode.</p>	

6.2.1. Informācijas aprīte un konfidencialitāte klienta lietā

Darbs ar jauniem ir saistīts ar virkni sensitīvo datu ievākšanu un uzkrāšanu. Sociālais darbinieks ir atbildīgs par sadarbības procesā iegūtās informācijas strukturēšanu klienta lietā, kā arī par **konfidencialitātes principu ievērošanu** un informācijas sniegšanas saskaņošanu ar klientu vai viņa pārstāvi. Ņemot vērā, ka katram sociālajam darbiniekam ir individuāls pierakstu veidošanas un lietas strukturēšanas stils, šajā gadījumā var būt vienotas sociālā darba procesa un klienta lietas iekārtošanas vadlīnijas. Klienta lietā var glabāties ne tikai oficiālā dokumentācija, bet arī pieraksti, metožu veidlapas un cita ar klienta lietu saistīta informācija, ko sociālais darbinieks uzskata par nozīmīgu, lai apkopotu. Ja ir augsta līmeņa konfidencialitāte un sensitīva informācija, piemēram, par veselības stāvokli, vardarbības sekām, traumatiskām pieredzēm, jaunieša viedokli, šādu informācijai jābūt nodalītai no pamata lietas ar “augstas konfidencialitātes” grīfu, piemēram, slēgtā aploksnē, vai atsevišķā seifā (skapī).

Darbā ar klientu ir augsts informācijas apmaiņas līmenis ar daudziem iesaistītajiem cilvēkiem. Komunikācija un informācijas apmaiņa ir saistīta gan ar ģimenes locekļiem un tuviniekiem, gan pakalpojumu sniedzējiem, institūcijām un, protams, datubāzēm. Informācijas aprīte notiek gan klātienē individuāli, gan dažāda veida grupās – kā telefoniski, tā rakstiski. Katrai informācijas apmaiņai ir savi mērķi, tādēļ ir izšķiroši svarīgi apzināties konfidencialitātes robežas – kur, ar ko un kādu informāciju drīkst, ir nepieciešams un nedrīkst paust. Konfidencialitātes robežu neievērošana, pirmkārt un galvenokārt, nodara ļaunumu klientam – klienti jūtas apmulsuši, nedroši un nepasargāti, kad uzzina, ka par viņu vai viņa ģimenes situāciju zina gan skolotājs, gan ārsts, gan audžuģimene un vēl citi cilvēki. Visbiežāk jaunieši netiek informēti par to, kādu informāciju sociālais darbinieks pauž citiem. Ja jauniešis zaudē uzticēšanos sociālajam darbiniekam par konfidencialitātes nodrošināšanu, tad tas var būtiski apdraudēt sadarbību un vienošanos. Tādēļ:

- jau slēdzot “Vienošanos par sadarbību”, jauniešim saprotamā valodā ir jāizstāsta galvenie konfidencialitātes nosacījumi un to izņēmumi. Sociālajam darbiniekam jāpārliedz, ka jauniešis ir sapratis sniegto informāciju;
- ar jauniešiem ir jāpārrunā specifiski konfidencialitātes noteikumi starp viņu un ģimenes locekļiem, piemēram, sociālais darbinieks var nesniegt kādu informāciju, ja jauniešis nevēlas. Piemēram, par jaunieša partnerattiecībām, psihoemocionālajām pieredzēm, strīdiem un konfliktiem ģimenē u.c. Mērķis ir palīdzēt jauniešim, nevis sarežģīt viņa situāciju. Ģimene vienmēr ir resurss, bet, varbūt – ne pašlaik! Ja ģimene nepiekrīt jaunieša autonomijas un konfidencialitātes nosacījumiem, var pieaicināt bāriņtiesu kā jaunieša advokātu un tiesisko interešu pārstāvi;
- pārrunājot konfidencialitātes ierobežojumus, ir svarīgi paust arī konfidencialitātes izņēmuma situācijas, kad sociālā darbinieka profesionālais pienākums ir ziņot policijai, Bērnu tiesību inspekcijai, piemēram, fiziskas vardarbības gadījumā;
- vienošanās par sadarbību laikā jauniešis ir jāinformē, kāda veida informācija un kādās situācijās tiek atspoguļota datubāzēs, kad un kā tās var tikt dzēstas;
- sociālais darbinieks informē jauniešus, ka nepieciešamā informācija, izvērtēšanas rezultāti un sarakste ar iestādēm tiek ievietota klienta lietā, kas nepieciešamības gadījumā ir pieejama arī klientam. Jauniešis ir jāinformē, ka par citiem ģimenes locekļiem informācija no klienta lietas var nebūt pieejama (specifiski konfidencialitātes nosacījumi);
- rakstiskā informācija, kuru apkopo sociālais darbinieks, īpaši tā informācija, kas tiek nodota citām iestādēm, ir pēc iespējas jāpārrunā ar jauniešiem (ievērojot konfidencialitātes nosacījumus starp ģimenes locekļiem);
- informācijas sniegšanu citām iestādēm ir vēlams saskaņot ar jauniešiem, izņemot gadījumus, kas saistīti ar kriminālpārkāpumiem, vardarbību un var ietekmēt izmeklēšanas gaitu vai pasliktināt cietušā stāvokli;
- sociālajam darbiniekam ir kritiski jāizvērtē jebkuras informācijas sniegšana citām iestādēm. Sniegtās informācijas apjomam ir jābūt stingri atbilstoši pieprasījumam, izvērtējot to informāciju, kas attiecināma uz konkrētās iestādes kompetences jomu. Atbildes informācijai ir jāsaturs faktiskā informācija attiecīgajā apjomā bez personiskām attieksmēm vai jūtām;

- pēc gadījuma slēgšanas, tas nozīmē, – kad attiecības ar jauniem ir beigušās, ir jāiznīcina daļēji regulētā un neregulētā dokumentācija, un regulētājā sadaļā jāizveido kopsavilkumi un jāarhivē klienta lieta atbilstoši tiesiskam regulējumam, tas pats jāveic elektroniskās datu bāzēs vai elektroniskās klientu lietās, sk. tālāk.

6.2.2 Ierakstu veikšana datubāzēs un elektroniskā klienta lieta

Klienta lieta tradicionāli ir papīra formātā, bet aizvien biežāk tiek veidota arī **elektroniski**, kā arī, apvienojot abus veidus – daļu informācijas, apkopojot elektroniski, bet daļu – papīra formātā. Latvijā vēl nav izveidotas specifiskas programmas, kas būtu pielāgotas klienta lietu – darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanas procesam. Pašlaik tiek izmantota sociālai palīdzībai domātā un veidotā datu bāze (SOPa), kas “negatīvi” ietekmē gadījuma vadīšanas domāšanas un organizēšanas procesus. Sociālie darbinieki, kuriem ērtāks informācijas apkopošanas veids ir elektroniskā formātā, visbiežāk izveido atsevišķu tā dēvēto “klienta lietas *folderi (mapi)*”, kurā fiksē, apkopo, strukturē un uzglabā informāciju gadījuma vadīšanas laikā. Diemžēl šādās situācijās sociālajam darbiniekam ir paralēli jāsauglabā papīra formāta materiāli, jo elektronisko klienta lietu veidošana nav atrunāta, bet būtu ieteicams sociālajos dienestos šādu praksi izveidot un strukturēt, nedublējot papīra un elektronisko lietu. Ierakstu veidošanu datubāzēs nevar uzskatīt par klienta lietas ekvivalentu, jo šiem ierakstiem ir citi mērķi. Papildus var skatīt “Informācijas fiksēšana datubāzēs”¹⁹⁹, tādēļ:

- veicot ierakstu konkrētā datubāzē, ir jāņem vērā tās mērķis un nolūks. Katra datubāze ir veidota ar savu konkrētu mērķi. Fakts, ka sociālie darbinieki sāk to pielietot citiem nolūkiem, rada riskus, ka informācija par klientu datubāzē tiks fiksēta vairāk nekā tas ir nepieciešams, piemēram, situācijās, kad SOPa tiek izmantota kā klienta lietas aizvietotājs;
- ierakstu veikšanā ir jāievēro sociālo darbinieku profesionālās ētikas kodeksa principi un ieteikumi;
- datu bāzēm jābūt veidotam pēc ierobežotas pieejamības principiem, un tas, ka datus redz citi kolēģi, kuri nav tieši saistīti ar gadījumu vai sociālā darbinieka institucionālo atbalstu, rada konfidencialitātes riska pārkāpumu;
- ierakstos var tikt minēti tikai objektīvi fakti, nevis emocijas, attieksmes vai vērtējumi;
- sociālajam darbiniekam ir jābūt pamatojumam, kādēļ konkrētie fakti un informācija ir jāmin datubāzēs. Ja normatīvi un datubāzes mērķis nenosaka, ka šāda veida fakti, informācija sociālajam darbiniekam ir jāfiksē datubāzē, tad tas nav jā dara. Piemēram, tiek uzglabāti un ievadīti datu bāzēs citu profesionāļu atzinumi (ārstu, psihologu, policijas, skolas) vai vēstules, vai izziņas, vai tiek ievietota augsta personu datu aizsardzības informācija – par veselību (atkarību, mentālo veselību, u.c.), dzīves apstākļiem, traumatismu vai traumatisma seku saņemšanas pakalpojumiem. Viennozīmīgi, šādu informāciju nevar elektroniski uzkrāt ne-valsts veidotās datu bāzēs, piemēram, SOPā, ne arī “papīra formāta” lietā;
- jāizvairās no jebkādas liekas informācijas fiksēšanas informatīvajās datubāzēs;
- viena ieraksta princips nozīmē to, ka sociālajam darbiniekam ir jābūt pamatojumam sev, kādēļ jebkāda informācija tiek rakstīta vairākkārtīgi;
- lai izvairītos no konfidencialitātes un personas datu aizsardzības pārkāpumiem, sociālajam darbiniekam pirms ieraksta datu bāzē jāapsver ieraksta mērķis no ētiskā, klienta aizsardzības, datu pieejamības un tiesiskā pamatojuma puses²⁰⁰;
- kā labu praksi iesaka pēc sadarbības beigām ar klientu uzņemties iniciatīvu un piedāvāt klientam interešu aizstāvības nolūkos dzēst datus no ne-valstiskām datu bāzēm un lietvedības programmām, piemēram, SOPa, BARis, Jumis, Zalktis, Varis, u.c.²⁰¹

¹⁹⁹ Metodiskā materiāla un mācību programmas izstrādē piedalījās līdz 01.09.2022.

²⁰⁰ Tiesiskais pamatojums nav organizācijas vadītāja mērķis pārbaudīt sociālā darbinieka darbu, izmantojot klienta datus.

²⁰¹ Papildus konsultāciju par personas datu aizsardzību var saņemt “Tiesībsarga birojā” <https://www.tiesibsargs.lv/vai> “Datu valsts inspekcijā” <https://www.dvi.gov.lv>

6.3. SADARBĪBAS PLĀNS UN INTERVENČES POSMS

6.3.1. Sadarbības plāna izstrāde

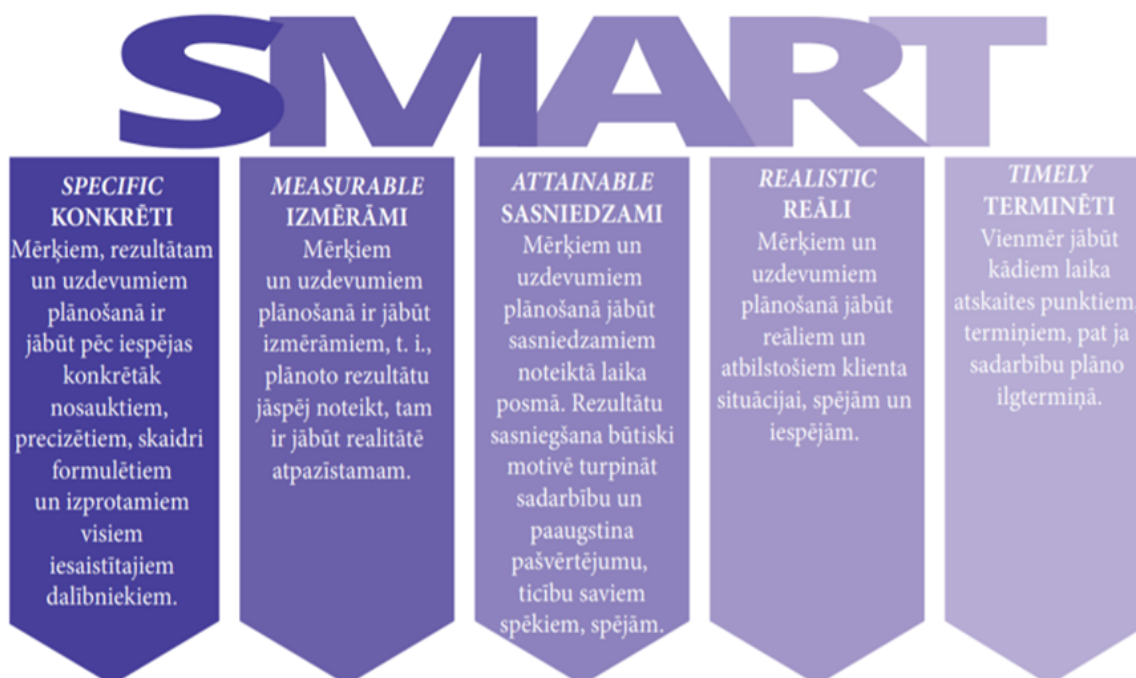
Sadarbības plāna izstrādē tiek izmantotas uz risinājumu vērstas, kognitīvi biheiviorālās, resiliences u.c. pieejas un metodes, kas palīdz virzīties uz jēgas piešķiršanu, mērķu un uzdevumu izstrādi, resursu aktivizēšanu un vērtības piešķiršanu darbībai un izmaiņām. Tās ir plānošanas pieejas un metodes.

Sadarbības plāns sākas ar izvērtēšanas kopsavilkuma pārskatīšanu, kas darbojas kā pamats – sadarbības plāna vajadzību un problemātiku apzināšanā. Būtiski ir palīdzēt jauniešiem izprast vajadzību un problemātiku likumsakarību un saņemt godīgu un atklātu piekrišanu, ka iespējams mēģināt ar abpusēju atbalstu risināt situāciju, tam ir nepieciešams sadarbības plāns. Sadarbības plāna izstrādes būtiskie uzdevumi (Skat. attēlu Nr.22. SMART mērķu izvirzīšanas modelis)²⁰²:

1. Padarīt darba procesu pārskatāmu un secīgu.
2. Noteikt risināmās problēmas, kas ir reālistiskas, maināmas un ar pozitīvu ietekmi uz jaunieša dzīvi (atbilstoši jaunieša viedoklim un redzējumam).
3. Izvirzīt sasniedzamus mērķus, pozitīvus risinājumus kā atbildes reakciju uz problēmsituāciju.
4. Izvēlēties intervences stratēģijas un piesaistāmos pakalpojumus.
5. Noteikt pēc iespējas konkrētākus rezultātus un uzdevumus, kā tos sasniegt.
6. Palīdzēt arī pašam jauniešiem apgūt plānošanas prasmes.

Attēls Nr.22 “SMART mērķu izvirzīšanas modelis”

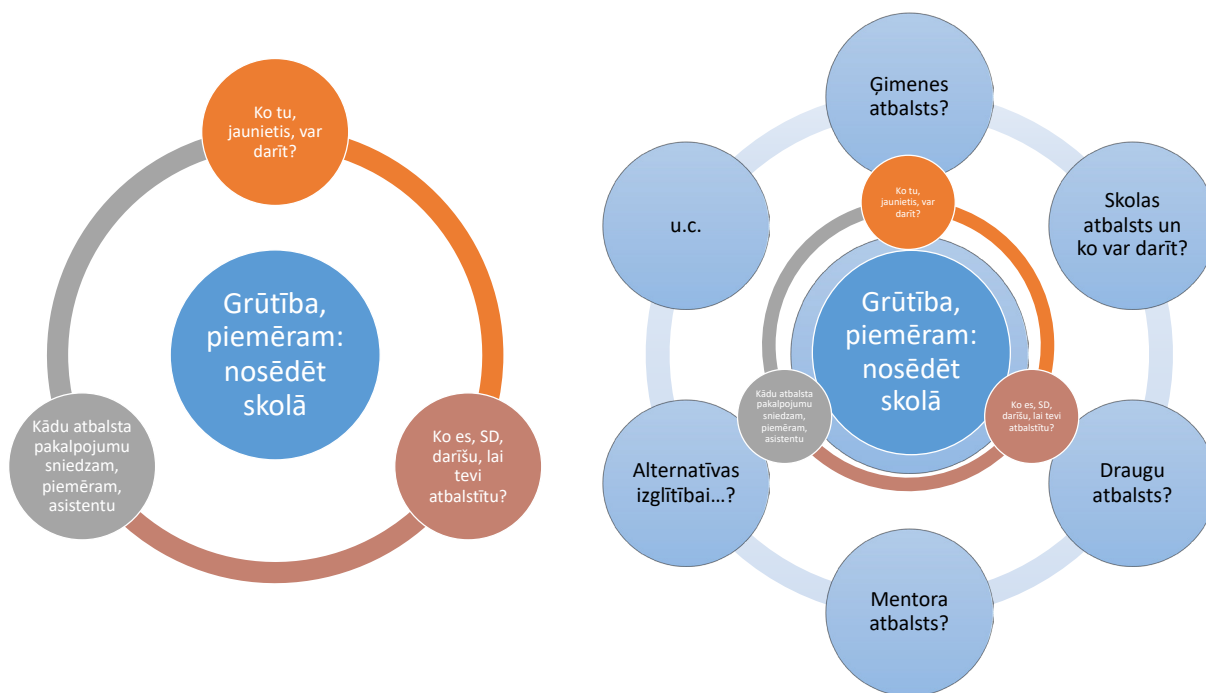
²⁰² Ozola, I. (2021). Gadījuma vadīšana. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā.. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>

Lai sasniegtu mērķi, tiek strādāts pie sadarbības uzdevumiem. Tie savukārt tiek veidoti kā atbalsta apļa struktūra, kur neviena atbalsta apļa daļa nevar būt tukša vai ignorēta (skatīt attēlu Nr.23 “Atbalsts grūtību risināšanā”). Atbalsta aplis ir gan simbolisks, gan metodisks “spēka perspektīvs” piemērs un līdzsvaro atbildības:

1. Grūtība nav tikai jaunieša vienpersoniska atbildība, un, ja jaunietim ir grūtības, ir jāsniedz atbalsts. Tas nozīmē, ka katrai grūtībai vai problēmai pretī ir atbalsts no jaunieša personiskiem resursiem, dabīgās vides resursiem vai atbalsta pakalpojumiem, sociālajiem pakalpojumiem u.c.
2. Ja tiek sniegts atbalsts, tad līdzdalība ir vienlīdzīga no atbalstošās un saņemošās puses, abas puses ir ieinteresētas, lai problemātika tiktu mazināta
3. Blakus aplis ar vēl vienu ārējo apli parāda, kā grūtība, sadarbība, atbalsts tiek stiprināts un vienlaikus ietekmē arī citus, piemēram, skolu, ģimeni, draugus, tādēļ arī eko-kartes formā tiek pārrunāts, kā tas ietekmē, kā citas sistēmas var atbalstīt jaunieti un kā jaunietis var atbalstīt šīs būtiskās viņa dzīves sistēmas ekoloģiju.

Slikta prakse būtu – uzdot uzdevumu bez līdzvērtīga sociālā darbinieka atbalsta un sociālā pakalpojuma.

Attēls Nr.23 “Atbalsts grūtību risināšanā”

Grūtību definējumā tiek izmantots **problēmas eksternalizācijas princips**²⁰³. Tas nozīmē, ka *ar problēmu un/ vai grūtību tiek strādāts kā ar atsevišķu vienību, mēģinot nodalīt no cilvēka, no viņa pamatvērtībām un resursiem. Atbalsta aplis darbojas tad, ja klients redz un piedzīvo, ka viņa ieguldījums ir līdzvērtīgs sociālā darbinieka ieguldījumam un sniegtajiem atbalsta pakalpojumiem.* Ir trīs pamata elementi un virkne elementu, kuri var tikt vienoti, ja jaunietis tos atzīst par svarīgiem un palīdzošiem risināt grūtību.

Pievienojot nākamo elementu, ārējo apli, papildus tiek veidota **plašāka atbalsta sistēma** (skatīt attēlu). Lielā aplī nozīme ir gan sistēmiska, parādot, ka **jaunietis nav vienpersoniski atbildīgs par lielāku problēmu kontekstuālo risināšanu**, gan ievadot mūs starpdisciplinārā sadarbībā, kurā vairāku jomu pārstāvjiem nepieciešams vienoties par atbalstu. Šī pieeja arī iezīmē gadījuma vadītāja darba lauku ar jaunieti no individuālā darba perspektīvas – iesaistīties, organizēt un vadīt, starpprofesionālo sadarbību un aktivizēt vidē pieejamos atbalsta mehānismus jaunietim (saskaņā ar Jaunatnes likumu un Bērnu tiesību

²⁰³ Viša K., Sistēmu teorija sociālā darba praksē. Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē, Labklājības ministrija, 2021, - 174-177 lpp.

aizsardzības likumu). Un tādi noteikti ir katrā kopienā (pašvaldībā), bet bieži “sarežģīto” jauniešu stigmatizācija liedz piekļuvi tiem pašiem labumiem, pie kuriem piekļūst citi jaunieši, piemēram, interešu izglītībai vai jauniešu centru darbībā. **Katrai grūtībai tiek veidots līdzvērtīgs modelis, bet nepārspilējot ar problemātiku apjomu. Ieteicamais apjoms ir ne vairāk kā 1 līdz 3 grūtību risināšana vienlaicīgi.**

Šo apli metodiski var pilnveidot un izmantot kā konsultēšanas instrumentu, zīmējot ar jauniem gan grūtību apli ārpus jaunieša, gan eko-kartes veidā pie katras grūtības rakstot klāt atbalstu un risinājumus. Ja ir nepieciešams, to var parakstīt kā “sadarbības plānu” vai pievienot pie darbības plāna, nedubultojot pierakstu.

Galvenais, lai izvērtēšana nebūtu formalizēta un balstīta uz normu, ka veidlapām jābūt aizpildītām.

Grūtības mērķu un uzdevumu plānošanā/definēšanā:

- ▶ Pārāk plaši, pārāk šauri mērķi vai pārāk liels mērķu skaits, kas jauniešiem nerada pārliecību, ka mērķi faktiski ir sasniedzami.
- ▶ Jauniešiem ir cits skatījums uz sasniedzamo rezultātu t.i. jauniešiem citi mērķi. Šāda situācija var izveidoties, kad starp darbinieku un jauniešiem nav uzticēšanās, vai arī ir atšķirības valodas (terminu) lietojumā un interpretācijā.
- ▶ Nav prioritizēti mērķi pēc svarīguma, lielākās ietekmes, sasniedzamības. Ja vienlaicīgi svarīgs ir viss, jauniešiem zūd struktūra, neveidojas skaidrs veicamo darbību plāns.
- ▶ Formālie mērķi – situācijas, kad mērķa formulējums tiek veidots atbilstoši faktiski pieejamajiem pakalpojumiem, pašu jauniešu mērķu izvirzīšanas procesā iesaistot minimāli. Formāli mērķi veidojas arī tad, kad jauniešiem faktiski izvairās no darbības un piekrīt jebkuram darbinieka ierosinājumam, nedomājot par to reālu sasniegšanu.
- ▶ Laika trūkuma dēļ darbinieks izmanto jau esošas sagataves (mērķu formulējumu paraugus).
- ▶ Sociālais darbinieks mērķu izvirzīšanu, t.sk. profesionālo valodu uzskata par sava darba efektivitāti un kvalitāti.

6.3.2. Sadarbības plāna attīstīšana un ieviešana

Jāseko līdz tam, kas ir identificēts izvērtēšanā un kādi mērķi ir noteikti, par ko ar klientu ir vienošanās. Šajā posmā izteiktāks var kļūt netiešais darbs – darbība ar pakalpojumu sniedzējiem, speciālistiem un kopienas resursiem. **Sociālā darbinieka uzdevumi** – starpinstitucionālu pakalpojumu koordinēšana, speciālistu un pakalpojumu grupas vadīšana, jaunu pakalpojumu iniciēšana. Darbība ar pakalpojumu sniedzējiem notiek, pārstāvējot jaunieša intereses un sekojot, vai sniegtie pakalpojumi atbilst jaunieša vajadzībām, situācijas un apstākļu izmaiņām.

Sadarbības plāns ir visu aktivitāšu, procesu un sociālo pakalpojumu kopums gadījuma vadīšanas procesā. Tas nosaka gan virzību, gan laika struktūru, gan piemērojamo atbalsta un sociālo pakalpojumu uzskaiti un realizāciju. Tās ir aktivitātes, kas piemērotas jaunieša vajadzībām un ir balstītas uz izvērtēšanas rezultātiem, par ko jauniešiem ar sociālo darbinieku ir vienojušies. Sadarbības plāns ietver plašu redzējumu par jauniešiem un viņa vajadzībām.

Sadarbības plāns ir vērstas uz jauniešiem²⁰⁴. Tajā var tikt iesaistīti jautājumi vai iespējamie risinājumi par jaunieša dabīgo vidi, piemēram, kopā ar sociālo darbinieku atbalstu risināt problemātiskās attiecības ar skolas skolotājiem. Taču mērķiem jābūt reālistiskiem un saprotamiem, jo darbības plāns ir mikro prakses instruments, kas nevar ietekmēt mezo praksi vai citas institūcijas darbību. Tie nav sociālo darbinieku vai skolas, vai citu starpprofesionālo partneru uzdevumi jauniešiem vai viņa ģimenei. Tās ir vienošanās un darbības process. Ja jauniešiem nezina, ko un kā darīt, vai vēl nevar pieņemt lēmumu, tad jādod laiks

Viens no būtiskākajiem plāna veidošanas nosacījumiem ir tas, ka pats jauniešiem spēlēt būtisku lomu lēmuma pieņemšanā un līdzdalībā.

²⁰⁴ Sadarbības plāns nav institucionāls instruments, lai noteiktu sociālā darbinieka darba kvalitāti un profesionālo terminu lietošanu.

un jāuzsāk ar sociālo izglītošanu vai alternatīvu iespēju izskatīšanu. Plānam nav jābūt aizpildītam ar 5 vai 10 uzdevumiem, tam jābūt reālistiskam. Laba prakse, ja plānā būs 2-3 vienošanās uzdevumi, kur katram būs piesaistīts atbalsts.

Elastīgs, reālistisks, empātisks, resursu vairojošs, ar pozitīvu perspektīvi un uz jauniešu vērsts, ar jauniešu līdzdalību veidots sadarbības plāns ir ieguvums gan jauniešiem, gan labai sociālā darba praksei.

Piemēram, jauniešiem ir virkne grūtību ģimenē, sekas pamešanai novārtā, skolas apmeklēšanas grūtības un kriminālprocess par mantas bojāšanu trešajai personai un ir deleģējums no policijas strādāt ar šo situāciju. Ar ko lai sāk? Jauniešiem pat nezina, varbūt ir apjucis, nobijies, bravūrīgs, izvairīgs atbilstoši viņa vecumposmam. Sociālais darbinieks ar jauniešiem pie sadarbības plāna izstrādes sāks ar būtiskāko un palīdzēs izprast katras situācijas (problemātikas) vajadzības un ietekmi uz jauniešu, tas var būt izskaidrojošs darbs, tikšanās ar policiju, skolu, vecākiem pirms lēmuma pieņemšanas. Varbūt sociālais darbinieks piedāvās resursu karti ar dažādām alternatīvām par noziedzīga nodarījuma izlīdzināšanas programmām, par jauniešu atbalsta – pieredžu izglītības programmām utml. Jauniešiem jābūt ieguvums no izvēles un līdzdalības iespējas izvēlēties.

Izstrādājot sadarbības plānu, tiek ņemti vērā objektīvi un subjektīvi aspekti. Tas nozīmē, ka ikvienu aktivitāti plānojot, jāpatur prātā:

- ▶ Kādas ir jauniešu vajadzības un spējas – resursi, attiecības un personības īpatnības?
- ▶ Kāds atbalsts jauniešiem ir nepieciešams, lai pārvarētu esošās grūtības? Kādi riski ir un kā tos varam risināt?
- ▶ Kādi resursi jau ir, kas vēl nepieciešams?
- ▶ Kā to visu organizēt laika, telpas un pēctecības kontekstā?

Ja sadarbības plāna ietvaros sociālais darbinieks ar jauniešu var strādāt ar “individuālo atbalsta plāna” metodi, tad tā būs pieeja, izmantojot konsultēšanu, palīdzēt attīstīt personiskos resursus un strādāt ar jauniešu izaugsmi: jēgu, mērķiem, virzību uz personiskiem risinājumiem. Būs gadījumi, kad sadarbības plānā būs tikai viens ieraksts “darbs ar individuālo atbalsta plānu”, līdz jauniešiem būs gatavs iesaistīties jauniešu atbalsta grupā vai pozitīvas uzvedības stiprināšanas programmā.

“Jauniešu individuālais atbalsta plāns” ir strukturēta atbalsta metode darbā ar jauniešiem. Plāns ir vērsts uz tiešo darbu ar jauniešiem, kad izmanto psihosociālo konsultēšanu. Plāna realizācijā var tikt iesaistīti individuālo atbalsta pakalpojumi kā, piemēram, mentorēšana, līdzgaitnieka programma, “vecākā brāļa” programma²⁰⁵ u.c. “Individuālais atbalsta plāns” vienmēr būs uz personu vērsta pieeja un tajā būs daudz personisko, psiholoģisko aspektu, augstāka konfidencialitāte un individuālāki risinājumi. Jauniešu individuālais atbalsta plāns ir saistīts ar personisko attīstību un atbalstu, var būt mikro atbalsta programmu daļa (3.darba virziens), kurā ietverti veidi, kā palīdzēt jauniešiem mazināt traumas sekas, t.sk. ilgstošas novārtā atstāšanas rezultātu, līdzatkarības fenomenus, zaudējumu vai vardarbību u.c.

Jauniešu individuālais atbalsta plāns var būt sadarbības plāna daļa, kas ir padziļināta un vērsta uz individuālo grūtību risināšanu un vajadzību apmierināšanu, izmantojot psihosociālās konsultēšanas metodes un pieejas.

Piemēram: jauniešu līdzdalība un iesaistīšanās pieredžu izglītības grupā būs sadarbības plāna daļa. Taču šajā grupā ir dažādi jaunieši ar dažādām individuālajām vajadzībām. Dažiem ir grūtības veidot veselīgas attiecības, dažiem ir pārmērīga vielu lietošanas pieredze, daži bijuši ilgstoši nabadzībā un izolētībā. Šīs individuālās grūtības un to risinājumi būs individuālo atbalsta plāna daļa, ko visbiežāk risinās individuālās konsultācijas un atbalsts. Taču ne visiem jauniešiem ir nepieciešams individuālais atbalsta plāns, piemēram, ja pietiek ar līdzdalību “pieredžu izglītības” programmā.

²⁰⁵ “Vecākā brāļa” programma ir vienaudžu programma, kurā jauniešiem ar līdzīgām grūtībām pagātnē (2-3 gadu starpība) ir ticis galā un vienaudžu atbalsta veidā palīdz otram jauniešiem. “Vecākie brāļi” ir izgājuši mācības par atbalstu, noteikumiem, robežām un saņem mentora vai supervizora atbalstu.

6.3.3. Sociālie un citi pakalpojumi

Pakalpojumi un atbalsta programmas

Vispārīgās sociālā darba prakses ietvaros sociālais darbinieks, izmantojot pieejamos resursus, var *dizainēt* jaunietim individuālus, nelielus, mikro līmeņa praksei atbilstošus atbalsta pakalpojumus. Metodikā piedāvājam “individuālā atbalsta plāna” metodi.

Izvēloties jaunietim piemērotākos pakalpojumus, nepieciešams balstīties viņa vajadzībās, paturot prātā sistēmiskās likumsakarības, piemēram:

- daudziem mērķa grupas jauniešiem ir negatīva formālās izglītības pieredze, tāpēc svarīgi iekļaut aktivitātes, kas viņus tuvinātu pozitīvai pieredzes veidošanai vai pozitīvai mācīšanās pieredzei kopumā, piemēram, iesaistot jaunieti neformālās izglītības aktivitātēs, drošā vidē diskutējot par mācīšanās sasniegumiem un mērķiem. Nav laba prakse, ja konstatē “skolas neapmeklēšanu” kā problēmu, automātiski uzliekot uzdevumu “skolas apmeklējums” – jo, lai tas notiktu, “skolā iešana” ir nepieciešams atbalsts un pakāpeniska pozitīvas pieredzes atgūšana;
- daudzi mērķa grupas jaunieši meklē pilna laika darbu. Tādā gadījumā var fokusēties tieši uz darba atrašanu, – palīdzot meklēt dažādas stratēģijas, apgūstot nepieciešamās prasmes, kā arī veicinot sociālo prasmju attīstību. Gan Somijā, gan Vācijā sociālā riska jaunieši tiek atbalstīti “*atbalstītā darba*” formā – iekļauti praksē balstītas izglītības iegūšanā un papildus sniedzot atbalstu citu grūtību risināšanā. Tas nozīmē, ka sociālā darba atbalsta pasākumi tiek organizēti un realizēti jaunieša dabīgajā vidē un arī sociālā darba atbalsts tiek realizēts jaunieša dabīgajās vidēs: jauniešu centros, izglītības jomā, dzīves vietā (jauniešu mājā) utml.
- jauniešiem ar mācīšanās grūtībām nepieciešams dot ilgāku laiku kompetenču apgūšanai, jāstrādā mazākās grupās, pārliecinoties un nostiprinot pieredzē iegūtās zināšanas. Pastāv iespēja “skolai” (izglītojamiem) iziet ārpus ierastajām telpām un pietuvoties mērķa grupai, piemēram, jauniešu centrā;
- jauniešiem ar zemu pašvērtējumu īpaši vērtīgs var būt brīvprātīgais darbs – ar iespēju palīdzēt citiem, tā palīdzot sev un sniedzot iespēju piedzīvot pozitīvu “darba” pieredzi;
- ne visiem jauniešiem ir bijušas pieejamas pozitīvas brīvā laika aktivitātes, lai arī tās ir spēcīgs instruments jauniešu sadarbības plānā.

Tas nozīmē, ka, strādājot ar jaunieti, vienlaikus darbojas ar problemātikas lauku, – mēģinot gan mazināt tā ietekmi, gan vienlaikus veicinot jaunieša izaugsmi un attīstību, tāpat kā ikvienam jaunietim, izmantojot vides resursus. Papildus attīstošajām darbībām ir jāpievērš uzmanība arī atbalstošajām, – nodrošinot, ka jaunietis varēs piekļūt attīstošajiem pakalpojumiem (meklējot risinājumus ierobežojošajiem apstākļiem), piemēram, transports, laiks, pavadonis – asistents, u.tml.

Darbā ar gadījumu, īpaši situācijās, kad tiek iesaistīti kopienas, dabīgās vides un citu sadarbības partneru resursi, var tikt izveidota atbalsta programma²⁰⁶ klienta mērķgrupai. Piemēram, jaunieti, kurš nāk no nabadzīgas vides ar zemu dabīgās vides atbalstu, var iesaistīt jauniešu centra projektos, piešķirt mentora pakalpojumu un ar skolu vienoties par “individuālo atbalsta plānu”, tādējādi izveidojot atbalsta programmu gadījuma vadīšanas ietvaros, paredzot gan atbalsta apjomu, intensitāti, ilgumu utml. Līdzīgas atbalsta programmas var tikt veidotas arī jauniešu grupām, ja sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem praktizē šo pieeju vispārīgās prakses ietvaros.

²⁰⁶ Programma – secīgu, mērķtiecīgu virzītu aktivitāšu kopums. Darbinieks var veidot individuālās programmas (programmas komponenti balstās konkrēta jaunieša vajadzībās), programmas jauniešu grupai (jauniešiem ar līdzīgām vajadzībām). Latvijā par programmām tiek saukti arī reģistrēti sociālie pakalpojumi, līdz šim “programma/sociāls pakalpojums” var arī būt jaunieša individuālās programmas komponents.

Piemēram: jaunieši, kuri ir ārpusģimenes aprūpē, no 16 gadu vecuma tiek iesaistīti atbalsta programmā, kas palīdzētu uzsākt patstāvīgu dzīvi līdz ar pilngadības iestāšanos. Tā ir trīs gadu cikliska programma, kas sastāv no daudz komponentēm un izveidota ar mērķi, lai palīdzētu vieglāk iekļauties kopienā un mazinātu riskus, kas var veidoties “sistēmas bērniem”²⁰⁷. Nav nepieciešama gadījuma vadīšana, bet gan iesaiste programmā, kur ir gan sociālais darbinieks ar jauniešiem, atbalsta pakalpojumi, gan mentora pakalpojums, gan materiālās palīdzības nodrošinājums, gan pieeja patstāvīgās dzīves uzsākšanai – dzīves vietai, veselīgās kopienas socializēšanās un atbalsta pakalpojumi. Programma ir pakāpeniska intensitātes ar daudzām atbalsta formām.

Sociālais darbinieks ar jauniešiem neveido un neattīsta makro un mezo līmeņa atbalsta programmas, pakalpojumus vai sociālos pakalpojumus. Piemēram, sociālais darbinieks ar jauniešiem neveidos mentora programmas vai patstāvīgās dzīves atbalsta pakalpojumus, tā būs makro vai mezo līmeņa atbildība. Lai darbs ar gadījumu un gadījumu vadīšana būtu efektīva, jābūt izveidotam garantētam pakalpojumam, atbalsta programmu un sociālo pakalpojumu grozam.

Gadījumos, kad nav nepieciešams darbs ar gadījumu vai gadījumu vadīšana, bet tikai sociālo pakalpojumu vai atbalsta programmas piešķiršana, sociālajā dienestā jāizvērtē, kurš un kādā veidā to dara. Ja sociālo pakalpojumu vai atbalsta programmu piešķiršana paredz izvērtēšanu un pakalpojumu piešķiršanu, balstoties uz individuālajām vajadzībām, bez darba ar gadījuma vai gadījuma vadīšanas, tad tā nebūs šīs metodikas klienta mērķgrupa. Pastāv prakses, kurās ir specializācija sociālajā darbā: izvērtēšana un pakalpojumu piešķiršana, piemēram:

- jauniešiem ar funkcionāliem traucējumiem tiek piešķirts specializētais transports vai papildu asistents dzīves vietai;
- pašvaldības deleģējuma dēļ (administratīvo pārkāpumu ietvarā) sociālais dienests ir izveidojis (*atmaksā*) jauniešu vērtību orientācijas un kopienas izlidzināšanas programmu jauniešiem, kuri veikuši huligāniskus nodarījumus pret mantu;
- tie var būt anonīmi, neregistrēti klienti (puisis, 15 gadi), kuriem tiek piešķirts pakalpojums, piemēram, kā anonīmas grupas atkarīgajiem/līdzatkarīgiem jauniešiem vai psihoterapeita pakalpojumi, vai atbalsta grupa jauniešiem, kuriem viens no vecākiem ir ar mentālo saslimšanu, vai “līdzatkarīgiem” jauniešiem, vai dzimuma orientācijas atbalsta pakalpojumi utml.

Ja klientam ir gadījuma vadīšanas lieta, tad atsevišķi netiek reģistrēta “pakalpojuma lieta”, bet pakalpojuma piešķiršana kļūst par daļu no “sadarbības plāna”. Ja pakalpojumu sniedz trešās personas ārpus sociālā dienesta, tad starp gadījuma vadītāju un pakalpojuma sniedzēju jāvienojas par efektīvākā un lietderīgākā nosūtījuma vai lūguma formu, lai klients saņemtu pakalpojumu, ievērotu konfidencialitāti, nedublētu informāciju un neveicinātu birokrātiju. Ieteikums – organizēt trīspusējo tikšanos (klients un tā likumiskais pārstāvis, pakalpojuma sniedzējs un gadījuma vadītājs), kas tiek piefiksēta sarunas protokola veidā un kalpo kā vienošanās par pakalpojuma piešķiršanu, saņemšanu un nodrošināšanu.

Atbalsta pasākumu programmas, t.sk. sociālie pakalpojumi var tikt vērsti gan uz negatīvo risku (notikumu seku mazināšanu), gan uz jauniešu pozitīvās pieredzes attīstību, gan uz atsevišķu dzīves kvalitātes daļu (piemēram, veselības aprūpes pieejamību un izglītības iegūšanas vai piederības sajūtas grupai attīstīšanu, būt sabiedrībā) realizēšanu. Līdz ar to uz jauniešiem vērsti pakalpojumi vienlaikus būs gan problemātiku risinoši, gan atbalstoši – vispārīgo attīstību veicinoši un vajadzības nodrošinoši. Izdalām četrus pakalpojuma virzienus:

- 1. Uz pamatvajadzību nodrošināšanu vērsti pakalpojumi:** droša un pastāvīga dzīves vieta, tiesiskā un sociālo aizsardzība, līdzekļu pieejamība pamatvajadzību nodrošināšanai, t.sk. iespēja dzīvot drošā un atbalstošā vidē ārpus savas ģimenes (īslaicīgi vai ilglaicīgi: jauniešu mājas), iespēja

²⁰⁷ “Sistēmas bērni” ir sabiedrībā izveidots termins, kas raksturo ārpus ģimenes aprūpes formās augušus bērnus, kas nav saņēmuši pietiekamu atbalstu, lai pārvarētu virkni grūtību, pieaugot un uzsākot patstāvīgu dzīvi. Tas nozīmē, ka bērnu tiesību normas nav praksē realizētas bērna labākajās interesēs.

pārvietoties (transports), atbalsta pakalpojumi izglītības, nodarbinātības, interešu izglītības un personības attīstības pakalpojumiem kā ikvienam citam sabiedrības jauniešiem u.c. Šajā jomā jāpievērš uzmanība pakalpojumiem un ilglaicīgām programmām, kas paredzētas nabadzības un tās izraisīto seku mazināšanai. Ja jauniešiem nepieciešams arī papildus atbalsts, tas jānodrošina (piemēram, piedāvājot siltu maltīti programmas aktivitāšu laikā vai darbojoties ar jauniešiem, to pagatavojot). Šī daļa bieži tiek ignorēta darbā ar gadījumu, jo tiek nošķirts pakalpojums jauniešiem un sociālās palīdzības vai pamatvajadzību (pabalstu) daļas. Piemēram, ja jauniešiem tiek iesaistīts psihosociālā darba grupā par pozitīvas uzvedības veicināšanu, pilnīgi atbilstoši, ka šī pakalpojuma daļā varētu būt maltīte (piemēram, sviestmaizes un tēja). Tas nozīmē, ka plānojot atbalstu, tiek ņemta vērā iespēja nodrošināt pamatvajadzības jauniešu pakalpojuma saņemšanas vidē: ēdiens, apģērbs utml.

- 2. Uz uzvedību un domāšanas izmaiņām vērsti pakalpojumi:** psihosociālais atbalsts (emocionālais), uzvedības izmaiņu atbalsts un psiholoģiskais atbalsts. Plašāk izmantotās metodes-tehnikas sociālā darbā ir: atbalsta grupas, psihosociālās konsultācijas, psihosociālās atbalsta programmas, psihoterapeitiskās grupas, izglītojošās grupas, psihologu un sociālo darbinieku individuālās konsultācijas, citu speciālistu konsultācijas (narkologs, atkarību speciālists, ēšanas traucējumu novēršanas konsultācijas utml.), izglītojoši – informatīvi pasākumi par problēmjomu risinājumiem, praktiskas nodarbības neatkarīgās (patstāvīgās) dzīves uzlabošanai (pašaprūpe, interešu aizstāvība, individuālais budžets, veselības pašaprūpe), vardarbības seku mazināšanas programmas, psihosociālās motivēšanas programmas, noziedzības mazināšanas un/vai tiesiskas audzināšanas programmas, sociāli terapeitiskais darbs ar atkarībām, līdzatkarībām personām, ģimeņu terapija, bezdarba izraisītām sekām, invaliditātes izraisītām sekām, utt.
- 3. Uz dzīves kvalitātes nodrošināšanu, tai skaitā uz prevenci vērsti pakalpojumi:** pakalpojumi kā uzdevums – veicināt emocionālo labsajūtu un situācijas nepasliktināšanos. Šie ir īslaicīgi pakalpojumi, kas rada interesi (līdzdalību) par vietējo sabiedrību – kopienu un personisko dzīvi. Plašāk izmantotās metodes: radošās nodarbības, teātra nodarbības, apmācību programmas (datori, angļu val.), informatīvi semināri, tikšanās ar aktieriem un NVO, ekskursijas, iesaiste jauniešu programmās ar aktīvās preventīvas nolūku, u.c.
- 4. Uz kopienas resursiem balstītie atbalsta pakalpojumi** ir tie, kas jau pastāv pašvaldībā, ko finansē valsts, pašvaldības vai citi pieejamie avoti. Lai mērķa grupas jauniešiem izmantotu šos resursus, ir jānodrošina atbalsts, nodrošinot tiem brīvu pieeju. Šīs pieejas pamatā ir veicināt cilvēku aktīvu iekļaušanos caur pašvaldībā jau esošajiem kopienas (resursiem), neveidojot segregētus pakalpojumus, bet analizējot un izmantojot jau esošos: mākslas skolu, kultūras centrus, jauniešu centrus, psiholoģiskās palīdzības iestādes, teātrus, sporta halles, u.tml. Viens pakalpojuma veids var ietvert vairāku problēmrisinājumu un vajadzību apmierināšanas aspektus un darboties gan individuālā, gan grupas, gan psihosociālā līmenī.

Pirmie divi atbalsta pakalpojumu un programmu virzieni (uz pamatvajadzībām un uzvedības izmaiņām vērsti pakalpojumi) būs sociālā darba ar jauniešiem pamatresursi, lai organizētu un realizētu darbu ar gadījumu. Taču 3. un 4. virziens būs būtiski resursi, lai normalizētu jauniešu situāciju, t.sk. veicinātu veselīgu iekļaušanos sabiedrībā.

Iesaistītie profesionāļi un atbalsta personas var izmantot ļoti individuālas un autentiskas pieejas, taču visu pieeju pamatā ir drošas un atbalstošas attiecības.

Sociālo pakalpojumu veidošana (dizainēšana) un piemērošana klienta individuālajām vajadzībām ir viena no sociālā darba funkcijām darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanā, kas ir ļoti sarežģītas domāšanas, plānošanas un resursu vadības kompetences līmenis. Pakalpojumu veidošanas struktūru skat. attēlā Nr.24.

		Pēc problēmas				
		atkarība	vardarbība	devianta uzvedība	nabadzība	u.c.
Pēc klienta individuālās situācijas	Jaunieša vecums					
	Dzīves vieta					
	Ģimenes atbalsta līmenis					
	Jaunieša sociālais briedums					
	Ekonomiskā situācija					
	Dzīves ritms					
	u.c.					

Pakalpojuma veidošanu papildus ietekmē ārējie resursi un to pieejamība:

- ▶ Jābūt iespējam modelēt un finansēt sociālos pakalpojumus, balstoties uz sadarbības plānu un individuālajām vajadzībām (individuālā budžeta pieejamība darbā ar gadījumu). Tādēļ būtisks ir garantēto sociālo pakalpojumu grozs un finansējums.
- ▶ Jābūt specializācijai – tas nozīmē, ka ne tikai dienestā specializācija sociālajam darbiniekam, bet specifiski, mērķtiecīgi attīstīti sociālie pakalpojumi un tiem attiecināmi speciālisti ar šauru specializāciju, kuri tos īsteno, piemēram, deviantas uzvedības mazināšanas psihosociālā darbā, izmantojot, piemēram “EQUIP” programmu. Pašlaik ir novērojama sociālo pakalpojumu – speciālistu specializācijas trūkums.
- ▶ Elastīguma princips – pakalpojumiem jābūt veidotiem tā, ka tie ir viegli pielāgojami un maināmi, balstoties uz klienta vajadzībām, vides izmaiņām, utml.
- ▶ Resursu vadībai un pārvaldībai jābūt viegli izmantojamai, tas būtu: nepieciešamo resursu viegla saņemšana un iespēja mainīt – koriģēt to finansēšanas un izmaiņas kārtību.
- ▶ Sociālo pakalpojumu reģistrēšana un piemērošana dažkārt ir pārāk standartizēta un neatbilst inovatīvām pieejām un pēc kopienā balstītiem atbalsta veidiem, kā rezultātā tas var ierobežot alternatīvus risinājumus, tādēļ bieži ir jādomā par atbalsta programmu un citu pakalpojumu finansēšanu jaunieša dabiskajā vidē, alternatīvu risinājumu meklējumos iesaistot jauniešus, “jaunatnes darbu” un kopienā esošos pakalpojumus.

Pie pakalpojumu dizainēšanas nevar ignorēt klientu un viņa dabisko vidi. Piedāvājam “karuseļa” metodi²⁰⁸ pakalpojuma veidošanā, kas vienlaikus var būt kā dažādu ekoloģiju savietošanas spēja (izmantojot centriskos aplūšus), gan kā resursu karte jaunietim “sadarbības plāna” vai “individuālā atbalsta plāna” daļa (skat. attēlu Nr.25). Tā ir praktiska metode darbā ar jauniešiem, kas satur eko-sistēmisku domāšanu. Katra aplūša daļa ietekmē nākošo un otrādi. Tas sniedz iespēju sistēmiskā likumsakarībā līdzīgi kā eko-kartē redzēt ekoloģiju un mijiedarbību ar dažādām vidēm, t.sk. resursus problēmu risināšanā. Individuālā konsultēšanas laikā tas var kļūt par resursu jaunietim, pārrunājot, kā dažādas vides viņu ietekmē. Karuseļa aplūši var tikt izveidoti uz atsevišķiem aplūšiem, sasaistot tos centrā, tādējādi var izveidot kustīgu papīru aplūšu modeli.

²⁰⁸ “Karuseļa” metodi izveidoja K. Viša, 07.2022., ietekmējoties no eko-kartes un sistēmiskiem ietekmes aplūšiem.

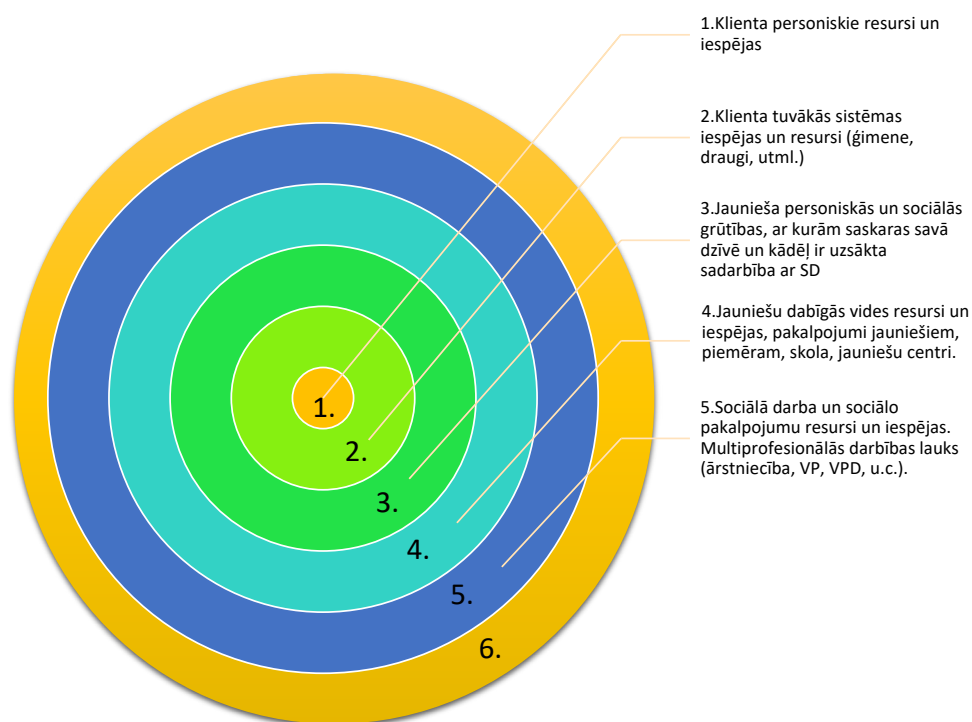
Pašvaldībās var veidot atbalsta programmas jauniešiem, kuriem vecumposma dēļ vai nelielu sociālo grūtību dēļ²⁰⁹ ir nepieciešams strukturēts, sociāls, pedagoģisks, tiesiski audzinošs, vērtību orientācijas vai sociālās iekļaušanās utml. atbalsts. Šie būs “zaļā lauka” (sk. Attēls Nr.16 “Atbalsts jauniešiem trīs līmeņos”) mērķa grupa un nav vajadzība pēc sociālā darbinieka.

Piemēram: 15 gadīgs jauniešs vairāk nekā divas reizes “pieķerts” pīpējot pie skolas, ir konstatēts administratīvais pārkāpums, no ģimenes ir pietiekošs atbalsts un izpratne par situāciju. Jaunieši var iesaistīt jauniešu veselības atbalsta programmā, piemēram, skolas vai jauniešu centra veselības atbalsta programmā, un nav nepieciešams cita veida atbalsts.

Pakalpojumu, atbalsta programmu un sociālo pakalpojumu piemēri:

- ▶ Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu programmas un pakalpojumi, kas ir izstrādāti, balstoties uz mērķgrupas vajadzībām vai tipiskākajiem administratīvajiem vai kriminālpārkāpumiem, piemēram, nodarījuma izlīdzināšanas programmas, mediācijas programmas vai kopienu brīvprātīgais darbs;
- ▶ Jauniešu mājas – patstāvīgas dzīves mājas, kur saņem atbalstu pašaprūpē, ikdienas dzīves organizēšanā, saimniecības plānošanā, dzīves vietas drošības nodrošināšanā, utml.;
- ▶ Pieredžu izglītībā un neformālā izglītībā balstītas sociālā atbalsta programmas, kas veicina veselīgas socializēšanās pieredzi un atbalstu sociālā nobriešanā;
- ▶ Atkarības, vardarbīgas uzvedības un pašdestrukcijas mazināšanas programmas – pakalpojumu kopums, piemēram, grupai vai klasei;
- ▶ Psihologa vai psihoterapeita pakalpojumi, lai palīdzētu pārvarēt ar vecumposmu saistītus izaicinājumus vai individuālās grūtības, piemēram, ēšanas traucējumu gadījumā vai seksuālās orientācijas (dzimumidentitātes) jautumos u.c.;

Alternatīvi izaugsmes un pilnveides pakalpojumi ārpus formālās izglītības.

Attēls Nr.25 “Karuseļa modelis pakalpojumu plānošanai”

²⁰⁹ Jauniešiem mērķa grupa, kura neatbilst sociālā darba ar jauniešiem klientu mērķgrupai, bet ir identificējama, ka ir nepieciešama aktīvās preventīvas vai problēmu mazināšanas atbalsts.

1. aplis ir klienta personība un viņa personiskās kvalitātes: raksturs, vērtības, principi, dzīves jēga, talanti. Šajā aplī raksta tikai pozitīvās personas daļas;

2. aplis ir klienta vides resursi, viņa tuvākā sistēma. Ģimene, draugi, mājas, finanšu resursi, sociālās prasmes.

3. aplis ir grūtību lauks – tajā raksta gan personiskās, gan 2.apļa, gan 4.aplī piedzīvotās grūtības. Grūtību aplis no jaunieša personības tiek eksternalizēts, atdalot ar tuvāko dabisko vidi (2.aplis) un metaforiski parādot, ka tas saskaras arī ar tālāko dabisko sociālo vidi (4.aplis).

4. aplis ir jaunieša dabiskā – sociālā vide. Raksta resursus, iespējas, reālos un vēlamos, piemēram, skola, jauniešu centrs, skolotāja, jaunatnes darbinieks, darbs, transports, kaimiņš, utml. Tie var būt gan cilvēki, gan jomas.

5. aplis ir sociālā darba resursi, pakalpojumi, atbalsta programmas utml. Te vairāk *ar dizainu* nodarbojas sociālais darbinieks, palīdzot izprast, kas ir pieejams jaunieša situācijā (pašvaldībā), balstoties uz viņa vajadzībām, grūtībām, resursiem, utml.

6. aplis ir citi kopienas, valsts resursi, kuri būtu noderīgi jauniešiem.

Kad karuselis ir izveidots, var uzsākt sarunu un vienošanos ar klientu, pie kurām grūtībām, kādu resursu varam izmantoto no 1., 2., 4., 5. vai 6. apļa daļas. Katrai grūtībai meklējot atbalstu, – stiprinājumu jaunieša personībā vai dabiskajās vidēs, vai speciālo pakalpojumu un kopienas resursu laukā. Tas palīdz gan sociālajam darbiniekam uz reāliem resursiem balstīt sadarbības plāna izstrādi, gan jauniešiem līdzdarbojas plāna izstrādē un rada risinājuma perspektīvi.

6.3.4. Sociālo un citu pakalpojumu monitorings

Sociālo pakalpojumu plānošana, piesaiste, monitorings un novērtējums ir viena no gadījuma vadīšanas funkcijām, kur, sociālais darbinieks, seko līdz sociālā pakalpojuma piemērotībai un realizācijai, problēmu mazināšanas dinamikai klienta mērķgrupai. Monitoringa mērķis ir ātri reaģēt uz problēmas dinamikas (pieaugumu, mazināšanos) situāciju. Tā ir spēja sekot līdz specifiskiem sociāliempakalpojumiem, kas tieši vērsti uz individuālo problēmu un grūtību mazināšanu. Monitorings un pakalpojuma izmaiņas atbilstoši problēmu dinamikai ir saistīts ar “uz klientu vajadzībām vērsta pakalpojuma” principa piemērošana praksē.

Darbā ar gadījumu vairāk tiks izmantoti dabīgajā vidē pieejami pakalpojumi un atbalsts, vairāk “universāli” pakalpojumi, kuru pamatā ir klienta mērķgrupas kritēriji un attiecīgi sociālais darbinieks piesaista pakalpojumus. Tie var būt gan prevences, gan jaunieša individuālo grūtību mazināšanas pakalpojumi, piemēram, atkarības speciālistu vai psihologa konsultācijas, lai mazinātu vecumposmā piedzīvoto trauksmi vai ar pašvērtējumu saistītās grūtības, vai mentora programma jaunieša pozitīvās socializēšanās pieredzei, utml.

Pakalpojumu izstrāde un realizācija saskaņā ar sadarbības plānu prasa uzraudzību – sekot līdz, vai pakalpojums atbilst jaunieša sākotnējām vajadzībām. Ja pakalpojums, piemēram, mentora nodrošinājums, nenozīmē, tas vēl nenozīmē, ka tas ir slikts vai nekvalitatīvs, drīzāk ir secināms, ka klienta dzīve – it īpaši jauniešiem ir ļoti dinamiska, līdz ar to izmaiņas var notikt ļoti īsā laika periodā un piemērotais pakalpojums, iespējams, nav atbilstošs viņa vajadzībām. Pakalpojuma izvērtēšanas un novērtēšanas elementi ir:

1. Klienti. Pie vienošanās par pakalpojuma piešķiršanu ir jāpārrunā, kas un kā jādara izmaiņu gadījumā, ja tādas notiek kādai no pusēm. Tāpat jāvienojas, kā varētu tikt pilnveidots vai mainīts pakalpojums, ja kāda no pusēm nebūs apmierināta vai situācija būs mainījusies. Šie jautājumi skar arī tādas aspektus, kā, piemēram, kā tiks pārtraukts pakalpojums, kā tas tiks paziņots utml.?

2. Pakalpojuma sniedzējs. Būtiskākais princips – līdzvērtīgi nosacījumi ar klientu. Tāpat tas ietver vienošanos, kā tiks sagatavots pakalpojuma pārskats, progress – regress, dinamika. Visām iesaistītajiem, piemēram, starp klientu, sociālo darbinieku un atbalsta programmas darbinieku norītētu trīspusēja tikšanās sadarbības sākumā, starpposmā un noslēgumā, lai pārrunātu situācijas konstatāciju un pēc tam procesu – kā iet, kas notiek? Trīspusējās tikšanās sarunu apraksts var kļūt kā novērtēšanas pieraksts un nav jāveic papildu pakalpojuma novērtēšanas apraksts.

3. Starpprofesionālās un starpinstitucionālās tikšanās ir labs veids, kā iegūt ārēju, citu sadarbības kolēģu viedokli par novērojumiem, kā sniegtie pakalpojumi ietekmē dinamiku un citus partnerus un klientu.

Turpmāk aprakstīsim tiešā darba ar jauniešu trīs atbalsta pakalpojumu veidus, kas palīdz sasniegt jauniešu dabīgajā vidē un ir kā individuāls atbalsts jauniešiem.

6.3.5. Mentora pakalpojums

Mentors ir skolotājs, padomdevējs un uzticamības persona (no grieķu val.: *mentor*). Mentorēšana ir uz attiecībām vērsta pieeja, kad pieredzējušāks un zināšāks palīdz otram apgūt prasmes: dzīvi un dzīves veidu, profesionālās zināšanas, attiecību veidošanas prasmes, zināšanas, dzīves filozofiju, kultūru, utml. Tās ir uz izglītošanos, pilnveidi un pašatklāsmi (iepažīt sevi)²¹⁰.vērsta attiecības ar psihosociālo atbalstu, karjeras pilnveidi, lomu apguvi, saskarsmi un komunikācijas prasmēm.

Sociālajā darbā mentora pakalpojumu var sniegt personas, kuras ir izglītotas par klienta mērķgrupu, mentora darbā un atbilstoši bērnu tiesību aizsardzības prasībām, kā arī personas, kuras var strādāt ar bērniem (jauniešiem). Sociālais darbinieks piesaista mentoru, ja par to ir vienojies ar jauniešu un jauniešiem atzīst, ka mentors varētu būt labs atbalsts viņa ikdienas situācijas uzlabošanā.

Mentors ir veselīgs pieaugušais, kurš ar savu dzīvesveidu, attieksmi un uzvedību palīdz jauniešiem piedzīvot veselīgas vides un atbalsta pieredzi. Viņš palīdz jauniešiem iepazīt sevi un virzīties uz mērķi. Mentors var strādāt gan ar dzīvesveida (modeļa) izpratni un izmaiņām, ar vērtību orientācijas un sociālo prasmju attīstošu (veselīgu saskarsmi un sevis pārstāvēšanu plašākā sabiedrībā), veidot līdzvērtīgas un daudzveidīgu respektējošas (*draudzīgas*) attiecības: pieaugušais un jaunais pieaugušais (*jauniešis*) iepretim pamācošām un varas pozīcijā esošām.

Sadarbības modelis: tavi mērķi, tavs plāns, bet sociāli pieņemamā formā es tevi atbalstīšu to īstenot.

Mentoringa principi:

- ▶ drošas atbalsta vides attiecības starp divām personām;
- ▶ prasmju un zināšanu nodošana no viena indivīda otram;
- ▶ attiecībās viens cilvēks velta laiku otram, lai viņu atbalstītu;
- ▶ attiecības tiek uzturētas tik ilgstošu laika posmu, cik tās ir nepieciešamas.

Mentorēšanā var izmantot pieejas, metodes vai programmu, kas nepārkāpj vienošanos ar jauniešu un sociālo darbinieku, saglabājot veselīgas attīstības, drošības un nevardarbīgas pieejas principu. Raksturīgākās pieejas un metodes:

- uz mērķi un uzdevumu vērsta pieejas; mērķu izvirzīšana un sasniegšana;
- veselīga dzīvesveida un pieredzes attīstīšanas pieeja, t.sk. dienas strukturēšana, veselīga brīvā laika pavadīšana, būšana jauniešu dabīgajā vidē, atbalstot izvairīšanos no jauniešiem kaitnieciskas darbības utml.;
- patstāvīgās dzīves veicināšanas, organizēšanas un prasmju attīstīšanas metodes, pieejas, darbības utml.;
- izglītošanās, vērtību orientācijas un sociālo prasmju attīstošas darbības;
- kopā, atbalstoši, pārstāvot apmeklēt pašvaldības, valsts, citas iestādes un pakalpojumus;
- saruna, diskusija un pieredzes apmaiņas, tai skaitā telefona sarunas, sarakste sociālajos tīklos;
- jautājumi, atbildes un ieteikumi;
- problēmas risinājumu meklējumi;
- radošas, aizraujošas, interesi un hobiju attīstošas nodarbes u.c.

²¹⁰ Eight Types of Mentors: Which Ones Do You Need? by Caela Farren, Ph.D., MasteryWorks, Inc., <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HAHh1zapWwMJ:https://pdf4pro.com/cdn/eight-types-of-mentors-which-ones-do-you-need-53da67.pdf&cd=1&hl=lv&ct=clnk&gl=lv>.

Sociālais darbinieks kopā ar jaunietai vienojas, kas būtu tās darbības un veids, kurā jomā mentors varētu jaunietai atbalstīt, cik bieži un kāds ir sagaidāmais rezultāts. Kā jaunietai un sociālais darbinieks varēs zināt, ka mentora pakalpojums ir bijis atbalstošs un atbilstošs? Labā prakse nosaka, ka pirmreizējā tikšanās reizē sociālais darbinieks tiek kopā ar jaunietai (dažos gadījumos arī ar ģimeni) un mentoru, lai sastādītu aptuveno mentorēšanas plānu: mērķus, uzdevumus, darbības (metodes, pieejas), laika intensitāti (cik bieži, kur un kā tiksies), nepieciešamos papildus resursus utml. Sociālais darbinieks ar jaunietai un mentoru trīspusēji tiek vismaz vienu reizi mēnesī, lai pārrunātu iepriekšējā mēnesī piedzīvoto un nākošā mēnesī plānoto. Kā slikta prakse tiek uzskatīta, ja mentors kļūst par visu (citu) pakalpojumu aizstājēju, t.sk. sāk pildīt sociālā darbinieka vai citu profesionāļu funkcijas. Mentors ir atbalsts jaunietaim un viņa individuālajām pārmaiņām.

Tāpat kā sociālie pakalpojumi nav viendabīgi un statistiski, tā arī mentorēšana nav universāls atbalsta pakalpojums. Mentorēšana var būt gan veselīgs pieaugušais – atbalsta persona, gan koučinga daļa, gan līdzgaitnieks, gan profesionālā aroda audzinātājs (sk. attēlu Nr.26 “Mentorēšanas palete”). Mentorēšanas palete ir kā piemērs, lai atspoguļotu mentorēšanas daudzās jomas (iekšējais aplis), gan mentora kompetenču laukus (ārējais aplis), gan “jaunietai” iedaļu, kas norāda uz mentora kompetencēm – tostarp spēju izprast un būt piemērotam jaunietaim. Tātad mentorēšanai kā individuālā vai grupas atbalsta formai:

- jaunietaim un mentoram jāsakrīt kopā būšanas interesēm un spējai aizraut;
- mentoram jāpiemīt rakstura īpašībām, kas mērķa grupu spēj pieņemt;
- ir būtiski, ka mentoram ar jaunietai sakrīt vismaz viena kopīga interese, doma (-s), jēgas, tas var palīdzēt nodibināt atbalstošas attiecības;
- mentors ir kā starpnieks starp jaunietai un vietējo sabiedrību, skolu, sociālo dienestu, jaunieša ģimeni, tādēļ būtiski, viņš ar savu rīcību veicinātu sociālo iekļaušanu, konfliktu risināšanu, draudzīgu pārstāvniecību, aktīvu līdzdarbošanos sabiedrībā, būtu uzticams (t.sk. citu iestāžu priekšā), atvērts ar pieejamiem sociāliem resursiem;
- ir mentorēšanas jomas, kur izglītības vai tālākizglītībai (kursiem) ir nozīmē, piemēram, darbā ar mērķa grupu, vai atbalstot vardarbībā cietušus jauniešus, vai atkarības mazināšanas programmās. Ir jāpārziņa riskus, programmas daļas un to, kā veidot attiecības ar jauniešiem. Ir jomas, kur lielāka nozīme būs dzīves pieredzei un mentora personībai, piemēram, atbalstā jaunietaim, pārstāvēt viņu valsts un pašvaldības iestādēs, vai palīdzot uzsākt patstāvīgo dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes – saimniecības lietu organizēšanā;
- papildizglītība, supervīzijas un koleģiāls atbalsts ir noderīgs mentora pienākumu pildīšanā;
- mentora vai līdzvērtīgas atbalsta programmas būtu jāiekļauj garantētā sociālo pakalpojumu grozā.

Attēls Nr.26 “Mentorēšanas palete”

6.3.6. “Autriča” (outreach) darbinieks

Autričs (sasniedzamības darbs) skaidrojošs darbs grūti sasniedzamu mērķa grupu (*outreach work*), piemēram, ielu jauniešu, sasniegšanu, uzrunāšanu un informēšanu²¹¹. Autriča mērķis ir veidot saikni starp jauniešiem, kuriem ir nepieciešams atbalsts, un institūcijām vai tiem darbiniekiem, kas var atbalstu/pakalpojumus sniegt. Autriču īpaši izceļ un raksturo mobilitāte – jauniešu uzrunāšana notiek tur, kur jaunieši ir sasniedzams. Autriču var īstenot dažādās formās, piemēram, ielu sociālais darbs, mobilās vienības, atbalsta persona/mentors jaunieša dabiskajā vidē.

Sociālais darbinieks autriča darbu (vai darbinieku) izmantos gadījumos, kad savā darbā saskarsies ar dažādām slēgtām jauniešu grupām, kas parasti pašas palīdzību nemeklē, baidoties no nosodījuma, negatīvas attieksmes vai stigmatizācijas. Tie būs jaunieši, kuri izvairās un vairāk uzturas ielas vidē vai slēgtās kopienās, grupās vai rajonos (pilsētas vai lauku daļās).

Otrs gadījums, kad sociālais darbinieks var izmantot autriča darbu – atbalstot jauniešus ar jauniešiem ikdienas grūtībās, piemēram, organizējot un plānojot savu dienu, lai patstāvīgi īstenotu ikdienas dzīvi. Tādejādi autriča darbinieks palīdzētu ikdienas dzīves organizēšanā, plānošanā – visbiežāk jaunieša dabiskajā vidē. Tie būs arī gadījumi, ka jauniešiem ir ierobežoti pieejamības resursi – saistīti ar sociālo izslēgtību un nepieciešamību atbalstā iekļauties jauniešiem dabīgā vidē.

Autriča darbam var izdalīt 3 virzienus:

1. Informatīvais un starpniecības darbs, palīdzot jauniešiem piekļūt, sasniegt un saņemt viņam nepieciešamo atbalstu un pakalpojumus – valsts, pašvaldības un citās organizācijās. Tas ir uzrunāt un sniegt informāciju jaunieša dabiskajā vidē, pavadīt jauniešu, kopā ar viņu pildīt dokumentus, iepirkties, gatavot ēst, palīdzēt organizēt brīvo laiku, nokļūt līdz skolai, utml.
2. Strādāt ar jauniešu viņa vidē, izmantojot kopienas resursus un esot kā atbalstītājam (*angļu val.: guidance counsellor*: konsultantam un padomdevējam), lai virzītos un risinātu esošo situāciju, piemēram, ja jauniešiem ir kriminālpārskaujami. Attiecīgi autriča darbinieks, kurš specializējies šajā jomā, palīdz iziet cauri sistēmai un atbalsta gan ar tiesiskiem jautājumiem, gan individuālo psiholoģisko atbalstu utml.
3. Autriča trešais virziens var nozīmēt gan informācijas par pakalpojumiem nodošanu mērķa grupai, gan arī konkrētu aktivitāšu organizēšanu tuvāk mērķa grupas dzīves un interešu loka vietām – tā ir gan asistēšana, gan organizēšana, gan darīšana kopā. Piemēram, Berlīnē starp daudzdzīvokļu mājām izveidots ārtelpas vides – neformāls pieredžu izglītības parks, kurā darbojas autriča darbinieki (izglītotāji, sociālie pedagogi un jaunatnes darbinieki) un jaunieši tajā uzturas anonīmi, kopā organizējot un īstenojot neformālus pasākumus²¹². Piemēram, redzot jauniešu pulcēšanās vietas vai jauniešu grupas vajadzības, var tikt organizēti gan jaunatnes darba atbalsta pasākumi (mākslas plenēri vai “ielas vingrotāju” aktivitātes), gan veidota droša uzturēšanās vietas (piemēram, tējas un maiziņu pieejamība), vai veidoti informatīvi pasākumi (veselības eksprestesti, šļirču maiņa vai reproduktīvās veselības atbalsta pasākumi, u.tml.). Trešais virziens nedaudz pārklājas ar “ielu sociālo darbu”, bet tikai kā forma “iela” vai dabiskā jauniešu vide.

Stratēģijām, kā sasniegt jauniešus, ir jābūt pārdomātām, tostarp, jāizmanto inovatīvi veidi, mārketinga aktivitātes utt. Sākotnējais informēšanas darbs var iekļaut:

1. Īpaša cilvēka norīkošanu par autriča darbinieku, kura uzdevums ir tikšanās ar jauniešiem, viņu iesaistīšana savstarpējās sarunās par iespējām un attiecību veidošana ar klientiem. Autriča darbinieki var būt ielu jaunatnes vai sociālie darbinieki, kuri zina, kur satikt un kā uzrunāt jauniešus,

²¹¹ Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lpp.

²¹² Viša K., Pieredžu apmaiņa, sociālais darbs ar jauniešiem, Berlīne, Vācija – 22.04.2022.

kad to labāk darīt. Šie darbinieki dodas pie jauniešiem viņiem atbilstošā laikā, kas nereti nozīmē vakarus, kā arī uz vietām, kur jaunieši pulcējas.

2. Tas var būt kā sociāls – atbalsta pakalpojums jauniešiem ar zemām sociālām, pašaprūpes un sevis pārstāvēšanas prasmēm.
3. Tā var būt kā atsevišķā aģentūra ar autriča darbiniekiem, kuri tiek piesaistīti gan skolām, gan jauniešu mikrovidēm, gan sociāliem pakalpojumiem.
4. Tā var būt netieša jauniešu iesaistišana “vēlīgākās” un “atbalstošākās” vidēs, piemēram, *grafiti* parkā strādā darbinieki, kuri caur mākslu veido kontaktus ar riska jauniešiem.
5. Mobilās konsultāciju brigādes – labs veids, kā sasniegt jauniešus ar ierobežotu pieeju informācijai, jo kā viens no papildus pastiprinošajiem faktoriem izvēlei nestrādāt, nemācīties un neiesaistīties apmācības procesos, ir saistīts ar dzīvošanu lauku reģionos ar ierobežotu pieejamību resursiem un informācijai. Šādām jauniešu sasniegšanas aktivitātēm būtu jānotiek ciešā sadarbībā ar vietējiem partneriem.

6.3.7. Ielu sociālais darbs

Ielu darbs ir viens no sasniedzamības darbiem sociālā darbā līdzīgi kā *autričs* darbs. Šo darba formu izdala, jo pastāv specifiska mērķa grupa un tas prasa papildus specializāciju. Ielu darbs tiek veikts jauniešu teritorijā, turklāt darbinieki respektē šajā vidē pieņemtās normas, neuzspiež savu viedokli, nekoriģē, nelabo, nelasa morāli par nepieciešamību mainīt dzīvesveidu. Tā vietā viņi informē par citām iespējām, var informēt par loģiskajām sekām kādai rīcībai, bet pamatā piedāvā atbalstu. Latvijā ielu darbs kopš 2019. gada mērķtiecīgi tiek attīstīts Rīgā. Tas ir īstenots gan ar nolūku novirzīt jauniešus uz kādu no jau esošiem pakalpojumiem, gan nodrošinot psihosociālo darbu un aktivitātes tieši ielu vidē.

Var izdalīt vairākus ielu sociālā darba blokus:

1. **Vides izpēte**, kad galvenais darbinieka uzdevums ir iepazīt apkaimi un kartēt ielas vidi. Saprast, vai un kur pulcējas jaunieši, ko viņi dara, kādas ir viņu savstarpējās attiecības, vajadzības, grūtības, iespējas uzsākt sadarbību. Tātad – pētniecības darbs, jo jauniešu un viņu vides izzināšana ļauj organizācijai kaut daļēji pārstāvēt tieši šo jauniešu intereses jau tajā līmenī, kur tiek pieņemti lēmumi, kas var skar viņu dzīves.
2. Otrs virziens ir **mirkļaktivitātes** un pasākumi, kas palīdz uzsākt kontaktu. Katram darbiniekam, uzsākot ielu darbu jeb autriču, ir jāatrod sev piemērotākais veids, kā strādāt ar jauniešiem – kā, kad, kur uzrunāt, kā veidot attiecības. Mirkļaktivitātes dod iespēju uzrunāt lielākas grupas, piesaistīt uzmanību, aktualizēt kādu no svarīgām tēmām.
3. Vēl viens virziens ir **jauniešu informēšana un piesaistišana atbalsta pakalpojumiem**. Tas nozīmē, ka darbiniekam ir labi jāpārzina pašvaldības iespējas, resursi, iespējamie sadarbības partneri.
4. Un visbeidzot ir paša darbinieka sniegtais **psihosociālais atbalsts**. Protams, arī uz ielas var strādāt tikai ar to mērķi, kuram jaunietis ir gatavs. Piemēram, ja jaunietis nav gatavs pārtraukt vielu lietošanu, bet tomēr ir nobažījies par iespējamajām sekām, tad darbinieks var palīdzēt izvairīties no pārdozēšanas, saindēšanās ar nezināmām vielām, var samazināt infekciju riskus. Ja gatavība mainīt uzvedību ir augstāka, tad attiecīgi arī mērķi jau izvirzās citi.

6.3.8. Novērtēšana un lietas slēgšana

Novērtēšana ir situācijas izmaiņu noteikšana par sadarbību noteiktā laika periodā.

Novērtēšanas būtiskākie uzdevumi

1. Izmaiņu noteikšana.
2. Turpmāka plānošana vai noslēgums.
3. Sociālā darba un piesaistīto pakalpojumu efektivitātes noteikšana.
4. Jaunieša novērtēšanas prasmju veicināšana.

Izmaiņu noteikšana un pakāpes:

1. **Labi, ka jaunieša situācija nav pasliktinājusies.** (*Bijušas pārlietu optimistiskas gaidas, izvērtēšanā nav pamanīti būtiski ietekmes faktori un fakti vai arī paralēli pastiprinājušies paralēlie procesi, kas kavē sasniegt vēlamās izmaiņas*).
2. **Ir bijusi laba pozitīva virzība.** (*Plāns tikai daļēji ir saskanējis ar visu iesaistīto pušu – jaunieša, pakalpojumu sniedzēju faktiskajām iespējām. Nepieciešama plāna pārskatīšana*).
3. **Sasniegts ļoti labs rezultāts.** (*Būtiski identificēt veiksmes atslēgu, piemēram, apgūtas emociju pārvaldīšanas prasmes, un, ja nepieciešams, mērķtiecīgi izmantot arī turpmāk*).
4. **Ideāls rezultāts.** Sasniegts plānotais mērķis un identificējami citi papildus ieguvumi²¹³. (*Piemēram, jauniešiem ir ne tikai mazinājusies devianta uzvedība, bet arī izveidojies atbalstošs sociālais tīklojums, izvirzīti reālistiski sasniedzami nākotnes mērķi, uzlabojušās attiecības ģimenē utt.*)

Novērtēšanas veidi:

- ▶ Novērtēšana kā procesa starpposms izmaiņu novērtēšanā (rezultātā var tikt veiktas izmaiņas plānā un pakalpojumu sniedzēju klāstā).
- ▶ Novērtēšana kā procesa noslēgums. Gadījuma slēgšana.
- ▶ Pēcnovērošana. Novērošana, kā jauniešiem turpmāk tiek galā ar savām grūtībām. Tās var būt dažas tikšanās reizes turpmākajos mēnešos, savānīšanās. P.S. “Tiesības būt aizmirstam!” – tas nozīmē būt dzēstam no datu bāzēm.

Novērtēšanas iespējamās grūtības.

- ▶ Tiek aktualizētas jaunas problēmas, jauna plānošana un novērtēšanas posms iepriekšējām problēmām izpaliek.
- ▶ Novērtēšanā ienāk pārāk liels uzsvars uz negatīvo dinamiku, kas apdraud turpmāko sadarbību.
- ▶ Formāla un “tehniska” novērtēšana (vienkārši beidzas pakalpojuma saņemšanas termiņš un jaunus nav iespējams piesaistīt).
- ▶ Pārāk pozitīva, izvairīšanās runāt par negatīvo dinamiku, var būt saistīta ar “slēpto vienošanos”.
- ▶ Atvadu un separācijas grūtības. Skumjas.

Gadījuma noslēgšana un lietas arhivēšana:

Kad tiek pieņemts lēmums par gadījuma slēgšanu, tiek noslēgta arī klienta lieta, tostarp datu bāzēs ievadītā informācija par klientu. Sociālais darbinieks atbilstoši tabulai Nr. 5 atlasa uzglabājamo informāciju, t.i. obligāto dokumentāciju: pamatinformāciju par klientu, vienošanos, sadarbības plānus, kopsavilkumus un apkopojumus un citu oficiālo informāciju.

Datu bāzē tiek saglabāti ieraksti, kas saistīti ar obligāto dokumentāciju, kā arī sociālā darba ietvaros piešķirtiem pakalpojumiem. Klienta lieta atbilstoši tiesiskajam regulējumam tiek uzglabāta 10 gadus pēc

²¹³ Metodiskais materiāls sociālajam darba “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 173-175.lpp.

pēdējā ieraksta veikšanas.²¹⁴ Tas nozīmē, ka gan lieta “papīra” formā, gan ieraksti datu bāzēs tiek uzglabāti 10 gadus pēc pēdējā ieraksta veikšanas. Saskaņā ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu sociālais darbinieks drīkst apstrādāt datus, ko atļauj klients vai tas ir noteikts ar kāda normatīvā akta pilnvarojumu²¹⁵. Jebkurai datu ievākšanai un uzglabāšanai jābūt kontrolētai, t.sk. klientam ir jāzina, ko un kāpēc ievāc, ko un kā izdzēš. Jaunietim ir tiesības izmantot Vispārīgo datu aizsardzības regulā²¹⁶ noteiktās tiesības uz datu dzēšanu un sociālā darbinieka pienākums ir bez nepamatotas kavēšanās dzēst personas datus, ja dati vairs nav nepieciešami saistībā ar nolūkiem (mērķi), kādos tie tika vākti vai citādi apstrādāti, piemēram, gadījuma vadīšana noslēgta. Ja jaunietis atsauc savu piekrišanu, uz kā pamata veikta apstrāde un ja nav cita likumīga pamata apstrādei, arī tad dati ir jādzēš nekavējoties. Noslēgumā sociālais darbinieks ar jauniešiem piedāvā jaunietim “būt aizmirstam” veidlapu. Atbilstoši metodikas vērtībām, sociālais darbinieks ar jauniešiem, pēc labās prakses principiem, piedāvātu jaunietim “būt aizmirstam” pēc sadarbības beigām.

6.4. ORGANIZĀCIJAS PRASĪBAS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR JAUNIEŠIEM

Sociālais darbs ar jauniešiem tiek veikts institūcijā – pašvaldības sociālajā dienestā. Tas nozīmē, ka sociālā darba organizācija ir atkarīga no sociālā dienesta organizācijas, un tas būtu: deleģētām funkcijām, organizācijas struktūras, vadības un pārraudzības veidiem, pieejamajiem resursiem, organizācijas kultūras un tradīcijām, uz klientu vērstās pieejas izmantošanas praksē, infrastruktūras, normatīvā regulējuma un iekšēji veidotiem regulējumiem, u.c. Sociālais dienests kā institūcija ietekmē gan sociālā darbinieka deleģējumu, gan funkcijas, gan lomas, gan specializāciju un profesionālo attīstību. Tā ir gan institucionālā aizsardzība un sociālā darbinieka pārstāvniecība, gan prakses strukturēšana, gan prakses modeļa īstenošana. Institūcija ir kompleksa vadības, pārraudzības un atbalsta sistēma gan sociālajam darbiniekam, gan jaunieša interešu aizstāvībai un pārstāvniecībai, tā ir resursu attīstītāja un to pieejamības nodrošinātāja. Tai ir būtiska loma starpinstitucionālā sadarbībā un jomas “sociālais darbs ar jauniešiem” attīstībā, tas nozīmē, – gan vadības, procesu vadības, komandas vadības, gan administratīvā darbā, organizācijas attīstībā, kolēģu informētības un izglītošanas jomā, resursu attīstības un pārvaldības jomā, uz klientu vērsta pakalpojumu attīstības jomā. Tā ir mezo prakse, kas atbalsta un ietekmē mikro praksi.

Ja institūcijas darbībā pazūd fokuss uz sociālā darbu²¹⁷ un uz jauniem vērsta pieeja, tad pastāv risks, ka pieaug administratīvais slogs – dokumentu un dokumentu aprītes prioritāte. Tai pašā laikā organizācijas uzdevums ir pārliecināties par sociālā darba prakses atbilstību “labai praksei” un vai klients saņem labu sociālā darba pakalpojumu. Tas nozīmē, ka vadības procesam ir nepieciešams būt vērstam uz izpratni:

- 1) kāda ir laba sociālā darba prakse ar klienta mērķa grupu;
- 2) kādi ir profesionālie instrumenti, pieejas, metodes darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanu;
- 3) jāanalizē un jāizprot sadarbības (alianses) nozīme starp sociālo darbinieku un jauniem;

Papildus, par institucionālo ietekmi lasīt:

Ozola I., Sociālā darba ar gadījumu praksi ietekmējošie pamatelementi. Prakse teorijā. Rīga, 2021 -107-122.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>;

²¹⁴ Ministru kabineta 2017.gada 13.jūnija noteikumu Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 7.punkts

²¹⁵ Vispārējā datu aizsardzības regula 6.pants “Apstrādes likumīgums”

²¹⁶ Vispārējā datu aizsardzības regula 17.pants “Tiesības uz dzēšanu” (tiesības tikt aizmirstam)

²¹⁷ Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”, Labklājības ministrija, 2020 – 59-60., 81-83.lpp.

- 4) jābūt skaidriem sociālā darba kvalitātes, efektivitātes un kvantitātes kritērijiem dažādos prakses gadījumos;
- 5) kā tiek realizēta resursu vadība un starpprofesionālā sadarbība, t.sk. informācijas aprīte atbilstoši konfidencialitātes, dokumentu aprītes noteikumiem;
- 6) kā tiek ievēroti sociālā darba praksei atbilstoši organizācijas iekšējie nosacījumi, t.sk. darba organizēšana, pierakstu veikšana, noslodze utml.

Darba noslodze un intensitāte, tāpat kā darba kvalitāte un efektivitāte ir balstīta uz daudzu vadības, organizācijas, sociālo pakalpojumu un atbalsta sistēmas, starpinstitucionālās sadarbības, deleģējuma, sociālā darba ar jauniešiem darba formu, sociālā darbinieka kompetencēm, klienta – gadījumu sarežģītības pakāpes, darba vietas, reģionālā pārklājuma u.c. kritērijiem un ietekmes faktoriem. Izpētes anketēšanas un aprobācijas laikā, pakalpojuma kvalitātes izvērtējumā un prakses analīzes uzdevumos tika secināts²¹⁸:

- noslodzes aprēķinā nav vienotas prakses, vienotas izpratnes par sociālo darbu ar jauniešiem. Diemžēl dominē “dokumentu” un “datu bāžu” aizpildīšanas kultūra vai klientu lietu skaits, pēc kura tiek mērīta prakses noslodze. Tas ir pretēji tam, ka katrs gadījums ir individuāls, atšķirīgas intensitātes un sarežģītības pakāpes;
- neskaidra un sajaukta gadījuma vadīšanas kā pamatmetodes prakse un darbs ar gadījumu, “profilakses lietām”, “korekcijas plāniem”, “psihosociālā darba praksēm”, “sociālais darbs ar ģimenēm ar bērniem”, “sociālo pakalpojumu menedžmentu” utml. Nav skaidrs, kādu sociālā darba pakalpojumu garantē klienta mērķgrupai.;
- pašvaldības sociālajos dienestos ir atšķirīga izpratne par deleģētām funkcijām sociālajam darbiniekam, piemēram, darbs ar skolas nepameklēšanu, darbs bērnu tiesību aizsardzības grupā vai administratīvā komisijā, vai valsts policijas, vai valsts probācijas dienesta deleģējums utml.;
- darba laiks elastīgums ir būtisks sociālajā darbā ar jauniešiem. Pastāv iespēja, ka vienīgā tikšanās ar jauniešiem var būt vakarā vai brīvdienās;
- nav atsevišķi iezīmēti sociālie pakalpojumi, pakalpojumi un atbalsta programmas (nav sociālo pakalpojuma groza), sociālās palīdzības veidi, kas tiktu vērsts uz klienta mērķgrupu. Līdz ar to nav skaidri noteiktu resursu darbā ar gadījumu un gadījuma vadīšanu. Sociālais darbs ar jauniešiem vairāk iekļaujas darbā ar ģimenēm kā atsevišķa specializācija darbā ar jauniešiem. Sociālā dienestā sociālais darbinieks būtu iekļaujams “Sociālā darba ar bērniem un jauniešiem nodaļā”²¹⁹. Sk. attēlu Nr.27 “Sociālais darbinieks ģimeņu ar bērniem un jauniešu nodaļā”.

Pēc izpētes un aprobācijas rezultātā ir secināts, ka vidēji sociālajam darbiniekam ar specializāciju sociālajā darbā ar jauniešiem pilnu slodzi (40 d. stundas/nedēļā) veido šādi noslodzes kritēriji²²⁰:

1. Darbs ar gadījumu – pie vidējas gadījuma attīstības dinamikas un vidējas sarežģītības, piemēram, gadījumi ir dažādos attīstības posmos – jauns gadījums, gadījums, ar kuru jau strādā ilgstoši, gadījums nobeiguma posmā utml. Gadījumu, intensitāti un dinamiku ietekmē arī laiks, ko sociālais darbinieks pavada gan tiešā kontaktā ar klientu, gan starpprofesionālā darbā, gan pierakstu veikšanā (dokumentācijā) utml. Piemēram, kā vidēja noslodze ir 1-2 tikšanās reizes (tiešais kontakts ar klientu) 2 nedēļās, vidējais gadījumu skaits 6 -10 uz vienu sociālā darbinieka slodzi.

Gadījuma vadīšanā optimālā noslodze ir pielīdzināma 6 -10 gadījuma vadīšanas procesiem uz vienu sociālā darbinieka gadījuma vadītāja noslodzi.

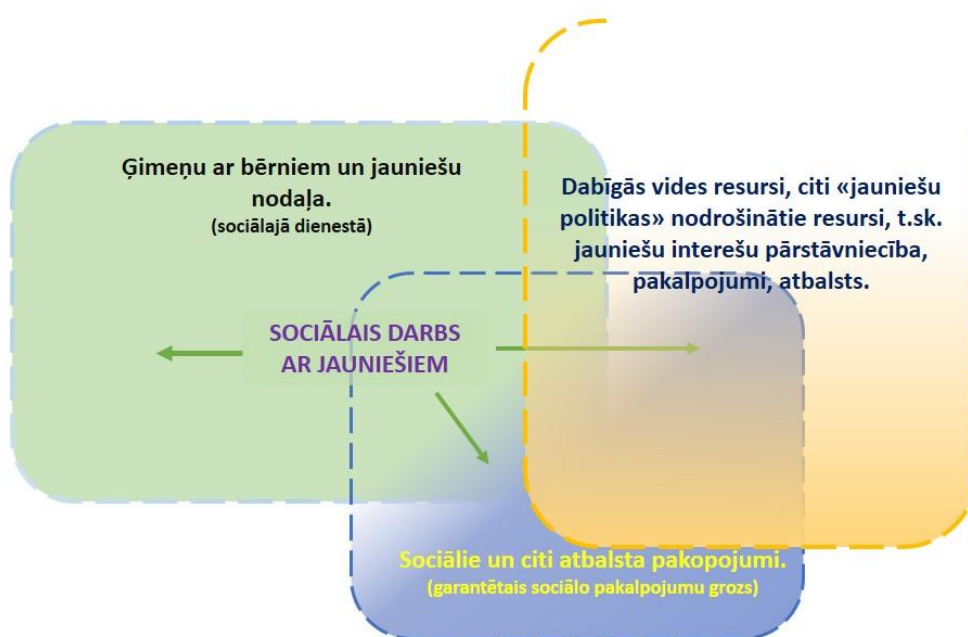
²¹⁸ Šie dati nav pētnieciski apstiprināti un ir izmantojami kā diskusiju un pārrunu aspekts, lai veidotu un attīstītu “sociālais darbs ar jauniešiem” sociālā dienestā slodzes aprēķinu.

²¹⁹ Apkopojot dažādu Latvijas un ārvalstu (Somija, Lielbritānija, Zviedrija) sociālo dienestu paraksi, tiek secināts, ka veiksmīgāk ir izdalīt ģimenes ar bērniem un jauniešiem kā atsevišķu nodaļu (bieži pat atsevišķās ģimenei un jauniešiem draudzīgākās telpās), klientu mērķgrupas un specifiskas sociālās darba prakses dēļ. Latvijā ir daži piemēri, ka papildus tiek attīstīti “Ģimeņu atbalsta centri”, kas akumulē atbalsta programmas, psihosociālo darbu, pakalpojumus un sociālos pakalpojumus, kas tieši vērsti uz ģimeni un jauniešiem.

²²⁰ Dati nevar tikt izmantoti kā prakses modeļa standarts.

2. Darbs ar metodi "individuālais atbalsta plāns" ir tiešais darbs ar klientu -īslaicīgs atbalsts, konsultēšana, starpniecība vai interešu aizstāvība, kas ir no 1-5 tikšanās reizēm / 1-2 mēnešu laikā. Tā ir kā atsevišķa metode, kas ir prakses daļa darbam ar gadījumu. Klientu skaits – tas pats, kas darbā ar gadījumu.
3. Mikro atbalsta pakalpojumu izstrāde un īstenošana – uz pakalpojumu vai programmu īstenošanas laiku, t.sk. sākotnējā vienošanās, starpposma novērtēšana (ja attiecināms), noslēguma novērtēšana (t.sk. pakalpojuma novērtēšanas process). Klientu skaits – tas pats, kas darbā ar gadījumu. Šajā sadaļā tiek iekļautas programmas jauniešiem, kuri ir/pēc ārpus ģimenes aprūpes, pēc ieslodzījuma vietas, vai tiem, kam izveidots individuālais atbalsta plāns ar dabīgajā vidē pieejamiem resursiem u.c.
4. Starpprofesionālā sadarbība un jomas pārstāvniecība dažādās darba grupās – vidēji 1x nedēļā vai pēc vajadzības jāiekļauj laiku sagatavošanās darbam.
5. Institucionālais darbs, t.sk. darba sapulces, lietvedība u.c. – relatīvs rādītājs, kas atkarīgs no institucionālās un vadības, personālvadības un administratīvās vadības kultūras un ārējiem pieprasījumiem. Ieteicams ne vairāk kā 20% no kopējā darba apjoma.
6. Profesionālā attīstība un pilnveide – tas ir profesionāli attīstošs darbs grupās, supervīzijās, kovīzijās, tālākizglītībā, pašizglītošanās procesā (lasīšana, domāšana, analīze, pētniecība) pēc individuālā profesionālā attīstības plāna un normatīviem nosacījumiem. Minimāli 15% no kopējā darba apjoma.
7. Citas prakses: grupu vadīšana, psihosociālā konsultēšana, neformālās – pieredžu izglītības nodarbības (nometnes) utml. – nav obligātas un saskaņojamas individuāli.

Attēls Nr.27 "Sociālais darbinieks ģimeņu ar bērniem un jauniešu nodaļā"

Metodikas ietvaros esam radījuši sociālā dienesta izvērtēšanas instrumentu par atbilstību sociālajam darbam ar jauniešiem kā atsevišķai specializācijai. Sk. pielikumu Nr. 9 "Sociālā dienesta izvērtējuma instruments".

7

Starpprofesionālā un starpinstitucionālā sadarbība

Sociālajā darbā starpinstitucionālo sadarbību izmanto:

- lai izvērtētu un aktivizētu visas jomas, kurās jauniešiem ir nepieciešams atbalsts. Jaunietis nepieder vienai, bet vairākām jomām, kas vienlaikus jauniešiem sniedz atbalstu, piemēram, izglītībā, veselības aprūpē u.c.;
- lai konsolidētu dažādu jomu resursus, novērstu to dublēšanos un būtu maksimāli efektīvi;
- lai nodalītu deleģējumu, atbildību balstīties uz katras jomas kompetencēm un funkcijām. Katrai jomai ir sava ekspertīze, resursi un intervences metodes, lai mazinātu problemātiku un veicinātu jauniešu labbūšanu;
- lai atbalstītu jauniešus dažādās viņu dzīves jomās ir nepieciešama starpinstitucionālā sadarbība, kur katra institūcija piedāvā savu profesionalitātes kompetenci, tādējādi veidojot kompleksu – daudznozaru profesionālu sadarbību, atbalstošos starpprofesionālus pakalpojumus, kas vienlaikus ir gan psiholoģiskā, bioloģiskā, sociālā un tiesiskās aizsardzības laukā, piemēram, atkarības, vardarbības, deviantas uzvedības u.c. problemātiku jomās. Sk. attēlu Nr.28 “Jaunieša būtiskās jomas starpinstitucionālā sadarbībā”.

Attēls Nr.28 “Jauniešiem būtiskās jomas starpinstitucionālā sadarbībā”

Būtiski atgādināt, ka ne visas institūcijas un profesionāļi strādā vienā laukā un vienā jauniešu (bērnu) tiesību aizsardzības laukā (sk. attēlu Nr.16 "Atbalsts jauniešiem trīs līmeņos"). Katram laukam ir savas funkcijas, uzdevumi, lomas, metodes, pieejas un resursi. Bet kopā – tas veido kopīgu tiesību aizsardzības, garantiju un resursu lauku.

Veiksmīga starpinstitucionālā sadarbība attīsta starpprofesionālo sadarbību. Starpprofesionālā sadarbība var būt gan starp dažādiem institūciju pārstāvjiem, gan vienas institūcijas ietvaros, piemēram, sociālajā dienestā var strādāt gan psihologs, gan sociālais darbinieks, gan atkarību profilakses speciālists, gan jauniešu asistents, utml. Starpprofesionālā sadarbība

nav pats par sevi saprotams process, jo, lai tas kļūtu kvalitatīvs un efektīvs, sadarbība ir jāattīsta un jāveido. Lai komanda būtu efektīva, tai:

- ▶ jābūt kopīgai izpratnei, par vērtībām darbā ar jauniešiem un vērtību realizācijai praksē – tā ir kopīgas valodas un attieksmes sistēma, kas nenonāk pretrunās uz jauniešu vērsto pieejas izmantošanai praksē;
- ▶ kopīgai izpratnei, kas ir jauniešiem, kādas ir viņu vajadzības, kā veido attiecības, kas ir motivējošas un atbalstošas darbs ar jauniešiem un viņu dabisko vidi, t.sk. ģimeni;
- ▶ kopīgai izpratnei par informācijas aprites noteikumiem, t.sk., dokumentāciju, konfidencialitāti utml.;
- ▶ zināšanām un izpratnei par mērķgrupu, tai skaitā cēloniskām likumsakarībām, traumatisma sekām, par jauniešu ekoloģiju, jaunatnes darbu u.c. Specializācija (kompetences, metodes, pieejas) darbā ar jauniešiem (sarežģītiem jauniešiem), gan policijas, gan izglītības, gan jaunatnes, gan sociālā darba, gan bērnu tiesību aizsardzības, gan sociālo pakalpojumu, gan vietējās un nacionālās jaunatnes politikas jomās ir pamata nosacījums, lai starpinstitucionālā sadarbība būtu efektīva. Tieši šis faktors ir novērojams kā "vājākais" esošā sadarbības modelī, specializācijas "darbs ar augsta sociālā riska jauniešiem" trūkums visās jomās, kas noved pie universālās – visos gadījumos vienādas prakses vai rīcības, to spilgti parāda administratīvo komisiju darbs un "audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu" programmu trūkums;
- ▶ zināšanām un izpratnei par savstarpējo kolēģu resursiem, profesionālajām robežām un iespējām, t.sk., spējai konsolidēt resursus un rast alternatīvas, uz jauniešu vajadzībām vērstus atbalsta pakalpojumus. Tā ir kompetenču un resursu nepārklāšanās. Izpratnei par jaunatnes darbu, sociālās iekļaušanas procesiem, sociāliem pakalpojumiem un alternatīvām izglītības formām un pieejām ir būtisks resurss. Kā laba prakse ir atzīstama, ka starpprofesionālās komandas veido kopīgas mācības, pieredžu apmaiņas, piedalās komandas supervīzijās un kopīgi izstrādā multidisciplinārus pakalpojumus;
- ▶ ikvienā starpprofesionālā sadarbības jomā kolēģim ir jābūt ar specializāciju darbā ar jauniešiem, t.sk., ņemot vērā kontekstuālo un individuālo problemātiku;
- ▶ jāvienojas par kopīgiem mērķiem – komanda ir veidota ar domu par konkrēta rezultāta sasniegšanu (lai gan sākotnēji tas var būt definēts aptuveni);

²²¹ Avots: Jaakkola J., Family and Social Services in Finland Practice of Espoo City, ppt. prezentācija, Espoo, Finland - 19.09.2022.

- ▶ lai sasniegtu mērķi, dalībniekiem jāsadarbojas un jākoordinē savas aktivitātes un jāizprot vienam otra rīcību. Starpprofesionālā sadarbība ir efektīva tad, ja tā tiek veidota uz horizontālās sadarbības principiem un katrs klātesošais izjūt ieguvumu būt komandā un līdz ar to starpinstitucionālā sadarbība ir ieguvums arī klientam.

Metodikas izvērtēšanas procesā, anketēšanā uz jautājumu par vienošanos par starpdisciplinārās sadarbības modeli 25% respondentu atbildēja, ka tas ir izveidots. Lielākoties (41%) šādas vienošanās nav un 35% gadījumu respondenti nevar atbildēt uz jautājumu.

Atbildes uz jautājumu “Kādu pievienoto vērtību gadījumu vadīšanā izjūtat no starpprofesionālās sadarbības?”

1. Pozitīvāki rezultāti, ja visi strādā uz vienotu mērķi.
2. Vairāk iespēju palīdzēt, plašāks redzējums.
3. Ātrāks gadījumu risinājums.
4. Kvalitatīvāka palīdzība un atbalsts.
5. Notiek daudzpusīga darba kompetences pilnveide gadījuma risināšanā.
6. Iespējams darbu dalīšana ar dažādiem speciālistiem.
7. Sistēmisks skatījums un jaunieša situāciju, ātrāka informācijas un pakalpojumu apmaiņa, plašāku speciālistu piesaiste.
8. Jaunietis gūst daudzveidīgāku atbalstu.

Savukārt *starpprofesionālās* sadarbības negatīvie aspekti un iemels, kādēļ sociālie darbinieki izvairās no to veidošanas, vadīšanas un klienta iesaistes tajās, ir:

- konfidencialitātes, ētikas normu neievērošana;
- “deķīšu” vilkšana uz savu pusi – atšķirīgas prioritātes, neskaidras atbildības robežas;
- formāla attieksme;
- nav skaidru/vienotu starpdisciplinārās sadarbības mērķu un uzdevumu
- stereotipi un aizspriedumi pret mērķa grupu;
- nepamatotas gaidas vienam no otra, uzdevumu uzdošana sociālajam darbiniekam;
- lēmumiem neseko rīcība;
- vairāki paralēli gadījuma vadītāji nav vienlīdzīga sadarbība;
- bieži pats jaunietis nav informēts par sadarbību.

Izvērtēšanas procesā aptaujā tika norādīts, ka “starpinstitucionālās sadarbības”²²² rezultātā visbiežāk jaunieši kļūst par sociālā darbinieka klientiem. Izvērtēšanas procesā tika sniegtas sekojošas atbildes:

1. 62% nonāk administratīvo pārkāpumu rezultātā, t.sk. 27 % alkohola un citu vielu lietošanas dēļ. Pēc Valsts policijas lūguma – iekārtot profilakses un/vai korekcijas lietu.
2. 34% problēmas skolā, mācīšanās grūtības vai skolas kavējumu dēļ.
3. 13% klaiņošanas vai “ielas” dzīves dēļ.
4. 4% jaunietis pēc ārpusģimenes aprūpes.
5. 2% suicīda mēģinājums dēļ.

Par starpprofesionālo sapulču vadīšanu papildus lasīt:

“Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem””, Labklājības ministrija, 2020 - 1.pielikums, Ģimeņu sapulču organizēšana. Pieejams <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621/download>

²²² Klientu nosūtīšana uz sociālo dienestu bez vienošanās, par klienta mērķgrupu un nepieciešamo sociālā darba atbalsta noteikšanu atbilstoši funkcijām nevar saukt par “...sadarbību”.

“Deleģētie” klienti ir jaunieši, kuri nonāk pie sociālā darbinieka ar tiesisku pamatojumu. Deleģētāji būtu:

- ▶ Valsts un pašvaldības policija;
- ▶ Bāriņtiesa;
- ▶ Valsts probācijas dienests, t.sk. tiesa.

Pārējie sadarbības partneri, kā skola, ārstniecības iestādes, jauniešu centri, informē sociālos darbiniekus par iespējamo risku vai apdraudējumu, un lūdz izvērtēt, vai ir nepieciešamas sociālā darba un sociālā pakalpojuma atbalsts.

Aptaujas rezultāti atklāj, ka, bieži (50% gadījumos, bet ne visās pašvaldībās) starpinstitucionālās sadarbības partneri nezina vai neizprot, kuros gadījumos ir veicams sociālais darbs vai piemērojami sociālie un atbalsta pakalpojumi. Piemēram, nosūtot uz sociālo dienestu (sliktas prakses piemēri no sadarbības ar skolu un administratīvo komisiju), jo:

- ▶ jaunietis neapmeklē skolu vai skolā bijis vienaudžu konflikts bez papildus sociālo un citu problēmu izvērtējuma;
- ▶ sejas maskas nenēsāšana TC Origo, Rīgā. Pulcēšanās vai maskas nevalkāšana ārkārtas situācijas laikā;
- ▶ netiek nodefinēti mērķi, kāpēc jauniešiem smēķēšanas dēļ 3 mēnešus jāapmeklē sociālā darbinieka konsultācijas;
- ▶ brauc bez velo/rolleru vadīšanas tiesībām, jaunietis nav ievērojis ceļu satiksmes noteikumus;
- ▶ gadījuma smēķētāji, piemēram, jaunietis (16 gadi) pieķerts, smēķējot “*saltiņu*”;
- ▶ jaunietis neturpina mācības pēc 9. klases;
- ▶ bērnam psihiskas un neiroloģiskas veselības problēmas.

Šādi negatīvi piemēri norāda, ka nav izpratnes par jauniešu mērķa grupas diferencēšanu pēc vecumposmam atbilstošām darbībām, noziedzīga nodarījuma klasifikācijas, sociālo problēmu diferencēšanai starp sadarbības partneriem, kurš, kādas atbalsta programmas sniedz jaunieša dabiskajā vidē, vai specializētās – sociālā atbalsta vai pakalpojumu jomā.

Dažkārt sadarbība ir formāla, rakstiski informējot un lūdzot veikt darbības, kas metodiski ir grūti izprotamas vai atšifrējamas, piemēram, Valsts policija kriminālprocesa ietvaros lūdz apsektot dzīvesvietā²²³. Sociālajam darbiniekam “apsekošana dzīves vieta” nenozīmē dzīves vietas faktiskās situācijas izpēti, savukārt Valsts policijas izpratnē – lūgums izpētīt jaunieša dzīves apstākļus, vai ir kādi vainu mīkstinājoši apstākļi, piemēram, nabadzība, vardarbība (novārtā atstāšana), augsti riski, utml.

Augstākminētās starpinstitucionālās sadarbības grūtības atspoguļo kopīgas un harmonizētas atbalsta sistēmas trūkumu starpprofesionālā sadarbības laukā. Līdz ar to ir būtiski ar šīs metodikas principiem un prakses modeli iepazīstināt citus starpprofesionālās sadarbības komandas partnerus.

Jaunatnes likuma 5. pants un Bērnu tiesību aizsardzības likums 5. pants paredz, ka jaunatnes politika ir starpdisciplināra – starpnozaru atbildība. Tas nozīmē, ka jauniešiem ir centrā un profesionāļiem, vietējai sabiedrībai jāatrod veids, kā sadarboties, līdzvērtīgi sadalīt atbildību un kompetences un rast labākos risinājumus situācijas uzlabošanai. Starpinstitucionālo sadarbību sadalām 3 līmeņos (sk. tabulu Nr. 6 “Sadarbības trīs līmeņi”):

Papildus skatīt pielikumu Nr. 2.3.:

“Riska faktoru izvērtēšanas kopsavilkums. Deleģētam klientam – jauniešiem no Valsts policijas, Pašvaldības policijas un Valsts probācijas dienesta, u.c.”

²²³ Likums, par audzinājošu rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem, 16.pants, sk. 01.2023., sk. <https://likumi.lv/ta/id/68489-par-audzinoso-rakstura-piespiedu-lidzeklu-piemerosanu-berniem>

Tabula Nr.6 “Sadarbības trīs līmeņi”²²⁴

Līmenis	Prakses līmenis	Sadarbības nosaukums	Sadarbības konteksts
1.	Makro	Starpinstitucionālā un politiskā ietvara sadarbība <i>(vadības un lēmuma pieņēmēju līmenis)</i>	Jaunatnes politikas (pakalpojumu, resursu, infrastruktūras) plānošana un realizācija. Nozaru attīstība, balstoties uz prakses (izglītības, sociālā darba, policijas, jaunatnes darba, u.c.) vajadzībām un attīstības perspektīvām. Piemēram, garantētā sociālo pakalpojumu groza izstrāde vai profesionālā cilvēkresursu attīstība nozarē. Nekad neskata individuālus gadījumus, tikai tendences, statistiski un anonimizēti gadījuma apkopojumi.
2.	Mezo	Starpinstitucionālā sadarbība <i>(otrā līmeņa vadības un jomas administrēšanas līmenis, piemēram, atbalsta komandas vadītāji vai vecākie sociālie darbinieki)</i>	Metožu, pieeju un informācijas aprites (dokumentācijas) līmenis. Tiek izstrādāti institucionālā atbalsta risinājumi, lai atbalstītu mikro-praksi, prakses attīstību un pakalpojumu piemērošanu jaunieša vajadzībām, t.sk. starpinstitucionālās sadarbības – gadījuma vadīšanas struktūras – procesus. Tiek izstrādi un īstenoti starpinstitucionālās sadarbības principi (funkcijas, deleģējumi, profesionālās robežas, atbildības). Resursu konsolidēšanas – apvienošanas līmenis. Piemēram, vienošanās, kā tiek reģistrēti vardarbības gadījumi skolā, policijā un sociālā dienestā, kuros gadījumos, kam ziņo. Kāda veida informācija ir jāapkopo, lai neveicinātu pārklāšanos. Ļoti reti skata individuālus gadījumus, – tikai tos, kas ir ārpus ierastās sadarbības un pieprasa vadības līmeņa iejaukšanos – ārkārtas resursu iesaistīšanu.
3.	Mikro	Satrp profesionālā sadarbība <i>(mikro-prakses speciālisti, kuri ir tiešā saskarē (intervencē) ar klientu vai klienta dabisko sistēmu)</i>	Var būt: <ul style="list-style-type: none"> • starpprofesionālu sanāksmes sociālā dienesta ietvaros vai ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem, piemēram, psihologs, sociālais darbinieks darbā ar ģimenēm ar bērniem, atkarības speciālists, psihosociālā darba speciālists, atbalsta programmu vadītāji, u.c. • starpinstitucionāla sanāksme starpprofesionālā laukā, piemēram, skolotājs, sociālais pedagogs, ģimenes ārsts, ārsts psihiatrs, policists, citi sociālo pakalpojumu sniedzēji, u.c. • jaukta starpdisciplināra un starpinstitucionāla komandas tikšanās. <p>Ja ir iespējams, sapulcēs piedalās jaunieši un/vai jaunieša pārstāvis.</p> <p>Tiek skatīti individuālie gadījumi un tikai starp tiem speciālistiem, kuri saskaras ar klientu. Var tikt pieaicināti citi speciālisti, ja nepieciešams modelēt vai attīstīt cita veida atbalstu, pakalpojumus vai nepieciešamo izvērtēšanas ekspertīzi.</p>

²²⁴ Viša K. izveidoja pēc Gēteborgas pašvaldības, Zviedrijas, SSPF modeļa (Skolas, sociālā dienesta, policijas un jauniešu darba sadarbības modelis), pieredžu apmaiņa, Gēteborga, Zviedrija - 07.09.2018.

Starpprofesionāļu komanda ir dažādu profesionāļu grupa, kas darbojas kopīga mērķa sasniegšanai. Tajā ir dažādu profesiju un organizāciju pārstāvji, katram komandas loceklim ir savā profesijā atšķirīgas prasmes un orientācija, bet visi dalībnieki strādā ciešā vienotībā kopīgas problēmas risinājumam un kopīga mērķa sasniegšanai.²²⁵ Izmantojot darba dalīšanu, vislabāk tiek atspoguļots ieguldījums, kuru kopējā mērķa sasniegšanā var dot katrs grupas pārstāvis atsevišķi. Komandas darbs nepieciešams tādēļ, ka, strādājot kopā, tās dalībnieki var efektīvāk apvienot individuālos katra speciālista uzdevumus un sasniegt labākus rezultātus. Sociālajam darbiniekam ar jauniešiem tas palīdzēs iedarboties vienlaicīgi uz vairāku risku un problemātiku mazināšanu un sniegt daudzpusīgāku atbalstu mērķa grupai. Ir svarīgi noteikt komandas sadarbības, procesa, uzraudzības un vadības principus.

Starpprofesionālā sadarbība dod iespēju uzsākt darbu ar jauniešiem ikvienā dabiskās vides jomā. Piemēram, mērķa grupas jaunieši var tik uzrunāti vai viņam uzsākts atbalsts, vai darbs ar viņu noritēt gan jauniešu centrā, gan sociālā dienestā, gan kultūras namā vai izglītības iestādē. Somijas pieredze *IceHeart* programmā atklāj, ka skolai, sadarbojoties ar atbalsta pakalpojuma sniedzējiem, atvēlot skolas vidi kā pamata atbalsta sniegšanas vietu, profilaktiski samazina gan sociālās problēmas agresiju – vardarbību un izkrišanu no izglītības sistēmas²²⁶. Jo vairāk ir starpdisciplināro saskares punktu, jo plašāks atbalsts pieejams jauniešiem. Vienmēr primārais atbalsts būs saistīts ar pamatvajadzību nodrošināšanu, drošību un veselības aizsardzību. Tas nozīmē, ka primāri starpdisciplinārā komanda strādā pie apdraudējuma un augstu risku samazināšanas, vēlāk pie izglītības pieejamības un personības attīstības, vērtību orientācijas.

Starpdisciplinārā un starpprofesionālā sadarbība, t.sk. vietējo kopienas resursu pārvaldība un izmantošana, t.sk. tiesiskās aizsardzības, izglītības, jaunatnes darba, veselības, policijas un probācijas jomās tiek uzskatīts kā sociāls pakalpojums un atbalsts, ja to mērķtiecīgi veido un balsta profesionālajā specializācijā. Tas nozīmē, ka tās efektivitāte ir atkarīga no sadarbības partneru profesionālās un metodiskās bāzes darbā ar jauniešiem, kā arī, vai jaunatnes darbs pašvaldībā ir sociāli iekļaujošs, tostarp iekļaujot gan dažādas jauniešu mērķa grupas, gan dažādu jomu (arī sociālā darba jomu) kā vietējās jaunatnes politikas daļu.

7.1. SOCIĀLĀ DARBINIEKA SADARBĪBA AR BĀRIŅTIESU

Bāriņtiesa darbojas uz likuma “Par bāriņtiesām” pamata, kur ir noteikti bāriņtiesas mērķi, funkcijas un uzdevumi. Bāriņtiesa visbiežāk būs viens no pirmajiem sadarbības partneriem sociālajam darbiniekam nepilngadīgā jaunieša atbalstā. Zviedrijā, Somijā, Vācijā, Lielbritānijā bāriņtiesas funkcijas pilda sociālie darbinieki bērnu un jauniešu tiesību aizsardzības laukā (sarkanā laukā, sk. attēlu Nr. 29), bet profesionālā bāze sociālajiem darbiniekiem darbā ar jauniešiem un bērnu tiesību aizsardzības sociālajiem darbiniekiem ir vienota, t.sk. jauniešu interešu aizstāvība. Ar bāriņtiesu sadarbība norit šādos gadījumos:

1. Strādā ar jauniešiem līdz 18 gadu vecumam. Bāriņtiesa ir jauniešu (līdz 18 g.v.) tiesiskais interešu aizstāvis²²⁷, veicot advokatūras lomu, tostarp palīdzot izprast savas tiesības un pienākumus. Līdz ar to bāriņtiesa nevar piedalīties lēmuma pieņemšanā, kas pasliktina jaunieša situāciju, piemēram, būt administratīvās komisijās pieņemt sodoša rakstura lēmumu, vai pazemo jauniešus (verbāli), vai viņa ģimeni.
2. Apdraudējuma, novārtā atstāšanas un augsta riska gadījumos, t.sk. jauniešiem, kuriem ir domstarpības ar vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem, un ir nepieciešams bāriņtiesas atbalsts domstarpību noregulējumā.

²²⁵ Riska faktoru novērtēšanas kritēriji nelabvēlīgās ģimenēs, metodiskais materiāls, LR BĢLM, Rīga, 2005

²²⁶ Viša K., Izpētes vizīte, Presentation in Siltamäki elementary school by Principal Mrs Anna-Mari Jaatinen, Helsinki, Somija – 21.09.2022.

²²⁷ Bāriņtiesas likums, 4.pants.

3. Darbā ar jauniešiem ārpusģimenes aprūpē vai īslaicīgu atbalstu (patvēruma) nodrošināšanas vai pakalpojumu piešķiršanas gadījumos.
4. Gadījumos, kad vecāki atsakās atbalstīt jauniešu līdz 15.g.v. saņemt sociālus un citus pakalpojumus.
5. Primārais sadarbības partneris, kad, balstoties uz jaunieša vajadzībām, ir nepieciešams nodrošināt un attīstīt atbalstu, sociālos pakalpojumus, bet vietvaras izvirās nodrošināt sociālās drošības garantijas, t.sk. ārpusģimenes aprūpes gadījumos, individuālās izglītības atbalsta programmas, drošu un veselīgu dzīves vietu, u.c.
6. Gadījumos, kad sociālais dienests nenodrošina sociālā atbalsta pakalpojumus jauniešiem, bāriņtiesa, balstoties uz jaunieša vajadzībām, var pieprasīt nodrošināt pakalpojumus.

7.2. SOCIĀLĀ DARBINIEKA SADARBĪBA AR PSIHOLOGU

Mērķa grupas, ar ko ikdienā strādā psihologs, ir jaunieši, kas neapmeklē skolu, ar zemu izglītības līmeni, klaiņo, ir izteikta vielu lietošana, garīga rakstura traucējumi, fiziski/ fizioloģiski traucējumi, psihiskas saslimšanas, psiholoģiskas grūtības, devianta uzvedība vai pašnāvības mēģinājumi un pašagresija, riskanta uzvedība, bērni no trūcīgām ģimenēm, jaunieši no ārpusģimenes aprūpes.

Psihologu darbību regulē “Psihologu likums”, kas nosaka, ka tiesības veikt patstāvīgu psihologa profesionālo darbību var tāda persona, kura pēc atbilstošas kvalifikācijas saņemšanas ir reģistrēta psihologu reģistrā un saņēmusi psihologa sertifikātu²²⁸. Visiem psihologiem ir jādarbojas sava pārrauga (supervizora) uzraudzībā. Psihologam darbā ar nepilngadīgajiem kā papildus nosacījums ir saistoši ievērot izglītību un bērnu tiesību aizsardzību regulējošos normatīvos aktus (īpaši Izglītības likumā un Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteikto). Lietās, kas saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību, tiesai, bāriņtiesai, policijai un prokuratūrai sniegt psihologa atzinumu par psiholoģiskās izpētes rezultātiem ir tiesīgs sniegt tāds psihologs, kurš sertificēts klīniskās un veselības psiholoģijas vai juridiskās psiholoģijas profesionālās darbības jomā un kuram ir triju gadu profesionālā darbība bērnu vai ģimeņu izpētē.

Veicot psiholoģisko izpēti, var noteikt:

- intelektuālās (kognitīvās) spējas (IQ – intelekta koeficientu);
- uzmanības noturību un koncentrēšanās spējas, aktivitātes līmeni (UDS/UDHS);
- mācīšanās traucējumus, lasīšanas iemaņu traucējumus (disleksiju), rakstīšanas iemaņu traucējumus (disgrafiju), aritmētisko darbību un rēķināšanas iemaņu traucējumus (diskalkuliju);
- domāšanas procesu produktivitāti un īpatnības;
- depresijas līmeni;
- organisku smadzeņu bojājumu pazīmes;
- noskaidrot vardarbības pieredzi;
- personības raksturojumu;
- ģimenes attiecību funkcionalitāti u.c.²²⁹

Visbiežāk sociālais darbinieks sadarbojas ar klīniskajiem/veselības, skolu/izglītības un konsultatīvajiem psihologiem. Sadarbībai divi galvenie virzieni ir psiholoģiskā izpēte un konsultēšana. Psiholoģiskā konsultēšana bērniem un bērnu vecākiem ir ar mērķi rast risinājumus identificētajām problēmām. Tā paredz psiholoģiskā atbalsta sniegšanu, lai uzlabotu personības emocionālo stabilitāti un veicinātu adaptācijas spējas kopumā, izmantojot dažādas psiholoģiskās konsultēšanas un atbalsta terapijas metodes.

²²⁸ Informācija par sertificētiem psihologiem un psihologiem-pārraugiem ir publiski pieejama Valsts izglītības informācijas sistēmas tīmekļa vietnē www.viis.lv

²²⁹ Medne Krēgere G., seminārs “Sociālā darbinieka sadarbība ar psihologu”, mācību programmas “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”” ietvaros, ppt. prezentācija, C Modulis, SAIF “Liepājas” filiāle, Rīgā – 14.07.2021.

Latvijā tiek izmantoti abi nosaukumi – gan psihodiagnostika, gan psiholoģiskā izpēte, kas darbojas kā sinonīmi un nozīmē vienādas darbības. Psiholoģiskās izpētes veikšana, izmantojot zinātniski pamatotas psiholoģiskās izpētes metodes (intervēšana, novērošana, aptaujas, testēšana u.c.) ir paredzētas indivīda kognitīvo, emocionālo, sociālo un uzvedības problēmu un resursu identificēšanai un izpratnei, kā arī personības individuālo īpašību noteikšanai. Strādājot ar nepilngadīgajiem, psihologam jāsaņem vecākā vai likumiskā pārstāvja rakstiska piekrišana, izņemot Psihologu likumā noteiktos gadījumus, kas iekļauj:

- sniegtu pirmreizēju konsultāciju gadījumā, kad šāds klients vērsies pie psihologa un pēc konsultācijas netiek sagatavots psihologa atzinums;
- konsultācija tiek sniegta anonīmam klientam, izmantojot elektroniskos sakarus;
- konsultāciju vai psihologa atzinumu, vai sadarbības pārskatu lūgusi sniegt bāriņtiesa, tiesībsardzības iestāde vai cita kompetentā iestāde, informējot par to likumisko pārstāvi;
- nepilngadīgais klients sasniedzis 14 gadu vecumu un pats vērsas pie psihologa.

Ja psihologam ir saņemta informācija vai aizdomas par nepilngadīgā apdraudētību vai vardarbību, psihologs ziņo bērnu tiesību aizsargājošām iestādēm.

Uzsākot psiholoģisko izpēti, psihologs sākotnējo informāciju iegūst no izpētes ierosinātāja / pasūtītāja.

Psihologs atbilstoši izpētes mērķiem pielieto zinātniski pamatotus testus, izmanto profesionāli atzītas psiholoģiskās izpētes metodes, ievērojot noteiktās prasības un lietderību, un rezultātus interpretē atbilstoši vispārāztītiem standartiem un labai profesionālās darbības praksei. Ne visiem psihologiem ir tiesības izmantot vienādas metodes, tas atkarīgs no iegūtās izglītības. Psihologiem ir iespējama tālākizglītība psihodiagnostikā, kur viņš var apgūt konkrētas izpētes metodes (testus) un apmācību šo testu interpretēšanā. Jāatzīst, šī joma Latvijā attīstās un šobrīd tiek aprobēti vairāki testi, kam būs precīzas – uz Latvijas populāciju attiecināmas “normas”. Psihologs pats ir kompetents un atbildīgs par katrā izpētē izmantoto metodiku. Latvijā pašlaik pastāv sekojošas adaptētas psiholoģiskās izpētes metodes:

1. Intelektuāla izpēte pēc Vudkoka Džonsona.
2. “Vekslers” izpēte līdz 18 gadiem.
3. Personības izpētes tests – MMPI, LKPT (Latvijas klīniskais personības tests) – ļoti detalizēta aptauja, projektīvās metodes.
4. Saksarsmes izpēte, piemēram, MIM.
5. Attīstība mazajiem bērniem – Minhenes funkcionālās attīstības diagnostikas metode.
6. Citi testi tiek izmantoti tikai kā metodes²³⁰.

Sadarbojoties ar sociālo darbinieku, pirmais solis ir iepazīt psihologu un pārrunāt, kādas profesionālās darba metodes, pieejas un kuros gadījumos var sniegt atbalstu klienta mērķgrupai. Ja ir bijusi vienošanās, tad nākamais solis ir “nosūtījums sadarbībai” vai “vienošanās (*var būt divpusējas sarunu protokols vai starp-profesionālās sapulces protokols*) par sadarbību un nepieciešamo atbalstu”. Ja tas ir nosūtījums, tajā jānorāda:

1. Klienta personas un dzimšanas dati.
2. Ja nosūtījums ir paredzēts bērnam, tajā jābūt norādītam gan vecāku, gan bērna datiem.
3. Psihologa pakalpojuma piešķiršanas pamatojums, kas ietver nelielu aprakstu par situāciju un galveno problēmu, un ko sociālais darbinieks sagaida no psihologa vai par ko ir vienojušies ar klientu, kādēļ izvēlēts psihologa pakalpojums;
4. Psihologa pakalpojuma piešķiršanas mērķis, laiks, apjoms, ja tas attiecināms. Rakstītam mērķim būtu jābūt pēc iespējas šaurākam un precīzākam, lai tas būtu izdarāms un izmērāms noteiktā laika posmā,

²³⁰ Medne Krēgere G., seminārs “Sociālā darbinieka sadarbība ar psihologu”, mācību programmas “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem”” ietvaros, ppt. prezentācija, C Modulis, SAIF “Liepājas” filiāle, Rīgā – 14.07.2021.

piemēram, “sniegt atbalstu krīzes situācijā”, “novērtēt jaunieša spējas tikt galā ar krīzes situāciju un sniegt ieteikumus par turpmāko palīdzību”, “novērtēt jaunieša intelektuālās attīstības līmeni”.²³¹

Sociālais darbinieks var nepārzināt psiholoģijas terminoloģiju, tāpēc vislabāk būtu aprakstīt situāciju un problēmu, tās pazīmes, bērna/jaunieša un vecāku sūdzības īsi, vienkāršā valodā un brīvā formā.

Sociālajiem darbiniekiem ir jāizvairās no nepilnvērtīga apraksta un nekonkrēta pasūtījuma psihologam. Piemēram, klients tiek nosūtīts pie psihologa, lai veiktu izpēti. Šis būtu piemērs neprecīzam pasūtījuma formulējumam – arī tad, ja situācijas apraksts ir pietiekami saprotams. Sociālajam darbiniekam ir jāmin, ar kādu mērķi un kādu izpēti viņš sagaida no psihologa. Izpētes veidi un mērķi var būt dažādi, tā var būt indivīda kognitīvo, emocionālo, sociālo un uzvedības problēmu un resursu identificēšana un izpratne, kā arī personības individuālo īpašību noteikšana. Lai psiholoģiskā izpēte noderētu kā lietderīga papildinformācija, kas palīdzētu gadījuma vadīšanā, sociālajam darbiniekam ir jāraksta pēc iespējas mērķtiecīgāks, skaidrāks un konkrētāks pasūtījums psihologam.

Sociālajiem darbiniekiem un psihologiem sadarbības grūtības dažkārt rada abu profesiju atšķirīgie viedokļi par sadarbību un konfidencialitātes robežām komandas darbā. Bieži ir situācijas, ka psihologi nesniedz informāciju par klientu komandas tikšanās laikā vai sociālajam darbiniekam. Savukārt sociālie darbinieki bez papildu informācijas no psihologa nevar pietiekami kvalitatīvi veikt savu darbu, jo īpaši izvērtēšanas posmā. Pirmkārt, būtu ļoti svarīgi šos jautājumus, profesionāļiem uzsākot sadarbību, pārrunāt un vienoties, lai savlaicīgi mazinātu iespējamās domstarpības. Otrkārt, Psihologu likumā noteikts, ka pasūtītājam un psihologa darba devējam ir tiesības sev saprotamā veidā saņemt informāciju par psihologa profesionālās darbības mērķiem, psiholoģiskās izpētes (novērtēšanas) metodēm, gaitu, tās rezultātiem un secinājumiem, izņemot gadījumus, kad šādas informācijas sniegšana ir pretrunā ar konfidencialitātes principu. Tātad sociālais darbinieks ir tiesīgs saņemt no psihologa to informāciju, kas ir saistīta ar nosūtījuma mērķi. Par plašākas informācijas izplatīšanas konfidencialitātes robežām izlemj psihologs atbilstoši psihologu darbības standartiem un ētikas kodeksam. Savukārt sociālais darbinieks, saņemot no psihologa atzinumu par klientu, nosaka konfidencialitātes robežas jau savas kompetences ietvaros, ņemot vērā sociālā darba profesionālās ētikas kodeksa principus. Sociālajam darbiniekam ir jānodrošina, ka sadarbības pārskatu un psihologa atzinumu pieejamība ir ierobežota atbilstoši fizisko personu datu aizsardzības jomu regulējošo normatīvo aktu prasībām.

Psihologs sagatavo atzinumu konkrētam pasūtītājam un noteiktam nolūkam. Sociālais darbinieks var pielietot psihologa atzinumu kā papildu avotu izvērtēšanai, intervencei vai novērtēšanai kā pamatojumu pakalpojumu piesaistei. Starpinstitucionālajā sadarbībā psihologam, sociālajam dienestam un bāriņtiesai ir savstarpēji jāvienojas par robežām un savstarpējās informācijas apriti, lai klientam nebūtu jābūt par starpnieku profesionāļiem, nav jāiet atkārtoti pie psihologa u.tml.

Nereti jaunietis tiek nosūtīts no sociālā dienesta uz psiholoģisku izpēti ar mērķi konstatēt, vai viņš ir cietis no vardarbības/vai klientam ir tendence uz vardarbību u.c., savukārt vienlaicīgi klientam ir veikta vai ir plānots veikt izpēti bāriņtiesā vai citā institūcijā, piemēram, tiesu psiholoģiskā ekspertīze. Jāatceras, ka sociālajam darbiniekam ir nepieciešams analizēt situācijas kopainu un neveicināt darbības fragmentāciju – klientam nenāks par labu, ja būs vairāki atzinumu rezultāti, reizēm klienti un viņu advokāti šos rezultātus izmanto tiesā manipulatīvos nolūkos vai arī pret viņiem tiek vērstas otrās puses manipulācijas – īpaši, ja psihologu secinājumi atšķiras. Jāatceras arī, ka bieža psihodiagnostikas testu izpilde pazemina rezultātu ticamību, bet bērniem testēšana pie vairākiem psihologiem var sagādāt lielu psiholoģisku stresu. Tāpat praksē ir gadījumi, kad jaunietis jau zina tālākos testēšanas soļus, kas var liecināt, ka viņš šo metodi atpazīst un atceras.

Gadījumos, ja psihologs saņem pasūtījumu veikt psiholoģisko izpēti, kas neatbilst psihologa kompetencei, psihologa pienākums ir informēt par to pasūtītāju un neveikt darbības, kas neatbilst kompetencei. Piemēram, izglītības psihologs neveic psiholoģisko izpēti, lai sniegtu atbildi, vai bērns ir cietis no kāda veida vardarbības, kā arī neveic rehabilitāciju. Psihologam vēlams ieteikt klientam un informēt sociālo

²³¹ “Metodiskais materiāls sociālajam darbam “Ģimenēm ar bērniem””, Labklājības ministrija, 2020, <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7621>

darbinieku pie kādas psihologa profesionālās darbības jomas speciālistiem vēršties konkrētā situācijā. Ja klienta sākotnējais pasūtījums ir psiholoģiskā konsultēšana, tad, ja nepieciešama arī psiholoģiskā izpēte, pēc pieprasījuma to veic un rakstisku atzinumu par klienta psiholoģiskās izpētes rezultātiem sniedz cits psihologs, kurš nav bijis iesaistīts klienta konsultēšanas procesā.

7.3. SOCIĀLĀ DARBINIEKA SADARBĪBA AR PSIHIATRU

Ņemot vērā pēdējos notikumus valstī, kas saistīti gan ar pandēmiju, gan arī ar karadarbību kaimiņvalstī, jaunieši ir vispiltākā mērķgrupa, kam ir novērotas izteiktas mentālās grūtības. Tie, kas strādā ar jauniešiem, saprot, ka ir nepieciešama pēc iespējas dažādāka komanda, lai spētu sniegt kompleksu palīdzību un atbalstu problēmrisināšanas procesā.

Bieži, uzsākot darbu ar jauniešu, par viņu nav zināma būtiska informācija un tikai izvērtēšanas laikā uzzinātās vai novērotās pazīmes liecina, ka ir nepieciešama psihiatra konsultācija, piemēram, ēšanas traucējumi, depresija, suicidāli mēģinājumi, utt., kas atkarīgs no jaunieša situācijas. Būtiski, ka jauniešiem un jaunieša ģimenei ir jāizskaidro novērojumi un jāpamato, kāpēc pie šī speciālista ir jāiet, ka palīdzību meklēt ir normāli, nav jābaidās, maksimāli minimizējot izvairīšanās faktoru.

Lai nejuktu kompetences, zemāk norādīta speciālista specifika. Sk. tabulu Nr.7

Tabula Nr.7 “Psihologa, psihoterapeita un psihiatra salīdzinājums”

	Psihologs	Psihoterapeits	Psihiatrs
Izglītība	Izglītība psiholoģijā, atbilstoši “Psihologu likumam”.	Psihoterapeitiska izglītība, kādā no psihoterapijas virzieniem (daļēji regulēta profesija). Psihoterapeita sertifikāts ²³² .	Izglītība psihiatrijā, ārstniecības persona.
Intervences gadījumi	Izpēta. Konsultē: krīzes, adaptācijas grūtības, vecumposma pārejas periodā. Līdzdalība atbalsta programmās.	Individuāls atbalsts, ilgstošu vai īslaicīgu iekšējo konfliktu, sevis meklēšanas, pēctraumatiska periodos, zaudējuma u.c. gadījumos.	Uzvedības, emociju, psihisku traucējumu vai saslimšanas gadījumos. Arī tad, ja vardarbības u.c. psihosociālu faktoru (traumatisma) rezultātā ir nepieciešama psihiatriska intervence.
	Var būt papildu specializācija, piemēram, darbs ar vardarbībā iesaistītiem jauniešiem vai jauniešiem ar ēšanas traucējumiem, suicīda un paškaitējuma risku, darbā ar atkarīgām/līdzatkarīgām personām, ārpusģimenes aprūpes pieredzes, UDHS, krimināldarbības iesaistītiem u.c. specializācijas.		
Metodes	Izpētes rezultātā – atzinums par psiholoģisko izpēti. Konsultēšanas rezultātā – atzinums par konsultēšanas procesu ²³³ . Individuālā konsultēšana un/vai darbs ar grupu, t.sk. ģimēni. Psiholoģiski – attīstošās (izglītojošās) nodarbības.	Psihoterapeitiska intervence. Var būt arī ģimenes terapija. Psihoterapijas speciālists atzinumu pēc pieprasījuma nesniedz!	Ārstnieciska diagnostika un intervence. Var pielietot medikamentozu palīdzību, konsultēšanu un/vai sarunu. psihoterapeitiskas un/vai psiholoģiskas intervences metodes.

²³² Min. ir četru gadu pēcdiploma (pēc maģistra grāda) tālākizglītība kādā no psihoterapijas virzieniem.

²³³ Medne Krēgere G., seminārs “Sociālā darbinieka sadarbība ar psihologu”, mācību programmas “Metodika sociālajā darbā ģimenēm ar bērniem” ietvaros, ppt. prezentācija, C Modulis, SAIF “Liepājas” filiāle, Rīgā – 14.07.2021.

Visbiežāk jāsāk ar psiholoģiskām/psihoterapeitiskām intervencēm. Nereti ir arī jāpievieno medikamentoza terapija, par kuras nepieciešamību var spriest tikai ārsts psihiatrs, kurš var individuāli piemeklēt labāko terapiju pacientam, ja pacients pats tam piekrist!

Šobrīd tendence ir tāda, ka jaunieši un jauniešu vecāki vairāk izprot psihiskās veselības nozīmi un arvien biežāk vērsas pēc palīdzības pie psihologiem, psihoterapeitiem un bērnu psihiatriem. Cilvēki kopumā kļūst emocionāli inteligentāki, izprot savas un arī citu cilvēku emocijas, sāk saprast, ka tas, kas notiek paša emocionālā pasaulē, reāli iespaido vispārējo veselību: nereti rodas sūdzības par nepārejošu nogurumu, sāpēm (galvā, vēderā), paātrinātu pulsu, svišanu, “sliktu pašsajūtu”. Speciālisti ir atklāti, vēlas saprast, sniedz atbalstu jauniešiem, kas iegūst pozitīvu pieredzi sadarbībā ar psihologu, psihoterapeitu un psihiatru, tādējādi mazinās arī stigmatizācija.

Lai kvalitatīvi palīdzētu jauniešiem tikt galā un izdzīvot sarežģītu pusaudžu periodu, kad psihe vēl tikai attīstās un atrodas vieglas ievainojamības stāvoklī, ir nepieciešams iesaistīt vecākus un tie ir jāizglīto par traucējumiem, kas ir attīstījušies jauniešiem (*vai arī šī posma normas variantiem – atbilstoši vecumposmam*) uzsvars jāliek uz nepieciešamību sniegt emocionālu atbalstu, lai jauniešiem varētu atklāt savus pārdzīvojumus, nekomentēt un nekritizēt dzirdēto, bet iejūtīgi klausīties un būt blakus, atbalstīt.

Lai gan jaunieši no 14 gadu vecuma var jau patstāvīgi pieņemt lēmumus par savu veselību un ārstēšanos, piemēram, saņemt konsultāciju bez vecāka klātbūtnes, iestāties stacionārā ārstēšanā slimnīcā, vecākiem līdz bērna pilngadības iestāšanās brīdim jādala atbildība ar savu bērnu. Ja ir iespējams, vecāki vai bērna tiesiskie pārstāvji jāiesaista atbalsta procesā, kas var vairot drošības un emocionālo labsajūtu, tādējādi sekmējot mentālās veselības ārstēšanu vai uzlabošanu.

Sociālais darbinieks kopā ar jauniešiem var aizpildīt “Ātrais izvērtējums par mentālo veselību” (sk. pielikumu Nr. 6.8.), lai palīdzētu sociālajam darbiniekam atpazīt simptomātiku un, vērsoties pie psihologa, psihoterapeita vai ārsta, būtu ārstniecības sakontējās izvērtēšanas iemesls.

Prioritāte ir pacienta izmeklēšana, klīniskās diagnozes noteikšana, ārstēšana un rehabilitācija, bieži ir nepieciešams kontrolēts atbalsts medikamentu sistemātiskai un pareizai lietošanai. Šie jautājumi tiek apspriesti ārsta kabinetā, un no 14 g.v., – jautājot jaunieša piekrišanu par vecāku vai likumisko pārstāvju klātbūtni. Ja jauniešiem vecāki nav pietiekami liels atbalsts, tad klātesoša var būt jaunieša uzticamības persona, ar ārstu par to iepriekš vienojoties, vai ar bāriņtiesas lēmumu vai pilnvaru. Tas var būt, piemēram, gadījumos, kad jaunieša sociālais briedums nav pietiekams, lai izprasta nepieciešamā atbalsta apjomu un ārstēšanās terapiju.

Jaunieša mentālo veselību var un bieži ietekmē ģimenes vai ārpusģimenes atbalsta sistēma. Tādēļ ieteicami, ja ne tikai jauniešiem, bet arī ģimenei vai jaunieša aprūpētājiem saņemt psiholoģisko vai terapeitisko atbalstu.

Sadarbība ar psihiatru un sociālo darbinieku ir ārkārtīgi svarīga, jo bieži sociālais darbinieks komunicē ar ģimeni, veic mājas vizītes, sniedz individuālo atbalstu jauniešiem, balstoties uz sadarbības rezultātā iegūto informāciju, var piemērot labāko atbalstu, individuālo atbalstu vai sociālos u.c. pakalpojumus, t.sk. nodrošinot pieejamību (transportu, pavadīšanu) pie ārsta. Padziļinātā izvērtēšanas procesā var būt nepieciešams psihiatra izvērtējums un ieteikumi, un atbalstam tas būtu:

- ▶ izglītojoša informācija par jaunieša mentālo veselību, saslimšanu un to ietekmi uz jaunieša ikdienas dzīvi;
- ▶ nepieciešamo atbalstu ārstēšanā – dinamiskā un nepieciešamajiem ārstniecības pakalpojumiem (ja tādi ir) vai medikamentozu terapiju;
- ▶ par uzvedības un veselības risku izpausmēm, tādējādi prognozējot riskus, apdraudējumu un nepieciešamo atbalstu.

Jauniešu programmās (sk. pielikumu Nr. 8.9. "Labā prakse sociālajā darbā ar jauniešiem. *Atbalsta un pašizaugsmes programma "Palēciens", Tukums un Sociālās rehabilitācijas programma pusaudžiem ar uzvedības un saskarsmes grūtībām "DARI"*) sadarbojas ar ārstu – psihiatru. Sociālo darbinieku izglītība mentālās veselības simptomātikā var palīdzēt agrāk pamanīt nepieciešamību pēc ārsta konsultācijām un mentālās veselības ārstēšanas.

Sociālajos pakalpojumos un jauniešu atbalsta programmās psihiatrs var būt kā starpdisciplināras komandas daļa, kur kopīgi nosaka sadarbības un atbalstu (intervences) mērķus, uzdevumus un palīdz veidot visaptverošu atbalstu jauniešiem un viņu ģimenei. Starpprofesionālās sapulcēs, kad pie viena galda sēž ārsts, psihologs/psihoterapeits, sociālais darbinieks, izglītības iestādes pārstāvis, ir radīta iespēja pilnvērtīgi un no dažādām pusēm aplūkot jaunieša vajadzības un uzvedības modeļus dažādās vidēs. Tas ir arī būtisks medicīniskas diagnostikas instruments. Ir vieglāk, ja pakalpojumos, kur ir piesaistīts konkrētais speciālists, tiek noslēgts līgums, bet pašvaldībās kā labs risinājums būtu esošais sociālais darbinieks ārstniecības iestādē. Tādā veidā rodas vienota izpratne, virzība un darbība.

Gadījumos, ja/kad sociālais darbinieks strādā ar jauniešiem un ir nepieciešama psihiatra konsultācija, atzinums vai cita veida līdzdarbība jaunieša interesēs, būtiski ir pieaicināt ārstu strapprofesionālās komandas tikšanās reizēs (klātienē, attālināti vai saņemt ārsta viedokli (rakstiski vai sarunas apraksta formā)).

Savukārt ārsta – psihiatra praksē var būt situācijas, kad, saskaroties ar pacientu – jauniešu, var saredzēt, rasties aizdomas par ģimenes, vai ārpusģimenes pakalpojumu atbalsta trūkumu vai kaitējumu jauniešiem. Šajos gadījumos ārsts vērsties pie sociālā darbinieka (dažos gadījumos pie bāriņtiesas vai/un policijas) par novērotiem riskiem un atbalsta lūgumu viņa pacientam. Piemēram:

- būtisks sociālais risks ģimenē vai apdraudējums, piemēram, visa veida bērnu tiesību normu pārkāpumu gadījumos²³⁴;
- nepieciešami specifiski, atbalsta vai sociālie pakalpojumi mentālās veselības uzlabošanai, piemēram, atkarības/līdzatkarības mazināšanas programmas, pēc vardarbības seku mazināšanas pakalpojumi u.c.
- līdzekļu trūkums veselības pieejamības nodrošināšanā un nepieciešams atbalsts, piemēram, transports, pavadonis, drēbes, pārtika, utml.;
- nepieciešams individuāls, varbūt līdzgaitnieka vai mentora atbalsts, vai psihologa un cita veida pakalpojumi;
- nepieciešams atbalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai vai nodalīšanai²³⁵ no ģimenes vai ārpusģimenes aprūpes maiņai, kas var būt mentālās veselības pasliktināšanās iemesls;
- nepieciešama sociālā iekļaušana un būšana starp vienaudžiem, saņemt cita veida atbalstošos pakalpojumus, kas uzlabo mentālo veselību un labbūšanu.

Ārstniecības iestāžu sociālie darbinieki ir kā vidutāji starp pašvaldības sociālajiem darbiniekiem un ārstniecības personālu. Pēc vienošanās informācijas aprīte ir abpusēja.

Sarežģītos gadījumos, visbiežāk gadījuma vadīšanas kontekstā, tas būtu: suicidāli mēģinājumi, saasināti paškaitējumi, ilgstoša vielu lietošana, smagi ēšanas traucējumi, u.c. ārsts vai ātrā palīdzība var pieņemt lēmumu stacionēt vai piemērot dienas stacionāru, ja pieejams. Pašreiz, ir izveidota sociālā rehabilitācijas programma dienas stacionārā pusaudžiem ar augstu paškaitējumu un suicidālo risku²³⁶.

Mentālās veselības izvērtēšanas un atbalsta pakāpes²³⁷:

1. Primāri mentālās veselības atbalstu nodrošina ikviena bērna/jaunieša dabiskās vides speciālisti: vecāki, skolotāji, speciālie pedagogi, jaunatnes darbinieki, u.c.

²³⁴ Saskaņā ar "Bērnu tiesību aizsardzības likuma" garantētām tiesībām un aizsardzību.

²³⁵ Ne vienmēr ir nepieciešams jaunieša "izņemšanas" (aizgādības tiesību pārtraukšanas) akts. Jauniešiem var saņemt jaunieša mājas utml. sociālo vai atbalsta pakalpojumu.

²³⁶ <https://esparveselibu.lv/programma-jauniesiem-ar-depresiju-un-pasnavibas-risku-palidzibu-sogad-sanemusi-52-pusaudzi>.

²³⁷ Balstīts uz Lielbritānijas prakses piemēru.

2. Ja dabiskās vides speciālisti diagnosticē padziļinātas grūtības, tad lūdz izvērtējumu psihologiem, ģimenes ārsta praksei vai sociālajiem darbiniekiem, kuri specializējušies darbā ar jauniešiem un mentālās veselības traucējumiem. To izvērtējot, var tikt piedāvāts psihosociāls atbalsts, psiholoģisks vai psihoterapeitisks atbalsts, vai iesaistīti vietējā līmeņa mentālās veselības atbalsta programmās vai grupās. Piemēram, pastāv mācīšanās grūtības vai neirotiski traucējumi, tāpēc sniedz individuālas vai grupas pakalpojumus. Ir nepieciešams nodrošināt pirmreizējo ārsta psihiatra konsultāciju, ja ir pazīmes šajā laukā, lai nebūtu nepieciešams stacionēt 4.līmenī.
3. Ja ar esošiem resursiem nepietiek, tad nākamais līmenis ir dienas stacionāra tipa palīdzība, kas ir intensīvāka, piesaistot cita veida speciālistus, piemēram, pusaudžu resursu centrs.
4. Ja situācija netiek atrisināta, tālāk tiek pieaicināts ārsts, kurš lemj, vai pacients var turpināt ārstēties ambulatori vai stacionārā. Ārsts redz tikai sarežģītākos gadījumus, kur ir nepieciešama intensīva palīdzība.

Piemēram, labā prakse nosaka, ka gadījumos, ja bērniem tiek konstatēti uzvedības traucējumi, vecāki tiek nosūtīti uz psihosociālām, psiholoģiskām vai psihoterapeitiskām konsultācijām. Tikai pēc tam nepieciešamības gadījumā piešķir bērnam speciālista konsultācijas, nemaz nerunājot, par medikamentozas terapijas uzsākšanu, kas Latvijas realitātē tiek uzsākta gadījumos, kad psiholoģiskās intervences nav tūlīt pieejama,. Medikamentozu terapiju pielieto tikai tad, kad visas psiholoģiskās un psihoterapeitiskās intervences ir izsmeltas, vai jauniešis bez medikamentiem apdraud savu vai citu veselību.

Atbalsta pakalpojumi – terapijas, ko var izmantot, lai uzlabotu mentālo veselību:

- psiholoģiskā konsultēšana;
- kognitīvi biheiviorālā terapija;
- pusaudžu psihoterapija;
- risinājumu-orientētā terapija;
- ģimenes un sistēmterapija;
- uzvedības intervences;
- medikamentozā terapija;
- apzinātības prakse un meditācijas;
- mākslas terapija;
- sporta terapeitiskās nodarbības;
- masāža un ķermeņa atslābināšana;
- uztura konsultācijas u.c.²³⁸

7.4. SOCIĀLĀ DARBINIEKA SADARBĪBA AR IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒM

Izglītības joma visbiežāk būs jaunieša dabiskā vide vai arī kādu laiku tā bija viņa dabiskā vide. Izglītības joma, skola, arodskola, interešu izglītība ir būtisks sadarbības partneris, kur ir virkne resursu, lai atbalstītu jauniešus, t.sk. droša un attīstoša vide. Starpinstitucionālā sadarbība ar skolu norit piecos veidos:

- ziņojums par iespējamajiem sociālajiem riskiem un apdraudējumiem ar lūgumu uzsākt izvērtēšanu vai lūgums preventīvi veikt atbalstu pie noteiktu risku konstatēšanas. Sociālo problēmu un augstu risku kritēriji atrodami metodikā;

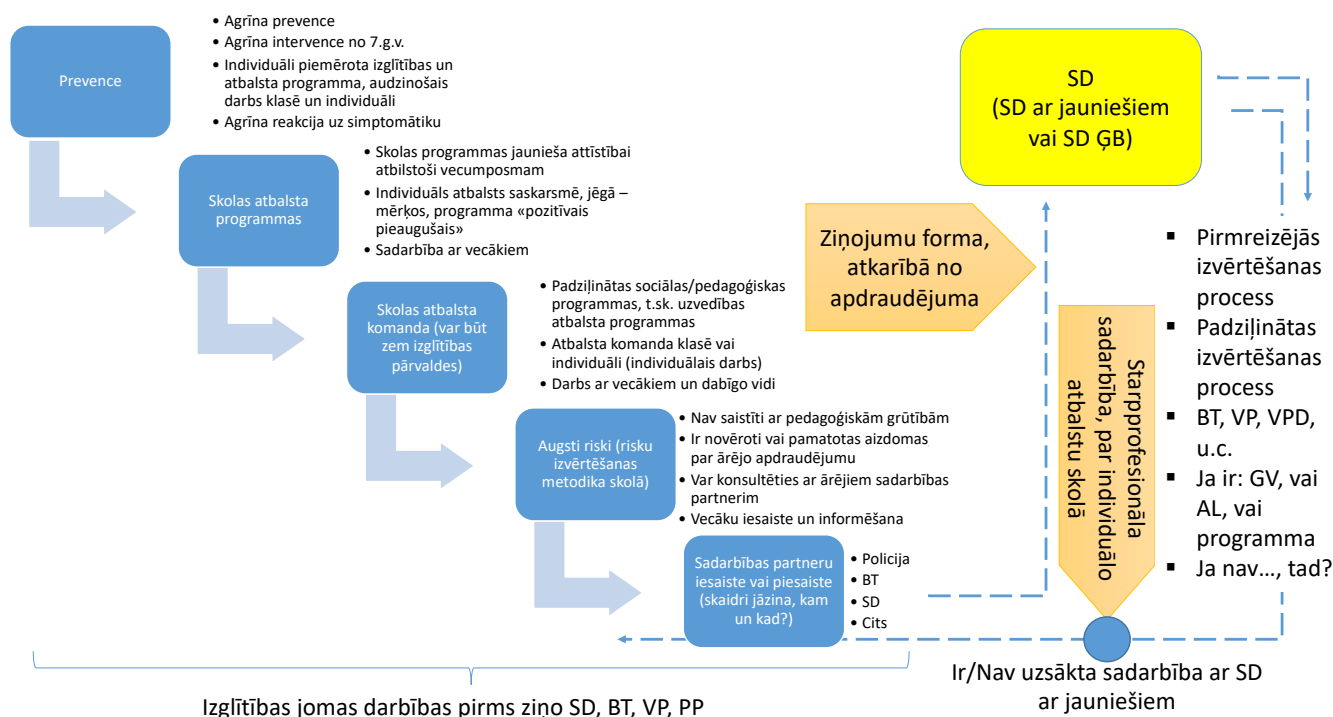
²³⁸ <https://pusaudzucentrs.lv/pusaudziem/>.

- sadarbība esoša gadījuma vai individuālā atbalsta programmas ietvaros. Tas nozīmē, ka var būt atkārtotas starpprofesionālas tikšanās par jauniešu un viņu situācijas dinamiku;
- lūgums piešķirt sociālos vai atbalsta pakalpojumus, t.sk. atbalstīt jauniešu izglītības procesā, piemēram, iesaistot mentora programmā;
- sadarbība atbalsta pasākumu izstrādē – atbalsta programmu veidošana, kuros iesaistīti starpinstitucionālie resursi. Tas attiecas arī uz alternatīvu meklējumiem jauniešu dabiskajā vidē un individuālā atbalsta programmu izstrādē izglītības jomā. Tā var būt sadarbība kopīgu pakalpojumu un atbalsta programmu attīstībai, t.sk. inovatīvi – alternatīvi risinājumi ārpus standartizētā izglītības procesa;
- līdzdalība bērnu tiesību un jauniešu politikas un aizsardzības grupās.

Pašvaldībās vai starpinstitucionālās komandās, kurās nav izveidota sadarbība vai sadarbības procesi, bieži ir novērojams, ka ziņojums no skolas par apdraudējumu vai augstiem riskiem tiek saņemts novēloti, nepamatoti vai vienlaicīgi adresēts vairākiem starpinstitucionāliem sadarbības partneriem, piemēram, bāriņtiesai, sociālajam dienestam un policijai. Tas norāda uz sadarbības trūkumu un starpinstitucionālās atbildības, funkciju sadalījumu trūkumu vai arī skolas iekšējās atbalsta komandas – sistēmas trūkumu. Laba prakse ir pakāpeniska – sistemātiska lietu izskatīšana, sk. attēls Nr.30 “Piemērs atbalsta sistēmai skolā un ziņojums ārējiem starpinstitucionālās sadarbības partneriem”. Šādas shēmas un to īstenošana var palīdzēt veidot starpinstitucionālo sadarbību starp izglītības un sociālā darba jomu. Izglītības jomai būtiski būt informētai gan par gadījumiem, kuros jāziņo sociālajam dienestam, gan par resursiem, ko attīsta un pārvalda sociālais dienests jauniešu atbalsta un sociālo pakalpojumu jomā, gan jābūt vienotai – saskaņotai ziņošanas formai, lai nedublētos izpētes informācijas iegūšanas process un fokusētāk varētu reaģēt uz apdraudējumu vai augstu risku.

Attēls Nr.30 “Piemērs atbalsta sistēmai skolā un ziņojums ārējiem starpinstitucionālās sadarbības partneriem”

Avots: K. Viša izveidoja pēc VISC metodisko materiālu ieteikumiem²³⁹

²³⁹ https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/metmat_visc.shtml.

8

Sociālo gadījumu analīze

Šajā nodaļā aprakstīti astoņi (dažādas sarežģītības pakāpes no 1-10, kur desmit ir sarežģīti, multip-lām problēmām, sk. attēlu Nr.32 “Gadījumu sarežģītības shēma 1-10”) gadījumi un analizēti pēc gadījumu struktūras:

1. Gadījuma apraksts. Izdalītas jaunieša vajadzības un portrets vairākās dinamikas fāzēs (sākums, vidus, noslēgums, ja attiecināms), kas tiek ievietots loģiskā laikā grafikā.
2. Gadījuma vadīšanas procesa shematiskā karte.
3. Papildu informācija, ja attiecināms.
4. Sociālie un citi pakalpojumi – esošā un vēlamā, t.sk. psihologs, psihoterapeits, sociālais darbs ģime-nēm ar bērniem, u.c.
5. Starpprofesionālā un starpinstitucionālā sadarbība, t.sk. jaunieša dabiskās vides pārstāvju lomas, funkcijas un atbalsta pakalpojumi.
6. Likumdošanas vai tiesiskās jomas komentāri.
7. Sociālā darbinieka ar jauniešiem kompetence darbā ar šo gadījumu.
8. Atsauces uz resursiem un saitēm.

Gadījuma sarežģītības pakāpes ir pielietojamas domāšanas strukturēšanai, lai ienestu diferenciaciju un gradāciju starp tiem gadījumiem, kas piederīgi jaunieša dabīgam laukam un sociālā darba laukam sociālajā dienestā (klienta mērķgrupai) un kuri ir apdraudējuma un augsta riska laukam. Sk. attēlu Nr. 16.

Gradācija no 1 līdz 10 nav teorētiskos avotos un pierādījumos balstīta. Tā ir veidojusies metodikas aprobācijas laikā, diskutējot ar sociālajiem darbiniekiem. Dalījums veidots pēc:

- ▶ jaunieša bio – psiho – sociālām pazīmēm: vecums, sociālais briedums, psiholoģiskās un domāšanas grūtības, aizsargmehānismi, spējas sadarboties ar sociālo darbinieku, spēja sevi pārstāvēt utml.;
- ▶ pēc krīzes, apdraudējuma vai augsta riska pazīmēm, pēc problēmas un tās intensitātes, piemēram, vielu lietošanas paraduma, vardarbības vai vardarbības sekām utml.;
- ▶ pēc jauniešiem pieejamiem resursiem un attiecībām dabīgajā vidē: ģimenē, skolā, draugu vidē, interešu izglītībā, fiziskās drošības mājās, dzīves vieta (pilsēta, lauki utml.), mājvietas, naudas utml.;
- ▶ pēc starpprofesionālā komandas vērtējuma vai deleģējuma, pēc multiplām problēmām: veselība, vardarbība, mentālās veselības grūtības, noziedzīga nodarījuma sekas utml.;
- ▶ pēc sociālā darbinieka noslodzes un intensitātes darbā ar gadījumu, tostarp, vai ir nepieciešamas papildus speciālas zināšanas par klienta mērķa grupu, specializēti pakalpojumi un atbalsts.

Tas nozīmē, ka darbā ar gadījumu, gadījuma vadīšanas vai individuālā atbalsta laikā vērtējums var paaugstināties vai samazināties, turklāt tas atkarīgs no papildu notikumiem, izvērtēšanas rezultātiem vai gadījuma attīstības dinamikas.

Šie astoņi gadījumi ir Latvijas sociālā darba ar jauniešiem prakses gadījumi, anonimizēti un pilnveidoti pēc metodikas. Tie ir veidoti, lai palīdzētu izprast atšķirīgo praksi. Vēlamies atgādināt, ka darbs ar gadījumu nav universāls un pēc viena "šablona" vadāms process. Lasot šos gadījumus, vēlamies jūs aicināt saskatīt tajos metodikas saturu, darba ar gadījumu un gadījuma vadīšanas procesu un individuālā atbalsta plāna daļas. Izaiciniet sevi un uzdodiet jautājumu, kā es darītu, ko es jau daru, ko man vēl vajadzētu darīt, ko es manītu darbā ar klientu, vai sarežģītība atbilst manam priekšstatam par sarežģītu gadījumu, kā tas ir manā praksē ar maniem sadarbības partneriem, starpprofesionālā sadarbībā – manā dienestā utml.?

Attēls Nr.31 "Gadījumu sarežģītības pakāpes shēma: 1-10"

1. gadījums: starp 2. - 3. sarežģītības pakāpi

Arnis, 14 gadi. Dzīvo laukos, kur līdz pagasta centram 5 km, bet līdz pilsētai 25 km. Ģimene dzīvo nelielā privātmājā (divas apdzīvojamas istabas, komunikācijas nodrošinātas). Jaunietis dzīvo kopā ar savu ģimeni – māti, tēvu un trīs jaunākajiem bērniem (māsām un brāļiem – 10, 5, 1 gadu veci). Puiša ģimene jau vairākus gadus sadarbojas ar sociālo dienestu, jo pirms 2 gadiem ir konstatēta vardarbība ģimenē, proti, tēvs ir bijis ilgstoši fiziski un psiholoģiski vardarbīgs pret māti bērnu klātbūtnē, uzsākts kriminālprocess. Bērni nav saņēmuši sociālo rehabilitāciju kā cietušie no vardarbības, jo vecāki nav to nodrošinājuši. Ģimenei sastādīta atbalsta programma, kas pildīta periodiski. Māte pašreiz dekrēta atvaļinājumā, tēvs strādā algotu darbu. Sociālajā dienestā ir iekārtota “klienta” – ģimenes gadījuma vadīšanas lieta. Vecāki sadarbojas ar Sociālo dienestu periodiski, negribīgi, neiesaistās, ir bijuši pārmetumi par iejaukšanos ģimenē, nelabprāt ļauj komunicēt darbiniekam ar bērniem.

Jaunietis iepriekš nav saņēmis sociālos pakalpojumus, bijušas saņemtas ziņas no skolas par to, ka zēns ir sācis sliktāk mācīties, stundās ir paviršs, var būt rupjš pret klasesbiedriem un dažreiz arī pret skolotājiem, runā necenzētiem vārdiem, neievēro skolas iekšējās kārtības noteikumus, smēķē iekštelpās. Ir bijuši konflikti ar skolabiedriem, kad jaunietis bijis fiziski agresīvs. Sarunā ar skolas atbalsta komandas pedagogu (direktora vietnieks audzināšanas darbā) tapis zināms, ka zēns ir nomākts, sevi ierāvis, reti iet uz kontaktu, par sevi un ģimeni stāsta nelabprāt, skolā ar zēnu mēģinājis strādāt psihologs, bet neveiksmīgi (saņemta liela pretestība no ģimenes puses).

Sociālais darbinieks ar jauniešiem, pirmreizēji tiekoties ar jauniešu un viņa māti, noskaidro:

- jauniešiem, dzīvojot lauku teritorijā, nav iespējas iesaistīties ārpuskolas aktivitātēs (māte uzskata, ka 5 km attālums no mājām ir par tālu, lai ietu kājām, bet izvadāt viņa vienmēr nevar. Uzskata, ka ir par agru ļaut dēlam vienam braukt uz pilsētu ar autobusu);
- jauniešiem min, ka viņam ir grūtības ar dusmu kontroli – neprot tās pārvarēt, sadusmojas ātri un bieži;
- stāsta, ka ir garlaicīgi, nav ko darīt, neko negribas, tostarp arī mācīties. Ar visu ir nodrošināts, bet nekas neinteresē, viss kaitinot;
- pēc konsultācijas ar vecākiem secina, ka tēvam ģimenē ir dominējoša ietekme. Bērni tiek kontrolēti.

Tiekoties individuāli, jaunietis sākumā nelabprāt veido komunikāciju, ir ierāvis sevi, negribīgi atbild. Konsultācijas laikā pastāsta, ka ir grūti dzīvot ar visiem kopā, mājās nav savas vietas, jūtas nomākts, gribētu nodarboties ar sportu, futbolu, pat agrāk to mēģinājis, bet tad sācies *Covids*, gribētu atkal, taču ģimenes atbalsta nav. Arī skolā skolotāji ir *uzēdušies*, atzīmes liekot pazeminātas, nav motivācijas mācīties, visu laiku piesienoties viņam un bļaujot. Draugu īsti neesot, visu brīvo laiku pavada mājās. Ar ģimeni attiecības vēsas, vecāki viņu nesaprotot, liekot viskaut ko darīt, neesot atbalsta, mēdz konfliktēt ar tēvu.

Jaunietis kā grūtības izvirza attiecības ģimenē, jo neuzticas vecākiem, un konfliktējošas attiecības skolā ar skolas personālu un skolas biedriem, kā arī brīvā laika pavadīšanu.

Tabula Nr. 8 "1. darba ar gadījumu process"

Laiks	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
Darbības	<ul style="list-style-type: none"> Informācija no SD ĢB, aicinājums palīdzēt Arnim, esot grūtības. Pirmreizēja tikšanās ar jauniešu un vecākiem (tikšanās dzīves vietā). Pirmreizēja tikšanās ar jauniešu (tikšanās skolā). 	<p>40 darba dienas</p> <ul style="list-style-type: none"> Notiek pamatinformācijas ievākšana. Individuālas tikšanās ar jauniešu, grūtību un vajadzību apzināšana. Resursu apzināšana. Informācijas iegūšana no skolas (tikšanās skolā). 	<ul style="list-style-type: none"> Uzsākts darbs ar "Dzīves stāstu" (2 konsultācijas). Starpprofesionāļu tikšanās (skola, SD ĢB, SD ar jauniešiem). Ģimene kā pamatresursa izpēte; Psihologa konsultācijas izpēti dusmu kontroli. 	<p>2 mēneši</p> <ul style="list-style-type: none"> Jauniešu individuālais atbalsta plāns, vērts uz sociālā biedrība veicināšanu un resursu pieejamību (5 konsultācijas). Sadarbība ar SD ĢB par papildu atbalstu ģimenei, lai var nodrošināt interešu izglītību, resursus jauniešu vajadzībām un autobusa (3+ ģimenes kartē), varbūt papildus vienreizēju sociālo palīdzību un individuālu sadarbības plāna ietvaros. Vienošanās ar skolu, ka tiek iekļauts pēctundu sporta nodarbības līdz plkst. 17.00 programmā. Sestdienas iekļauts pilsētas, jauniešu centra projektā (nokļūšana ar sabiedrisko transportu no ciema centra). 	<ul style="list-style-type: none"> Nav nepieciešams, jo bija īslaicīgs atbalsts. Paliek kā SD ĢB gadījuma vadīšanas lieta.
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	<p>SD secina: nav apdraudējuma un augti riski. Taču ir novērojamas nabadzības un tās izraisīto seku pazīmes.</p>	<ul style="list-style-type: none"> SD secinājums: Arnim ģimene ir kā resurs un atsevišķs darbs ar gadījumu nav nepieciešams (paliek SD ĢB prakses ietvaros). Ir nepieciešams atbalsts sociālam briedumam, ikdienas plānošanā un attiecību veidošanai ar vienaudžiem. Psihologa viedoklis, ka Arņa emocionālais stāvoklis atbilst vecumposmam, varbūt jāpievērš uzmanība veselīgai vienaudžu videi. 	<ul style="list-style-type: none"> Tikšanās norise ar citiem speciālistiem apraksts. Izvērtēšana pabeigšana, kopsavilkums. Tikšanās ar mammu un Arni par izpētes rezultātiem, resursu karti un ģimeni kā resursu. 	<ul style="list-style-type: none"> SD doma (hipotētiski), ka būs siltāks laiks, varbūt varēs ar riteni braukt un varēs ilgāk pavadīt skolas vidē. Vasarā var meklēt iespēju jauniešu nometnēs un nodarbinātībā piepelnīties. Varbūt jauniešu centrā būs jauni projekti. Sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem paliek individuāli atbalsta plāna ietvaros. 	<ul style="list-style-type: none"> SD doma (hipotētiski), ka būs siltāks laiks, varbūt varēs ar riteni braukt un varēs ilgāk pavadīt skolas vidē. Vasarā var meklēt iespēju jauniešu nometnēs un nodarbinātībā piepelnīties. Varbūt jauniešu centrā būs jauni projekti. Sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem paliek individuāli atbalsta plāna ietvaros.
Sociālā darba metodes un pieejas	<ul style="list-style-type: none"> Informācijas iegūšana no institūcijas/darbiniekiem. SD sākotnēji var izmantot struktūrēto interviju. KBT tehnikas. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpprofesionāļu tikšanās klienta interesēs; Sadarbība ar psihologu; Konsultācijas laikā izmanto – dzīves stāsta metodi; Projektīvais tests, kā es sevi redzu? Darba lapas – "Kā es sevi redzu ģimenē," "Klimats ģimenē," "Manas vērtības"; Emociju kārtis; Emociju pica; Sociālā atoma metode. 	<ul style="list-style-type: none"> Tikšanās norise ar citiem speciālistiem apraksts. Izvērtēšana pabeigšana, kopsavilkums. Tikšanās ar mammu un Arni par izpētes rezultātiem, resursu karti un ģimeni kā resursu. 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbība ar sociālo darbinieku, kas vada ģimenes lietu. Piesaistīt nepieciešamos/ vajadzīgos pakalpojumus/atbalstu. Iesaistīt interešu izglītības apgūšanā (cik iespējams). Regulāras konsultācijas ar jauniešu . 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbība ar sociālo darbinieku, kas vada ģimenes lietu. Piesaistīt nepieciešamos/ vajadzīgos pakalpojumus/atbalstu. Iesaistīt interešu izglītības apgūšanā (cik iespējams). Regulāras konsultācijas ar jauniešu .
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> Sākotnējā informācija par jauniešu, situāciju, ģimeni. Sarunu apraksts. 	<ul style="list-style-type: none"> Vienošanās ar jauniešu par sadarbību un izvērtēšanu. pieraksti par konsultācijas norisi, galvenie notikumi, fakti. garastāvokļa izvērtēšana. Uzsākts aizpildīt "Pamatinformācijas kartē", turpinās visu izvērtēšanas laiku. 	<ul style="list-style-type: none"> Tikšanās norise ar citiem speciālistiem apraksts. Izvērtēšana pabeigšana, kopsavilkums. Tikšanās ar mammu un Arni par izpētes rezultātiem, resursu karti un ģimeni kā resursu. 	<ul style="list-style-type: none"> Individuālais atbalsta plāns. Iesaista dabiskajā vidē, cik iespējams. 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbības procesa rezultātu novērtēšana. Parskats par sadarbību. Lēmuma pieņemšana par lietas slēgšanu.

Sociālais darbinieks darbā ar jauniešiem sāk darbu ar Arni individuālā atbalsta laukā, izvietojot individuālo atbalsta lietu. Vairāk strādā psihosociālā konsultēšanas, starpniecības un resursu piesaistes laukā. Fokuss uz dabiskās vides resursu attīstību.

2. gadījums: starp 3. - 4. sarežģītības pakāpi

Andris, 14 gadi. Dzīvo ģimenē ar mammu Kristīni (40g.), mammas dzīves biedru Olafu (43g.). Kristīne ar Olafu draudzējas gadu un dzīvo kopā savā dzīvoklī aptuveni pusgadu. Pirms tam ģimene dzīvoja Kristīnes vecāku mājā visi vienā istabā. Kristīnei ir grūtības ilgstoši noturēties vienā darba vietā, jo ir neregulāra alkohola lietošana. Andris cenšas mācīties labi, it kā sniežot nepatiesu informāciju (melo) mammai. Kopā ar draugiem iekuļas dažādos sabiedriskās kārtības pārkāpumos:

- kautiņi skolā;
- necenzētu lamu vārdu lietošana skolas teritorijā;
- bravurīga uzvedība, spļaudīšanās sabiedriskajā transportā;
- CSN neievērošana, braucot ar elektroskūteri;
- pārrašanās mājās pēc plkst.23, kā arī nesaka mammai, ar ko ir kopā un kad būs mājās.

Pirms diviem gadiem Andrim lika mainīt skolu, jo it kā bija seksuāli iespaidojis savu vienaudzi (pēc pirmās informācijas meitenei bāzis pirkstus dzimumorgānos), taču tas tā arī neguva apstiprinājumu, bija konflikts ar meiteni. Meitenes ģimene uzstāja, ka nevar vienā skolā ar meiteni mācīties, skolas pārstāvji “lika” mainīt skolu.

Brīvajā laikā apmeklē futbola treniņu 4x reizes nedēļā.

Ar bioloģisko tēvu kontakta nav, jo it kā tēvs lieto alkoholu un par dēlu neinteresējas. Sociālais darbinieks ar jauniešiem informāciju par Andri iegūst no administratīvās komisijas – par kaušanos skolā, kad lemts par “korekcijas plānu” uz 6 mēnešiem.

Tabula Nr. 9 "2. darba ar gadījumu process"

Laiks	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
Darbības	<ul style="list-style-type: none"> • 5 dienas • Sarunas ar jauniešiem. • Saruna ar vecākiem. • Vienošanās par sadarbību – vecāku informēšana par informācijas ievākšanu. 	<ul style="list-style-type: none"> • 50 dienas • Saziņa ar skolas sociālo pedagogu (situācijas noskaidrošana), noskaidrojot jauniešu uzvedību skolā, lai izprastu jaunieša iesaisti mācību procesā. • Saziņa ar ģimenes ārstu, lai pārlecinātos, ka jauniešiem nav nopietnu veselības traucējumu, kas varētu ietekmēt viņa uzvedību. • 3 konsultācijas ar jauniešiem, attiecību veidošana ar jauniešiem. 	<ul style="list-style-type: none"> • 3 tikšanās ar jauniešiem – izvērtējošas konsultācijas (papildus tiek veidots "Individuālais atbalsta plāns"). • 3 izpētes tikšanās ar psihologu. • 1 ģimenes sapulce (mamma, jauniešs un sociālais darbinieks). • 1 tikšanās ar skolas SP, jauniešiem un SD ar jauniešiem, par atbalsta iespēju skolā (piekardināts par augstu konfidencialitāti). • Izvērtēšanas kopsavilkuma tikšanās: policija, mamma, jauniešs, SD ar jauniešiem, bāriņtiesa (kā jaunieša advokāts – atbalsts). 	<ul style="list-style-type: none"> • 6+ mēneši • Sociālo darbinieku apmeklē reizi divās nedēļās. Konsultācijas, SD ar jauniešiem ir kā atbalsta persona un mentors (<i>nav pieejama atsevišķa mentora programma</i>). • Apmeklē psihologu 10 sesijas par skolas maiņu, seksuālās pieredzes un "vainas sajūtas" mazināšanu. Izvairšanās no sevis paš-izstumšanas – sodīšanas un negatīvas pieredzes pārstrāde. • Sadarbība ar jauniešu centru un interešu izglītību: turpina spēlēt futbolu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Process nav beidzies, pie katra, jaunā, policijas ziņojuma, tiek pārskatīts un turpināts darbs. • Šī nav gadījuma vadīšanas lieta, tādēļ nav gadījuma vadīšanas novērtējums. • Tiek gatavots sadarbības pārskats deleģētam klientam (policijai – administratīvajai komisijai), kas ietver procesa novērtējumu, sadarbību un secinājumus.
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	<ul style="list-style-type: none"> • Deleģēts no policijas, pieprasas veidot "korekcijas plānu", pēc administratīvās komisijas. • Apraudējums un augsts risks nav. 	<ul style="list-style-type: none"> • Policija sagaida korekcijas plānu. Policija sagatavo pārskatu, par izvērtēšanu uzsākšanu un darbu pie sadarbības plāna. • Ģimene ir uz sadarbību vērstā, vecāki ierodas uz konsultācijām. • Jauniešs iesaistās sarunās. 	<ul style="list-style-type: none"> • Izvērtēšanas rezultātā (psihologa viedoklis), par vienaudžu seksuālo iesaistīšanu. Par "stereotipizētu" reakciju uz jauniešiem: satrucošs fakts. Tomēr tas ir pusaudžu vecumposmam atbilstoša pieredze – seksuālās izpēti ar vienaudžiem. Šajā gadījumā pierādījumi jaunieša vainai netika atrasti, bet konflikts ar vienaudzi palika un no skolas aizgāja. Psihologs nav konstatējis, ka būtu tieksme uz seksuālu vardarbību. • Definēti galvenie riski, kuri jāizvērtē dziļāk. • Uzvedības problēmas un nespēja draugu grupā pateikt "nē" hūlīgāniskām darbībām. • Atbalsta trūkums no veselīgiem pieaugušiem. • Grūtības izprast sabiedrības vērtību un novērojama "brāvurība" vai vēlme izcelties, bet nav skaidra iemesla?! Šķietami piedzi-vojis stigmatizāciju un izstumšanu pēc "seksuālās" pieredzes noalkuma ar skolas biedriem. Jūtīgs jautājums ģimenei un izvairīga reakcija no puīša par to runāt. • Skola (SP) neredz īpašu atbalsta iespējas vai nepieciešamību, jo īstenībā skola uzvedība ir atbilstoši vecumposmam un vidēji "normāla". Vienojas, ka SP pasūta ar visu klasi, lai neizdalītu Andri un nepadarītu par "melno avi". 	<ul style="list-style-type: none"> • Pēc veiktās daudzpakāpju izvērtēšanas secināts, ka jauniešiem nepieciešama atbalsta lietas izveide (konsultēšana, interešu pārstāvēniecība, atbalsts). Kritēriji lietas izveidei: 1) jauniešs ir vairākkārtēji nonācis administratīvā procesa ietvaros policijas redzeslokā; 2) vērojamas uzvedības izmaiņas, bet jauniešs ir uz sadarbību vērst; 3) ģimene reizēm ir atbalsts, taču ir gatavi iesaistīties, lai situāciju risinātu. • Jaunieša sociālās problēmas ir parādījušās, sasniedzot pusaudžu vecumposmu, kā arī veiktie pārkāpumi ir veikti draugu kompānijās, kas liecina, ka jauniešiem nepieciešams veselīga pieaugušā/cita jaunieša piemērs. • Mātei un dzīvesbiedram rekomendēts apmeklēt vecāku apmācību grupu "Ceļvedis, audzinot pusaudzi". • Intervences laikā - 6 mēnešus kopš pirmā policijas ziņojuma par korekcijas plānu, atkārtota vēstule par jaunu pārkāpumu (CSN neievērošana, braucot ar elektroskūteri) un jaunu korekcijas plāna izstrādes nepieciešamību. • Sociālais darbinieks interešu aizstāvības interesēs mēģina, bet diemžēl neveiksmīgi pārrunāt ar policiju par šādu "korekcijas plānu" jēgu, jo jauniešs jau sadarbojas ar sociālo darbinieku. Diemžēl seko formāla atbilde, atsauc uz likumu. 	

Laiks	Pirmreizējās inormācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
Sociālā darba metodes un pieejas 5 dienas <ul style="list-style-type: none"> • Telefoniska sarunas ar iesaistītiem profesionāļiem (iepriekšējās darbības izvērtēšanas (faktu fiksācijas) lapa. • Saruna ar ģimenei drošā un pazīstamā vidē, mājās vai jebkur ģimenei piemērotā vidē, kuru paši ierosina. • Sociālais darbinieks var izmantot intervijas tehnikas vai pat sākotnējās izpētes anketu, lai noskaidrotu ziņojuma patiesumu un jauniešiem nepieciešamo atbalstu. • Izņēmuma kārtā var izmantot mākslas tehnikas, tas ir atkarīgs no jaunieša kognitīvām spējām vai garastāvokļa svārstībām. Svarīgākā daļa ir pārrunāt un izprast darba būtību. • KBT tehnikas. 	40 darba dienas <ul style="list-style-type: none"> • Konsultācijas laikā izmantota "Dzīves stāsta" metode, t.sk. "Individuālā atbalsta plāna" metodes. • Riska faktoru izvērtēšanas kopsavilkums deleģētam klientam. 	2 mēneši <ul style="list-style-type: none"> • Sapulces vadīšana, ievērojot klienta interešu aizstāvības principu; • Starpprofesionālās sapulces vadīšana. • Dzīvesstāsta metode – funkcionālā spēju izvērtēšana; • Ģimenes sapulce (sagatavošanās, vadīšana, novērtēšana); • Apgalvojumu izvērtēšanas uzdevums par jaunieša vidi un pašuztveri; • Ekokarte jauniešiem; • SVID analīze – stiprās un vājās puses. • Izvērtēšanas kopsavilkums, lēmums par sadarbības formu. 	2 mēneši <ul style="list-style-type: none"> • Individuālais atbalsta plāns – konsultācijas vērstas uz sociālo briedumu, autonomiju un spēju izvērtēt riskus un palīdzēt attīstīt uzvedības stratēģijas, lai spētu pateikt "Nē!" un izvairīties no riskantām situācijām. Darbs pie mērķiem un dzīves jēgas. 	- <ul style="list-style-type: none"> • Atgriezeniskā saite no jaunatnes darbinieka/ futbola trenera par jaunieša iesaisti citās dabiskajās vidēs (telefonsaruna, tikšanās klātienē, rakstiski). 	
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> • Sarunu apraksts. • Pirmreizējās informācijas veidlapa (faktu fiksācija). • apdraudējuma un augstu risku izvērtējuma karte. • Darbojās pēc procesa paraksta, ja klients ir deleģēts no policijas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Reģistrēts klients kā deleģēts; • Riska faktoru novērošana jauniešiem. • Vienošanās par atbalsta nepieciešamību. • Konsultācijas vai sarunu apraksti. • Garastāvokļa izvērtēšanas uzdevums. • Starpprofesionālās tikšanās (skola, SD un policija) saruna apraksts. 	<ul style="list-style-type: none"> • Pamatinformācijas kartē, ieraksts par konsultācijas lūgumu psihologam. • Psihologu viedoklis, secinājumi. • Starpprofesionālās sapulces pieraksts. • Izvērtēšanas kopsavilkums. 	<ul style="list-style-type: none"> • Izstrādāts sadarbības plāns. • Izstrādāts individuālā atbalsta plāns. • Sadarbības pārskats. • Riska faktoru izvērtēšanas kopsavilkums deleģētam klientam. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sadarbības procesa rezultātu novērtēšana. • Pārskats par sadarbību policijai. • Lēmuma pieņemšana par "Individuālā atbalsta" plāna turpināšanu.

3. gadījums: starp 3. - 4. sarežģītības pakāpi

Oskars, 13 gadi. Dzīvo lauku teritorijā – ciemā, dzīvo aizbildņa ģimenē pie savas mātes brāļa ģimenes; ģimenē ir 6 nepilngadīgi bērni – puīša bioloģiskā māte ir mirusi pirms 6 gadiem, tēvam atņemtas aizgādības tiesības pirms 10 gadiem. Zēna ģimene (abi aizbildņi) 6 gadus sadarbojas ar sociālo dienestu sociālās palīdzības jautājumos un sadarbojas ar sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem kā aizbildņu ģimene.

Ar puisi iepriekš individuāli strādāts nav. Darbs ar puisi tiek uzsākts, jo tiek saņemta vēstule no skolas par uzvedības grūtībām skolā, nesekmīgām atzīmēm, *melošanu* un *iespējamu zagšanu*, skola ar saviem resursiem vairs netiekot ar problēmu galā.

Skolas sociālais pedagogs puisi raksturo kā jaunietai ar pazeminātu pašvērtējumu, nespējot pastāstīt neko labu par sevi un savu ģimeni. Sociālo zinību stundā, jautāts par dzīves mērķi, uzrakstījis – “pakārties ar šņabja pudeli rokās”.

Ģimenē puisi raksturo kā reizēm izpalīdzīgu, impulsīvu, bieži *melojot*, vainojot citus, kaujas ar māsu, aizmirstot bieži izpildīt savu mājas pienākumu – iznest miskasti, nemācās.

Tabula Nr. 10 “3. darba ar gadījumu process”

	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (<i>Intervence</i>)	Novērtēšana
Laiks	5 darba dienas	50 darba dienas		2-6 mēneši	2 mēneši
Darbības	<ul style="list-style-type: none"> Sazvanišanās ar skolas sociālo pedagogu – papildus informācijas noskaidrošana. 1x tikšanās ar vecākiem (aizbildņiem) kopā ar jaunietai, mājas vizītes laikā. 	<ul style="list-style-type: none"> Notiek pamatinformācijas ievākšana. 2 individuālas tikšanās ar jaunietai: konsultācijas vajadzību un grūtību izpētē. 1 tikšanās ar ģimeni. 1 tikšanās skolā ar klases audzinātāju. 	<ul style="list-style-type: none"> Psihologa konsultācijas, kuru mērķis pievērst uzmanību traumatiskai (mātes nāve, sarunas par bezjēdzību (pakārtanos – pašnāvības vai paškaitējuma risks)) pieredzei. Tikšanās ar skolas atbalsta komandu un vecākiem (aizbildņiem), lai pārrunātu skolas vidē piedzīvoto un atbalstu, t.sk. par hipotētiskiem apgalvojumiem (melo, zog...). Izstrādā “Izvērtēšanas procesa kopsavilkumu”. Ar izvērtēšanas kopsavilkumu iepazīstina ģimeni un jaunietai. 	<ul style="list-style-type: none"> Tiekoties ar jaunietai, ģimeni un sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem vienojas, ka šis būs darbs ar gadījumu sociālā darbā ar jaunietai. Ģimenei tiks sniegts atbalsts, lai palīdzētu tikt galā ar jaunieša vecumposmam un dzīves pieredzes “atbilstošām” grūtībām: ģimenes sapulce. Palīdz aizbildņiem un jaunietaim pārrunāt puīša brīvā laika (jaunieša centra apmeklējumu, sporta nodarbības, radošo nodarbību) iespējas. Aizbildņiem rekomendē apmeklēt audžuģimeņu atbalsta centra pakalpojumus aizbildņiem (konsultācija pie SD ĢB). 	<ul style="list-style-type: none"> Starpprofesionālā tikšanās reizē sociālais darbinieks ar jauniešiem pārrunā ar sociālo pedagogu, vai situācija ir uzlabojusies. Pamata darbību turpina SD ĢB (ģimenes atbalsta lietas ietvaros), jo jaunietais netiek identificēts kā atsevišķs klients.

Starpprofesionālā sadarbība: Ir plānota tikšanās ar skolas pārstāvjiem, lai uzzinātu padziļinātu skolas redzējumu par esošo situāciju un kā kopīgi iespējams strādāt, lai situāciju uzlabotu. Tiek iesaistīti skolas atbalsta komandas speciālisti, t.sk. izskaidrojot gan iespējamās traumas sekas, gan “aizbildņības” ģimenes faktoru. Aicinājums izveidot individuālo atbalsta programmu (*individuālā attīstības plānu*), lai palīdzētu iekļauties un novērst nākotnes iespējamus psihosociālos riskus. Darbs jaunieša dabiskajā vidē.

Sadarbība ar “Audžuģimeņu centru” (valsts vai pašvaldības finansējuma ietvaros) var veidot atbalsta programmu ģimeni (aizbildņiem). Ņemot vērā faktu, ka aizbildņībā esošs bērns ir ģimenes daļa un savstarpēja mijiedarbībā arī ar citiem ģimenes bērniem, ģimene tiek aplūkota ne tikai jaunieša kontekstā, bet visu sešu bērnu kontekstā.

Tabula Nr. 10 “3. darba ar gadījumu process” (turpinājums)

	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	<ul style="list-style-type: none"> Nav apdraudējuma, krīzes. Jau sākotnēji šķiet, ka vajadzēs individuālo atbalstu vai piešķirt atbalsta pakalpojumu!? Skaidras klienta mērķa grupas pazīmes. Pietiekama informācija, jo klienta ģimenei ir bijusi sadarbība. Tiek slēgta vienošanās par sadarbību. 	<ul style="list-style-type: none"> Izvērtēšanas procesa laikā – līdz 6 nedēļai sociālais darbinieks pieņem lēmumu strādāt “individuālā atbalsta laukā” – sniegt psihosociālās konsultācijas, kuru mērķis būtu palīdzēt jauniešiem izprast, kas ar viņu notiek, un uz kādiem ārējiem faktoriem viņš reaģē. Tiek pētīti jauniešiem pieejami resursi ģimenē, ģimenes plašākā sistēmā, draugu un klases biedru laukā, interešu un vietējas kopienas laukā. Notikušas 4 konsultācijas. 	<ul style="list-style-type: none"> Papildus tiek piesaistīts “Audžu ģimeņu centrs”, kam ir pakalpojumi aizbildņu atbalstam, t.sk. psihologu konsultācijas, atbalsta grupas, sociālo darbinieku konsultācijas. Vai ir nepieciešams atbalsts interešu izglītības, neformālās izglītības un/vai jaunatnes centra pieejamības nodrošināšanā (<i>out-reach</i> darbs)? Psihosociālās konsultācijas jauniešiem ar mērķi iepazīt sevi un palīdzēt sev. 	<ul style="list-style-type: none"> !!!Varbūt ģimēni vajag atbalstu, lai puiši iesaistītu ārpusskolas aktivitātēs: bokss, jauniešu dienas centrs, jaunsargi u.c. Vai ir nepieciešama interešu aizstāvība (pārstāvēniecības) sadarbībā ar skolu, lai normalizētu izglītības vidi vai palīdzētu attīstīt individuālo atbalsta plānu skolā. SD ĢB pārrunās ar citiem ģimenes bērniem (pieciem) par situāciju un varbūt ir nepieciešams lielāks atbalsts visai ģimenei. Ģimene ir atvērta un kā resurss, ko nepieciešams atbalstīt. 	
	<p>Sociālais darbinieks pēc sākotnējās izvērtēšana secina:</p> <ul style="list-style-type: none"> Iespējams, ka puišiem ir grūtības kontrolēt dusmas, nav īsti telpas un laika, kad un kā tās izdabūt ārā. Varbūt pusaudža vecumposmam atbilstoši, varbūt pēc traumas (mātes nāve), vai citi cēloņi? Padziļinātā izvērtēšanā lūgums psihologam izpētīt! Nav iespēju iesaistīties ārpusstundu sporta aktivitātēs, līdz ar to nav iespējams “izlikt” savu enerģiju. Nav pieeja, nav resursu, nav atbalsta vai citas sociālās izslēgtības iemesli? Strādājot divatā, puišis ir atklāts un stāsta, kā jūtas un ko vēlas, grūtāk ir pastāstīt, kas viņam ir vajadzīgs un kāda palīdzība viņam būtu nepieciešama, lai atrisinātu problēmas skolā un mājās. 				
Sociālā darba metodes un pieejas	<ul style="list-style-type: none"> Telefoniska saruna ar skolas sociālo pedagogu (iepriekšējās darbības izvērtēšanas (faktu fiksācijas) lapa). Saruna ar ģimēni drošā un pazīstamā vidē – mājās. 	<p>Konsultācijas laikā izmantots:</p> <ul style="list-style-type: none"> Sajūtu un vēlmju tīkla metode. Plastilīna skulptūras metode (par pašuztveri un savām vajadzībām). Jaunieša profila veidošana, kuras ietvaros puišis atklāja savas labās īpašības un lietas, ko viņam patīk darīt. Eko karte, Resursu karte. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpdisciplinārās sapulces vadīšana, ievērojot klienta interešu aizstāvības principu. Kopsavilkumi un darbs ar “individuālā atbalsta plānu”. Genogramma. 	<ul style="list-style-type: none"> Ģimenes sapulces vadīšana. Ar ģimēni un jauniešu jāvienojas par atbalsta pakalpojumu klāstu: kāds atbalsts būtu labākais vecākiem (aizbildņiem), lai palīdzētu jauniešiem, piemēram, individuālas vai grupas, psihologa vai sociālā darbinieka konsultācijas par pusaudža grūtībām (CAP metodika). 	
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> Pirmreizējās sarunas apraksts ar skolas sociālo pedagogu un ģimēni. Sākotnējā vienošanās ar jauniešu un klienta ģimēni par izvērtēšanas procesa uzsākšanu. 	<ul style="list-style-type: none"> Sarunas apraksts, konsultācijas reizes datuma un laika fiksācija. Uzsākts aizpildīt “Pamatinformācijas kartē”, turpinās visu izvērtēšanas laiku. Sociālā darbinieka metodiskie pieraksti un “risku faktoru novērošanas karte un hipotēzes piefiksēšana”. 	<ul style="list-style-type: none"> Pamatinformācijas kartē, ieraksts par konsultācijas lūgumu psihologam. Starpdisciplinārās tikšanās (Skola, SD un vecāki) apraksts. Izvērtēšanas kopsavilkums. Individuālā atbalsta plāna, daļas, izmantošana. Sarunas protokols ar psihologu par iespējamajiem riskiem un nepieciešamo atbalstu pēc izvērtēšanas. 	<ul style="list-style-type: none"> Ģimenes sapulces apraksts; Starpdisciplinārā tikšanās bez jaunieša par “stigmatizāciju” un to, ka negatīva vide ir “ievainojoša”, par attieksmi, pret puiši skolā un mājās zagšana, meli utml.). Sapulcē strādāt pie pozitīvām iezīmēm un kā tās akcentēt. Rezultāts, par vienotu pozitīvo stimulējošu pieejas izveidi. 	<p>Vienošanās pie “Ģimenes atbalsta lietas”, par sociālā darba un sociālo pakalpojumu saņemšanu. Tā paliek Sociālā darbinieka darbā ar ģimēnēm ar bērniem atbalsta lieta.</p>

4. gadījums: starp 6. – 7. sarežģītības pakāpi

Elīna, 15 gadi. Šobrīd mācās 9. klasē, skolu apmeklē periodiski, ir mācību parādi, tā rezultātā, iespējams, paliks uz otru gadu 9. klasē. Skola informējusi par saziņas problēmām ar vecākiem un Elīnu. Gandrīz uzreiz pēc skolas sniegtās informācijas tika saņemti arī divi pašvaldības Administratīvās komisijas lēmumi, kuros Elīna atzīta par vainīgu administratīvā pārkāpuma izdarīšanā – alkohola lietošana un smēķēšana. Administratīvā komisija par pienākumu uzlikusi 6 mēnešus piedalīties sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmā.

No iepriekšējās sadarbības ar ģimeni (SD ĢB un BT) ir zināms, ka ģimenē piedzīvotas dažādās vardarbības formas: emocionāla, fiziska (fizisks sods), konfliktējoša atmosfēra utml. Ģimene bieži maina dzīvesvietu, Elīnai ir atkarību vielu lietošanas epizodes, mammas atbalsta trūkums – novārtā pamešanas pazīmes. Vienistabas dzīvoklī, kurā ģimene mitinās, bieži mēdz uzturēties svešas personas, kuras kopā ar vecākiem lieto alkoholu, šī iemesla dēļ Elīna bieži izvēlas laiku pavadīt ārpus mājas.

Elīnas brālis Ralfs, 13 gadi, mācās 7.klasē, ir mācību kavējumi, agresīva uzvedība pret skolotājiem un klasesbiedriem. Vecāku sadarbība ar izglītības iestādēm bijusi ļoti vāja – māte neiesaistījās, tēvs – reti. Skolas pārstāvji informēja, ka zēns neiesaistās stundu darbā, izturas izaicinoši, ļoti negatīvi izsakās par sevi, izteikti noslēdzas. Elīnas un Ralfa attiecības ir savstarpēji atbalstošas grūtos brīžos. Elīna par brāli ļoti satraucas.

Ģimenes vēsturiskā situācija sadarbībā ar sociālo darbinieku darbā ar ģimenēm ar bērniem (SD ĢB) un bāriņtiesu: sadarbību ar ģimeni uzsāka 2014. gadā, kad tika saņemta informācija no skolas saistībā ar nepietiekamu bērnu aprūpi un iespējamu fizisku vardarbību no vecāku puses. Tika konstatēti sekojoši augsti riski – atkarību izraisošo vielu lietošana vecākiem, problēmu noliegšana, konfliktējošas pieaugušo savstarpējās attiecības, bērnu fiziska sodīšana, neregulāra interese saziņai ar speciālistiem. Ņemot vērā iepriekš minēto, ģimenē augošajiem diviem bērniem – tobrīd 10 gadus vecajai Elīnai un astoņus gadus vecajam Ralfam uz mēnesi tika piešķirts sociālās rehabilitācijas pakalpojums Krīzes centrā.

Ģimene vairākus gadus bija pārcēlusies uz citu pilsētu, kur sociālais darbs ar ģimeni tika turpināts, tā ietvaros pārtrauktas aizgādības tiesības pār bērniem, pamatojoties uz Valsts policijas sniegto informāciju par uzsākto izmeklēšanu kriminālprocesā saistībā ar pornogrāfiska rakstura materiālu, kurā iesaistītas nepilngadīgas personas, apriti, izgatavošanu un publicēšanu, kā arī vecāka – mātes pārmērīgu alkohola lietošanu. Abi bērni tika ievietoti ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijā, pēc neilga laika abi bērni tika ievietoti audžuģimenē citā pilsētā, otrā Latvijas pusē. Bērni tika šķirti no vecākiem, jo ilgstoši atradušies vardarbīgā vidē (aizdomas par seksuālu vardarbību ģimenē un pamešanu novārtā). Pēc neilga laika kriminālprocess tika izbeigts, jo netika konstatētas noziedzīga nodarījuma pazīmes.

Vecāku sadarbība ar institūcijām (sociālo dienestu, bāriņtiesu u.c.) bija vāja, vecāki “*nepietiekami*” iesaistījās to problēmu risināšanā, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pār bērniem pārtraukšanai. Bāriņtiesa vecākiem vēl gadu neatjaunoja pārtrauktās aizgādības tiesības pār bērniem.

Pēc divu gadu pavadīšanas audžuģimenē Elīna un Ralfs vecākiem tika atjaunotas aizgādības tiesības un ģimene atgriezās dzīvot sākotnējā pilsētā. Vecāki pēdējā gada laikā uzturēja kontaktu ar bērniem, apciemoja viņus audžuģimenē, sadarbojās ar sociālo dienestu, lai pilnveidotu savu izpratni par bērnu audzināšanu.

Pēc aizgādības tiesību atjaunošanas ģimenes sadarbība ar institūcijām uzreiz kļuvusi ļoti vāja. Sociālais dienests regulāri sadarbojās ar Elīnas un Ralfa izglītības iestādēm, lai pārliecinātos par bērnu regulāru izglītības apmeklējumu un bērnu skolas vajadzību nodrošinājumu. Periodiski mēģināts ģimeni sasniegt dzīvesvietā, bet tās bieži mainījās.

Pēc vairāku gadu periodiskas saziņas ar ģimeni, skolas pārstāvji starpīnstitūciju sanāksmēs vairākkārtīgi saņēma ziņas par Elīnas un Ralfa grūtībām skolā, mācību kavējumiem un sekmēm, kā arī vecāku neiesaistīšanos izglītības jautājumu risināšanā.

Tabula Nr. 11 "4. darba ar gadījumu process"

Laiks	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
<p>Darbības</p> <ul style="list-style-type: none"> • Informācija no 3 avotiem: skolas, pašvaldības administratīvās komisijas (policijas), SD ĢB. • 1. saruna ar SD ĢB par ģimenes situāciju. • Saruna ar skolas pārstāvi. • 2. Tikšanās ar jauniešu ģimeni (dzīves vietā). • 3. divpusējā (telefonsaruna) ar skolas sociālo pedagogu. • 4. divpusējā (telefonsaruna) ar pašvaldības 	<p>30 darba dienas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Notiek pamatinformācijas ievākšana. • Apdraudējuma izvērtēšana un sadarbība ar SD ĢB, kurš paralēli strādā ar ģimeni un izvērtē brāļa situāciju. • Tikšanās ar jauniešu 3 reizes. • Vajadzību un grūtību izvērtēšana. • Resursu apzināšana. • Ģimenes kā resursa izvērtēšana. 	<p>40 dienas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Starpinstitucionālā tikšanās – sociālais darbinieks, pašvaldības policija un bāriņtiesa, SD ĢB un SD ar jauniešiem. • Psihologa izpēte. • Konsultācijas pie ģimenes ārsta (SD ar jauniešiem) iet kopā, jo tētis nevarēja. • Psihiatra konsultācijas (nav pieejams izvērtēšanas laikā). • Konsultācijas ar jauniešu (zoom) ar pusaudžu resursu centru. • 1 tikšanās ar tēti un jauniešu (sociālā dienestā, jo dzīves vietā nav iespējams), par resursiem un atbalsta pieejamību ģimenes sistēmā. 	<p>6 mēneši</p> <p>Sadarbības plāna izveide un individuālā atbalsta plāna izveide, t.sk.:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. SD ar jauniešiem atbalsts. 2. Individuālās psihologa konsultācijas (6 mēnešus). 3. Sadarbība ar mentoru. 4. Individuālā atbalsta programma skolā. 5. Līdzdalība jauniešu centra izveidotā "meiteņu grupa" par pieaugšanu, nobrišanu, patstāvību, utml. 6. Ir nepieciešams psihoterapeitisks atbalsts pēc traumatiska pieredzes pārtraukti, bet šis pakalpojums nav pieejams (nav paredzēti līdzekļi). Pusaudžu resursu centrs nav pieejams pašvaldībā. 7. SD ĢB mēģina motivēt tēti uz psihosociālām konsultācijām kopā ar meitu, bet līdz šim nav izdevies vienoties. 8. Psihiatra konsultācija (izpēte un rekomendācijas), izrakstīti antidepresanti. 9. Viena konsultācija ar BT un jauniešu par to, kā un vai var uzsākt patstāvīgo dzīvi pirms 18 g.v. 	<p>Pēc 6 mēnešiem</p> <ul style="list-style-type: none"> • Starposma novērtēšana. • Starpinstitucionālā tikšanās. • Tikšanās ar ģimeni. • Tikšanās ar jauniešu. • Sadarbības novērtēšana un līdzdalība no jauniešu puses. • Atkārtota izpēte pie psihologa, par trauksmes, paškaitējuma dinamiku. • Atgriezeniskā saite no skolas. 	
<p>SD refleksija, hipotēzes, novērojumi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ģimene ilgstoši ir bijusi SD ĢB klients. Vienojas, ka SD ĢB paliek kā gadījuma vadītājs un SD ar jauniešiem veido atsevišķu izvērtējumu (iespējams gadījuma vadīšanu) Elinai. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tēvs Elinai (vēlāk arī Ralfam), parādās kā būtiskais atbalsta vecāks. • Māte noraida sadarbību un līdzdalību. Tēvs izvairīgs, varbūt neizprot Elinas situācijas un tās sarežģītību. • Pēc saruna ar Elinu tika konstatēts, ka ir gribšanas epizodes, pastāvīga miegainība, bezspēks, ādas problēmas. Elina stāsta, ka mamma pastāvīgi atrodies alkohola reibumā, izsākot nievājošus, pazemojošus izteikumus, nesniedzot Elinai emocionālu atbalstu. Elina sarunas laikā atzinusi, ka divu gadu garumā ir veikusi iegriezumus kājās un rokās, jo pēc sāpju nodarīšanas sev sajūtusi atvieglojuma sajūtu, vairākkārt vēlējusies izdarīt pašnāvību, jo tā būtu vieglāk visiem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Satraukumu rada: paškaitējums, iespējamās vardarbības sekas, atrašanās uz "ielas" ārpus mājas. • Paplašinātā izvērtēšanā, tiekoties ar Ralfu, SD ar jauniešiem, vienojas, ka Ralfu mēģinās iesaistīt neformālā izglītības jauniešu un mentora atbalsta programmā. Iespējams, ka Ralfam būs vajadzīga padziļinātā izvērtēšana. Pārrunas ar SD ĢB un tēvu, konsultācija ar BT par to, ja vecāki šķiras, kā notiktu bērna aprūpe un atbalsts. • Administratīvās komisijas nosūtījums: izpētes rezultātā konstatēts, ka alkohola lietošana un smēķēšana, atrašanās uz ielas ir saistīta ar citām problēmātikām, bijusi epizodiska un nav nepieciešama "korekcijas programma" vai atbalsta programma jauniešiem, kuri lieto alkoholu. • Psihologa izpētes rezultātā nav secināts, ka ir vardarbība. Vairāk gan, ka tās ir senāku notikumu sekas, t.sk. ārpusģimenes aprūpes pieredzes un vardarbības sekas. Rekomendācija: ilgstošs atbalsts vardarbībā cietušām personām. 	<ul style="list-style-type: none"> • 5-6. gadījuma sarežģītība, jo lielākā daļa problēmātikai saistīta ar ģimeni, ar ko strādā SD ĢB. • Intervences laikā Elina kļūst drošāka un kur varētu dzīvot atsevišķi no vecākiem. Parādās dusmas pret vecākiem un vēlme doties prom kopā ar brāli. • Mentors ir ļoti palīdzošs. Ir uzsākts process, ka varbūt Elina kādu laiku var dzīvot jauniešu mājā. • Tēvs solās uzsākt dzīvi ar bērniem atsevišķi ar SD ĢB atbalstu. Varbūt nepieciešams mājokļa pabalsts vai materiāla palīdzība sadarbības plāna ietvaros. Tētis cenšas, bet trūkst resursu. Sadarbības plāna ietvaros Elinai tiek piešķirti līdzekļi (ādas saslimšanas un dzelzs preparātu zālēm). 	<ul style="list-style-type: none"> • Izvērtēšanas un intervences laikā, Elina, nav bijusi policijas redzeslokā. • Gadījuma vadīšana, plānota ilgstoša, vairāk nekā 1-2. gadi līdz Elina kļūst patstāvīga un būs drošā vidē.

Tabula Nr. 11 "4. darba ar gadījumu process" (turpinājums)

Laiks	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	5 darba dienas	30 darba dienas	40 dienas	6 mēneši	Pēc 6 mēnešiem
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	<ul style="list-style-type: none"> Mājas vizītes laikā bērnu mamma bija redzamā alkohola reibumā, ko pati nenoliedza. Vienistabas dzīvokli valdīja antisemitāri apstākļi, bija jūtami cigarešu dūmi. Māte arī sociālo darbinieku klātbūtnē aizsmēķēja cigareti, bet vizītes laikā bērni dzīvesvieta nebija. Sarunā par emocionālā atbalsta sniegšanu bērniem, savstarpējām attiecībām, bērnu grūtībām un uzvedības problēmām skolās mamma izteicās, lietojot rupjus vārdus, atbildību pārliekot uz bērniem, tostarp māte sarunas laikā teica "Es atsakos no bērniem, kur ir jāparakstās?" 	<ul style="list-style-type: none"> Vajadzību, funkcionālo spēju, sadraudējuma, ģimenes kā resursu. Garastāvokļa izvērtējums. Dzīvesstāsta metodes. Konsultācijas pieraksti. Vajadzību apzināšana – vienošanās par atbalsta nepieciešamību. Ekokarte ar jauniešu individuāliem resursiem un iespējām. 	<ul style="list-style-type: none"> Izvērtēšanas laikā nav konstatētas atkārotas graižšanās epizodes. Ģimenes ārsts (pēc vairākām analizēm un konsultācijām) informē, ka ir novājināts ķermenis, nepieciešams dermatologa atbalsts (ādas ārstēšanai) un vajadzīga psihologa atbalsts par ēšanu un graižšanos. Elina uzsākusi sadarbību ar brīvprātīgo mentoru, ar kuru kopā pavada brīvo laiku, saņem atbalstu par sev svarīgām tēmām. 2 x bijusi jauniešu (pusceļa mājā) pamēģināt būt vienai, izraujoties no savas mājas vides. Ir interese uzsākt darba attiecības, lai kļūtu patstāvīgāka. Veselības stāvoklis ir trausls, bijušas panika lēkmes, 1x antidepresantu pārdozēšanas dēļ stacionēta uz Rīgas Narkoloģijas un atkarības centru. Daudz vainas apziņas par to, ka jāspēj parūpēties arī par brāli. Ralfs periodiski pieņem sociālās darbinieces atbalstu, turpina sadarbību ar piesaistīto mentoru – kopā pavada brīvo laiku, tiek iesaistīts sportiskās aktivitātēs. Ralfs ir nedrošs komunikācijā, mēdz neiesaistīties sarunās, kad runa ir par ģimeni, aktīvāk iesaistās sarunā, runājot par brīvo laiku. Ralfs ir piedalījies jauniešu izbraukumā uz jūru, kur novērots, ka zēnam nepieciešams pieauguša atbalsts un pamudinājums dienas garumā, lai vieglāk iekļautos vienaudžu grupā. Sarunā ar sociālo darbinieci Ralfs izteicis vēlmi turpināt uzaugt audžugimene. 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbība ar speciālistiem. Iepazīšanās ar atzinumiem no speciālistiem. Konsultācijas metodes un pieejas, t.sk. uz nākotni vērstās metodes (koučings). Individuālā atbalsta plāna ietvaros: problēmu risināšanas prasmju un tēmaņu attīstība. Saziņa ar stacionāru, lai saņemtu rekomendācijas atbalstam dzīves vietā. 	<ul style="list-style-type: none"> Rekomendāciju sniegšana jaunieši un vienošanās par turpmāko atbalstu.
Sociālā darba metodes un pieejas	<ul style="list-style-type: none"> Saruna ar skolas pārstāvi, ģimeni un jaunieši. 	<ul style="list-style-type: none"> Vajadzību, funkcionālo spēju, sadraudējuma, ģimenes kā resursu. Garastāvokļa izvērtējums. Dzīvesstāsta metodes. Konsultācijas pieraksti. Vajadzību apzināšana – vienošanās par atbalsta nepieciešamību. Ekokarte ar jauniešu individuāliem resursiem un iespējām. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpinstitucionālās tikšanās vadīšana. Izvērtēšanas metodes un apkopojums. Konsultācijas metodes un pieejas. 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbība ar speciālistiem. Iepazīšanās ar atzinumiem no speciālistiem. Konsultācijas metodes un pieejas, t.sk. uz nākotni vērstās metodes (koučings). Individuālā atbalsta plāna ietvaros: problēmu risināšanas prasmju un tēmaņu attīstība. Saziņa ar stacionāru, lai saņemtu rekomendācijas atbalstam dzīves vietā. 	<ul style="list-style-type: none"> Rekomendāciju sniegšana jaunieši un vienošanās par turpmāko atbalstu.
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> Pirmreizējās informācijas ievākšana. Vienošanās par sadarbību un turpmāko izvērtēšanu. Sarunu apraksts, t.sk. mājas vizītē. 	<ul style="list-style-type: none"> Pieraksti par konsultāciju norisi. Sarunu apraksts. izvērtēšanas dokumenti. Sākotnējās izvērtēšanas kopsavilkums. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpinstitucionālās tikšanās pieraksti. Izvērtējumu kopsavilkums. Vienošanās par sadarbības plānu. 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbības plāns, individuālais atbalsta plāns. Sarunu apraksts. Starpinstitucionālās sadarbības apraksts. Sadarbības pārskats. Pārskats pašvaldības policijai. Atzinumi no speciālistiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpinstitucionālās tikšanās pieraksti. Izvērtējumu kopsavilkums. Vienošanās par sadarbības plānu.
					<ul style="list-style-type: none"> Starpinstitucionālās tikšanās pieraksti. Izvērtējumu kopsavilkums. Vienošanās par sadarbības plānu.

1. Novērojumi: Elīnas uzvedība ir ļoti izvairīga un noslēgta, novērotas tādas pazīmes kā ķermeņa trīce, sejas bālums, izmaiņas elpošanā, kas pastiprinās, kad saruna ar meiteni notiek bez vecāku klātbūtnes. Sarunā meitene stāstīja par roku graizīšanu, nevēlēšanos iet mājās, veselības pasliktināšanos – nespēku, vēdera sāpēm. Novērots arī izvairīgs acu skatiens, sarunas laikā Elīna skatās jebkur citur nevis uz personu, kura viņu uzrunā. Elīna sarunā ar sociālo darbinieci atzina, ka ikdienā jūt lielu nogurumu, nepārtraukti nāk miegs un ir bijušas gībšanas epizodes. Viņa atzina, ka slikta pašsajūta ir ilgstoši (vairāk nekā gadu), veselības jautājumi saistībā ar iepriekš aprakstīto nav risināti ilgstoši. Tāpat sarunas laikā Elīna minēja, ka attiecības ar mammu viņai nav nekādas, ar tēvu – labas.

Elīna ikdienā ir nedroša, mainīgā vide – dzīves vietu maiņa, bailes no pārmaiņām, bailes no nepieņemšanas un jaunu lietu pamēģināšanas, uzdriktēšanās. Elīna ir kautrīga, maz kontaktējas ar vienaudžiem. Viņai novērotas biežas garastāvokļa maiņas, pieķeršanās pieaugušajam, kurš kaut reizi ir sniedzis atbalstu. Jūtas nesvarīga un nevajadzīga, pati uzsver, ka gribētu, lai vecāki ir atbalstošāki un iedziļinās viņas vajadzībās. Jauniete atzīst, ka pēc vismazākajām pārmaiņām izjūt lielu stresu, kas ietekmē visu organismu – ir trauksme, vēdersāpes, galvassāpes.

2. Citi faktori: Māte atzīst, ka viņai ir problēmas ar alkohola lietošanu, to risināt nevēlas. Tēvs mēdz lietot alkoholu, kad atgriežas no darba. Citas problēmas tēvs nav atzinis, bet māte un bērni sarunās minējuši, ka tēvam ir azartspēļu atkarība. Tēva un mātes vecākiem arī ir bijušas problēmas ar alkohola lietošanu. Tēvs sarunās uzsvēris, ka audzina bērnus pēc sava tēva metodes – bērniem ar visu pašiem jātiek galā un nav nepieciešams ikdienā pastiprināti viņus motivēt, uzslavēt.

3. Jaunietes resursi: Elīna jau pēc pirmajām sarunām bija gatava uzsākt apmeklēt regulāras psihologa konsultācijas, sazināties ar sociālo darbinieku. Viņa pēc dažiem mēnešiem piekrita mentora atbalstam, izveidoja regulāru sadarbību. Elīna ir ieinteresēta kļūt patstāvīgāka, par spīti nedrošībai ir ieinteresēta mēģināt atrast darbu. Ir nepieciešams regulārs atbalsts. Sāk izrādīt interesi par kvalitatīvu brīvā laika pavadīšanu – jaunieša centrā, ar citām meitenēm. Jauniešu meiteņu grupa kļūst par nozīmīgu resursu arī ārpus grupas tikšanās reizēm. Pat vienu reizi pie sociālā darbinieka atnāca ar grupas meteni. Elīna ir empātiska. Viņa ir simpātiska, bet pati šobrīd to neatzīst, valkā platas drēbes. Labi reflektē, redz likumsakarības un spēj prognozēt risku (vismaz sarunā ar SD).

Elīna ar interesi uzklausa atbalsta personas atgriezenisko saiti par tikšanās laikā pieredzēto un secināto, ņem to vērā, ir gatava turpināt iesāktās lietas. Kopumā jauniete ir atvērta sadarbībai. Daudz runā, jūtas droši un pārliecināti. Jauniete ir teikusi, ka atbalsta personas (SD un mentora) kontakts ikdienā ir ļoti nepieciešams, neizvairās no sadarbības un komunikācijas dažādā formātā. Reizēm nepieciešams palīdzēt noformulēt domas, jūtas, emocijas, izteikt tās skaļi.

4. Jaunietes mērķis: Elīna vēlas kļūt patstāvīgāka, turpināt mācības tālmācībā, apvienojot ar darbu pēc 9. klases. Vēlas iemācīties kontrolēt emocijas, tik daudz neuztraukties pat pirms parastiem notikumiem. Vēlas atrast cilvēku, uz kuru regulāri var paļauties un justies droši.

5. gadījums: starp 7. - 8. sarežģītības pakāpi

Ilze, 17 gadi. Jauniete jūnijā atgriezās no korekcijas izglītības iestādes “Naukšēni”, kur pabeidza 9. klasi, iegūstot pamatzglītību. Iepriekš, sakarā ar veiktajiem vairākiem administratīvajiem pārkāpumiem, krimināllietām, regulāro klaiņošanu, apreibinošo vielu lietošanu un tirdzniecību Ilze ar tiesas lēmumu uz 2 gadiem tika ievietota Naukšēnu sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Atgriežoties no Naukšēniem, jūnijā situācija ģimenē bija stabila, nepilngadīgā iesniedza dokumentus tehnikumā, lai apgūtu tūrisma – viesmīlības profesiju. Ilze jūlija sākumā iepazinās ar 4 gadus vecāku jauniešu Jāni, kurš regulāri lieto alkoholu un citas apreibinošas vielas. Iepazīstoties ar Jāni, nepilngadīgā atsāka uzturēties pilngadīgu jauniešu kompānijās, atsāka lieto atkarību izraisošas vielas, smēķēt un regulāri lietot alkoholu. Ilze kopā ar Jāni un citiem jauniešiem veica jaunu likumpārkāpumu, par ko ierosināja krimināllietu – pēc izmeklēšanas nozīmēta tiesa. Ilze 3 mēnešu laikā ir vairākkārt administratīvi sodīta par alkohola un apreibinošo vielu lietošanu. Viņa atsākusi graizīt rokas, viens suicīda mēģinājums reibumā, jo uzskata, ka ģimenē jūtas neiederīga.

Jauniete dzīvo ģimenē, kurā ir māte un patēvs. Dzīvesvieta ģimenei – pilsētas centrā. Ilzei ir vecākais brālis, kurš ar ģimeni dzīvo citā pagastā, attiecības konfliktējošas. Ilze bieži nenakšņo dzīvesvietā.

Ilzes māte ar bioloģisko tēvu izšķīrās, kad Ilzei bija 2 gadi. Tēvs par meitu nav interesējies, arī Ilze par tēvu interesi neizrāda. Māte ar meitu apmeklēja bērnu psihiatri/narkoloģi, bet ambulatoriskā ārstēšanās vēlamā rezultātu nav devusi.

Māte vaino sevi nepareizā meitas audzināšanā. Mātei un patēvam atsākušies savstarpējie konflikti, Ilzei atgriežoties dzīvesvietā no Naukšēniem.

Ilze ir sociāli aktīva, ar plašu paziņu loku, pilsētas jauniešu vidū atpazīstama, periodiski apmeklē Jauniešu māju pilsētā, piedalās kā brīvprātīgā dažādās aktivitātēs un projektos, kad nav alkohola reibumā. Jauniešu mājas jauniešu speciālisti Ilzi raksturo kā līderi, viņa ir izpalīdzīga, bet dažkārt var būt agresīva, impulsīva, neprognozējama.

Jaunietes ģimene ilgstoši sadarbojas ar sociālo darbinieku.

Tabula Nr. 12 “5. gadījuma vadīšanas process”

	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
Laiks	5 dienas	50 dienas		12 mēneši	2 mēneši
Darbības	<ul style="list-style-type: none"> Informācija no SD ĢB. 1x tikšanās ar SD ĢB. 1x tikšanās ar jauniešu un māti, iepazīšanās un kontakta veidošana, izprot, kāpēc jānāk pie SD ar jauniešiem. 	<ul style="list-style-type: none"> Sazināšanās ar tehnikuma kursa audzinātāju un sociālo pedagogu situācijas izzināšanai, lai izvērtētu līdz šim esošo atbalstu, jauniešu turpmākos atbalsta uzdevumus, vienotos par informācijas aprites kārtību. 3 individuālas tikšanās ar jauniešu konsultatīvā veidā, t.sk. līdzšinējo atbalstu, kas bija/nep bija palīdzoši un ģimenes kā resursa izvērtēšana, funkcionālo spēju sākotnējā izvērtēšana. 1 tikšanās ar mammu un meitu par vajadzību un grūtību izpēti, gaidas un nepieciešamība. 1 tikšanās ar PP un VP kārtības inspektoru. Risku individuālā novērtēšana, tiek pildīta paralēli tikšanās reizēm. Vienošanās parakstīšana ar jauniešu par dalību jauniešu individuālā atbalsta plānā. 	<ul style="list-style-type: none"> Uzsākta psiholoģiskā izpēte. Graizīšanos cēloņu un seku izvērtēšana. Nepieciešamības gadījumā – nosūtīt pie bērnu psihiatra padziļinātai izpētei (2 mēneši jāgaida). Ko mēs zinām par graizīšanos? Apmeklēja 2 x sociālā dienesta atkarības profilakses speciālistu. Plānots bija izvērtēšanas procesa kopsavilkums (nepabeigts). Pēc Ilzes ilgstošākas dzīšanas un kriminālpārkāpuma epizodes SD ar jauniešiem ierosināja ģimenes sapulci (Ilze ar mammu) kopā ar starpprofesionālo komandu par intensīvu atbalstu Ilzei. 	<ul style="list-style-type: none"> Ilzei tiek veidots nošķirts gadījuma vadīšanas process no ģimenes, sadarbības plāns pēc ģimenes sapulces un daļēji izvērtēšanas kopsavilkuma: sadarbības plāns; pakalpojuma piešķiršana “Pusaudžu rehabilitācijai narkoloģiskai motivācijas programmai Ģintermuižā Jelgavā”; Ģintermuižai tiek sagatavots pārskats par līdz šim esošo izvērtējumu, papildus norādot uz suicīda un paškaitējuma risku; Vismaz 1x mēnesī SD ar jauniešiem plāno sazināties ar Ilzi. SD ĢB turpinās darbu ar mammu. 	<ul style="list-style-type: none"> Plānots pēc Ģintermuižas. SD ar jauniešiem turpina plānot gadījuma vadīšanu.

Tabula Nr. 12 "5. gadījuma vadīšanas process" (turpinājums)

	Pirmreizējās informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process	Novērtēšana
Laiks	5 dienas	50 dienas		12 mēneši	2 mēneši
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	<ul style="list-style-type: none"> SD ĢB pievērš uzmanību pēc mātes teiktā, ka Ilze vairs nedzīvo mājās, bet ar puisī, un laikam atsākusi dzert. 	<ul style="list-style-type: none"> Sākotnējās izvērtēšanas laikā no PP saņemta vēstule par Ilzes veikto administratīvo pārkāpumu (alkohola reibumā veikusi huligāniskas darbības). Izvērtēšanas procesa laikā jau 30. dienā sociālais darbinieks ar jaunietai un mammu vienojas par dalību jaunieša individuālajā atbalsta plāna izstrādē. Mammai bailes, ka Ilze varētu nonākt cietumā vai nomirt. Ilzes izvērtējumā ģimene nav būtisks resurss. Ilzes mērķis, sasniedzot pilngadību, braukt uz ārzemēm, vēlas saņemt naudu un nopirkt dzīvokli. Apgūt profesiju. Vēlas sev iegūt pārliecību. 	<ul style="list-style-type: none"> SD izvirza hipotēze: bēgšana no problēmām, savas problēmas risina ar alkohola un citu apreibinošu vielu lietošanas palīdzību, zems pašvērtējums, sajūta, ka ģimenē neiederas, dusmas uz māti. Nespēj "izrauties" no ierastā. SD novērojumi: jaunietai ir motivēta pārmaiņām. Viņa izprot cēloņus un sekas, tomēr nespēj atteikties no apreibinošo vielu lietošanas (alkohols, marihuāna). Ilzes lietošanas intensitāte kļūst lielāka. Iesaistās Valsts policija, bijis zagšanas gadījums, Ilze ir bijusi klātesoša. 	<ul style="list-style-type: none"> SD secina, ka emocionālā stāvokļa stabilizēšanai nepieciešamas psihologa konsultācijas vai ilgstošs atbalsts. Pašvaldībai nav līdzvērtīgas atbalsta programmas, lai nodrošinātu drošību un mazinātu apdraudējumu. Ģimenē it kā konfliktē Ilzes dēļ, Ilze tiek vainota un arī jūtas vainīga par to, ka ir. Nav resursu, lai nodrošinātu autonomu – atbalstošu dzīves vietu. Tādu pakalpojumu nav. Ilzei nav veselīgu, atbalstošu attiecību, izņemot ar jaunatnes darbinieci, kura Ilzei redz kā radošu un iespējams kā labu lideri. Vai Ģintermuiža ir labākais risinājums? Šajā gadījumā Ilze pati vēlējas rehabilitāciju Ģintermuižā. 	
Sociālā darba metodes un pieejas	<ul style="list-style-type: none"> Tikšanās, sapulce, apdraudējuma un augsta riska izvērtēšana. 	<p>Konsultācijas laikā izmantots:</p> <ul style="list-style-type: none"> "Casita"/Mājiņa, jaunieša resursu izvērtējums. Dzīves līnija. Projektīvais tests "Kā es redzu sevi". Vērtību trepes. Resiliences intervija. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpprofesionālu komandas tikšanās risku un apdraudējuma izvērtēšanai, vienošanās par turpmāku sadarbības procesu ar jaunietai un viņas ģimeni, ievērojot klienta interešu aizstāvības principu. Ģimenes sapulce ar mērķi "apdraudējuma" mazināšanai un labākā atbalsta veida izvēlei. 	<ul style="list-style-type: none"> Attiecību uzturēšana ar Ilzi. 	
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> Pirmreizējās informācijas fiksēšana. Sarunu apraksts. Apdraudējuma izvērtējums. 	<ul style="list-style-type: none"> Starpprofesionālās sadarbības tikšanās apraksts. Individuālo konsultāciju apraksts. Ģimenes kā resursu izvērtēšanas karte. Risku izvērtēšanas karte. Funkcionālo spēju sākotnējā izvērtēšana. 	<ul style="list-style-type: none"> Sarunu apraksts. Situācijas apraksts (pēc atsevišķas formas) nosūtījums psihiatram. Starpprofesionālās komandas tikšanās apraksts. Sadarbības plāns. Pārskats no APS. Atzinums no psihologa. 	<ul style="list-style-type: none"> Sarunas apraksts. Starppības plāns + dokumentācija par pakalpojumu. Starppinstitutionālā sadarbība ar Ģintermuižu. 	<ul style="list-style-type: none"> Sadarbības procesa rezultātu novērtēšana. Pārskats par sadarbību. Lēmuma pieņemšana par atbalsta turpināšanu pēc Ģintermuižas.

1. **Novērojumi:** atkarība no alkohola un citām apreibinošām vielām, depresija, garastāvokļa svārstības (bēdīga, jautra). Tieksme iesaistīties riskantās situācijās, dažreiz neadekvāta. Suicīda mēģinājumi un paškaitējums – vairākas reizes jaunieta sev graizījusi rokas, palikušas redzamas rētas.

2. **Veidojošās ietekmes:** pamesti novārtā bērni. Jaunietes bioloģiskais tēvs ir lietojis pārmērīgi alkoholu, nekontaktējas. No mātes puses ir bijusi vardarbība. 3x bijušas krīzes centrā. Patēva atgrūšana (emocionālā vardarbība). Māte un patēvs smēķē. Māte līdz sešu gadu vecumam audzinājusi viena, nav bioloģiskais tēvs.

3. **Situatīvie faktori:** nemitīgā izpatikšana un pielāgošanās vienaudzīem, vēlas būt pieņemta, lai justos īpaša un vajadzīga. Agrīna noziedzīgu nodarījumu veikšana, “Naukšēnu” pieredze.

4. **Klienta stiprās puses / resursi:** Ilzei ir labas valodas zināšanas, skolu pabeidza (9. klases). Spēj būt līdere, atraktīva. Labas komunikācijas prasmes, plašs interešu loks, skaisti zīmē. Iesaistās jauniešu mājas aktivitātēs, labi dzied.

5. **Savstarpējās attiecības:** Jaunietei nebija grūtības uzsākt sadarbību. Atkarībā no garastāvokļa noskaņojums sadarbībā ar darbinieku mainās. Grūtības ierasties laicīgi un norunātajām intervijām. Dažkārt ir atruna, kādēļ neierodas. Regulāri sadarbojas, ir atvērta, patīk runāt par nākotni un ir mērķi.

6. gadījums: starp 7. - 8. sarežģītības pakāpi

Eduards, 14 gadi. Dzīvo daudz bērnu ģimenē, ir 3 brāļi un 2 māsas. Viens brālis un viena māsa pilngadīga, dzīvo blakus mājā (savas ģimenes). Ģimenē dzīvo patēvs, jauniešiem ir ļoti labas attiecības, pats apgalvo, ka ir atbalstošas un godīgas attiecības, sauc viņu par tēti. Lai gan puisis bieži stāsta, kā patēvs ir viņu fiziski sodījis, apgalvo, ka, pateicoties viņam, iemācījies izturēt "āra dzīvi", savā veidā disciplinējies, jo "dresēja, lai būtu tikpat paklausīgs kā suns!". Jaunietis neuztver to kā pazemošanu, bet kā audzinošu attieksmi, jo pats ir to pelnījis ar savu rīcību.

Par savu bioloģisko tēvu izsakās nievājoši, apgalvo, ka viņš ir alkoholiķis un bezpajumtnieks, satiek viņu tikai uz savām dzimšanas dienām, kad viņš jauniešiem iedod 20 eiro. Bioloģiskais tēvs ir vairākas reizes bijis ieslodzījumā par mašīnu zādzībām. Lai gan jaunietis par tēvu izsakās nievājoši, ar pārspīlētu cieņu stāsta par cietuma noteikumiem un cietumnieku hierarhiju.

Māte ir autoritāte, brīžiem verbāli un fiziski agresīva, bet puisis apgalvo, ka tikai tādos brīžos, kad ir pelnījis un nav veicis savus pienākumus mājās. Ārpus mājām mamma vienmēr viņu atbalsta un aizstāv, neļauj citiem neko sliktu par viņu teikt. Mamma ļoti ciena un neļauj nevienam par viņu slikti izteikties.

Ģimenes savstarpējās attiecības raksturo kā kopumā labas, izņemot attiecības ar brāli, daudz konfliktē, regulāri savstarpēji kaujas. Bieži par viņu izsakās ar necenzētiem vārdiem. Nespēj neko par viņu pateikt pozitīvu. Apgalvo, ka brālis izmanto savu vecumu, jūtas pārāks un viņu noniecina kā personību. Savukārt jaunietis izraisa konfliktus – verbāli (dažkārt fiziski) cīnas ar brāli, grib parādīt, ka arī viņš var būt situācijas noteicējs. Konsultācijā ir arī teicis, ka, pateicoties brālim, ir iemācījies kauties (sevi aizstāvēt), kas savā ziņā ir labi.

Puisis ir divus gadus regulāri ostījis līmi un vienu gadu ir uzturējies rehabilitācijas centrā. Pašreiz vairs šo nepiekoj, atzīst, ka tā ir bijusi liela kļūda. Atklāti stāsta par piedzīvoto un izklāsta savu versiju, kādēļ ir sācis piekopt šādu dzīvesveidu. Vēl joprojām sazinās ar jauniešiem, ar kuriem uzturējās rehabilitācijas centrā, ar lepnumu stāsta, kā daudzi ir pamainījuši savas dzīves, bet ar nožēlu izsakās par tiem, kas ir turpinājuši piekopt esošās atkarības, daži esot miruši. Nespēj saprast, kādēļ viņi nevēlējās mainīt savas dzīves. Viena no versijām, ka viņi ir bijuši vāji un nespēj pastāvēt par sevi.

Pašvaldības policija ziņo sociālam darbiniekam, ka bijuši huligāniski notikumi uz ielas un vēlas Eduardu sūtīt uz administratīvo komisiju.

Tabula Nr.13 “6. gadījuma vadīšanas process”

	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
Laiks	5 dienas	60 dienas		6 mēneši	1 mēnesis
Darbības	<ul style="list-style-type: none"> • Info no Pašvaldības policijas (PP) par administratīviem pārkāpumiem. • Tikšanās ar SD ĢB, jo bijusi ģimenes lieta. • Sazināšanās ar skolas sociālo pedagogu (telefoniski). • 1x tikšanās ar ģimeni, kopā ar jauniešu mājas vizītes laikā. 	<ul style="list-style-type: none"> • 3 individuālas tikšanās ar jauniešu konsultācijas vajadzību un grūtību izpēti, gaidas un nepieciešamības, vienošanās par sadarbību, jauniešu mērķa noskaidrošana, funkcionālo spēju izvērtējums. • Saziņa (telefoniska) ar atkarības rehabilitācijas centrā sociālo darbinieku. • Starpprofesionālās tikšanās (2x), sk. zemāk. • Starpprofesionālā tikšanās ar skolas atbalsta komandu un mammu, Eduardu, lai pārrunātu skolas vidē piedzīvoto un līdz šim esošo atbalstu, uzvedības aspekti, informācijas aprīte. 	<ul style="list-style-type: none"> • Starpprofesionālā tikšanās ar SD ĢB, SD ar jauniešiem, PP, KBT programmas pārstāvi, mammu un vienošanās, ka administratīvā komisijas vietā būs šī grupa un sadarbības plāns. • Saziņa ar psihiatru (telefoniski) un noruna par iespēju izvērtēt (notiek tikai pēc 3 mēnešiem). • Izvērtējums pirms tikšanās ar KBT programmas pārstāvjiem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ģimenes sapulce. • Starpprofesionālās tikšanās. • Iesaiste 6 mēnešu terapeitiskā KBT atbalsta programmā, kas strādā ar uzvedības traucējumiem vai jauniešiem, kuriem ir anti-sociālā uzvedība. • 4 intervences mēnesī, vienojas ar jauniešu par mentora – atbalsta programmas meklēšanu motosporta jomā vai jaunatnes darbā, kur ir praktiskas darbības. • 3 tikšanās mēnesī ar Narkologu un medikamentu lietošana. • Darbs ar skolu individuālam atbalstam. • Turpina sportot. 	<p>Starpposma novērtēšana. Ar rudenī, veido jaunu sadarbības plānu.</p>
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	<ul style="list-style-type: none"> • Telefoniska saruna ar PP par apstākļu precizējumu un ko plāno darīt? PP grib virzīt uz administratīvo komisiju. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sākotnējais SD mērķis: Mazināt šķēršļus, kas kavē saņemt nepieciešamo speciālista palīdzību, lai jauniešu spētu uzlabot savu psihisko veselību, nekaitējot sev un citiem. 	<ul style="list-style-type: none"> • Konsultācijā ar mammu noskaidrots, ka mammai ir bērnu nama pieredze un ģimenei ir zema atbalsta sistēma. Vecākais brālis ir labs resurss mammai. • Sociālais darbinieks izprot, ka būtu nepieciešama gadījuma vadīšana, taču nav specifisku zināšanu vielu lietošanā un ārstēšanas programmās, atkarību mazināšanas metodēs un pieejās. Lēmums strādāt gadījuma vadīšanā un izmantot citu profesionālu un pakalpojumu resursus, uzsvars uz starpprofesionālo komandu un ģimenes resursu aktivizēšanu. • SD ĢB paliek kā resurss vecākam. • Psihiatra uzstādītā diagnoze un simptomi nav skaidri no cēloniskās likumsakarības un problēmu izcelsmes viedokļa. 	<ul style="list-style-type: none"> • SD secinājumi: ar skolu neizdodas vienoties par atbalsta programmu Eduardam, piemēram, ārpus klases izglītību vai vienā gadā pabeigt vairākas klases. Eduards (jau 15, vēl 5. klasē, 14/15 gadi – nav adekvāts risinājums) aizvien biežāk (pavasārī) runā par skolas pamešanu. • !!!Jāmeklē alternatīva izglītošanās, varbūt aroda apgūšana!!! • 4 intervences mēnesī, pēc starpprofesionālās sapulces pieņemts lēmums meklēt mentoru (vai pieredzē balstītu programmu)** – motosporta vai autoremonta jomā. Saziņa ar mentora programmām un jaunatnes centru. Pašlaik šādu resursu nav. <p>** NVA nepiedāvā, iespējams meklēt resursus “Proti un dari” programmā?!</p>	

Tabula Nr.13 “6. gadījuma vadīšanas process” (turpinājums)

	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
Laiks	5 dienas	60 dienas		6 mēneši	1 mēnesis
Sociālā darba metodes un pieejas	<ul style="list-style-type: none"> • Telefoniska sarunas ar iesaistītiem profesionāļiem (iepriekšējās darbības izvērtēšanas (faktu fiksācijas) lapa. • Saruna ar ģimeni drošā un pazīstamā vidē, mājās vai jebkur ģimenei piemērotā vidē, kuru paši ierosina. 	<p>Konsultācijas laikā izmantots:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dzīves līnija. • Konceptualizācija. • Apburtais aplis. • Izmantot intervijas tehnikas vai pat sākotnējās izpētes anketu, lai noskaidrotu ziņojuma patiesumu un jauniešiem nepieciešamo atbalstu. • “Karuseļa” metodes pielietošana resursu analizē. 	<ul style="list-style-type: none"> • Starpdisciplinārās sapulces vadīšana, ievērojot klienta interešu aizstāvības principu. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ģimenes sapulces – starpprofesionālā grupa par KBT programmu un procesu. 2. motivējošās intervijas, konsultācijas ar SD ar jauniešiem. 3. Starpniecība “skola – jaunieši”, t.sk. par alternatīvu izglītību. 4. Resursu piesaiste – mentoru programma interešu izglītības laukā. Mentors - motosporta joma. 5. Atbalsta programmas veidošana – plānošana, t.sk. programmas elementi. 	
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> • Riska faktoru izvērtējums. • Sarunas ieraksts no telefonsarunas un tikšanās ar SD ĢB. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sākotnējā vienošanās ar klientu par izvērtēšanas procesa uzsākšanu t.sk. ar jauniešiem. • Sarunu apraksts. • Funkcionālo spēju un sociālā brieduma izvērtējumi. • Augstu risku izvērtējums, t.sk. par paškaitējumu. • Ietiekumi no atkarības rehabilitācijas centra (nodoti mammai). 	<ul style="list-style-type: none"> • Pamatinformācijas kartē, ieraksts par konsultāciju procesu. • Izvērtēšanas procesa kopsavilkums. • Starpdisciplinārās tikšanās apraksts. • Izvērtēšanas kopsavilkums. • Pārskats PP par izvērtēšanas kopsavilkumu un sadarbības plāna izstrādāšanu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sadarbības plāns un individuālā atbalsta plāns. • Ģimenes sapulces apraksts. • Starpprofesionālās sadarbības apraksts. • Sarunu apraksts. 	Pārskats par sadarbību.

SD izvirza hipotēzi, ka piedzīvotās nodevības, pamešanas, lielas kontroles un vardarbības epizodes no patēva un tēva puses veicinājusī neuzticību pieaugušajiem un agresijas aspektus pret vienaudžiem. Gadījums nonāk SD ar jauniešiem laukā, kad pēc sociālās rehabilitācijas iestādes un no 9. sarežģītības pakāpes samazinās uz 7.-8. sarežģītību. Ja būs veiksmīga KBT un atbalsts, varbūt 6-12 mēnešu laikā sarežģītība samazināsies uz 6.-7.līmeni.

1. Diagnoze: rehabilitācijas centrā (psihiatrs) ir uzstādīta diagnoze “antisociāla uzvedība” – agresīvs pret pieaugušajiem, agresīvs skolas vidē pret skolēniem, strauja garastāvokļa maiņa, agresija, impulsīvs, apātisks ar koncentrēšanās problēmām. Jauniešiem ir izteiktas melnbaltās domāšanas kļūdas (pēc KB pieejas diagnostikas).

Papildus komentārs: Vai apzīmējums “antisociāla uzvedība” ir korekta, jo:

- pusaudžiem neliek tik “smagas” diagnozes;
- nav saprotams, pēc kādas klasifikācijas ir uzlikta diagnoze, ko tā ietver;
- ja vispārīgs deviantas uzvedības apzīmējums, tad korektāk būtu “asociāla uzvedība”.

2. Novērojumi: jauniešiem ir novērota sociāla pedagoģiskā ielaistība (ar grūtībām lasa un raksta), ir palicis vairākus gadus vienā klasē un bieži ir mainījis skolas, nav veselīga vienaudžu atbalsta. Ir nesekmīgas atzīmes, konsultācijas neapmeklē. Pašreiz mācās speciālā skolā, speciālā atbalsta programmā. Mācās 5. klasē. Jauniešiem apgalvo, ka motivācija mācīties ir zudusi pedagoģu attieksmes dēļ. Jūt, ka ir ieņēmis skolā “grēkča” lomu un daudz kur tiek vainots nepamatoti.

Periodiski nokļūst policijas redzeslokā par kautiņiem, bet atbalsta rezultātā šī tendence, salīdzinot gada ietvaros, samazinās.

Vardarbības un novārtā atstāšanas pieredze (tēvs ir fiziski ietekmējis māti) ģimenē. Junietis arī apgalvo, ka tēvs ir bijis vardarbīgs pret māti grūtniecības laikā. Māte daudz strādā, reti uzturas mājās. Ir liela pretesība uzsākt sadarbību ar sociālo darbinieku, lai atsāktu risināt esošās grūtības.

Jaunietim patīk, ka skolā un “uz ielas” viņš ir populārs, apgalvo, ka viņu ciena, bet tie, kas viņu neciena, – baidās.

Ir bijusi regulāra, intensīva atkarības vielu lietošana (līme, marihuāna, alkohols). Nosliece uz atkarībām, lietošana kā atbildes reakcija faktoru kopumam. Iespējams, smadzeņu darbības izmaiņas – līmes ostīšanas dēļ. Jaunietis atzīst, ka grūtības ir sākušās tad, kad ir piekopus līmes ostīšanu, uz skolu nav gājis, regulāri melojis un slēpis savu atrašanās vietu. Bija nepieciešami finansiāli līdzekļi un ar draugiem ir sācis zagt somiņas. Par šo dzīves posmu izjūt lielu kaunu un novērtē to, ka ģimene nav no viņa novērsusies.

Kādu laiku ir lietojis psihiatra nozīmētās zāles trauksmes un impulsivitātes mazināšanai, tas esot palīdzējis (pēc skolotāja un mamma teiktā). Pašreiz jaunietim ir nepieciešams atsākt sadarbību ar psihiatru, lai saņemtu nepieciešamos medikamentus.

Vaino pie esošajām grūtībām visus citus, bet savu līdzatbildību nesaskata. Bieži par citiem izsakās ar necenzētiem vārdiem.

3. Situatīvie faktori: skolā ir apzināti traucējis mācības stundu ar piezīmēm, smiekliem, traucējis citiem klasesbiedriem, ņemot nost mantas, tādā veida izpelnījies uzmanību, taču regulāri saņemot – negatīvo. Pašlaik pārtraucis šādi pievērst sev uzmanību, bet vienalga, pēc jaunieša vārdiem, pedagogi viņu neliek mierā, izsaka aizskarošas piezīmes un min klasē kā negatīvo piemēru.

Jaunietis ir emocionāli un fiziski vardarbīgs pret skolas biedriem. Skolā agresiju definē kā izdzīvošanas stratēģiju “*Vai nu Tu kādu pakļausi, vai arī Tevi kāds pakļaus!*” Viņš pats vēlas noteikt sociālo statusu un ir gatavs izcīnīt sev vietu. Ar lepnumu stāsta, kā vecāko klašu skolēni viņu ciena un viņam ir savs draugu pulks, kas skolā ir noteicošais un dominē pār visiem citiem. Nekas skolā nenotiek bez viņa ziņas.

4. Klienta stiprās puses: Jaunietis brīvajā laikā nodarbojas ar sportu: skeitošanu, BMX, veic trikus ar skrejriteni (ir atradis sponsoru, sporta veikalu, kas nodrošina ar nepieciešamo inventāru). Tā ir viņa aizraušanās, patstāvīgi izkopj un trenē savas prasmes. Interesē tehnika, bieži pazūd laika izjūta, skrūvējot motorolleru. Savu dzīvi grib saistīt ar *skeitu* un *motolietām*. Ja ir pozitīvas autoritātes piemērs, var ievērot robežas un ar cieņu izturēties pret apkārtējiem. Ģimene kā vērtība. Ir uzticams, ja apsola tad arī izpilda, bet tikai tad, ja jūt pret sevi līdzvērtīgu attieksmi. Izveidojās uzticēšanās attiecības ar sociālo darbinieku ar jauniešiem.

5. Jaunieša mērķis: Jaunietis kā grūtību izvirza *konfliktējošas attiecības ar skolas personālu* un to, ka skolas personāls un sociālā dienesta sociālais darbinieks spiež atsākt *sadarbību ar psihiatru*, lai uzsāktu medikamentu lietošanu. Izjūt *lielu spiedienu* no piesaistītām institūcijām, kas rada *nemitīgu trauksmi*. Lielas *bailes*, ka nespēs nodrošināt esošo statusu (sevi uztver kā barvedi), ja skolas biedri uzzinās, ka viņš lieto zāles, nevēlas būt pakļauts un pazemots.

6. Jaunietis iesaistīts KBT programmā jauniešiem ar uzvedības traucējumiem un atbalstu: darbs individuāli un mazā grupā, 4 cilvēki + terapijas procesa mentors. Piemērs kognitīvai rekonstrukcijai, sagatavoja programmas vadītājs, sk. tabulu Nr. 14.

Tabula Nr.14 “Piemērs, KB pieejas – metodes pielietojums praksē”

Situācija	“Karstā” doma (cik lielā mērā ticat 0-100%)	Emocijas (intensitāte 0-100%)	Fakti “PAR”, kas atbalsta domu	Fakti “PRET”, kas liecina pret šo domu	Pārveido - jauna, konstruktīva doma (Cik lielā mērā ticat 0-100%)	Iznākums (ticība vecajai domai, emocijas vecās un jaunās 0-100%) Rīcība (tagad un vēlāk)
Man liek apmeklēt psihiatru.	Es neesmu slimis! Viņi domā, ka esmu debils! 90% Grib mani sazāļot! Ko padomās pārējie!? Es negribu... Man tas nepalīdz! Paši slimi!	Kauns 80% Dusmas 80% Bailes 80%	Man ir teikuši, ka esmu debils. Es mācos slimo skolā.	Man ir teikuši, ka esmu gudrs. Psihiatrs ir parasts dakteris tikai cita specifika. Man nav koda, ka esmu muļķis. Es zinu, kādēļ mani grib nosūtīt, lai mazinātu manus impulsus, ko es pats nevaru kontrolēt. Daudzi slaveni cilvēki neslēpj, ka psihiatrs ir izrakstījis zāles un viņi nav debili, bet gan stīgi.	Iespējams, ka mana uzvedība liecina, ka man ir nepieciešama palīdzība, šajā gadījumā es nevaru kontrolēt impulsus, tādēļ ir nepieciešami medikamenti, psihiatrs var man izrakstīt. Ar savu rīcību, es varu parādīt, ka esmu pietiekami drosmīgs un atbildīgi izturos pret savu mentālo veselību.	Vecā doma-50% Kauns-40% Dusmas-20% Bailes-30% Jaunās emocijas: Apņēmība- 60% Drosme- 60% Rīcība: mēģināšu aiziet pie speciālista.

7. Savstarpējās attiecības: grūti ar jauniem nodibināt savstarpēji uzticamas attiecības, jāklūst viņam par autoritāti, tad izdodas. Ņemot vērā, ka jauniešs sadarību uzsāka ar zemu motivāciju (*piespiedu kārtā no VP un mammas puses*), bija liela pretestība veidot kontaktu. Daudz runā par konfidencialitāti, nekādu vienošanos, piemēram, KBT uzdevumus – mājas darbus sākumā nepilda. Izmaiņas sākas 2.mēnesī. Vēro atbalsta personas attieksmi, kad nav izpildītas norunātās vienošanās, kavē tikšanās sākumu, stāv ārā, ir manīts laiku iepriekš, bet iekšā nenāk. Grūtības nodefinēt mērķi, jo uzskata, ka visiem citiem ir grūtības, bet viņam tādu nav, vismaz tādu, ar kurām viņš netiku galā.

Laika gaitā, kad jauniešs sāk izjust drošu vidi, kā arī atbalsta persona neuzspiež viņam savu viedokli, nereaģē uz kavējumu un ieklausās, brīvi stāsta par situācijām bērnībā un pašreizējām situācijām skolā. Jauniešs kļūst azartiskāks un ar interesi sāk pievērsties tikšanās procesam, sāk parādīties līderība un pozitīva atbildība par nodarbībām. Parādās grupas pārstāvniecības, pasargāšanas un rūpju iezīme situācijā, kad 3. mēnesī grupai pievienojās vēl viens jauniešs. Vienošanās no jaunieša puses bija, ka apmeklēs KBT programmu tik ilgi, kamēr būs sasniegts viņa mērķis, tad pārtrauks; mērķis “atsākt iet pie psihiatra”. Parādās runas, ka vēlas uzsākt patstāvīgu dzīvi un strādāt, sapņi sportā.

3.-jā KBT programmas mēnesī kopā ar programmas mentoru apmeklē psihiatru, sāk lietot medikamentus – neregulāri, bet tomēr. Tiek pārdefinēti mērķi un vajadzības būt programmā – paliek līdz 6. mēnesim. Vasaras periodā it kā sāk strādāt. Līdz ar rudenī SD ar jauniešiem plāno atsākt intensīvāku atbalstu, ja sanāks.

8. Starpinstitucionālā/starpprofesionālā sadarbība. Ņemot vērā, ka Eduarda situācija ir komplicēta, regulāri tika organizētas starpinstitucionālās tikšanās:

- 1) starpprofesionālā grupa (4x no izvērtēšanas sākuma): SD ĢB (2 x), SD ar jauniešiem, PP (2 x), KBT programmas pārstāvis (3x), mamma (daļēji), Eduards (1 x pirms iesaistes programmā), interešu jomas mentors (pēc 4 mēneša, 2 x), ar psihiatru (saziņa pa telefonu). Par individuālo atbalstu, sociāliem pakalpojumiem un atbalsta (sociālās rehabilitācijas) procesu;
- 2) starpprofesionālā grupa (3x no izvērtēšanas sākuma): SD ar jauniešiem, skolas sociālais un klases audzinātājs (1 x), mamma un Eduards (2x).
- 3) ģimenes sapulce – starpprofesionālā grupa (3x programmas laikā): SD ar jauniešiem, KBT programmas komanda (terapeits, mentors), mamma (2x) un Eduards.

9. Sociālie pakalpojumi. Ģimene no atbalsta pakalpojumiem atsakās, jo vecāki aizbildinās ar lielu noslodzi darbā, izņemot to, ka izmanto dienas centra piedāvājumus nepilngadīgiem bērniem. Neskatoties uz to, ka viņi atsakās no pakalpojumiem, mamma atbalsta visa veida atbalstu Eduardam.

7. gadījums: starp 8. - 9. sarežģītības pakāpi

Anna, 13 gadi. Jauniete ir psihiatra paciente agresijas lēmju dēļ, kuru rezultātā kļūst nekontrolējama spēj uzbrukt apkārtesošajiem un viņus savainot. Pašreiz lieto nomierinošas zāles. Ir lietojusi un periodiski lieto atkarības izraisošas vielas, vienu reizi vielas pārdozēja un gandrīz nomira. Regulāri (vismaz 3 x nedēļā) lieto alkoholu. Ir bijušas paškaitējuma epizodes – graizījusi rokas, kājas un vēderu. Ir bijis uzsākts kriminālprocess kā pret cietušo, tikusi seksuāli izmantota. Pirmo reizi ir apdzirdīta ar alkoholu, kam piemaisītas atkarību izraisošas vielas, trīs dienas ir turēta dzīvoklī apreibināta un regulāri seksuāli izmantota. Otrā reize, ko viņa ir minējusi, ka draudzene iemānīja vienā dzīvoklī, kur bija ārzemnieks, kurš pēc intīmām attiecībām atstāja viņai un draudzenei naudu.

Jauniete dzīvo ar mammu, mamma draugu (patēvu, kuru sauc par tēti) un diviem brāļiem – viens patēva dēls un viens kopīgs bērns ar mammu un patēvu. Jaunietei ir divas vecākās māsas. Viena atrodas bērnunamā, otra māsa dzīvo pie sava tēva. Māsām un brāļiem katram ir cits tēvs. Iepriekš dzīvojuši viensētā Latgalē.

Bioloģiskais tēvs pret māti un viņu ir bijis fiziski vardarbīgs. Jauniete stāsta par epizodēm, kur atceras, ka māte ir tikusi žņaugta un viņa nekādi nevarējusi mātei palīdzēt. Jauniete apgalvo, ka māti ļoti mīl un vēlas viņu pasargāt. Pašlaik nav zināms, vai kontakti ar bioloģisko tēvu ir?!

Jaunietei ir īslaicīga pieredze uzturēties bērnunamā un krīzes centros, sakarā ar piedzīvoto fizisko, emocionālo, novārtā pamešanas vardarbības izpausmēm.

Patēvs arī ir bijis vardarbīgs pret viņu, jauniete ir patstāvīgi uzrakstījusi iesniegumu policijā, no tās reizes patēvs nav vairs bijis fiziski agresīvs, bet ir pasīvi agresīvs – nerunā ar viņu, nepavada laiku kopā, savā veidā izstumj no ģimenes sistēmas. Novērots, ka jauniete apzināti vēlas ignorēt esošās patēva uzvedības aspektus un cenšas viņu attaisnot. Apgalvo, ka attiecības pašreiz ir draudzīgas, kur pat joko, nosauktie joki jaunietes vecumam nepiemēroti – seksuāla rakstura. Jauniete jokus neuztver kā aizskarošus, bet uztver tos kā normu. Seksuālus vardarbības aspektus no patēva puses noliedz, kaut gan iepriekšējā dzīvesvietā patēvs ir ierīkojis novērošanas kameras, nav bijusi iespēja normāli pārgērbties, jo kameras ir bijušas pat vannasistabā. Apgalvo, ka kameras bija drošības apsvērumu dēļ, jo pirms tam ar māsu ir daudz zagušas.

Ģimene dzīvo lielā trūkumā (nabadzībā), taču pamatvajadzības tiek nodrošinātas. Nesen nomainīja dzīvokli ar sociālā dienesta atbalstu (saņem sociālo palīdzību: mājokļa pabalsts) no vienistabas uz četrīstabu dzīvokli ar daļējām ērtībām. Pašreiz ir piemērota dzīvesvieta, ir sava istaba.

Mamma strādā par apsargu, maiņas darbs, vēlu nāk mājās. Patēvs ir zaudējis darbu (arī apsargs) jaunietes dēļ, jo jauniete ir viņa objektā daudz ko zagusi, saņemts aicinājums no priekšniecības, lai pamet darbu, ja nespēj tikt galā ar savu pameitu.

Jauniete daudz klaiņo, ir attiecības problēmas ģimenē, uzskata, ka neviens viņu nevēlas tur redzēt, viņa ir apgrūtinājums, skolu ilgstoši neapmeklē sakarā ar vienaudžu konfliktiem (agresīva, daudz kaujas).

Jauniete jūtas nesaprasta un nedroša ar draugiem. Ļoti svarīgi ir socializēties, jo nesen ir nomainījusi dzīvesvietu, nepazīst apkārtni, kad satiekas ar esošajiem draugiem, cenšas visiem izpatikt, neizjūt robežas, uzbāžas ar savu viedokli. Nespēj pateikt “nē”, ja tiek lietotas kādas apreibinošas vielas un piedāvātas. Izteikti cenšas izrādīt mīļumu, izsaka daudz komplimentu, vēlas būt pieņemta un svarīga. Citu vajadzības uztver kā prioritāti.

Pēdējā laikā jaunietei ir izteikti konflikti ģimenē, viņa vēlas, lai mamma pamet patēvu. Izsaka draudus pret patēvu. Ģimenē tiek pielietota pasīvi agresīva attieksme kā sods – ar meiteni neviens nerunā un cenšas viņu ignorēt. Patēvs apgalvo, ka viņš no viņas baidās, jo viņa ir draudējusi, ka rakstīs ziņojumu policijai, ja viņš nedarīs, kā viņa teiks. Cenšas nekur neiejaukties un atstāt audzināšanu jaunietes mammai ziņā.

Tabula Nr. 15 "7. gadījuma vadīšanas process"

Laiks	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
Darbības	<p>5 dienas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pirmreizējā tikšanās – sapulce ar SD ĢB un bāriņtiesu par gadījumu un nepieciešamo atbalstu jaunieši. • 2. tikšanās ar mammu (bez jaunietes), SD ĢB un SD ar jauniešiem sociālā dienesta telpās. • Savzīšanās ar skolas sociālo pedagogu, pašvaldības policijas pārstāvi, sociālo darbinieku, kas strādā ar ģimeni. 	<p>60 dienas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pamatinformācijas ievākšanas process. • 3 individuālas tikšanās ar jaunieši: konsultācijas vajadzību un grūtību izpētē, gaidas un nepieciešamība, vienošanās par sadarbību, jaunieša mērķa noskaidrošana un nākotnes redzējums par savu dzīvi (kā pamatresurss – virzība uz nākotni). 	<p>Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana</p> <ul style="list-style-type: none"> • Psihologa konsultācijas atbalstam un traumas pārstrādei. • Tikšanās ar skolas atbalsta komandu un vecākiem, lai pārrunātu skolas vidē piedzīvoto un līdz šim esošo atbalstu, uzvedības aspekti, informācijas aprīte. • Izstrādā "Izvērtēšanas procesa kopsavilkumu". • Ar izvērtēšanas kopsavilkumu iepazīstina ģimeni un jaunieši. 	<p>6+ mēneši</p> <p>Tiek izveidots sadarbības plāns un izveidots – dizainēts atbalsta pakalpojums kopums, balstoties uz kopienas resursiem:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1-2 x nedēļā tikšanās ar SD ar jaunieši, sākotnēji konsultācijas, vēlāk pārrunāt, kā iet un kā iekļāvsies citos atbalsta pakalpojumos. • ar 2.mēnesi uzsāk apmeklēt individuālās un mazās grupas (3 meitenes) psihologa – mākslas terapijas nodarbības (plānots 6 mēneši, vid. 1x nedēļā)*. • Jaunieši individuāls atbalsta plāns – līdzdalība jauniešu centra neformālās izglītības projektā "aktīva līdzdalība kopienā", t.sk. jaunatnes darbinieks – atbalsta persona, veselīgu attiecību veidošana, sociālās un pašapūpes prasmes, grupu nodarbības – mentorēšana, radošās aktivitātes, pārgājieni, talka pašvaldībā, bērnu spēlākumu veidošana (vid. 1x nedēļā, vai izbraukuma noņemtes 2-3 dienas/ 1x trīs mēnešos). • Starpprofesionālā sadarbība: SD ĢB, BT, psihologs, psihiatrs, VP, skola, jauniešu centra pārstāvis mentors. 	<p>Pēc 12 mēnešiem</p> <p>Starpprofesionālu tikšanās, par gadījuma vadīšanas un atbalsta nepieciešamības starpposma izvērtējumu un nepieciešamā atbalsta turpināšanu.</p>
SD refleksiya, hipotēzes, novērojumi	<ul style="list-style-type: none"> • Bāriņtiesa ar mammu bija pārrunājusi situāciju un motivējusi mammu uzsākt sadarbību par Annas, situāciju. Annas ģimene ir vairāku bāriņtiesu klienti. • Kriminālprocess par vardarbību pret Annu vēl nav beidzies. • Bāriņtiesa visu gadījuma laiku uzņemas sadarbību (vadību) par kriminālprocesa procesa lietu kontekstu. • Konstatētās vardarbības pieredzes rezultātā jābūt ar augstu konfidencialitāti un tiek pieņemts lēmums skolā sociālam pedagogam nestāstīt par notikušo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Izvērtēšanas procesa laikā - līdz 6. nedēļai sociālais darbinieks pieņem lēmumu sniegt psihosociālās konsultācijas, kurai mērķis būtu palīdzēt jauniešim izprast, kas ar viņu notiek un uz kādiem ārējiem faktoriem viņš reaģē, kā arī sākt apgūt tehnikas, kas primāri ir kā šķēršļi problēmu risināšanai. Tiek pūta jauniešu iekšējie (individuālie) un ārējie resursi. Psihosociālās konsultācijas notiek līdz 2. intervences mēnesim (kopā 3 mēneši, kopā 11 sesijas), kad tiek uzsākts darbs ar psihologu – mākslas, kustības terapiju. • SD secina, ka ģimene nav resurss, nepieciešams stiprināt pašu ģimeni, lai viņa spētu nodrošināt nepieciešamās vajadzības. • Jaunieši iztrūkst veselīgu attiecību piemēra, it īpaši ar vienaudžiem; • Ģimene nespēj un nemāk nodrošināt iespēju jaunieši pavadīt saturīgi savu brīvo laiku vai kopā visai ģimenei. • SD novērojumi, ka jaunieši spēj būt atklāta, sarunas laikā var sadzirdēt un novērot, ka periodiski izprot cēloņu un sekju mijiedarbību notikumā. • Jaunieši vēlas būt ģimenē. • Neslēpj, ka bieži apzināti veic likumpārkāpumus, lai sodītu mammu un patēvu, jo tad viņiem būs naudas sods. Iespējamās vajadzības: <ul style="list-style-type: none"> • būt ģimenē; • būt mīlētai; • būt pieņemtai; • būt saprastai, dzirdētai; • saturīgi pavadīt brīvo laiku; • droša vide. 	<p>Aktīvs sadarbības process (Intervence)</p> <ul style="list-style-type: none"> • *Sociālais darbinieks gribēja iekļaut Annu ilgstošā pēcvardarbības programmā, kur būtu psihosociālā rehabilitācija, bet pašvaldībā šādu programmu nebija – tikai "krīzes centrs", kas atrodas 120 km attālumā. Parunājot ar psihologu – mākslas terapiju, tika izveidota meiteņu psihosociālā atbalsta grupa ar mākslas/kustības terapijas elementiem. • SD ĢB strādā ar ģimeni (gadījuma vadīšana), t.sk. ar jauniešiem brāļiem ģimenē un pie mammas attiecību veidošanas ar divām meitām, kuras nedzīvo ģimenē. 	<p>Novērtēšana</p>	

Tabula Nr. 15 "7. gadījuma vadīšanas process" (turpinājums)

Laiks	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
<p>Sociālā darba metodes un pieejas</p>	<p>5 dienas</p> <p>Telefoniskas sarunas ar iesaistītiem profesionāļiem (iepriekšējās darbības izvērtēšanas (faktu fiksācijas) lapa.</p> <p>Saruna ar ģimeni drošā un pazīstamā vidē, mājās vai jebkur, ģimenei piemērotā vidē, kuru pašī ierosina.</p> <p>Sociālais darbinieks var izmantot intervijas tehnikas vai pat sākotnējās izpētes anketu, lai noskaidrotu ziņojuma patiesumu un jauniešiem nepieciešamo atbalstu.</p> <p>Izņēmuma kārtā var izmantot maksimālas tehnikas, tas ir atkarīgs no jaunietis kognitīvajam spējam vai garastāvokļa svārstībām. Svarīgākā daļa ir pārrunāt un izprast darba būtību.</p> <p>KBT tehnikas.</p>	<p>60 dienas</p> <p>Konsultācijas laikā izmantota "Dzīves stāsta" metode, t.sk.; Dzīves līnija - ceļš.</p> <p>Apburtais aplis.</p> <p>Virzība uz mērķiem, ko gribētu, kādi resursi ir, kādus vajadzētu.</p> <p>Atbalsts un izglītošana.</p>	<p>Sapulces vadīšana, ievērojot klienta interešu aizstāvības principu.</p>	<p>6+ mēneši</p> <p>Ģimenes sapulces vadīšana. Ar ģimeni un jauniešiem jāvienojas par atbalsta pakalpojumu klāstu:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vecāki sadarbībā ar SD ĢB: <ul style="list-style-type: none"> • apmeklēt BEA grupas; • patēvs apmeklēt tēvu grupas; • piešķirts ģimenes asistents. 2. Kriminālprocess BT, VP + psihologa atbalsts. 3. Vienoties par informācijas apriti, saskaņojot informāciju, jo augsta līmeņa konfidencialitāte. 4. Pieejamība interešu izglītošanai, kāds atbalsts un informācija ir nepieciešama. 5. Regulāras psihosociālās konsultācijas jauniešiem ar mērķi izprast sevi un analizēt savu esošo uzvedību. 6. Speciālistu piesaiste pie traumām pārstrādes. Darbs ilgstošā starpprofesionālā / starpinstitucionālā komandā. 7. "Kalendāra metode" pie apjomīga atbalsta, lai spētu noorientēties un nepārkāptos atbalsta veidi. 8. Individuālās – procesa virzības konsultācijas ar jauniešiem un dažreiz ar mammu. 	<p>Pēc 12 mēnešiem</p>
<p>SD pieraksts</p>	<p>Sarunu apraksts.</p> <p>Pirmreizējās informācijas veidlapa (faktu fiksēšana).</p> <p>apdraudējuma un augstu risku izvērtējuma karte.</p>	<p>Sākotnējā vienošanās.</p> <p>Uzsākts aizpildīt "Pamatinformācijas karti", turpināties visu izvērtēšanas laiku.</p> <p>Ģimenes kā pamatresursu izvērtēšanas kartē.</p> <p>Sarunu apraksts.</p> <p>No individuālā atbalsta plāna 1. un 2. daļa, pieraksts.</p>	<p>Pamatinformācija kartē, ieraksts par konsultācijas līgumu psihologam.</p> <p>Starpdisciplinārās tikšanās (skola, SD un vecāki) sarunas apraksts.</p> <p>Izvērtēšanas kopsavilkums.</p> <p>psihologu izpēte.</p>	<p>Sadarbības plāna izstrāde.</p> <p>Sarunu apraksts.</p> <p>Starpinstitucionālās sapulces protokoli un vienošanās.</p> <p>Papildus ģimenei (SD ĢB) t.sk. iekļauj atbalstu jauniešiem.</p> <p>Ģimenes sapulces apraksts.</p> <p>Vienošāšanās pie "Ģimenes atbalsta lietas" par sociālā darba un sociālo pakalpojumu saņemšanu. Tā paliek Sociālā darbinieka darbā ar ģimenēm ar bērniem gadījumu vadīšanas metodikas lieta.</p>	<p>Sadarbības procesa rezultātu novērtēšana;</p> <p>Pārskats par sadarbību;</p> <p>Lēmuma pieņemšana par atbalsta turpināšanu</p>

SD ar jauniešiem izvērtēšanas procesā izvirza hipotēzi, ka jaunieta, piedzīvojot regulāru vardarbību, un pašreiz nesaņemot emocionālās pamatvajadzības ģimenē, meklē tās ārpus ģimenes, izpatīkot un nodrošinot citu cilvēku vajadzības, tādā veida kaitējot sev gan emocionāli, gan fiziski. Traumatiskas pieredzes rezultātā nav skaidrs, vai tikai agrīnā pusaudžu periodā vai arī fiziskās un novārtā atstāšanas dēļ ir novērojami personības struktūras traucējumi, atkarības vielu lietošana, pašaprūpe un paš aizsardzība zemā līmenī, sociālās realitātes un situācijas skaidrojumi atšķiras no novērotā un faktiem.

Novērojumi: psihiatra uzraudzība - nomierinošu medikamentu lietošana, graizīšanās epizodes, trauksme, koncentrēšanās grūtības, nespēj atcerēties notikumus secīgi (vienu un to pašu situāciju pārstāstot, mainīgs laika periods) – postraumatisks stresa sindroms, zems pašvērtējums, melnbaltā domāšana (labs/slikts).

Veidojošās ietekmes: ģimenes situācija, agrīnās pieredzes, starppersonu faktori: piedzīvota regulāra un ilgstoša vardarbība ģimenē, biežās dzīvesvietas maiņa, atkarību lietošanas epizodes, mammas atbalsta trūkums un viņas pašas piedzīvotā vardarbība no partnera puses, novārtā pamešana. Regulārs apdraudējums, nedrošās vides konteksts. Jaunietai ir divas izvarošanas epizodes. Ģimene ir sociālā dienesta redzeslokā trešajā paaudzē saistībā ar atkarībām un vardarbības epizodēm.

Bioloģiskie/ģenētiskie/medicīniskie faktori: māte apgalvo, ka viņai ir problēmas ar mugurkaulu, ir bijis savainots, regulāri apmeklē ārstus, kur viņai veic bloku šļirces pret sāpēm. Jaunietes bioloģiskais tēvs ir alkoholiķis. Jaunietes mātes māte ir bijusi alkoholiķe. Periodiski arī jaunietes māte kopā ar patēvu lieto alkoholu, bet tas esot reti, pārsvarā uz svētkiem (pēc jaunietes un mātes teiktā). Jaunietai, iespējams, izmaiņas smadzenēs sakarā ar atkarības izraisošo vielu un alkohola regulāro lietošanu.

Situatīvie faktori, kas aktuāli notiek, stress, psiholoģiskie, sociālie un somatiskie palaidmehānismi, t.sk. hormonālās svārstības u.c. Nedroša un pastāvīgi mainīgā vide, bailes no pārmaiņām, bailes no nepieņemšanas. Jūtas nesvarīga un nevajadzīga. Bieži apgalvo, ka patēva bērni ir galvenie ģimenē, un lai ko viņi darītu, viņiem neko nepārmet un visu atļauj. Nemītīgā izpatīkšana un pielāgošanās vienaudžiem, vēlas būt pieņemta, lai justos īpaša un vajadzīga. Straujas garastāvokļa svārstības. Jaunieta apgalvo, ka visu laiku izjūt trauksmi, miega traucējumi.

Klienta stiprās puses/resursi: ir iegūta mentora uzticība. Atklāta, fiziski izturīga, spēcīga. Pati apgalvo, ka viņa spēj sevi aizstāvēt un tā ir viņas spēcīgā puse. Klients ir izteikti pievilcīga – ar sportisku augumu, bet viņas zemā pašvērtējumu dēļ šīs lietas nespēj saskatīt. Mēģina saskatīt pozitīvas lietas. Spēj ievērot savstarpējo vienošanos, ja ir skaidrs, kāpēc šī vienošanās ir svarīga. Piekrīt mēģināt jaunas lietas, labas refleksijas prasmes. Apmeklē skolu, grib iesaistīties jaunatnes darbā, meklē attiecības, t.sk. ar sociālo darbinieku darbā ar jauniešiem.

Jaunietes mērķis individuālam atbalsta plānam: vēlas saprast, kāpēc jūtas visu laiku apdraudēta un izmantota. Vēlas, lai būtu mierīgāka un mēģētu atrast kontaktu ar citiem, nedarot sev pāri. Vēlas būt pieņemta draugu lokā, pasakot “nē”. Regulāra trauksme. Kopsavilkums: vēlas apgūt jaunas prasmes – veselīgā veidā kontaktēties ar apkārtējiem, neapdraudot sevi un citus.

Būtiski – palīdzoši nosacījumi gadījuma vadīšanā:

1. Vienošanās par sadarbību un KBT terapeita apmeklējums.
2. Pie sociālā darbinieka, uz nodarbībām pie citiem speciālistiem neierodas laicīgi un vēlas uzkavēties ilgstoši. Sajūta, ka meklē drošu un atbalstošu vidi. Uzsākot sadarbību, pēc mammas un meitenes vārdiem, alkoholu lietojot reti, tikai tad, kad nav ko darīt.
3. Mērķa noformulēšana un to īstenošana, bet vēl ir grūtības sevi saredzēt nākotnē, kas grib būt, par ko mācīties, utml.
4. Pozitīvi ir tas, ka viņa ar interesi uzklausa atbalsta personas atgriezenisko saiti par tikšanās laikā pieredzēto un secināto. Spēj nosaukt galvenos secinājumus. Un ir gatava turpināt iesāktās lietas. Grūtības pildīt “mājas darbus” – gan reālos, gan tos, par ko vienojas ar sociālo darbinieku.

5. Pie mākslas – plastiskās kustības terapeita labi strādā ar elpošanas vingrinājumiem/vizualizāciju, mākslas tehnikām, mēģināts medītēt un strādāt ar ķermeni. Vēlas krietni vairāk un biežāk.

Savstarpējās attiecības: Jauniete ir atvērta sadarbībai. Daudz runā, jūtas droši un pārliecināti. Bieži izsaka komplimentus, cenšas nodibināt ciešāku kontaktu, pārkāpjot otra personīgās robežas, izteikti vēlas fizisku kontaktu (piemēram satvert aiz rokas), vēlas noskaidrot privātās dzīves aspektus. Kā viņa pati apgalvo, vēlas iedraudzēties. Taču tikšanās gaitā jauniete izsecināja, ka tas visbiežāk notiek, kad viņa jūtas nezinoša un garlaicīga. Ļoti daudz laika nepieciešams, lai “atšķetinātu”, kuras ir viņas patiesās domas un kuras – vēlamās, lai izpatiktu un pielāgoties situācijai. Ņemot vērā šo aspektu, klientei ir nepieciešams vairāk laika, lai veselīgā veidā veidotu kontaktu ar atbalsta personu un jauniete patiesi varētu teikt, ko domā, jūt un kā reaģē.

Izmaiņas sadarbības laikā: kopš gadījuma vadišanas uzsākšanas nav nokļuvusi policijas redzeslokā, biežāk nakšņo mājās, mēģina risināt konfliktsituācijas.

Ikdienas psihosociālās konsultācijās – stāstos, ko darījusi, kas noticis (pēc kalendāra metodes) aizvien mazāk parādās ģimenes, patēva stāsti, bet vairāk stāsta, par ko domājusi, ko jutusi, ko gribētu (joprojām maz, ar sociālā darbinieka virzošiem jautājumiem). Psihosociālās konsultācijas laikā kopumā tika aizskartas tēmas par ikdienas režīmu, ieguvumi/zaudējumi, konfliktu risināšanas prasmes, lomu spēles par “nē” pateikšanu, grūtības un ieguvumi. Atklāja būtisku informāciju, kuru līdz šim nevienam nebija atklājusi – izvarošanas epizodes.

Ņemot vērā viņas ilgstošo vardarbības pieredzi un komplicētās gan psiholoģiskās un sociālās problēmas, viņa ir motivēta turpināt iesākto darbu, it sevišķi, ka šis ir tas gadījums, kad klientes ģimenei tiek sniegta kompleksa palīdzība, kas maina ģimenes sistēmu kopumā un tiek risinātas vides faktoru grūtības, jo notiek darbs ar ģimeni kopumā.

Kopumā savstarpēji uzticamas un atbalstošas attiecības tika izveidotas, kas apstiprina arī klientes atklātības līmenis par traumatiskām lietām.

10. **Starpinsticionālā/starprofesionālā sadarbība:** ņemot vērā, ka jaunietes situācija ir izteikti komplicēta, regulāri tika organizētas 2 starpinsticionālās tikšanās reizes, kur piedalījās VP, PP, SD ĢB, sociālais darbinieks ar jauniešiem, skolas sociālais pedagogs, psihologs – psihoterapeits (1x), psihiatrs (1x).

11. **Sociālie pakalpojumi:** ģimenei bija dienesta sociālais darbinieks, piešķirts ģimenes asistenta pakalpojums, kā arī ģimene tika sūtīta uz BEA un CAP grupām, patēvs – uz tēva grupām, patēva jaunākajam dēlam bija psiholoģiskā izpēte (konstatētas vardarbības sekas), mātei nodrošināta psiholoģiskā palīdzība (uzskata, bet neapmeklēja līdz galam), jaunietei – narkologs, atkarības profilakses speciālists, psihiatrs, psihologs, vēlāk psihoterapeits. Vienu brīdi ģimene bija sociālo pabalstu saņēmēji, bet šobrīd vairs nav, jo patēvs uzsācis strādāt.

8. gadījums: starp 8. - 9. sarežģītības pakāpi

Vika, 16 gadi. Jauniete jau divus gadus ir psihiatra redzeslokā sakarā ar garastāvokļa svārstībām, bipolāriem afektīvajiem traucējumiem. Ir rekomendēta medikamentu terapija, taču medikamentus Vika nelieto. Periodiski lieto atkarību izraisošas vielas, kā arī regulāri lieto alkoholu. Dzīvo kopā ar 2 gadus vecāku jauniešu Ruslanu, kurš regulāri lieto narkotiskās vielas un alkoholu. Jauniete pēdējā gada laikā neapmeklēja skolu, kopā ar partneri klaiņo un bieži uzturas neformālajā ielas jauniešu vidē Vērmanparkā, Rīgā. Partneris regulāri zog lielveikalos un sazagtās preces tirgo citiem jauniešiem. Ruslanam ir uzsākts tiesvedības process par zagšanas epizodēm. Vika ir vairākkārt administratīvi sodīta par klaiņošanu un apreibinošu vielu lietošanu. Atrodas policijas redzeslokā. Jaunietei ir bijuši divi suīcīda mēģinājumi reibumā, pēdējā gadījumā jauniete ir pārdozējusi psihiatrijas medikamentus un nokļuvusi slimnīcā, kur uzturējās 2 nedēļas, raksturīga autoagresīja – Vika regulāri graīza rokas, raksturīgs nekārtīgs ēšanas režīms (dienām var neēst).

Jauniete dzīvo ģimenē, kurā ir māte, patēvs un jaunākais pusbrālis. Ģimenē jūtas neīederīga. Bioloģiskais tēvs nomīris, kad Vikai bija 9 gadi. Ar tēvu jaunietei bija emociionāli ciešs kontakts. Vika izvairās no nakšņošanas mājās, jo ir vairākkārt piedzīvojusi vardarbību no patēva puses, kurš nespēj pieņemt viņas klaiņošanu un nemācīšanos, ir rupjš pret jauniešu saskarsmē un reizēm fiziski ietekmē. Māte cenšas meitu aizstāvēt, taču jūtas bezspēcīga un vaino sevi meitas nepareīzajā audzināšanā.

Vika ir sociāli aktīva, ar plašu paziņu loku, ielu jauniešu vidū ir atpazīstama, labprāt atbalsta citus jauniešus grūtā situācijā, citu vajadzības uztver kā primārās. Īpašas rūpes izjūt pret Ruslanu. Attiecībās ir izdevīga, jo piegādā paziņām atkarību izraisošas vielas.

Ģimene ir vairākkārt mainījusi dzīvesvietas (pilsēta-lauki-pilsēta), līdz ar to Vika vairākkārt ir mainījusi arī skolas. Jaunietes ģimene ir sociālā dienesta klienti, māte sadarbojas ar sociālo dienestu, pusaudze ir uzsākusi apmeklēt sociālās rehabilitācijas – atbalsta programmu.

Tabula Nr.16 "8. gadījuma vadīšanas process"

Laiks	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
Darbības	<p>5 dienas</p> <ul style="list-style-type: none"> Informācijas nonākšana pie SD ar jauniešiem no SD ĢB. SD ĢB ir bijusi sadarbība ar skolas sociālo pedagogu, pašvaldības policijas pārstāvi, situācijas izziņošana; 1x tikšanās ar SD ĢB, SD ar jauniešiem un jaunieši, jaunietais mamma. Vienoššanās par SD ar jauniešiem sadarbību. 	<p>50 dienas</p> <p>Pamatinformācijas ievākšana;</p> <ul style="list-style-type: none"> 3 individuālas tikšanās ar jaunieši, 1.reizē: apdraudējuma risku izvērtēšana. 2.reizē "funkcionālo spēju izvērtēšana". 3.reizē - saruna par dzīvi, jo bija atkārtots ziņojums no VP par aizturēšanu un atkarības vielu lietošanu. 1 individuālā tikšanās ar piesaistes personu - mammu: konsultācijas vajadzību un grūtību izpētē, gaidas un nepieciešamība. Pēc individuālā atbalsta plāna uzsākta 360 grādu novērtēšana. 	<p>1 mēnesī</p> <ul style="list-style-type: none"> Paplašinātā izvērtēšana ir balstīta uz SD ĢB izvērtēšanu, notiek izvērtējuma kopsavilkuma saskaņošana ar jaunieši. Padziļinātā izvērtēšana ir daļa no intervences procesa: 8 mēnešu jauniešu sociālās rehabilitācijas atbalsta programmas psihologa izpētes rezultāti; Psihiatra konsultācija; Narkologa konsultācija; 1 individuālas tikšanās ar piesaistes personu - mammu: konsultācijas vajadzību un grūtību izpētē, gaidas un nepieciešamība*. Starpprofesionālās komandas tikšanās, t.sk. sociālās rehabilitācijas atbalsta programmas sociālais darbinieks un mentors, kurā jaunieši un mamma izstāsta par sociālās rehabilitācijas un atbalsta programmu. 	<p>10 mēneši</p> <p>Sadarbības plāna izstrāde un realizācija:</p> <ol style="list-style-type: none"> iekļaušana 8 mēnešu jauniešu sociālās rehabilitācijas atbalsta programā (ārpakalpojums), kuras elementi ir: <ul style="list-style-type: none"> psihologa izpēte un konsultācijas. Konsultācijas mammai pie cita psihologa; Psihoterapija (individuāli); Mākslas terapijas metodes grupā; Individuālās konsultācijas un grupas nodarbības, KBT tehnikas izmantošana; Pieredžu izglītības programma; Mentorēšana; Jauniešu un vecāku atbalsta grupas; Pozitīvas socializēšanās pieredze; pašattīstītais individuālais projekts. Papildus: <ul style="list-style-type: none"> Psihiatra konsultācijas un uzraudzība; Narkologa konsultācijas atkarību izraisīto vielu lietošanas mazināšanai; Starpprofesionālās komandas regulāra informācijas apmaiņa jaunietais atbalstam (1x divos mēnešos, t.sk. ZOOM). 3 mēneši tika piesaistīts ar skolas sociālais pedagogs, lai pārrunātu, vai ir iespēja piemērot atbalsta programmu Vikai, ja viņa piekristu mācīties; Starpprofesionālās komandas: SD ar jauniešiem, programmas SD, prokurors, VP kārtības nodaļas inspektors, jaunieši un mamma tikās par iespēju piemērot "Audzinoša rakstura piespiešanu līdzekli". Regulāra informācijas apmaiņa jaunietais atbalstam (1x divos mēnešos, t.sk. ZOOM). 3 mēneši tika piesaistīts ar skolas sociālais pedagogs, lai pārrunātu, vai ir iespēja piemērot atbalsta programmu Vikai, ja viņa piekristu mācīties - bez rezultātiem; Starpprofesionālās tikšanās (SD ar jauniešiem, SD ĢB, policija (sākotnēji), Atbalsta programmas SD) un jaunieši, mentors un dažreiz mamma (1x mēnesī). 	<p>1 mēnesī</p> <ul style="list-style-type: none"> Novērtē un iesaista jaunieši nākošajā sociālās rehabilitācijas atbalsta programmas 2.līmenī. Gadījuma vadīšana ilgst vairāk nekā 2 gadus, 2 gadus, arī pēc Vikas 18 gadu vecuma sasniegšanas.

Tabula Nr.16 "8. gadījuma vadīšanas process" (turpinājums)

Laiks	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi	5 dienas • Apdraudējuma un risku izvērtēšana. Vārbūt pat vajag krīžu intervenci?	50 dienas • Izvērtēšanas procesa laikā (līdz 30 dienas) sociālais darbinieks ar jauniešu un piesaistes personu vienojas par dalību Programmā un paraksta vienošanos un sadarbības plānu. • Izvērtēšanai vajadzīgs daudz mazāk laika, jo klients pārnāk no SD ĢB un tiek uzsākta gadījuma vadīšanas lieta. • *Pēc psihiatra un narkologa ieteikuma bija izskatīta iespēja par stacionāru ārstēšanos. Jauniete un mamma nolēma noraidīt piedāvājumu. Jaunietei regulāri jālieto medikamenti garastāvokļa svārstības regulēšanai. • SD izvērta hipotēzi, ka jauniete bēg no problēmrisināšanas (zaudējuma pārdzīvošanas) ielu vidē, līdzatkarība un atkarības veicinošā disfunkcijas progresēšana (mentālās veselības saasināšanos, padziļina atkarību un suicīda risku).	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana 10 mēneši • Papildus ir nepieciešams tiesiskais atbalsts, sadarbībā ar policiju un iespējams ar Valsts probācijas dienestu. • Policija virzīja kriminālprocesu uz tiesu, lai piemērotu "Audzinoša rakstura piespiedu līdzekli", kur sadarbībā ar prokuroru vienojās, ka sociālās rehabilitācijas atbalsta programma būs pašlaik labākais risinājums jaunietei. • Intervences laikā jauniete uz 20 dienām bija stacionāta mentālās veselības un atkarības vielu lietošanas dēļ. Pēc atgriešanās no slimnīcas turpina dalību programmā. • Jaunietes draugs Ruslans tiek atkārtoti arestēts. Vikai pēc tā bija atkārtots suicīdāls mēģinājums. SD secina, ka: • jauniete nav pārstrādājusi zaudējuma traumu, tāpēc ir nepieciešams psihoemocionāls atbalsts zaudējuma traumas pārstrādei; • ģimenē bieži jaunietes uzvedības dēļ ir konflikti, tāpēc nepieciešams stiprināt atbalsta personu māti, lai viņa spētu labāk izprast meitas vajadzības un spētu veiksmīgāk viņu atbalstīt; • jaunietei iztrūkst veselīgu attiecību piemērs, tāpēc ir nepieciešama pozitīvu attiecību pieredze vidē, kur viņa var droši justies un būt pieņemta.	1 mēnesi SD ar jauniešiem hipotētiski domā par iespēju meklēt jaunieti alternatīvu – ilgstošu atbalsta programmu, patstāvīgas dzīves un atbalsta nodrošināšanai.	
SD refleksija, hipotēzes, novērojumi		<ul style="list-style-type: none"> Jaunietes vajadzības; pēc drošības; pēc pieņemšanas; pēc atbalstošām attiecībām; pēc pašrealizācijas (vēlas būt nodrīga un attīstīt novārtā pamestās intereses un hobijus); pēc mīlestības. Jaunietes mērķis: atrast motivāciju un jēgu dzīvei, darīt ko noderīgu un palīdzēt citiem, apmeklēt skolu, apgūt profesiju. Vēlas rast ticību sev un citiem. Iegūt jaunu, stablu attiecību pieredzi. 	<ul style="list-style-type: none"> SD novērojumi: jauniete ir motivēta izmaiņām un vēlas uzlabot attiecības ģimenē; jaunietei ir attīstīta kritiskā domāšana/"vērojošais es", viņa izprot cēloņus un sekus veidošanās likumsakarības un savu atbildību izvēļu izdarīšanā. 		

Tabula Nr.16 "8. gadījuma vadīšanas process" (turpinājums)

Laiks	Pirmreizējā informācijas izvērtēšana	Sākotnējā izvērtēšana	Paplašinātā un padziļinātā izvērtēšana	Aktīvs sadarbības process (Intervence)	Novērtēšana
Sociālā darba metodes un pieejas	5 dienas <ul style="list-style-type: none"> • Telefonišķa sarunas ar iesaisītiem profesionāļiem (iepriekšējās darbības izvērtēšanas (faktu fiksācijas) lapa, • Saruna ar jauniešu un viņu piesaistes personu drošā vidē, • Sociālais darbinieks izmanto strukturēto interviju, lai noskaidrotu pamatinformāciju un plānotu sākotnējo atbalstu. 	50 dienas <ul style="list-style-type: none"> • 360 grādu novērtēšana, datu kopsavilkums, • Konsultācijas laikā izmantots: "Casita"/Mājiņa, jauniešu resursu izvērtējums; • Pozīciju koks; • Dzīves līnija; • Projektīvais tests "Kā es redzu sevi" • Vērtību trepes; • Resiliences intervija. 	<ul style="list-style-type: none"> • Strukturēta starpinstitucionālās sapulces vadīšana, ievērojot klienta interešu aizstāvības principu. 	10 mēneši <ul style="list-style-type: none"> • Jaunieša individuālā atbalsta plāna koordinēšana; • Sadarbība ar plāna iesaisītajiem speciālistiem, vienošanās par informācijas apriti, saskaņojot informāciju, lai nebūtu konfidencialitātes pārkāpumu. • Regulāras psihosociālās konsultācijas jaunietei ar mērķi izprast sevi un veicināt situācijas pieņemšanu, t.sk. konsultācijas ar jauniešu un piesaistes personu, lai izvērtētu atbalsta plāna realizācijas dinamiku katrā mēnesī, veiktu nepieciešamās izmaiņas atbilstoši jauniešu vajadzībām, • Nepieciešamo resursu piesaiste (papildus speciālisti, pakalpojumi). • Reaģēšana uz apdraudējumiem un krīzēs situācijām. 	1 mēnesi <ul style="list-style-type: none"> • Jauns sadarbības plāns un individuālais atbalsta plāns.
SD pieraksts	<ul style="list-style-type: none"> • Kopsavilkums no SD ĢB, par problemātiku un iepriekšējo sadarbību; • Pirmreizējās informācijas veidlapa (faktu fiksāšana). • Pirmreizējās sarunas apraksts. • Vienošanās par sadarbību. • Sākotnējā vienošanās ar jauniešu un viņu piesaistes personu par izvērtēšanas procesa uzsākšanu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sarunu apraksts; • Metožu un pieeju pieraksts; • Pamata informācijas kartes aizpildīšana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Starpprofesionālās un starpinstitucionālās tikšanās apraksti; • Paplašinātās un padziļinātās izvērtēšanas kopsavilkums; • Narkologa un psihiatra, sarunu paraksti (Psihiatra slēdziens – izraksts paliek pie mammās). 	<ul style="list-style-type: none"> • Sadarbības plāns; • Individuālais atbalsta plāns, sociālās rehabilitācijas atbalsta programmas ietvaros; • Vienošanās par sociālo darbu un sociālo pakalpojumu saņemšanu; • Pakalpojumu izvērtēšanas pārskats; • Starpposma novērtēšana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Novērtējums un jauns izvērtēšanas process sākas pēc 12 mēnešu sadarbības. Tiek veikts jauns sadarbības plāns.

Papildu informācija gadījuma izprašanai:

1. **Diagnoze:** psihiatrs diagnosticējis “bipolārie afektīvie traucējumi”.

2. **Novērojumi:** Psihiatra uzraudzība – medikamentu lietošana garastāvokļa svārstību mazināšanai, depresīvi simptomi (interesu un prieka trūkums, miega un apetītes izmaiņas, koncentrēšanās grūtības, suicidālas domas, trauksme, reizēm pacilāts garastāvoklis, paātrināta domāšana, neadekvātas, pēkšņas idejas, iesaistīšanās riskantās situācijās). Ģimenē nepietiekams atbalsts no mātes puses pēc tēva zaudējuma, biežas dzīvesvietas un skolu maiņas, vardarbības pieredze ģimenē, atkarību izraisošu vielu lietošana, līdzatkarība (attiecības ar jauniem, kas regulāri lieto atkarību izraisošas vielas un kuram ir devianta uzvedība), atbalsta “saņemšana” ielas vidē, izvairīšanās no profesionāla atbalsta.

3. **Situatīvie faktori:** nedroša ģimenes vide, dzīvošana pagātnē (tēvs bija uzņēmējs, kas nodrošināja ģimenei dzīvi citā labklājības līmenī), neizsērots zaudējums, piesaistes pārrāvums, kas novedis pie nedrošības un jēgas zuduma (orientēšanās uz sliktu iznākumu: viss beidzas slikti, labas lietas ilgi nepastāv un tml.), patstāvības trūkums pieredzē (bieži mainītas dzīves vietas un skolas), kas rada adaptācijas grūtības, “bēgšana” atkarībā un izolācijā, t.sk. grūtības pieņemt realitāti. Nepārstrādāta vainas izjūta par tēva zaudējumu, garastāvokļa svārstības, trauksme, ēšanas un miega traucējumi.

4. **Klienta stiprās puses/resursi:** ir drošu attiecību pieredze ar tēvu (līdz 6 gadu vecumam), ir bijis plašs interešu loks, atvērtība un tiešums saskarsmē, attīstītas spējas sportā (5 gadus trenējusies mākslas vingrošanā, ar labiem rezultātiem ir piedalījusies sacensībās), 2 gadus ir apmeklējusi mūzikas skolu un teātra pulciņu, ir bijušas teicamas sekmes sākumskolā. Spēj izdzīvot vienaudžu un ielas vidē, ir viedoklis par savu dzīves situāciju. Māti uztver kā atbalsta personu.

5. **Savstarpējās attiecības:** ar jauniem sākotnēji ir grūtības uzsākt sadarbību, uz tikšanās reizēm ierodas kopā ar draugu Ruslanu, jo pamatā laiku pavada kopā. Grūtības ir ievērot laika rāmi, norunas, ierasties uz tikšanās reizēm “skaidrā”. Ir nepieciešams strukturēt sarunu, ievērot rāmi un robežas, kā arī ir nepieciešams ilgāks laika posms, lai izveidotu attiecības ar Viku individuāli, “bez līdzatkarības” no partnera. Ar Viku izdodas izveidot attiecības pēc Ruslana ievietošanas pirmstiesas izmeklēšanas izolatorā. Vika uzsāk regulāri sadarboties, sadarbībai ir atvērta, ir motivēta kopīgi veidot sadarbības plānu un iesaistīties, definēt mērķus izmaiņām. Sadarbībā aktīvi iesaistās arī Vikas māte, kas ir motivēta sniegt atbalstu meitai. Vika atsāk sadarbību arī ar psihiatru, nozīmēta medikamentu terapija, uzsāk sadarbību ar psihologu zaudējuma traumas pārstrādei.

6. **Starpinstitucionālā/starpprofesionālā sadarbība:** 1x mēnesī sociālais darbinieks ar jauniešiem veido starpprofesionālās sadarbības tikšanos ar tiem speciālistiem, ko Vika apmeklē **ilgtermiņa atbalsta programmas** ietvaros (jaunatnes darbinieks, psihologs, psihiatrs, mentors, grupas vadītājs) programmas telpās.

Pēc vajadzības tiek organizēta starpprofesionālā tikšanās, kur piedalās Valsts policija, dienesta sociālais darbinieks ar jauniešiem, atbalsta programmas sociālais darbinieks, skolas sociālais pedagogs, psihologs, psihiatrs ar mērķi padziļināt kopīgo izpratni par situāciju, pārrunāt profesionālo informācijas apriti, definēt atbalsta uzdevumus.

7. **Sociālie pakalpojumi:** ģimene ir SD ĢB klients, Vikai ir atsevišķs sociālais darbinieks ar jauniešiem (lieta nodalīta no SD ĢB), patēvam ir nodrošināta CAP grupa, ilgtermiņa atbalsta programmas ietvaros mātei un Vikai ir nodrošinātas kopīgas vecāku un jauniešu grupu nodarbības 2 x mēnesī (8 mēnešus), jauniem – narkologa, psihiatra, psihologa, mentora atbalsts, grupu nodarbības 2 reizes nedēļā, mātei psihologa konsultācijas.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Adolescent Mental Health. WHO, 2019. www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-mental-health
- Anspoka Dz., Bogdzeviča A., Mickāns O., Resnis M., Viša K., rokasgrāmata "Motivācijas skola", Jaunatnes organizāciju apvienība "IMKA Latvija", 2007 – 230 lpp.
- Apine E., Sociālā darba ētikas principi// Sociālais darbs ar gadījumu: prakse teorijā, Labklājības ministrija, 2001 - 153-184.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>
- Barker, R. L. (2014). The Social work dictionary (6th edition). United States: NASW Press.
- Bāriņtiesas likums.
- Berne V., Social work and advocacy with young people: rights and care in practice// The British Journal of Social Work, Volume 42, Issue 7, October 2012, Pages 1275–1292.
- Bērnu labsajūta un labklājība Baltijas valstīs: kopsavilkums. Pētījums (2019). http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2017/05/Bernu_labklajiba_Baltija_kopsavilkums.pdf
- Bērnu tiesību aizsardzības likums.
- Biedrība "Latvijas Bērnu Labklājības tīkls", "Ģimeņu ar bērniem vajadzības un resursi apvienotajā Tukuma novadā (Tukuma, Jaunpils, Engures, Kandavas novads). Esošās situācijas kartējums", 2021, 11. – 13.lpp., http://www.bernulabklajiba.lv/wp-content/uploads/2021/09/Projekta-zinojums-Kopienas-ka-resurss_TN_LBLT_FIN.pdf
- BRAT camp UK, https://www.youtube.com/results?search_query=brat+youth+camp
- Cameron, C., & Petrie, P. Social pedagogy and its prospects in England's children's services. European Journal of Social Education, 2019 - 16/17, 49–61.
- Children and Social Work Act 2017, <https://www.socialworkengland.org.uk/about/publications/children-and-social-work-act-2017/>.
- Coles, B., Hutton, S., Bradshaw, J., Craig, G., Godfrey, C. and Johnson, J. (2002) Literature review of the Costs of Being "Not in Education, Employment or Training" at Age 16-18, London, DfES.
- Confronting Cultural trauma. (Ed. Gudaite,G., Stein,M.) (2014). New Orleans, Luisiana: Spring Journal Books, 9p. (257p.)
- Coon,D., Mitterer, O.J. (2010). Introduction to Psychology. – Wadswort, USA: Cengage Learning, 622p (435p).
- Darba likums.
- Defining Non-formal & Community Education, New Zealand Journal of Adult Learning 20 (1) 1992, https://www.researchgate.net/publication/267811040_Defining_Non-formal_and_Community_Education
- Definition of youth, UNDESA, iegūts no: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf>.
- DSM-5 Update: Supplement to Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (PDF). PsychiatryOnline. American Psychiatric Association Publishing. September 2016. <http://psychiatryonline.org/pb-assets/dsm/update/DSM5Update2016.pdf>
- Eight Types of Mentors: Which Ones Do You Need? by Caela Farren, Ph.D., MasteryWorks, Inc., <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:HAHh1zapWwMJ:https://pdf4pro.com/cdn/eight-types-of-mentors-which-ones-do-you-need-53da67.pdf&cd=1&hl=lv&ct=clnk&gl=lv>.

Encyclopedia of trauma: an interdisciplinary guide. (2012). USA: SAGE Publications.

ESPAD 2019 Atkarību izraisīto vielu lietošanas paradumi un tendences skolēnu vidū, Slimību profilakses un kontroles centrs 2020. – 72 lpp.

Eurofound (2012) NEETs - Young People not in Employment, Education or Training: Characteristics, costs and policy responses in Europe, Luxembourg: Publications office of the European Union. 171: 56. lpp.

European Union Agency for Fundamental Rights, izgūts no: <https://fra.europa.eu/lv/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements/age-majority>

Evans, J., Meyer, D., Pinney, A., Robinson, B. (2009) Second Chances: Re-engaging young people in education and training. Essex: Bernardo's. 68 p.

Ginsburg, K.R., Jablow, M.M. Building resilience in children and teens. Giving Kids roots and wings. American Academy of Pediatrics Department of Marketing and Publications, 2015

Inclusion Strategy of the "Youth in Action" programme (2007-2013), <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1294/InclusionStrategyYiA.pdf>.

Informatīvais ziņojums "Par bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādņu 2013.-2019. gadam izpildi" 2.pielikums.

Informācijas apkopojums Par obligātā izglītības vecuma bērniem, kuri nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē (2020./2021.m.g.), Izglītības kvalitāte valsts dienests, 18.05.2020., izgūts no: <https://www.ikvd.gov.lv/lv/zinojumi/#2017-2020>.

International Classification of Diseases 11th Revision <https://icd.who.int/en>

Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam, <https://likumi.lv/doc.php?id=266406>

Izglītības likums.

Youth work and non-formal learning in Europe's education landscape, Publications Office of the European Union, 2015 -260 p.

Jaakkola J., Family and Social Services in Finland Practice of Espoo City, ppt. prezentācija, Espoo, Finland - 19.09.2022.

James, R. K., & Gilliland, B. E. (2012). Crisis Intervention Strategies (7th ed.). CA: Brooks Cole, p.6.

Jaunatnes likums.

Kāle, A. Prezentācijas materiāls Labklājības ministrijas metodikas "Krīžu intervence sociālajā darbā" mācību pilotgrupā 2023.gada 23.martā.

Keiša I., Sociālā atbalsta atšķirības jauniešiem pēc dažādām ārpusģimenes aprūpes formām: aizbildnība, audžuģimenes, institucionālā aprūpe, Diplomdarbs// Latvijas Universitāte, Alūksne – 2021 -23.lpp.

Konstebls R., Makdonalda Š., Flinnis P. Dž, Sociālais darbs skolā//Sorosa fonds Latvija, Jumava, 2001 – 31-55.lpp. Krimināllikums.

Kruk, E. (1992). Discerning and transforming spiritual trauma: a harm reduction-based approach to social (justice) work, www.researchgate.net (Pdf), skatīts 2023.gada 30.martā.

Labklājības ministrija, "Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija praksē", 2021, 236 -264 lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

Langer,C.L., Lietz C.A., Applying Theory to Generalist Social Work Practice: A Case Study Approach. USA: John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2015- 120-140 p.

Latvijas sociālo darbinieku ētikas kodekss, 28.05.2022., <https://www.socialwork.lv/wp-content/uploads/2022/06/Latvijas-soci%C4%81lo-darbinieku-%C4%92tikas-kodekss.-Apstiprin%C4%81ts-28.05.2022.pdf>

Latvijas Sodū izpildes kodeksa, 50.7panta astotā daļa, izgūts no: <https://likumi.lv/ta/id/90218-latvijas-sodu-izpildes-kodekss>

Lazarus, R., & Folkman, S., Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer -1984.

Leary, R.M., Tangney,P.J. (Ed.) (2003). Handbook of Self and Identity. NY, The Guilford Press. (653p).

Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem".

Lorenz, w., Coussée,F, Verschelden,G. (2010). Historical Consciousness in Youth Work and Adult Education. Social Work & Society, 1(8).

- LSN (2009) Tackling the NEETs Problem. Supporting Local Authorities in reducing young people not in employment, education and training, London.
- Masten A.S. Ordinary Magic: Resilience in Development. New York: Guilford Publications, 2014.
- McGhee J., Welch V., Graham P., Harkin B., Lerpiniere J. (2014). Throughcare and Aftercare Services in Scotland's Local Authorities. A National Study, izgūts no https://www.researchgate.net/publication/275208191_Throughcare_and_Aftercare_Services_in_Scotlands_Local_Authorities
- Medne Krēgere G., seminārs "Sociālā darbinieka sadarbība ar psihologu", mācību programmas ""Metodiskais materiāls sociālajam darbam "Ģimenēm ar bērniem"" ietvaros, ppt. prezentācija, C Modulis, SAIF "Liepājas" filiāle, Rīgā – 14.07.2021.
- Metodikas "Sociālais darbs ar jauniešiem" projekta izpētes laikā 2021-2022, no aptaujas rezultātiem (102 respondenti) iegūtiem datiem, 01.2022.
- Metodiskais materiāls sociālajam darbam "Ģimenēm ar bērniem", Labklājības ministrija, 2020 – 45 -182 lpp.
- Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām, Metodikas izstrādi īstenoja biedrība "DIA+LOGS", LR Labklājības ministrija, 2020 – 172 lpp., iegūts no: https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0/metodiskais_materials_atkarigam_personam.pdf.
- Metodiskā programma "Sociālās rehabilitācijas programma darbam ar riska grupas jauniešiem", Rīgas domes Atkarības profilakses centrs, Rīga, 2008.
- National Occupational Standards for Youth Work are applicable in England, 2020.
- Ozola, I. (2021). Sociālā darba ar gadījumu pamatmetožu dalījuma raksturojums. Roga-Vailza, V., Ozola, I., & Apine, E. (Red.). Sociālais darbs ar gadījumu. Prakse teorijā. 123. – 145., 357-489.lpp. Rīga: Latvijas Republikas Labklājības ministrija, AC Konsultācija <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16352/download>
- Pārskats par bāriņtiesu darbu 2021. gadā kopsavilkumu, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, izgūts no: <https://www.bti.gov.lv/lv/parskatu-par-barintiesu-darbu-2021-gada-kopsavilkums>
- Pētījums "Bērnu līdzdalības novērtējums" (2017). Pieejams <http://www.bernulabklajiba.lv/projekti/bernu-lidz-dalibas-novertesanas-riks/>
- Praktisks buklets jaunatnes darbiniekiem "Pasaule laukos". Pieejams <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-1955/VillageInternationalLV.pdf>
- Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem, MK noteikumi Nr. 338. Pieejams www.likumi.lv.
- Pulmanis T, Sprinģe L, Taube M. Pusaudžu pašnāvnieciskā uzvedība Latvijā: pašnāvības plānu sakarība ar ģimeni, vienaudžiem un skolu saistītiem faktoriem. www.rsu.lv/zinatniskie-raksti/pusaudzu-pasnavnieciska-uzvediba-latvija-pasnavibas-planu-sakariba-ar-gimeni
- Pusaudžu fiziskā, emocionālā un sociālā līdzsvara attīstība iekļaujošajā izglītībā. Monogrāfija. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2016 – 26-34 lpp.
- Rapoport, L. (1967). Crises-Oriented Short-Term Casework. Social Service Review, 41(1), 31–43. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/30020306>
- Risk & Protective Factors, U.S. Department of Justice Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 2001.
- Riska faktoru novērtēšanas kritēriji nelabvēlīgās ģimenēs, metodiskais materiāls, LR BĢLM, Rīga, 2005.
- Rīgas Stradiņa Universitāte (b.d.) Latvijas jauniešu psihoemocionālo traucējumu saistība ar bērībā pieredzētu vardarbību ģimenē. Pieejams: <https://www.rsu.lv/zinatniskie-raksti/latvijas-jauniesu-psihoemocionalo-traucejumu-saistiba-ar-berniba-pieredzetu>
- Romāne-Meiere, A., Resiliences pieeja sociālajā darbā. Labklājības ministrija, "Sociālais darbs ar gadījumu. Teorija prakse", 2021, 433.-434.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>
- Sistēmiskās ģimenes terapijas institūts (Institut Fur Systematische Familientherapie, IFS, www.ifs-essen.de), Vācijas ģimenes sistēmterapeita Reinert Hanswille semināra "Sistēmiskās traumu psihoterapijas koncepcijas – teorijas un intervences" materiāls, 12.04.2022.
- Smyth P., Working with High-Risk Youth: A Relationship-based Practice Framework, Routledge, OXON, 2017 – 9-10 p.
- Sociālā darba vārdnīca. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023 - 640 lpp.

Sociālā darbinieka profesijas standarts, 14.10.2020., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/7705/download?attachment>
Sociālās drošības likums.

SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION Proceedings of the International Scientific Conference. Volume IV, May 27th - 28th, 2016. 97-108 © Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 2016 DOI: <http://dx.doi.org/10.17770/sie-2016vol4.1548> Competences of Social Workers for Work with Youth: Case Analysis Odeta Merfeldaitė Institute of Educational Sciences and Social Work, Mykolas Romeris University, Lithuania Justina Dilytė Mykolas Romeris University, Lithuania.

Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10.redakcija, spkc.gov.lv.

Stein, M. (2008). Resilience and Young People Leaving Care. *Child Care in Practice: Northern Ireland Journal of Multi-disciplinary Child Care Practice*, 14 (1), 35-44.

Straus, B.,M. (2017). *Treating Trauma in Adolescents*. London: The Guilford Press, 28.-47.p. (284p).

Svence G., *Pozitīvā psiholoģija, Zvaigzne ABS*, 2009 – 215 lpp.

The Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mentoring>

The Canadian Council for Youth Prosperity, iegūts no: <https://www.cyp-ccpj.org/post/what-does-it-mean-to-be-youth-centred>.

The role of social work in juvenile justice, The United Nations Children's Fund, 2013 -12 p.

Tucker, A., & Norton, C. L. The use of adventure therapy techniques by clinical social workers: Implications for practice and training. *Clinical Social Work Journal*, 2013, 333–343, <https://doi.org/10.1007/s10615-012-0411-4>

Ungar M., *A social ecological approach to clinical work with children, youth, and families//Working with children and Youth with complex needs*, Routledge, NewYork, 2021 – 17-18 p.

Ungar M., *Working with children and Youth with complex needs*, Routledge, NewYork, 2021 – 273 p.

Valsts bērnu tiesību aizsardzība inspekcija, Pētījums “Bērnu emocionālais traumatisms”, 09.11.2020., iegūts no: https://www.bti.gov.lv/lv/petijums-bernu-emocionalais-traumatisms?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F

Valsts kontrole, Revīzijas ziņojums “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” 17.04.2019, iegūts no: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/revizijas/noslegtas-revizijas/arpusgimenes-aprupes-sistemas-efektivitate>.

Valsts policijas 2020.gada pārskats (pieejams <https://www.vp.gov.lv/lv/media/1601/download>)

Verschelden G., Coussée F., *The history of youth work in Europe. Relevance for youth policy today*, Council of Europe, August 2009 -182 p.

Veselības inspekcija. Rekomendācijas Drošai un veselībai nekaitīgai moderno tehnoloģiju lietošanai bērniem. 2022. 43 lpp.

Vispārējā datu aizsardzības regula 17.pants “Tiesības uz dzēšanu” (tiesības tikt aizmirstam), 6.pants “Apstrādes likumīgums”.

Viša K., *Sistēmu teorija sociālā darba praksē// Sociālais darbs ar gadījumu: teorija praksē*, Labklājības ministrija, 2001 – 136-204.lpp., <https://www.lm.gov.lv/lv/media/16355/download>

Walz L., *Toward a Youth-Centered Approach:Creating a (New) Standard Operating Procedure through Shared Values*, iegūts no: <https://web.augsburg.edu/sabo/Walkabout/Toward-a-Youth-Centered-Approach.pdf>.

Work in Wales principles and purposes document, Wales Review Group 2018.

Емельянова, Е. В. (2016). Психологические проблемы современных подростков и их решение. *Интермедиа-тор*. Iegūts no <https://www.litres.ru/elena-emelyanova/psihologicheskie-problemy-sovremennyh-podrostkov-i-ih-reshenie/>

Тейлор Шелли, Пипло Летиция, Сирс Дэвид — “Социальная психология” <https://klex.ru/kz3>

Papildus izmantotās interneta vietnes:

http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme_d/mod22.html

https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRD/IRD040/table/tableViewLayout1/

<https://esparveselibu.lv/programma-jauniesiem-ar-depresiju-un-pasnavibas-risku-palidzibu-sogad-sanemusi-52-pusaudzi>.

<https://youthspecial.wordpress.com/2015/11/04/youth-centred-approach/>

<https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot/piedzivojumu-un-dabas-terapija-kadas-kaites-ar-tas-palidzibu-ars.a149194/>

https://medicine.lv/raksti/dzimumaudzinasa_pme

<https://pusaudzcentrs.lv/pusaudziem/>

https://registri.visc.gov.lv/specizglitiba/metmat_visc.shtml

<https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/youth-worker-skills>

<https://uk.indeed.com/career-advice/career-development/youth-worker-skills>

<https://www.ic.iem.gov.lv/lv/media/1440/download?attachment>

<https://www.vugd.gov.lv/lv/media/340/download>

Metodikas materiāls izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu Labklājības ministrijas īstenotā projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” aktivitātes “Metodiku izstrāde pašvaldību sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem darbā ar klienta mērķa grupām, kā arī sociālo darbinieku apmācība šo metodiku ieviešanai darbā un pilotprojekta īstenošana” ietvaros.

Par metodisko materiālu saturu atbild Labklājības ministrija, un tajā nav atspoguļots Eiropas Komisijas viedoklis.

Labklājības ministrija

**NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020**

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Reģionālās
attīstības fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē